ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VIII. Dizi — Sa. 12a2

Osmanlı Devleti Teşkilâtından

KAPUKULU OCAKLARI

II

Cebeci, Topcu, Top Arabacıları, Humbaracı, Lâğımcı Ocakları ve Kapukulu Suvarileri

Ord. Prof.
İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1988

Birinci baskı : 1944
İkinci baskı : 1984
Üçüncü baskı : 1988

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VIII. DİZİ — Sa. 12a2

Osmanlı Devleti teşkilâtından

KAPUKULU OCAKLARI

II

Cebeci, Topçu, Top Arabacıları, Humbaracı,
Lâğımcı Ocakları ve Kapukulu Suvarileri

Ord. Profesör
İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

3. Baskı

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1988

Türk Tarih Kurumu tarafından *Türk Tarihinin Ana Hatları* adiyle bir eser yazılması takarrür etmişti. Bu eserin muhtelif kısımları üzerinde çalışan üyelerimiz tarafından hazırlanan tetkikler bittikçe Kurumumuza verilmektedir.

Ana Hatları kitabımıza materiyel teşkil eden bu tetkiklerin bastırılması için birçok müracaatler vaki oldu; bu büyük istek karşısında Kurumumuz, bu tetkiklerden bir kül teşkil edenleri bastırmağa karar verdi. Neşriyat serilerimizden sekizincisi bu tetkiklere hasrolundu. Kurumumuz, böylece memleketin kültür hayatına yeni bir hizmette bulunmakla bahtiyardır.

Türk Tarih Kurumu

İÇİNDEKİLER

VIII

Kapukulu Suvarileri :

Osmanlı ordusunun harb nizamı :

III

KAPUKULU OCAKLARINDAN

CEBECİ OCAĞI

III

KAPUKULU OCAKLARINDAN

CEBECİ OCAĞI [1]

Kapukulu ocaklarının yaya kısmından bölük ve cemâat olarak iki kısma ayrılan Cebeci ocağı, Yeniçerilere ait *ok, yay, tüfenk, kılınc, kazma, kürek, barut, fitil, kurşun, zırh, tulga,* 2) *harbe* ve buna mümasil harb levazımatını tedarik ile muhafaza eder ve muharebe zamanında Cebeciler bunları cepheye götürürler 3) ve orada bunlardan lüzumu kadarını Yeniçerilere tevzi edip muharebeden sonra tekrar geri alarak tamire muhtaç olanları tamir ile muhafaza ederlerdi. Riko, Cebeciler ve Cebeci ocağı hakkında şöyle diyor:

---

1) Cebe, zırh demektir; bunun bir adı da (Bekter) olup bu tabir ikinci Beyazid devrine ait 7113 numaralı Bay Kâmil tasnifi Cebehane defterinde geçmektedir. Osmanlılarda piyade askeri olan Yeniçerilerin silah vesair harp levazımatını yapan ve muhafaza ve tamir eyleyen ocağa da cebe manası tevsi edilmek suretiyle Cebeci ocağı denilmiştir. Bugün de kullanmakta olduğumuz cephane kelimesi de buradan gelmedir.

2) Cebeci ocağında Tolğa denilen zırhlı külah yani miğfer yapılırdı (*Mühimme defteri,* 2, s. 228).

3) *Vekayi-i tarihiyye,* varak 289 ve Koçı beğin teşkilât mecmuası, s. 16 (Cebeci kulları yedi, sekiz bin miktarı olur, Cebeci başı, kulları zabteder, yeşil şebkülâh taşırlar, çorbacıları odabaşıları vardır, Cebehane gözedirler, sefer olduğunda Cebe cebehane götürürler; barut gibi, kurşun gibi, cebe, cevşen gibi kılıçlar ve harbeler ve tüfenkler ve cenge ne lâzımsa Cebecilere mahsustur onlar götürürler..) *Vekayi-i tarihiyye* müellifi Abdülkadir efendi 1004 h. 1595 m. tarihinde Eğri seferine gidilirken üç bin cebeci ile naklolunan cebehaneyi saymaktadır. Bunun kaydına göre cebehane sandıklarda bulunup çuvallarda sarılı dört bin tüfenk, bin Yeniçeri harbesi, ok, yay, cebe ve cevşen ve kolçak diğer senelerden dört kat fazla ve siper levazımatı hesapsız imiş. Bundan başka üç bin kantar barut-ı siyah, üç yüz kantar pamuk ipliği ve keser ile desterenin envaı, burğu, çekiç, bıçğı, küskü. balta, mütenevvi çivi güyümlerle neftyağı, zeytin yağı, bezir yağı, kazma, kürek, külünk demir varmış. Bu cebehane levazımı sekiz yüz katar deveye yükletilip götürülmüşdü (varak 15).

" Cebeciler tüfekcidirler; böyle tesmiye olunmalarına sebep türkçede cebenin manası zırhlı elbiseye alem olmasındandır. Cebecilerin miktarı altı yüz otuz kişi olup altmış odaya taksim olunmuşlardır. Karargâhları İstanbulda Ayasofya kurbindedir; bunlar silahları temizlemekte istihdam olunurlar, paslanmamak için o silâhları bağlarlar; çünkü Türkler bu eski silahlara fütuhatlarının yadigârı nazarile bakarlar... Cebeciler her muharebede bulunurlar, kendilerine teslim edilmiş olan silahları harp zamnanında ekseriya Yeniçerilere tevzi ederler 1).

Topdan ve top levazımatından başka silah, cebehane, siper alâtı ve sair harp eşyası hazırlamakla mükellef olan Cebeciler, Yeniçeriler kısmında görüldüğü üzere ordunun harp sahasına gireceği sırada yeniçerilere muharebe ve siper eşyalarını dağıtırlardı 2); bunun için İstanbuldan hareket edildiği zaman Cebeciler mevcut Yeniçeriye yetişecek ve hattâ artacak kadar harp malzemesi götürmeğe mecbur idiler.

Cebeciler harp zamanında siperlerde bulunan Yeniçerilere lüzûmu olan Cebehaneyi onlara kadar götürmeğe ve kale ve palangalardaki muhafızlara cebehane yetiştirmeğe mecbur olup bu cihetten vazifeleri müşkül ve tehlikeli idi. Seferden avdet

---

1) Marsigli (Kaymakam Bay Nazmi tercümesi, s. 89) ve Tornton da (c. s. 67) aynı şeyi yazmaktadırlar; *Halkondil zeyli* teşkilât kısmında da Cebecilerin vazifeleri şöyle gösteriliyor : Cebeciler beş yüz kişidir, âmirlerine *Cebeci başı* derler; Bunun yevmiyesi yetmiş akçedir; Cebecilerin vazifesi zırhlı gömlek, kalkan, ok, yay ve bir yeri tahkime mahsus kalasları hamil develeri sevk-u-idare etmektir. Bu kalasların bir ucunda iki sivri uclu birer demir vardır; icabı halinde düşmanın ok ve arkeboz endahtlarına karşı bu kalasları yere dikerek Türkler arkalarına geçip tahaffuz ederler. (Padişah ahurları kısmı);

2) Harp sahasında Yeniçerilere Cebehaneden silah verildiğine dair Yeniçeriler kısmına bazı notlar konmuştu. Burada da alâkası sebebiyle diğer bazı notlar koyuyorum. «1008 H. 1599 M. Avusturya seferi esnasında (Yeniçeri ocaklarına Cebehaneden meterisler tedariki için kürek ve kazma ve barut ve kurşunları vesair mühimmatları tevzi olunmağın » *Vekayi-i tarihiyye* varak 65;

Dördüncü Murad Revan kalesi etrafına gelince « Cebehaneden askere kazma ve kürek, barut ve fitil tevzi olunup ol gice Yeniçeri dilâverleri meteris'e girmeğe himmet idüp.. » *Zafernâme*, Karaçelebi zade s. 15 ve 95 1102 H. 1691 M. de Avusturya seferine gidilirken « ... Serdar-ı âzam hazretleri Belgrad kalesi altına vardığı gün emredüp asakir-i islama Cebehaneden kazma ve gürek ve fitil tevzi olunup.. » Silahdar tarihi C. 2, s. 534.

eden Yeniçerilerin ellerindeki silâh ve sair şeyler geri alınarak tamire muhtac olanları Cebeci ortaları tarafından tamir edilüp Cebehanede saklanır ve noksan olan levazımat ise tamamlanırdı.

Cebecilerin hükûmet merkezindeki Cebehane denilen silâh deposundan başka hudud ve diğer kalelerde de ayrıca silâh depoları ve oralarda da muhafız cebecileri vardı; harp zamanında buradaki cebehaneler de icabında ordugâha nakl edilüp askere tevzi olunurdu.

Cebecilerin Yeniçerilere lüzumu olan harp levazımatını hazırlamakla mükellef olduklarına bakılacak olursa bu ocağın Yeniçeri ocağının teşkilini müteakip vücuda getirildiği söylenebilirse de bu bir tahminden ileri geçemez. *Kanunnâme-i âl-i Osman*da cebeci başıdan bahsedilmekte ve yevmiyesinin de elli akçe olduğu yazılmaktadır; bu kayıd cebeci ocağının on beşinci asrın ortalarından daha evvel mevcut olduğunu gösterir 1). D'Ohsson da bunların kat'î olarak teşekküllerinin Fatih Sultan Mehmed zamanında olduğunu beyan etmektedir ki mütalâamızı teyit eder 2).

---

1) *İslâm Ansiklopedisi*ndeki [Fransızcası] Cebeci maddesinde bu ocağın Fatih Mehmet II zamanında teşkil edildiği yazılmakta ise de yanlıştır: çünkü *Kanunnâme-i âl-ı Osman*da Cebeci başıdan bahsedildiğine göre ocağın daha evvelden mevcut olduğu anlaşılır. Eğer bu ocağı Fatih tesis etmiş olsaydı diğer tesis ve ihdas ettiği şeylerde söylediği gibi anı da kendisinin yaptığını beyan ederdi.

2) *D'Ohsson* C. V, s. 362.

CEBECİ OCAĞI EFRADI [*Cebeciler*]

Cebeci ocağı efradı Yeniçeriler gibi acemi oğlanlarından terekküp ediyordu. Daha sonraları Cebecilerin de Yeniçeriler gibi evlenmelerine müsaade edilince bunların evlâdlarının da cebeci ocağına alınmaları kanun olmuştu; gerek acemiler ve gerek kuloğulları iptida ocağa şagird olarak alınırlar 1) ve sonra yetişip usta olurlardı. Cebeciler başlarına iki ucu omuzlarına doğru sarkan ve dört tarafı yeşil çuha olan *Şebkülah* denilen serpuşu giyerler ve merasim esnasında bunun üzerine tüy takarlardı 2).

Acemi ocağı teşkilâtı bozulup oradan oğlan almak usulü kalkınca hariçten buraya da cebeci alınmış ve bu ihtiyaç bilhassa muharebe zamanlarında kendisini göstermişti; elimizdeki (1074 H. 1663 M.) tarihli bir Buyruldu defterinde ocağa kaydedilecek iki yüz elli altı nefer cebeci içün namzedlerin isimleri yazıldıktan sonra şöyle bir derkenar vardır:

> "Balâda muharrer iki yüz elli altı nefer cebeci taifesi nâmevcud olub ulûfeleri ve gedikleri mahlûl olmağın mahlûlâtı çalınup [yani nâmevcutların isimleri silinüp] yerlerine iki yüz elli altı nefer emekdaran ve kuloğlu ve nevmüslim kanun üzre yerlerine mukabeleye kayıd olunup *rüus*'ları virilmek ricasına bilfiil cebeciler ağası kıdvetülemacid-i vel-ekârim [isim yeri açık] zîde mecdühû defteri mucibince tevcih olunup zümre-i mezbureye ilhak olunmak„ Fi. 23 Muharrem sene 1074.

Bu kayda göre cebecibaşı tezkiresiyle cebeci ocağındaki namevcudların kayıdları terkin edilmiş ve cebeci namzedi olarak

---

1) «Hâliyâ Cebehâne-i âmireye emr-i şerif mucibince alınan oğlanlardır» kaydiyle 964 H., 1556 M. tarihinde ocak noksanını doldurmak içün *fodla hârân* kısmından on, Cebeci oğullarından yirmi ve Türk çiftçisine verilmiş olan acemilerden otuz kişinin şagird olarak alınmaları emrolunmuştur (*Mühimme defteri*, 1, s. 195 ve *Vekayi-i tarihiyye*, varak 16 b.)

2) Koçu Beyin Sultan İbrahime takdim ittiği Teşkilât Mecmuasından (s. 16) ve ayni eserin Bay Ali Kemalî tarafından bastırılmış nüshası s. 92 ve *Moeurs et usages des Turcs* c. 2, s. 216 (1743 Paris).

hizmet görenler ile kuloğullarından ve cebeciliğe vakıf yeni müslüman olmuş şahıslardan bazıları Cebeci ocağına kaydedilmişlerdir; bu Buyruldu da nevmüslim denilen yeni müslümanlardan iki kişi Cebeci ocağına alınmaktadır.

24 Rebiulevvel 1074 [1663 M.] tarihli diğer bir Buyrultuda Cebeci ocağına alınacak efradın isimleri altında şu şerh vardır:

" Bundan akdem Uyvar kalesi muhasarası içün dergâh-ı âlî Cebecileri mülâzımlarından yevmî üç akçe ile iptidadan serdengeçti yazılan yüz elli neferden hâlâ mevcut olup 1) bakî kalan yüz otuz nefer, biinayetillah-ı teâlâ feth ve teshiri müyesser olan kal'a-i mezbure muhafazasına tâyin olunmalariyle Cebecibaşı îlâmiyle veçh-i meşruh üzre yevmî üçer akçe ile zikrolunan yüz otuz nefer dergâh-ı âlî cebecileri zümresine ilhak olunup tezkireleri virilmek buyruldu „ Fi. 24 Ra. sene 1074.

Cebecilerin malûl ve ihtiyarları ocakları kanunı üzre tekaüt edilirlerdi. Tekaüt maaşı ya ocak maaşiyle beraber verilir veyahut Cebecinin oturacağı şehir ve kasabadaki varidattan temin edilirdi. Meselâ:

جبه‌جیان درکاه عالی

ء جماعة

ک ۳	سفر ایتمکه اقتداری اولمادیغندن ملاطیه
حسن حمزه	مقاطعه‌سندن قانونی اوزره تقاعد اولمق
دیاربکر	فی ٤ ب سنه ۷۳ (۱۰۷۳)
۱۰	

Cebeciyan-ı dergâh-ı âlî
ء (an) Cemaat

Bölük 3	Sefer etmeğe iktidarı olmadığından Malatya
Hasan Hamza	mukataasından kanun üzre tekaüd olmak
Diyarbekir	fi 4 B sene 73 (1073)
10	

Yine bu hususa dair bir muameleli istida sureti de vesikalar arasındadır.

---

1) Bu serdengeçtiler her sınıfta ve her ocakta vardı. Askere olan ihtiyaca binaen muhtelif askerî sınıflar yer yer, Serdengeçti bayrakları açarlar ve icab idenler buralara kaydedilirlerdi. Bunlar muayyen müddet hizmet itmek şartîle mülâzim yazıldıkları ocağa dâimî olarak kaydolunurlardı. Yukarıki metinde Köprülü Zâde Fazıl Ahmed Paşanın Avusturya seferinde Cebeciler arasına mülâzim olarak yüz elli serdengeçti alınmış; bunlardan bakiye kalan yüz otuz neferi üç akçe yevmiye ile yeni zaptolunan Uyvar kalesine Cebeci tâyin olunmuşlardı.

CEBECİ ORTALARI VE ZABİTLERİ

Cebeciler dahi diğer kapukulu ocakları gibi ortalara taksim edilmişlerdi. *Riko*, *Marsigli* ve *Tornton*, cebecilerin altmış odaya ayrıldıklarını yazıyorlarsa da 1) elimizdeki maaş defterinde ağa bölüğü denilen birinci cemâat ortası 59 bölük olarak gösterilmektedir. Bundanbaşka otuz yedi cemaat ortası da vardır. Cebeciler, padişah veya serdar-ı ekrem olan vezir-i âzam sefere giderse hep beraber giderler ve anlar gitmeyüp başka biri serasker gidecek olursa lüzumu kadar cebeci ve cebehane gönderilirdi 2).

Cebeci ortaları silâh yapan, tamir eden, barutları ıslah eyleyen 3) ve harp levazımatını tedarik edüp hazırlayan sınıflardan teşekkül etmişti. Bunların arasında ayrı bir sınıf olarak humbara dökücüleri, barutcılar ve lağımcılar da vardı 4).

---

1) *Riko* s. 462 (Fransızca tercümesi), *Marsigli.* (Türkçe tercümesi) s. 89, *Tornton,* c. 2, s. 67.

2) Cebeci başına tezkire : Hâlâ Kıbrıs ceziresi muhafazasına irsal olunan dergâh-ı muallâm yeniçerilerine beşyüz kabza mükemmel tüfenk virilmek emir olundu, ikiyüz elli kabzasını dörder dirhem atar ve ikiyüz elli kabzası beşer dirhem atar mükemmel tüfenkleri vezne ile virüb teslim idesin ve bundan gayri üçyüz kabza atlû tüfenkleri dahi virilmek ferman olundu. Anları dahi mükemmel esbablarîle virüb defterüne kayıt ittiresin. Tahrîren fi safer 980 (*Divan-ı hümâyun ahkâm defteri,* numara 67, s. 56).

«Hâlâ cebeci kullarım ile sefer-i hümayunum mühimmatîçün irsal olunan cebehane yolda ve izde ve menazil ve merahilde hıfz ve hıraset ittirilmek mühimmattan olmağın» yollu Trabzondan Şirvana kadar olan yerlerdeki alâkadarlara hükümler gönderilmiştir. (Mühimme 58, s. 71, sene 993).

3) *Vekayi-i tarihiyye,* şöyle diyor «Cebecilik hizmeti silâhları tamir itmek ve temizlemek ve barutu ıslâh ile sair cebehaneyi ıslâh eylemektir» varak 111 b.

4) 1098 ve 1687 senesindeki ulûfe defterinde mevcudu yirmi bir olan (cemâat-ı Rihteciyân-ı humbara) ve mevcudu 344 olan (cemaat-ı Barutciyan) ve onyedi mevcutlu (cemâat-ı lağımciyan) isimli sınıflar görülmektedir. Bundan başka sureti vesikalar arasına konan hükümler de vardır.

Cebeci Ocağı Ağa ve Zabitleri :

Cebeci ocağının en büyük zabitine *Cebeci başı* denilirdi. Cebeci başılığa tayin edilen şahıs padişahın huzuruna kabul edilerek teşekkür makamında etek öperdi 1). Fatih Sultan Mehmedin Kanunnâmesinde bunun, teşrifat derecesi kapucular kethüdasından sonra ve topçu başıdan evvel gelmekte idi 2). On altıncı asır sonlarında cebeci başının yevmiyesi yetmiş akçeye çıkmıştı 3).

Cebeci başıdan başka cebeci ocağında dört *kethüda* vardı; bunların en büyüğüne (*baş kethüda*) denilirdi 4). Ocakdan cebeci başı tayininde baş kethüda usülen cebeci başı olurdu; mamafih bazen cebehane başçavuşunun da cebeci başı olduğu vâkidi 5). İcabında ocak haricinden de cebecibaşı olanlar vardı 6).

Cebecilerin Cebecibaşı, dört kethüda ve Cebeciler baş çavuşu gibi sıra tertibi ve derece üzere gelen büyüük zabitle-

1) *Nimetî efendi kanunnâmesi*, s. 97 ve Başvekâlet arşivi teşrifat defteri, numara 6.

2) *Kanunnâme-i al-i Osman* (Tarih-i osmanî Encümeni mecmuası ilâvelerinden s. 13).

3) *Âlî tarihi*, basılmamış birinci cilt s. 41 (hususî kütüphanemizdeki nüsha).

4) *Kethüdây-ı cebeciyan-ı evvel*, (İbnülemin tasnifi, askerî kısım, numara 2587, sene 1103) ve üçüncü kethüdalık (ayni tasnif vesikaları, 3216 sene 1111) cebeci ocağının dört kethüdası olduğu hakkında Başvekâlet arşiv-i dolab vesikaları (dolabı sandık 68 hatt-ı hümayun numarası 147).

5) İkinci Mahmud zamanında sadr-ı âzamın bir telhisinden:

«Cebecibaşı yeni nasb olunmuş ise de ihtiyar ve gevşek bir adamdır, ocakdaki yaramazları te'dibe kudreti yoktur; ocak baş kethüdası cebecibaşı olmak lâzımsa da baş kethüda Halil ağanın fesadda medhali vardır; diğer kethüdalar da işe yaramaz makuledendir. Cebecibaşılığın tizelden ocakdan nasb-ı takdirinde ekseriya başkethüda bulunanlar hasbettarik cebecibaşı nasb olunduğu misillu bazan dahi ocak başçavuşu dirayetli ve müstaid bulunduğu halde def'aten cebecibaşı nasbı vaki ve mesbuk ve hattâ bu suret topçu ve arabacı ocaklarında dahi cari olduğundan ve elyevm Cebecibaşı Mehmed ağa....» dolabı sandık 68 hatt-ı hümayun numarası 89.

6) Vezir-i âzam İbşir Paşa aleyhine vaki kıyamda Cebeciler ağalarını istememişler ve saraydan bir ağa tayinini arz eylemişlerdi. Bunun üzerine zülüflü baltacılar kethüdası Hüseyin halife Cebecibaşı tayin edilmişdi. *Silâhdar tarihi*, c. 1, s. 12.

rinden başka bölük ve orta kumandanları ve bunların bir derece aşağısında Odabaşıları ve diğer küçük zabitleri vardı ki bunların her biri birer usta demekti. Meselâ Yeniçerilerin (1033 H. 1623-1624 M.) mevacib defteri kısmında.

Cemaat-i tüfengeran ki Cebeciyan-ı dergâh-ı âli end

جماعت توفنكران كه جبه‌جيانی دركاه عالی اند

Başlığı altındaki tüfenkçiler arasında *ser tüfengî, tüfengi, kaynağî, burgunî, tahir (temizleyici) barutçu, pardahî* gibi sanatkârlardan bahsolunmaktadır. (1075 h. 1664 m.) tarihli ulûfe defterinde de ayni sanatkârların isimleri geçiyor.

Cebeci ocağındaki büyük, küçük zabitlerden başka *Cebeciler kâtibi, Başhalife ve kisedar* gibi kalem erkânı da vardı; bu kalem heyeti Cebecilerin ulûfe defterlerini ve silâh, cebehane vesair Cebecilerin depolarında bulunan levazımatın defterlerini tutarlardı. Bir yerin zabtını müteakip elde edilen silâh, barut vesaireyi yazmak veya kalelere konan cebehanenin defterini tutmak cebeciler kâtibine aitti 1).

İstanbulun Ayasofya, Hocapaşa, Ahurkapı taraflarının muhafazası, inzibat ve asayişinin temini Cebecibaşılara aitti.

---

1) «... Ol tarihte fakir-i bîçare Cebeciler kâtibi olmağın vezir-i âzam-ı müdebbir-i umur sefer-i Üngürüste vaki Estergon kal'asinin tedariklerin ve cebehane mühimmatların defter mucibince fakir-i bîçareye ferman olundukta kazay-i Samsun dan otuz kıta komane, resen-i taliye, resen-i tire bin adet ve otuz kıta bedoloşka kundağı ve altmış kıta tekerlek ve yirmi demir dingil ve ahen-i ham dört yüz kantar Samakodan ferman olunmağın ve beş bin kantar barut-ı siyah Mısırdan ve Âsitaneden ve Samakodan beş bin kazma kürek, balta, çekiç, küskü, kundak, yatak, mismar ve çarkûşe tedarik olunmağın...» *Vekayi-i tarihiyye* varak 97 b., müellifi Abdülkadir efendi; 1151 H. 1738 M. senesinde Ada kalesinin teslimi dolayısiyle «mühimmat-ı cebehaneyi tahrir ve zabt itmek üzere Cebeci ocağı tarafından bir kâtib ve bir çorbacı ve topları tahrir ve zabt için bir kâtip ve bir çorbacı ve defterdar zahire kabzı içün bir kâtip ve bir adam tâyin» *Subhi tarihi* 133.

CEBECİ KIŞLASI, ATELYE VE DEPOLARI

Cebecilerin kışlasının Ayasofya camii karşısında, yanan Adliye binası arasında olduğu arşivde Harita ve krokiler dosyasında bulunan bir plândan (No. 1960) anlaşılmaktadır. 1226 Zilhicce 17 tarihli vesikadan ise bunun İstanbulda Yerebatan ahırlarının üstünde olduğunu öğreniyoruz. Belki sonradan muvakkat bir zaman için buraya nakledilmiştir. Burada zabitan ve neferlerin üzeri kiremitli fevkanî odaları vardı 1); yine burada silâh ve sair harp malzemesi tâmirhanesiyle depo bulunuyordu. Cebehane içün lâzım olan mâmûl ve gayrı mâmûl bütün eşya bu depoda bulunur ve ihtiyaç halinde ya imalâthanelerde kullanılır veya yapılmış olan şeyler istenilen yere gönderilir veyahut depoda hıfzolunurdu. Yeniçerilere ait cebe yani zırhların üzerlerinin kumaşları ve tulga kılıfları, zırh kiseleri, meşin, bakır, pamuk ipliği, keten, çelik, kayış, tüfenk maşası ve saire, cebehane anbarında bulunan bir kısım eşya arasında idi; bunlardan başka kürek, kazma ve bunların sapları, tüfenk kundağı ve diğer imâl edilmiş levazımat hep burada bulunur ve yapılırdı. Bu eşyadan icabedenlerin lüzumu halinde orduya, donanmaya 2) ve kalelere 3) sevkleri Cebecibaşıya

1) « Yerebatan ahırları üzerinde kâin dergâh-ı âli Cebecileri ocağının zabitan ve neferatının sâkin oldukları fevkanî odaların kiremidleri . . » *Baş vekâlet arşivi*, Cevdet tasnifi vesikalardan (askerî kısım numara 21833) Riko, Marsigli, Tornton, Cebeci ocağının Ayasofya camii civarında olduğunu yazarlar. 993 H. 1585 M. tarihli bir hükümde de (cebehane-i âmirem benim saray-ı âmirem civarı iken) kaydı (*Mühimme*, No. 58 s. 200) Cebeci ocağının Ayasofya civarında olduğını gösterir.

2) Cebeci başına tezkire yazıla ki:

Hâliyâ İftihar-ül-ümera-il-kiram Cezair Beğlerbeğisi ve Kapudan paşa damet mealihu'nun mühürlü tezkiresi mucibince donanmay-ı hümâyun gemileri mühimmi içün dört yüz kabza mükemmel tüfenk ve dört yüz elli adet harbe ve beş yüz aded keman ve dört yüz elli adet kalkan ve otuz sandık fındık [tüfenk kurşunu] ve otuz sandık ok lâzım olduğın bildirmeğin âdet üzre virüp defterüne kayıt itdiresin. Tahriren fi muharrem 14 sene 980 [*Divan ahkâm defteri* 67, varak 15].

3) Cebeci başına tezkire yazıla ki:

Hâliyâ liva-i Menteşaya tabi Bodrum kalesi içün mükemmel yirmi kabza levazımı ile tüfenk verilmek emir olundu; virüp defterine kayıt ittiresin (*Divan ahkâm defteri* 67, varak 29) yine bu suretle Nove kalesine iki yüz kabza tüfenk verilmesi içün Cebeci başıya hüküm gönderilmiştir (ayni defter, varak 78 b).

nitti 1). Cebehanede levazım azaldığı zaman bu noksanı Cebecibaşı divâna arzederek noksanlar tamamlanırdı. Yeniçeriler devlet merkezinde bulunurlarken tüfenk taşımaları memnu olduğundan bunların tâlim zamanlarında kullanacakları tüfenkleri Cebecibaşı verir ve işleri bitince yine geri alırdı 2).

Kalelere silâh ve cephane gönderilmesi oralardaki cephanenin muhafazası, Cebeci ocağı tarafından gönderilmiş olan Cebecilere aiddi; bu kalelerdeki silâh, cephane ve barut ve sair harp levazımının muayeneleri ve işe yarayıp yaramıyacağının tedkiki Cebecibaşıya âitti.

Kalelerdeki Cebecilerin başlarında zabitleri vardı; fakat oralardaki Yeniçeri serdarları inzibat cihetinden bu gibileri cezalandırabilirler. Kalelerde hizmet eden Cebeciler de Yeniçeriler gibi üç sene müddetle kale hizmetinde bulunurlar ve sonra merkeze getirtilip yerlerine başkaları gönderilirlerdi (3

Cebehanede bulunan ve muharebede siper kazmak ve kayaları oymak için kullanılan külünk ve buna mümasil istihkâm levazimatı Samakoda yapılıp Cebehaneye gönderilir ve Cebeci ocağındaki büyük anbarda muhafaza edilip 4) burada

---

1) Cebeci başına tezkire,

Hâliyâ iftiharülemacid Tophane-i âmire emini zîde kadrühû dergâh-ı muallâma gelüp hâliyâ derya yüzüne irsali ferman olunan donanmay-ı hümayun gemilerinde olan toplar ve zarbazenler içün iki yüz adet vezne lâzım olduğun bildirdi; imdi zikr olunan iki yüz adet top ve zarbazen veznelerini cebehane-i âmiremden virüp defterine kayıt ittiresin. F. 22 Muharrem sene 980 *(Divan-ı hümâyun ahkâm defteri 67 varak 44)*.

Cebeci başı zîde mecdühûya ki,

Hâliyâ Basra vilâyeti mühimmatîçün elli zırh ve yüz ﺑﺮﺍ ve iki yüz toğulğa ve yüz elli kolaçak (kolçak) virilmek emir olundu. Âdet üzre virip defterine kaydittiresin (aynı defter, 93).

2) Cebeci başına tezkire,

Hâliyâ dergâh-ı muallâm Yeniçerilerine atmak için beşyüz kabza mükemmel tüfenk lâzım olduğu ilâm olundu. İmdi zikrolunan beşyüz kabza mükemmel tüfekleri âdet üzre cebehane-i âmireden virüp defterune kaydittiresin, Tahriren 22 Zilhicce sene 980 *(Ahkâm defteri, No 67)*.

3) *Mühimme defteri, 78 s. 350 sene 1018*; buna dair hüküm sureti cebeciler kısmının sonundaki vesikalar arasındadır.

4) Samako kadısına ve Samako nâzırı Koyun çavuşa hüküm yazıla ki,

Hâliyâ cebehane-i âmirem mühimmatîçün bin adet kazması, beş yüz adet Yeniçeri kazması ve beş yüz adet külünklü ve yüz adet lağım kazması ve bin adet kürek ve elli adet varya elli küskü lâzım ve mühim olmuştur.

her zaman ihtiyaca kâfi levazım bulundurulurdu; yine Cebeci ocağına lâzım olan oklar, Gelibolu ve İstanbuldaki muayyen okçulara ve ok temrenleri de Edirnedeki çingenelere yaptırılırdı. 980 Recep 10 [1572 Birinci kânun] tarihli bir hükümle Cebeci ocağı için iki yüz bin ok temreni yani ok demiri yaptırılarak İstanbula gönderilmesi için Edirne kadısı ile mukataat nazırına emir verilmiştir. 1). Tüfeklerin kundaklarına lâzım olan ağaç, Adapazarı taraflarındaki ormanlardan parası mukabilinde halka kestirilmek suretîle tedarik edilip Cebeci ocağındaki kundakçılara yaptırılırdı 2). Cebehaneye lâzım olan ipliğin bir

---

İmdi buyurdum ki hükm-i şerifim ile hassa demürcilerinden Îsa vardıkta' zikr olunan kazmaları ve gayri şehremini canibinden mezkûr ile gönderilen nûmuneye göre ehli olanlara işletdirüb tamam olduğu gibi kira arabalarına tahmil ittirüp bervechi tâcil dergâh-ı muallâma gönderüp cebehane-i âmireme teslim ittiresin ve harç içün hacet olan akçeyi ol canibde olan hassa mukataalardan alup sarf idesin ve emin eline (Mukataa emininin eline) hüccet viresin, tahriren Rebiulevvel sene 980 (Ahkâm defteri No. 67 varak, 119 B.) *Vekayi-i tarîhiyye* isimli mehazimizde de kazma, kürek, kundak vesairenin Samakodan geldiği yazılmaktadır. (Varak 36 ve 52). Samakodan başka Köstence, Radvik vesair yerlerde de (Haddad kârhaneleri) vardı. *(Mühimme 19, s. 310).*

1) Edirne kadısına ve mahmiyye-i Edirne mukataatı nazırı... Mehmede hüküm ki,

Hâliyâ Cebehane-i âmirem için iki yüz bin aded eyü âlâ ok demrenleri lâzım ve mühim olmuştur ve mahmiye-i Edirnede olan çingenelerden İne beği ibn-i Behram nam çingeneler demir işlemesinin ehli oldukları ilâm olunmağın buyurdum ki hükm-i şeriatim vardıkda biran ve bir saat tehir ve tevekkuf itmeyüp zikrolunan iki yüz bin aded ok demrenlerini mezkûr çingenelere ve sair ehli olanlara işledip ve eyu demren işlemeğe mukaddema verilügelen bahadan birkaç akçe ziyade verüb gayet alâ demrenler işletüp hazır ve müheyya idüp yüz bin aded ok demrenlerin Gelibolu'ya gönderip anda mîrî canibinden ok işleyen okculara virüp teslim idesin. Baki yüz bin adet ok demrenlerini Cebehane-i âmireme teslim için şehir eminine teslim ittiresin ve harc için hasıl olan akçeyi anda olan hassa mukataalardan alıp sarfedesin ve alınan akçe için Emin eline hüccet viresin. Bilcümle demrenleri eyü işledesin. Şöyle bilesin, sene 980 Receb 10 (*Divan-ı Hümâyun ahkâm defteri* 67, varak 342 B.).

2) Ada (Adapazarı) kadısına hüküm ki,

Hâliya Cebehane-i âmirede olan tüfenklere kundak olmak mühimmi içün üç bin aded kundak lâzım ve mühim olmağın hassa kundakçılardan Pervane irsal olundu. İmdi buyurdum ki hükm-i şerîfim vardıkta bir an tehir itmeyüp taht-ı kazanda olan reâyaya üslûb-ı sâbık üzere kestirüp

kısmı Halep eyâletinden tedarik edilirdi 1).

Cebeci ocağı imalâthanesinde yapılan harp levazımı icabında haricdeki esnafa da yaptırılırdı; bunun için haricde yaptırılacak şeylerin bedeli hazine tarafından Cebecibaşıya verilir, o da bunları yaptırıp sonra hazineye hisabını verirdi. 917 H. 1511 M. tarihli bir Cebe muharebesi defterinde Cebehane için lâzım olan yedi yüz seksen bin aded okun imaliyesi olarak hazineden *Tirger* denilen okculardan İstanbul okcularına yüz bin ve Edirne okcularına otuz bin akca verildiği görülmektedir 2).

Cebeci ocağı sanatkârları arasında *Tirger* [okcu], *Zırhger Kundakcı*, *Terzibaşı* isimleri geçmektedir. Muhasebe defterinde (مرمت كردن يراقها وغيره = meremmet kerden-i yarakhâ ve gayrihu) ibaresi silahların tamir edildiğini göstermektedir. Cebehane anbarından çıkan veya hariçten mübayaa edilerek oraya giren eşyanın her sene muhasebesi görülür ve Cebeci başı ile Cebeciler kâtibi bu hususlara dair hesap verirlerdi.

On altıncı asır sonlarında hududlardaki silâh depolarından en mühimmi Budin ile Belgrad idi. Rumelideki demir madenlerinde dökülen tüfenk kurşunu Belgradda depo edilirdi 3).

***

Kalelerin ehemmiyetine ve oradaki kuvvet mevcudına göre Cebeciler muhtelif surette buralara tevzi edilmişlerdi. 1097 H. 1686 M. tarihli bir vesikada Girit, Limni, Midilli, Kandiye, Bozcaada, İstanköy, Sakız, Ağrıboz, Arduhan. Özi, Bender, İluk, Varat kalelerindeki dergâh-ı âlî Cebecilerinin mevcudu 3544 kadardı; bu dergâh-ı âlî veya kapukulu Cebecilerin-

---

şehremîni cânibinden irsal olunan akçeden her üç yüz aded kundağa birer akçe hesabı üzere sahipleri ellerine virüp teslim idesin. Zikrolunan üç bin aded kundağı alettâcil kesdirüp İznikmid iskelesine indirüb dergâh-ı muallâına gönderesin şöyle bilesin, sene 980 Muharrem (*Divan ahkâm defteri* 67, varak 13).

1) Aynı numaralı ahkâm defteri, varak 58.

2) *Başvekâlet arşivi*, 7413 numaralı ve 917 hicrî tarihli defter (*Bay Kâmil tasnifi*); bu defterde otuz kadar okçu ustası ve şagirdin isimleriyle yevmiyeleri yazılıdır.

3) *Mühimme defteri*, 5 s. 623.

den başka bir de eyaletler kısmında göstereceğimiz yerli kulu Cebecileri vardı ki onlar bu yekûndan harictir.

On dokuzuncu asır başlarında ve muhtelif tarihlerde bazı kalelerde bulunan Cebecilerin bir cedvelinde bunların miktarları şöyle gösterilmiştir. 1)

Kudüs 53, Tercan 24, Bağdad 504, Van 155, Kars 162, Ahısha 28. Faş 36, Sohum 28, Ardahan 22, Anapa 40, Varna 59, Edirne 96, Silistre 68, Tolcı 38, İsakcı 40, İşkodra 18, Narda 21, Ağrıboz 57, Anapoli 35, Moton 42, Avarin 34 ki ceman 1560 kişidir. Tabii daha bir çok kalelerde Cebeciler vardı.

***

Harp zamanında Yeniçerilere ait harp levazımatı Cebeciler vasıtasile, katır ve develerle nakledilir 2) ve harp mıntakasına girilirken sonra kendilerine tevzi edilirdi 3). Giden silâh, zırh ve tulgalardan, zırhlar, keseler ve tulgalar kılıflar içinde idi; tüfenk, zırh ve tulgalar, sandıklar içinde giderdi 4). Bir yere ordu konduğu zaman Cebeciler kanun üzere ordunun merkez cebhesinin gerisinde bulunurlardı 5).

---

1) 4823 numaralı *Büyük kale defteri, (Kâmil Bey tasnifi)*; bu defterde her kaledeki Cebecilerin isimleri, yevmiyeleri mikdarı gösterilmiştir. Yerlikulu Cebeciler ayrıdır.

2) *Vekayi-i tarihiye*, varak 21 b.

3) 1106 H., 1694 M. Varadin muhasarasına gidilirken «Çarşamba günü üç bin iki yüz kantar barut, on altı bin kazma, otuz bin kürek, yirmi bin torba ve sair mühimmat Cebehane ile Cebeci ocağı» geçti (*Silâhdar tarihi*, c. 2, s. 756).

4) Cebehane muhasebesi defteri (*Kâmil tasnifi*, No. 7413).

5) *Vekayi-i tarihiye*, varak 15 b.

CEBECİ OCAĞININ İLGASI

Cebeciler Yeniçeri isyanlarında üçüncü derecede rol oynamışlar, bizim de çorbada tuzumuz bulunsun diye Yeniçerilere peyk olmuşlardır; yalnız 1115 H. 1703 M. senesinde el altından yapılan tahrikât üzerine (Edirne vakası) diye meşhur olan ve ikinci Mustafanın hal'i ve şeyhulislam Feyzullah efendinin katliyle neticelenen mühim vak'a iptida bunlardan bir kısmının ayaklanmasiyle vukua gelmiştir.

Yeniçeri ocağı teşkilâtına bağlı olan Cebeci ocağı, Yeniçerilik kanun ve nizamlarına halel gelmesi üzerine bunların da nizamı bozulmuştur. Cebecilerin maaş esamisi de Yeniçerilerinki gibi alınıp satılır ve hizmet zamanında ocakda işe yarar ulûfeli Cebeci bulunmazdı.

Cebeci ocağı Yeniçeri ocağiyle beraber kaldırılmıştır. Son Yeniçeri ısyanında Cebecibaşı bulunan Mehmed Ağa, kendisinden sadakat ümid edilerek cebecibaşı çavuşluğundan birden bire cebecibaşılığa getirildiği halde, aksine hareket ile âsîlere yardımcı olmuş ve *vak'a-i hayriyye* günü sancağ-ı şerif altına gelmeyüp saklanmış olduğundan vak'ayı müteakip Kütahya'ya gönderilmek üzre yola çıkarılup arkasından haseki yollanmak suretiyle îdam edilmiştir 1). Bundan sonra cebecibaşı tâbiri kaldırılarak *cebehaneci başı* denilmesi münasib görülüp İnebahti âyânı kapucıbaşılardan Mehmed Emin Ağa Cebehaneci başı olmuştur.

Cebehaneci ocağı için yeni bir kanun yapılmış ve bu yeni

---

1) Mehmet ağa, sabık Cebeci başı Ali ağanın yetiştirdiği adamlardandı. Ali ağa, Cebeci başı iken bu, cebehane baş çavuşu idi; daimi surette Bab-ı âlîye gelip gider ve kendisinin dirayetli olduğu zannedilirdi; Cebeci başı Ali ağa, hükûmetin ocaklarda yapacağı yeniliğe taraftar olduğundan dolayı Cebecilerin ısrarı üzerine azl olunmuş ve yerine bir ihtiyar kethüda Cebeci başılığa getirilmişti. Hükûmet Cebeci ıslahatında da kendisine sadık birisini aradığından Ali ağanın tavsiyesi üzerine baş çavuş Mehmet ağa kethüdalara tercihan Cebeci başı tayin edilmişti; fakat vak'ada gevşek davranıp iki yüzlü hareket etmiş ve cezasını görmüştü (dolap 2, sandık 68, *Hatt-ı hümayun* numarası 89 ve 147).

kanunda cebehaneci başıdan başka ocak umurundan mes'ul olmak üzre bir de cebehane nazırlığı ihdas edilmiştir 1).

Cebeci ocağı zabitlerinden Vak'a-i hayriyyede sadakat gösteren Başkethüda Hüseyin Ağaya senevî 1250, İkinci kethüda Hüseyin Ağaya 1000 ve Üçüncü kethüda Mehmed Ağaya yedi yüz elli guruş ve Dördüncü kethüda Gavrî Ahmed Ağa ile Başçavuş Mehmed Emin Ağaya ve Başhalife Mehmed Sadık ve Kisedar Abdullah Efendilere senevî beşer yüz kuruş faizli sehimler verilmiş ve çorbacılar ile iki veznedar ve bir nefer esnaf çavuşunun yevmiyeleri de yüz yirmişer akçeye iblâğ olunmuştur 2).

***

Cebeci ocağının ilgasından sonra yeni bir kanun ile meydana gelen 3) cebehane efradı bin elli dört nefer olarak tertip edilmiş, sağ kol ve sol kol diye iki kısma ayrılup kol kumandanlarına sağ kol ve sol kol bölük başıları denilmiştir; bu, kol bölükbaşılarının mâfevki olarak baş bölük başı ve bölükbaşıların mâdunu olarak da mülâzımlar vardı; bu hususlar hakkında kanun metni neşredilmek suretiyle (*Nizâm-ı cedid* ve *asâkir-i mansure*) teşkilâtı kısmında mâlûmat verilecektir.

---

1) *Üss-i Zafer* s. 119, 120 ve Cevdet tarihi c. 12 s. 186.

2) *Üss-i Zafer* s. 251.

3) *Cebehane ocağı kanunu*, Başvekâlet Arşivi dolab vesikaları (dolab 3 sandık 92 evrak numarası 1).

CEBECİLERİN ULÛFE DEFTERLERİ

Bunların maaş defterleri de yeniçerilerinki gibi tertip edilmiştir; yalnız yeniçeri defterlerinin aksine olarak küçük yevmiyeliler yukarıya, büyük yevmiyeliler aşağıya yazılmaktadır; yeniçerilere ait Başvekâlet arşivinde bir kaç ulûfe defteri olduğu halde cebecilere ait - o da noksan - yalnız bir ulûfe defteri vardır; 1098 H. 1687 M. tarihli olan bu defter iptidâ cebecilerin ağa bölüklerinden başlamaktadır ve baş tarafı şöyledir:

دفـــــــــــــــــــــتر

مواجب بلوكهاء آغاء جبه‌جيان دركاه عالى واجب رشن سنه ۱۰۹۸

ک ۱   ۱ آغا

Bölük ———————— بلوك

Şahin Abdullah İstanbul   شاهين عبدالله استانبول

بجايشـــــــــــــــــــــس

عثمان حسين   Osman Hüseyin   ع ک ۲ آمد

Cebecilerin birinci ağa bölüğü kumandanı İstanbullu Şâhin ibn-i Abdullah iken sonradan anın yerine ikinci ağa bölüğünden Osman ibni Hüseyin tâyin edilmiştir.

Defterin isimleri sırasında birinci Ağa bölüğü kumandanının yevmiyesi ile bu bölükteki Cebecilerin isimleri ve altında yevmiyeleri yazılmıştır. Cebecibaşının yevmiyesi 95 ve bölük başlarının ise 48, 44, 20 olarak muhteliftir. Efradın en yüksek yevmiyesi 17 ve en küçüğü beş akçe olup sekiz akçeliler ekseriyeti teşkil etmektedirler. Birinci Ağa bölüğünün mevcudu 167 dir. Bu defterde Ağa bölükleri yirmiye kadar yazılıp alt tarafı açık bırakılmış 1) ve birkaç yaprak sonra da Cebecilerin cemaat ortalarına geçilmiştir. Cemâat ortaları şöyle başlıyor:

1) Cebecilerin ağa bölüklerini gösteren diğer bir defterde bölük miktarı elli dokuzdur. Riko ile Marsigli Cebeci bölüklerini altmış olarak göstermişlerdir ki bu ağa bölükleri olmalıdır.

دفتر

جماعت جبه‌جیان درکاه عالی واجب رشن سنه ۱۰۹۸

جماعت

ابراهیم احمد والدقول

بجایشه

قره نصوح بکپازاری ءک ٥ آغا . . .

آمدش فی ۲۳ ذ (ذی‌الحجه) سنه ۹۸

شرق Şark — یوم ٤٥

اوزی Özi

مذکور (قره نصوح) ٤٥ — عثمان عبدالله . . . . . الخ ٥

Bu cemaat mevcudu iki yüz yirmi beş kişidir. Taşrada bulunanların künyelerinin üzerine bulundukları yerler işaret edilmiştir. Yukarıda ismi geçen قره‌نصوح Kara Nasuh şarkta ve Osman Abdullah da Özide bulunmuşlardır.

Bundan sonra cemâat 7, 17, 18, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37 geliyor. Bunların da isimleri ve yevmiyeleri yazılıyor ve bunu müteakip rihteciyan, barutciyan ve lâğımciyan cemaatlerine geçiliyor.

ریخته‌جیان

جماعت

شعبان محمد ارکلی — ریخته‌جیان خمبره

Kumbara döken bu cemaatin mevcudu yirmi bir olup ustabaşıları da Ereğlili Mehmed oğlu Şabandır.

باروتجیان

جماعت

مصطفی علی سر باروتی

Barutcı başı Ali oğlu Mustafanın emri altındaki Barutcuların mevcudu 344 olup 1) Lâğımcı cemaatinin miktarı ise on yedidir.

***

Cebeciler her hangi bir kale hizmetinde veya seferde bulu-

1) Bu barutculardan başka Yeniçeri ocağında Yeniçeriler için lâzım

nuyorsa ulûfe defterinde ismin üzerine kırmızı kalemle bulunduğu yer yazılırdı. Elimizdeki 1098 ve 1099 senelerine ait 819 numarolu tapu defterleri arasındaki ulûfe defterinde elli yedinci bölük *Halife-i Cebeciyan* ve 29 uncu bölük *Kethüday-i Hayyatîn* [dikiciler, terziler] olarak gösterilmektedir. Her bölüğün sonunda o bölüğün mütekaitlerinin isimleri ayrı olarak yazılmaktadır.

Cebecilere de *lezez* mevacibinde Yeniçeriler gibi *âdet-i kemanbaha* ismiyle otuz akçe yay parası verilmek kanundu 1).

Cebecilerin böyle toplu olarak tutulmuş ulûfe defterlerinden başka kalelerdeki cebecilere ait ayrı ayrı ulûfe defterleri de vardır; meselâ:

دفتر مواجب جبه‌جیان درگاه عالی در محافظهٔ قلعهٔ قدس در واجب مصر سنه ۱۲۲۵

"Defter-i mevacib-i cebeciyan-ı dergâh-ı âlî der muhafaza-i kala-i Kudüs der vacib-i masar sene 1225„.

Serlevhalı Kudüs kalesindeki 53 nefer cebecinin üç aylık yani bir kıst ulûfeleri 85 gün üzerinden verilmektedir. Diğer cebecilerin maaş hisapları da böyledir.

---

olan barutu ıslah etmek üzere bir barutcu cemaati daha vardır. Bunlar esas itibariyle Cebeci ocağında mukayyed olup ulufeleriyle elbise ve çuhalarını buradan yani Cebeci ocağından alırlardı. Bu husudaki 986 muharrem 21 [1078 nisan] hüküm sureti aynen şöyledir :

Cebecilerim başı Üveys dâme izzûhûya,

Südde-i saadetim topcuları bölük başılarından Mustafa tuc (tunc) kumbara işlemekte mahir vesair olmakule sanaatlarda maharet-i tamınesi olmağın Yeniçeri kullarımın fitil otu perdahtı içün ve tüfenk atmak içün olan otlarını (barutlarını) ıslah itmek üzere Yeniçeri odalarında olan ok meydanında bir dükkân kârhane bina idüb on bir nefer yoldaş ve üç nefer şağirdiyle otçu başı namına başka bölük olup kendünün ulûfeleri ve kendüye bir donluk sobraman, vesairlerine âdet üzere çuhaları senin canibinden virilmek fermanım olmuşdur; buyurdum ki vardıkda otçu başı namına bölüğiyle ulûfelerin vech-i meşruh üzere çuhaların deftere kaydedib Cebeci ile viresin (Mühimme 34 s. 60).

1) *Aynî Alî risalesi*, s. 90.

CEBECİLERİN MUHTELİF TARİHLERDEKİ MEVCUDU

Cebecilerin fazlalaşması veya azaltılması Yeniçerilere bağlı idi. **Yeniçeriler çoğalınca** tabiî olarak Cebecilerin mevcudu da artar, eksilirse onlar da azalırdı: Yeniçeriler on iki bin nefer iken Cebeciler beş yüzdü 1). Bu mevcudu 974 H. 1566 M. **senesinde 789 olarak** görmekteyiz 2). Müverrih Âlî de bu tarihteki **Cebecilerin** yedi yüz olduğunu yazmaktadır ki 3) kanunnâme kaydıyla tevafuk etmektedir.

Âlî, Cebecilerin on altıncı asır sonlarında dört binden ziyade olduğunu 4) ve Vekayi-i Tarihiyye müellifi ise (1004 H. 1595 M.) senesindeki Eğri seferinde üç bin Cebeci bulunduğunu 5) yazmaktadırlar. (1018 H. 1609 M.) de Cebeciler 5730 6) ve Dördüncü Murad zamanında 5978 7) andan biraz sonra yedi, sekiz bin, 1071 H. 1660 M. de 4800 8) ve Zübdetülvekayie göre 1099 H. 1688 M. senesinde ise 2653 neferdi 9). Halbuki 1099 senesindeki (1687) Cebecilerin mevacibi icmalinde mevcutlarının 3503 e, aynı defterin altındaki diğer bir icmalde de 3453 oldukları görülüyor ki bu kaytlar Zübdetülvekayiin

---

1) *Mühimme* 2 s. 157 « Hassa Cebecilerimle bazı mariz ve bazı na bedid olan taife-i mezbure noksan üzere olduğu pâye-i serir-i alâya arzolunub beş yüz yetiştirilmek buyruldu, sene 963 Zilkade 22; *Halkondil zeylinde* de Cebeci miktarı beş yüz gösterilmiştir.

2) *Kanunnâme* (Atıf efendi kütübhanesi numara, 1734 varak 271 b.).

3) Alî gayri matbu birinci cild, kütübhanemizdeki nusha s. 41 D'Ohsson (C. 7 S. 362) Fatih Mehmet II zamanında Cebecilerin yedi yüz ve üçüncü Murat zamanında 7500 olduğunu yazıyorsada her iki kayıt da yanlıştır.

4) Âlî, basılmamış olan kısım, birinci cild, s. 41.

5) *Vekayii tarihiyye*, varak 15.

6) *Ayni Ali risalesi* s. 90.

7) *Koçi Beyin teşkilât Mecmuası* (kütübhanemizdeki nusha s. 16) ve aynı risalenin Ali Kemali tabı (s. 27, 41 ve 92).

8) Eyyubî efendi *kanunnâmesi* s. 21.

9) *Zübdetülvekayi* (Defterdar sarı zade Mehmet Paşa tarihi, varak 138) Riko ve Marsigli Cebecilerin altı yüz kişi olduklarını yazıyor ki on altıncı asrın son yarısındadır.

zülhul ettiğini gösterir 1). 1114 H. 1702 M. senesinde Cebeci ocağı mevcudu (2462) ye indirilmiştir 2).

1743 de Fransızca basılmış olan Türklerin âdet ve an'aneleri isimli eserde topçularla Cebecilerin altı bin kişi olup bunun iki bininin topçu olduğu yazıldığına göre takriben on yedinci asır sonuyla on sekizinci asır başlarında veyahut daha sonraki Rusya ve Avusturya muharebeleri esnasında mevcudun bu kadar olduğu zan edilirse de hangi tarihe ait olduğuna dair sarih bir hüküm verilemez 3).

Yeniçeriler arttıkça mevcutları da artan Cebecilerin son zamanlardaki mevcutlarını bilmiyoruz.

---

1) 819 numaralı Başvekâlet Arşivindeki tapu defterleri arasındaki defterde şöyle deniliyor: «İcmal-i mevacib-i cemâat-i Cebeciyan-ı dergâh-ı âlî ve Humbaraciyân ve Barutciyan ve dervacib-i Masar sene 1099 gayr-ı ez atiyye-i cülus-i hümâyun neferan «3503» ; ayni defterde recec ve reşen mevacibinde mevcut 3454 dür.

2) *Ayni Ali risalesi* s. 115

3) *Moeurs et usages des Turcs*, C. 2, s. 216, 1743 Paris.

CEBECİLERE ÂİT BAZI VESİKA SÛRETLERİ

Yeniçerilerden Kapukulu sûvarisine iltihak edenlerin veya timara çıkanların ellerindeki mîrî tüfenkler alınup Cebeci ocağına verirdi. Buna dair 979 H. 1571 tarihli bir hükûm sûreti :

Yeniçeri ağasına hüküm ki,

Dergâh-ı muallâm Yeniçerilerinden iken bölüğe ilhak olunup ve timara çıkanların ellerinde olan mîrî tüfenkler alınıb cebehane-i âmirem içün zaptolunmasın emridüp buyurdum ki vardıkta bu hususa onat veçhile mukayyet olup anun gibi Yeniçeri kullarımdan bölük ve timar inayet olunanların ellerinde olan mîri tüfenkleri emr-i şerifim mucibince cebehane-i âmirem içün zabt ve kabzettirirsin; Mahrusa-i İstanbul'da saraçhane başında sâkin olup dergâh-ı muallâm Yeniçeriliğinden çıkan Behrâmın elinde olan mîri tüfenk alınup zaptoluna 1)

***

Tüfenk kundağı ağacı kesenlere dair 981 H. 1573 tarihli hüküm :

Akyazı kadısına hüküm ki,

Kaza-i mezbure tâbi Bey köyü nam karye halkı tarafından Hayrettin Fakih nam kimesne südde-i saadetime gelüb bunlar mîri tüfenklerin kundakçıları olup kadimden kundak için Harmanlı dağında vaki olan ihlâmur ağacı kese gelüp ve kara ağacı dahi top kundağına lâzım iken Mehmed Fakıh nâm naib zikr olunan dağdan ve gayri yerlerden ihlâmur ve kara ağaçlarını kesip kendunın su bıçkısı olan kârhanesine getirüp biçtirmekle yakın yerlerde ihlâmur ve kara ağaç kalmayup baîd yerlerden bize getürmek zulümdur deyu bildirdiğin ecilden buyurdum ki vardıkta mezkûr naib'e minbaad ıhlâmur ve kara ağaç kestirmeyüp ve tahtasını biçtirmiyesin ve korucuya muhkem tenbih eyliyesin ki mirî tüfenklere kundak içün lâzım olan

---

1) *Mühimme* defteri 9 s. 281.

eğer ıhlâmur eğer kara ağaçtır bir ferde kestirmiyeler, islemeyeni yazup bildiresin ve bu bapta dergâh-ı muallâm çavuşlarından Mehmed çavuş mübaşir ola; amma bu bahane ile kimesneyi rencide eylemekten hazer eyliye 1).

***

Akkerman kalesi için lâzım olan kumbaraların yapılmasına dair Cebecibaşıya yazılan 991 H 1583 M tarihli hüküm sûreti:

Cebecibaşıya hüküm ki,

Hâlâ Bender ve Akkerman kaleleri mühimmatîçün Anadoluda Gölpazarı kazasında mîrî tuç pırazvâzlardan beş yüz adet ve madenden beş yüz adet ve elli adet halkalı tuçlu kumbara işletmek fermanım olup kadîmden işleyü gelên otcular bölükbaşısı Mustafayı ve ulûfelü yoldaşlarını ve ulûfe şagirdlerini muaccelen gönderüp itmama iriştirmek emridüp buyurdum ki vardıkta ferman-ı hümâyunum mucibince kaza-i mezburde vaki olan Mîrî tuç prazvazlardan beş yüz adet ve madenden beş yüz adet ve elli adet dahi halkalu tuçlu kumbara cümle bin adet tuç ve demir kımbaraları ve kumbara içine konacak ağız ve fitil otunu berveçh-i istical mezkûrlara işlettirüp münasip olan yerde müceddeden kârhaneleri yapıncaya değin işleyü gelen yoldaşların ve şağirtlerin dağıttırmayup kemakân cemiyet üzre hidematta istihdam idüp san'atlarını ihya ittiresin 2).

***

Cebecilerden Otçubaşı Mustafanın Galata haricinde kumbara ateş işi yaptığı imalâthanenin etrafında evler olduğundan dolayı îmalâthanenin buradan münasip bir mahalle nakli hakkında Cebecibaşıya gönderilen 991 H 1583 M tarihli hüküm:

Cebecibaşına hüküm ki,

Hâlâ Cebecilerimden otçular [barutçılar] bölük başısı olan Mustafa südde-i saadetime gelüp Galata haricinde mîrî ateş işi ve hassa kumbaralar işleyüp âlât ve esbabı hıfz eylediği kalenin etrafı kadîmden derya ve hâlî yer iken sonradan derya doldı-

1) *Mühimme* defteri 23 s. 162.
2) *Mühimme defteri* 52 s. 112.

rılup Kapudan'ın kayratı 1) ve sair bazı kimesnelerin evleri vâki olmağla mezkûr kule ateş işi işlemeğe münasip olmayup âhar münasip olan yerde bir kârhane tedarik olununcaya değin kulenin içinde mahfuz olan mirî kumbaralar işlemek içün Kavaladan getürilen cüruh ve havânlar ve sair kârhane alâtı senün marifetinle hıfz olunmak bâbında hükm-i hümâyunum talep itmeğin buyurdum ki vardıkda bizzat kule-i mezburenin üzerine varup minbaad ol kulede ateş işi işletdirmeyüp içinde olan kumbara yapılacak cüruh ve havanları ve sair cemi-i âlât ve esbabı görüp defter idüp muhkem zabt ve hıfz ittirüp âharden zarar gelmek ihtimali olmayub ve yine ol caniplerde derya kenarında kimesnenin milki ve nizalusı olmayup sefer-i hümâyun içün işlenecek mirî kumbaralar ve fitil otu ve havass-ı hümâyunuma müteallik ferman olunan ateş işi işlemeğe münasip kârhane yapılmağa kabil ne makule hâli yer vardır görüp sıhhati üzre dergâh-ı muallâma arz eyliyesin ki ana göre tedarik oluna 2).

*
* *

Bu hususa dair Kapdan paşaya da yazılmıştır. Ayni meseleye dair cebeci başıya tekrar yazılan bir hüküm de şudur:

Cebeci başına hüküm ki,

Dergâh-ı muallâm cebecileri bölük başılarından Otcu başı Üstad Mustafa'nın Galata kal'asi haricinde mîrî tuc kumbaralar ve fitil otı ve lâzım oldukca ateş işi işlenmek içün mutasarrıf olduğu kârhanesi mahalle arasında mahuf yerde vaki olmağla ref olunup giru derya kenarında bir münasip yerde kârhane yapılmağa hükm-i hümâyunum virilmeğin giru Galata kalesi haricinde Kireç kapusunun alt yanında دعتق *hane kurbinde fuçi ve varül tahtaları emini Yani nam zimmi dahi kazukladığı yerler ile ardında mezkûr zimmi zabt idüp sabık taş top yuvarlakları zapt olunugelen hisariçelerin giru kendu akçesile kârhane yapılmak içün mezkûr Üstad Mustafaya teslim idesin, haricden bir ferde dahl ittirmeyesin deyu hükm-i hümâyunum virilüp sen dahi mezburı, kârhane-i mezburede şagirdleri ile*

1) Vesikadaki «Kapudanın hayratı» dediği kılıç Ali Paşanın camii vakıflarıdır.

2) *Mühimme defteri* 52 s. 112.

lâzım geldüği zaman anda istihdam eylemek emr idüp buyurdum ki vardıkda bu bapda mukayyed olup mezkûr Üstad Mustafaya emrim üzre şagirdleri ve yoldaşları ile lâzım geldügi zamanda eğer tuç kumbara ve eğer fitil otu ve eğer havass-ı hümâyunum içün emrolunan ateş işlerini enva-ı dikkat ve ihtimam ile işlettirmek bâbında ikdam ve ihtimamın vücuda getürüp mezkûr Mustafa ve yoldaşlarına ve şakirdlerine hariçten kimseyi dahl ve tecavüz ittirmeyüp kârhane-i mezburda san'atlarını muttasıl ihya ittirmek üzre olasın 1).

İstanbuldan Trabzuna kadar gemilerle nakl edilen cebehanenin oradan kara yolu ile emniyet içinde Şirvân'a kadar gitmesi içün yol üzerindeki Sancak beyleriyle kadılara yazılmış olan 993 H. 1585 M. tarihli bir hüküm sureti :

Trabzonda Şirvan'a varınca yol üzerinde vâki olan Sancak beğlerine ve kadılarına hüküm ki,

Hâlâ Cebeci kullarım ile sefer-i hümâyunum mühimmatîçün irsal olunan Cebehane yolda ve izde ve menazil ve merahilde hıfz-u hıraset ittirilmek mühimmattan olmağın buyurdum ki hükm-i şerifimle taht-ı hükûmetinize dahil oldukta zikrolunan cebehaneyi her biriniz kazanuzdan çıkınca yolda ve izde ve menazil ve merahilde gecelerde ve gündüzlerde geregi gibi hıfz ve hıraset idüp ve lâzım olan zâd ve zevadelerini dahi akçeleriyle tedarik idüp ve yarar kılağuzlar koşup birbirinize emin ve salim mahall-i memura ulaştırub avk ve tehirden ve ihmal ve müsaheleden hazer idesin 2).

Üçüncü Murad zamanında cebecilerin bazı edepsizlikleri dolayısiyle Cebecibaşıya gönderilen 993 H. 1585 tarihli hüküm sûreti :

Cebeci başına hüküm ki,

Âbây-i kiramım ve ecdâd-ı izâmım enarallahü berahinehüm zamanından bu âne gelince cebeci taifesi mazbut olup bir vechile

---

1) *Mühimme defteri* 53, s. 85.
2) *Mühimme defteri* 58, s. 71.

fesad ve şenaate kadir değiller idi. Halâ zapt ve rapt olunmakta ihmal ve müsahele olunmağla cebehane-i âmirem saray-ı hümayunum civarı iken cebeci taifesi fahişe avret getirüp, adam katl idüp enva-i fesad ve şenaat üzre oldukları ecilden cebeciler çavuşu ve kethüdaları ref olunmuşlardır. Yerlerine yarar ve müstakim hizmet uhdesinden gelmeğe tariklerince mahal ve münasip olanları arz eylemek ve bu makule fesad.... taifesine ve ahur halkına ve sair tevaife sirayet idüp bir külli fesada bâis ve bâdî olmak ihtimali olmağın dergâh-ı muâllam cebecilerini onat zapt ve rapt eyleyüp nizam ve intizam virüp ve beherhal ol katilleri ele getirmek emir idüp buyurdum ki vusul buldukta emrim üzre mezkûrların yerlerine, yarar ve müstekim, hizmet uhdesinden gelmeğe kadir tariklerince mahal olanları arz eyleyüp ve cebeci taifesini bir veçhile zapt ve rapt eyliyesin ki asla fesad ve şenaate kadir olmayup temam nizam ve intizam virüp dahi ol katilleri beherhal her kande ise ele getirüp arz eyliyesin. Husus-ı mezbûr mühimdir; ihmal eylemeyüp bab-ı ikdam ve ihtimamda bezl-i kudret ve sarf-ı himmet eyliyesin 1).

Cebeci ocağından memur edilen bir bölükbaşı marifetiyle Geliboludaki silâhlar yoklanarak pek fena bir halde bulunmuş ve tahkikat icrası münasebetiyle Gelibolu kalesi dizdar'ına 2) ve Kaptan Paşaya 3) bu hususa dair (999 H 1590) tarihli birer hüküm gönderilmiştir.

Kaptan Paşaya hüküm ki ve Gelibolu dizdar'ına hüküm ki,

Sen ki dizdarsın mektup gönderüp mukaddemâ emr-i şerifimle cebeciler bölükbaşısı gelüp kal'a-i mezburede olan tüfenklerin yoklanması ferman olunmağın marifet-i kadı ile görüp bir nice aded tüfenk ve geyim ve zırh ve tolgalar ve tîr ve keman olup vaktiyle açılup yoklanmamağın çürümeğe yüz tutub amelimanda olup kalmağın cebecibaşından tefahhus olundukta dört nefer cebeci yoldaşım olup bana tabi olmayup hizmetlerini

1) *Mühimme defteri*, 58 s. 200.

2) Kaleyi bekleyen bütün mustahfız efradın âmiri, kale muhafaza kumandanına (dizdar) denilirdi.

3) Gelibolu Kapdan Paşa eyaleti dahilinde bir sancak olduğundan vaziyetten Kaptan Paşa da haberdar ediliyor.

eda itmezler; yalnız zaptına kadir değilim deyu cevap virdiğin arz eyledüğün ecilden buyurdum ki vardıkta gereği gibi mukayyed olup kale-i mezbûrede vaki cebehanede cebe ve cevşen ve sair alât-ı harp böyle harap olmasının aslı nedir? anın gibi filvaki arz olunduğu üzere eğer cebeci başıdır ve sair cebecilerde; her kangisinin hizmetlerinde ihmal ve müsaheleleri var ise yarar ve hizmet-i mezbureye kadir kimesnelere tevcih idüp arz idesin ki minbaad vaki olan cebe ve sair alât-ı harp harap ve yebab olmayup pâk tutup hizmetlerinde tekâsül eylemîyeler. Sene 999 1).

***

Tüfenklerin nerede yapılacağına ve askere nasıl virileceğine ve tüfengin harice satılmasının ne gibi fenalıklara sebeb olduğuna dair İstanbul kadısına gönderilen 1016 H. 1607 M. tarihli bir hüküm sureti:

Müşarünileyh'e [İstanbul kadısına] hüküm ki,

Bundan akdem tüfenk südde-i saadetimde olan mîrî kârhaneden gayri mahalde işlenmeyüp ve füruht olunmayup asker-i islâmdan sefere memur olanlara tüfenk ve barut virilmek lâzım geldikte cebecibaşı marifet ve defteri ile tevzi olunup kârhaneden hariçte işlenen ve askerden gayra füruht olunan tüfenk ve barut mirîye girift olunup füruht idenlerin haklarından gelmek mutad-ı kadim olmağla otrakcı 2) ve sairler tüfenk füruht itmeyüp taşralarda tüfenk bulunmamağla eşkiya hareket itmeyüp memalik-i mahrusam emn-ü-aman üzre iken bir kaç eyyamdır ki cebeci başılar tüfenk ve barut tevziine karışmayup ve herkes istediği yerde tüfenk ve barut işleyüp ve bey-ü-şirâ itmekle tüfenk memalik-i âdâya ve eşkiya eline düşüp celâlî zuhuruna ve memleket ihtilâline bais olduğu mesami-i âliyyeme ilka olunmağın min baad mîrî kârhaneden gayri yerde tüfenk ve barut işlenmeyüp askere hizmet zamanı tevzi olmak lâzım geldikte cebecibaşı marifeti ve defteri ile virilüp yine defterle kabz olunup otrakcı ve gayriler tüfenk füruht itmiyüp bâdettenbih mütenebbih olmayanların cezaları verilmek babında ferman-ı âlişânım sadır olmağın buyurdum ki vusul buldukta bir an ve bir saat tehir ve

1) *Mühimme defteri*, 67 s. 118.

2) Otrakcı, eski eşya satan koltukcu ve yaymacı kısmından esnaf.

terahi itmeyüp bu hususa bizzat mukayyed olup emr-i celil-ül-kadrim üzre minbaad mirî kârhaneden gayri yerde barut ve tüfenk işlettirmeyüb işlenen mîrî tüfenkler dahi cebehane-i âmireme teslim olunup yine anın marifeti ile cem olunup zinhar otrakcı ve gayra tüfenk ve barut bey'ü-şirâ ittirmiyesin. Asker halkından müteveffa olanların varisleri ve gayriler füruht itmek içün mülk tüfenkleri [zati tüfenk] mezada virdiklerinde yine askeri halkına füruht, zinhar askerî olmayan kimesneye furuht ittirmeyüp öte yakaya [Anadolu tarafına] ve beru yakaya [Rumeliye] tüfenk geçirtmekten begayet hazer eyliyesin ve bilcümle barut-ı siyah ve tüfenk kârhaneden gayri yerde işlendüğüne ve cebeci başının marifeti olmadan bir ferde barut ve tüfenk virildüğine asla rızay-ı hümâyunum yoktur, zinhar madam ki cebeci başımın marifeti olmıya, bir ferde barut-ı siyah ve tüfenk virdirmeyüp kârhaneden gayrı yerde otrakcılara ve madrabazlara barut ve tüfenk aldırub, sattırmayup kârhanelerde işlettiresin 1).

***

Temeşvar kalesi hizmetinde bulunan cebecilerin üç sene kale hizmetlerinin bitmesine mebni geri çağrılarak yerlerine diğerlerinin gönderildiği hakkında 1018 H. 1609 M. tarihiyle Temeşvar Beğlerbeğisine gönderilmiş olan hüküm sûreti:

Temeşvar Beğlerbeğisine hüküm ki,

Dergâh-ı muâllam cebecileri başı Ahmed zîyde mecdühû tezkire gönderüb Temeşvar muhafazasında olan dergâh-ı muâllam cebecilerine başbuğ olan Ahmed bölükbaşı üç senedenberü muhafaza hizmetinde olup yerine ahar kimesne tayin olunmak lâzım olmağla zümre-i mezbûreden yirmialtıncı bölükte ser bölük olan Şaban emektar ve hizmetinin uhdesinden gelmeğe kadir olmağla tayin eyledüğin bildirüp olbapta emr-i şerifim rica eylediği ilâm olunmağın buyurdum ki vusul buldukta mumaileyhin mühürlü mektubu mucibince mezbur Ahmedi iki nefer yoldaşiyle Âsitane-i saadetime gönderüp anın yerine muhafaza hizmetinde olıgeldüği üzre mezkûr Şabanı istihdam eyliyesin 2).

***

Ağriboz kalesi cebehanesindeki barutun muayenesi hak-

1) *Mühimme defteri* 76, s. 102.
2) *Mühimme defteri* 78, s. 350.

kında 1185 Cemaziyelahır 25 [1771 Birinciteşrin] tarihiyle Sadr-ı âzamın defterdara göndermiş olduğu beyaz üzerine buyruldı 1).

Sah صح

İzzetlû Defterdar Efendi,

Bu defa Ağriboz kalesinin cebehanesinde mevcut olan barut-ı siyahın cebecibaşı Ali ağa tarafından tayin olunan mübaşir marifetiyle yoklanup ne mikdarı istimale salih ve ne mikdarı değildir istîlâmîçün valisine ve kadısına ve mübaşire hitaben emr-i şerif tahrir ve ısdar eyliyesin deyu

buyruldu.

25 C. sene 85

***

Cebecilerin tekaüd işlerine dair Sadr-ı âzamın buyruldı defterindeki muamelesinden 2).

جبه‌جیان درگاه عالی

ء جما

کـ ۸

بکر عبدالله مذکور امکدار اولمغله بولاوادین

یوم مقاطعه‌سی مالندن قانون اوزره

۲۷ تقاعد اولمق فی غرة جاسه ۷۳

جبه‌جیان عالی

ء جماعت

سرکٹ طوبجی

محمود مصطفی پیر واختیار اولوب سفر ایتمکه اقتداری

یوم اولمامغله ماه بماه ازنکمید (İzmit)

۲۹,۵ کمرکندن آلمق اوزره تقاعد اولمق

رجا ایتمکین عرضحالی موجبنجه قانون

اوزره تقاعد اولمق بویرولدی

۲۳ جا سنه ۷۵

Yeni müslüman olan ve Cebeciler ocağına kayıd edilen bazı cebeciler 3).

1) *Başvekâlet Arşivi vesikaları*, 1175-1199 senelerine ait vesika kolleksiyonu kartonundan.

2) Köprülüler devrine ait buyruldu defteri. Bu buyruldu defterleri yazılarak reisülküttap tarafından sadr-ı âzama okunur; o (yani Bekr bin Abdullah) da muvafık gördüklerine buyruldu çekilmesini emreder. Yukarıki iki muamelenin birincisine buyruldu çekilmemiştir. Demek sadr-ı âzam Bekr b. Abdullahın tekaüdlüğüne müsaade etmemiş.

3) Aynı zamana ait buyruldu defteri.

جبه‌جیان درکاه عالی

ء جماعت

ک ٤ سر باروتجیان	ک ٦	ک ٨	ک ٢٣	ک ٢٢
مصطفی معدن	رضوان عبدالله	اسماعیل عبدالله	عبدی عبدالله	محمود قره‌حصارصاحب
٢٥	١٤	١٢	٧	٧

مذکورلر (dokuz kişi) فوت اولوب کدوکلری محلول اولمغله حضور همایون شهریاری وصدراعظم حضورلرنده شرف اسلامله مشرف اولان [1] یوسف مسلم نو و احمد مسلم نو وحسن مسلم نو و محمد مسلم نو و صالح مسلم نو و حسن مسلم نو و ابراهیم مسلم نو و محمد مسلم نو و عبدی مسلم نو و محمد مسلم نو و محمود مسلم نو و علی مسلم نو و خلیل مسلم نو و محمد مسلم نو و مصطفی مسلم نو.

Onaltı nefer [defterde on beştir] zikrolunan mahlûlden zümre-i mezbûreye ilhak olunmak ricasına bilfiil Cebecibaşı Ali ağa arz itmeğin ancak bunlar yevmiye beşer akçe ile kayıd olunup zümre-i mezbûreye ilhak buyruldu, fi 22 C. Sene 76.

***

Sigetvar seferine hareket esnasında cebecilerin ne sûretle gideceklerine dair cebecibaşıya gönderilmiş olan 973 Zilkâde [1566 Mayıs] tarihli hüküm sûreti:

Cebeci başına hüküm ki,

Çakır ağa değirmenine ve Küllük ve Pınarbaşı andan Zagupceye konmak emir idüp buyurdum ki geldikte zikr olunan konaklara konup göçesin ve bundan sonra vaki olan konakların tezkiresi hükmümle bile irsal olunmuştur. Anunla amel idesin 2).

---

1) Kanun üzere divanda vezir-i âzam huzurunda bir gayri müslüm, müslüman olmak istese derhal şehadet telkin oluuup bir üç altun verilip elbisesi için defterdara emrolunur ve bu yeni müslümanı bir divan çavuşu alarak mürebbi cerrahlardan o gün divanda bulunan nöbetci cerraha götürüp muayyen mahalde sünnet edilirdi (*Abdurrahman Paşa kanunnamesi* s. 542).

2) *Mühimme defteri* s. 603.

IV

KAPUKULU OCAKLARINDAN

TOPÇU OCAĞI

TOPÇU OCAĞININ KURULUŞU

Top dökmek ve muharebede top kullanmak üzre iki kısım olarak teşekkül eden topçu ocağı kapıkulu ocaklarının yaya kısmına dahil olup temamîle müstakil idi. Osmanlı Türklerinin muvaffakiyatında mühim âmillerden biri olan top, on beşinci asır ortalarından itibaren evvela Fatihin ve sonra da Kanunînin gayretlerîle en yüksek dereceye çıkmıştı.

Osmanlılarda ilk top kullanılması, tarihî vekayie nazaran on dördüncü asrın son yarısından başlar. Gazi hünkâr birinci Murad Bey zamanında ve birinci Kosova muharebesinde top kullanılmış olduğunu ve Haydar isminde bir topçunun bulunduğunu biliyoruz 1). Yıldırım Bayezid Niğebolu harbine tekaddüm eden günlerde, İstanbulu muhasara ettiği tarihde orduda top bulundurmuş 2) Niğebolu muharebesinde de yine top kullanmıştır.

844 H. 1440 M. tarihinde Semendire yahut Sentandirenin muhasarası esnasında da Osmanlılar top kullanmışlardır 3). İkinci Murat Bey Mora yarım adası berzahındaki Germe hisarı muhasara ederken bakır toplar döktürmüştü 4).

---

1) *Neşrî tarihi* (Veliddin efendi kütüphanesi) ve *Hayrullah efendi tarihi*, c. 4 s. 90.

2) Âşık Paşa zâde Yıldırım Bayezidin İstanbul'u muhasarasından bahsederken «.... geldiler İstanbul'un üstüne düştüler denizden ve korudan kuşattılar, korudan bir nice yerden mancınıklar kurdular, ol zamanda eğinde (çok) top olmazdı, topun kesreti Sultan Murat oğlu Sultan Mehmet Han zamanında oldu.. » diyor (s. 66); bu kayıttan o tarihlerde yani ondördüncü asrın sonlarında topun az miktarda mevcut olduğu istidlâl olunabilir; topun Fatih zamanında çoğalmış olduğu anlaşılıyor.

3) *D'Ohsson*, c. 7, s. 364; Halkondil Simendire önüne gelen ikinci Muradın top bataryalarını kale önüne dizüb atdığı ve Sırp Prensi Gregovar'ın yeni bir icad olan bu topların gürültüsünden korktuğunu yazıyor; Halkondil, s. 114, 1632 senesi Paris tab-ı.

4) «İmdi bunlar hisar üzerine vardılar, toplar kurdular, hîsara vardılar ve illâ bu topların bakırların getirdiler sancak sancak ulaştırdılar, cemî-i leşkerde bakır vardı, toplar döküldü, kuruldu..» Âşık Paşa zade, 128.

Osmanlıların ordu ile beraber giden toplarından başka mühim kalelerde de ilk zamanlarda top bulundurduklarını görmekteyiz: Mesela on beşinci asrın ilk yarısı içinde ve 1423 senesinde Osmanlıların ellerinde bulunan Antalya kalesini muhasara eden Karaman oğlu İkinci Mehmed bey, kaleden atılan bir gülle parçasının isabetîle vefat etmişti 1).

Bu kayıtlara göre Osmanlıların ilk defa top kullandıklarını 1389 tarihindeki Kosova muharebesinde görüyoruz. Kalelerde de 1423 den evvel top bulunduğu anlaşılıyor. Şimdi burada tereddüdü mucip nokta, birinci Murad bey zamanında bir topçu ocağı olup olmadığıdır. Topçu ocağına acemilerden efrat alındığına göre topçu ocağının Yeniçerilerden biraz sonra teşkil edilmiş olduğunu kabul etmek doğru olur. Neşri tarihinin Kosovada top kullanıldığından bahsetmesi ve Âşık Paşa zadenin İstanbul muhasarasında az miktarda top bulunduğunu söylemesi bu ocağın da Yeniçeri ocağı gibi birinci Murad bey zamanında yahut az daha sonra kurulduğunu zannettirir. D'ohsson, topçu ocağının ikinci Murat bey zamanında teessüs eylediğini yazıyor 2).

Osmanlılarda Fâtih zamanında başlayan topçuluk faaliyeti 3) İkinci Bayezid zamanında Kıral Şarl'ın Napoli'de bulunduğu sırada bir hayli top dökücüsü ile bir kısım topçunun Türkiye'ye gelüp hizmet kabul etmeleri ile de tekâmüle doğru gitmekte idi 4). Fâtih zamanında Novoberda muhasarası sırasında havan topları kullanılmıştı 5).

---

1) *En-nücûm uz-zâhire* (İbn-i Tağrı Birdî) ve Osmanlı tarihleri. meselâ Âşık Paşa zâde s. 111; aynı mütalea için bak. Neşri, Tacüttevarih vesaire.

2) *D'Ohsson* c. 7, s. 364.

3) Fatih'in İstanbul'u muhasara ettiği sırada kale surlarını yıkmak için orduda zamanına göre pek cesim toplar döktürdüğünü Kritobulos (Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı sani) isimli eserinde mufassalan yazmaktadır. (Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası ilâve kısmı s. 50).

4) Petit traicté de L'origine des Turcqz (T. S. Cantacasin) Paris 1896.

5) *Halkondil tarihi*, s. 180 (1632 Paris tab-ı.)

TOPÇU OCAĞI EFRADI

Tarihini kat'î surette tesbit edemediğimiz ve fakat on beşinci asır başlarında mevcut olduğunu bildiğimiz Topçu ocağının kurulmasını müteakip buraya acemi ocağından efrad aldılar; bunlar ekseriyetle devşirildikten sonra çiftci Türklerin hizmetlerine verilüp oradan ulûfeye kaydedilmek üzere acemilikle hizmete alınacak olanlar arasından seçilirlerdi. Gerek topçunun atış kısmında ve gerek top imalinde istihdam edilecek acemi efrada ihtiyaç olduğu zaman topçubaşı tarafından divân-ı hümâyuna müracaat olunarak lüzumu kadar acemi istenir ve bunun üzerine keyfiyet Yeniçeri ağasına yazılırdı. Ocağa verilecek efradın, acemilerin hangi kısmından verileceği ve mikdarı ve acemilerin evsafı ağaya yazılan hükümde tesbit edilirdi. Her iki sınıf topçu için alınan efrad *şagird* olarak deftere kaydedilirdi 1).

Kapukulu efradının evlenmelerine müsaade edilince Kuloğlu denilen topçu çocuklarının babalarının ocaklarına kaydedilmeleri kanun oldu 2).

Topçu ocağı efradından iyi hizmeti görülenler ya ortalarında terfi ederler veya bölüğe, timara çıkarılırlardı 3). Vefat

---

1) *Mühimme defteri*, 35, s. 121 ve mühimme 6, s. 186 ve mühimme 10, s. 81; hükümlerden bazılarının suretleri bu kısmın sonundaki vesikalar arasındadır.

2) Vekayi-i tarihiyye, varak 98 b.

3) Meselâ « Hassa topçular kethüdası olan Yusuf Demirhisar yirmi buçuk akçe ile oturak ve kumbaracı başı Ali dahi on akçe ile bölüğe ilhak buyruldu» Mühimme defteri, 8, s. 124 sene 978.

طوپجیان درگاه عالی

ء جماعت

سرك ۲۱ مزبور زمرهٔ مزبوره چورباجیلرندن اولوب
احمد محمد امكدار اولمقله اغالری علی اغا عرضیله الی
۲۱ اقچه ترقی ویرلمك فی ١٤ ذ [ذلحجه] سنه ۷۳

طوپجیان خاصه

ء جماعت

نصوح یوسف قاسم ۳
۳۳ صوفیه
سر بولوك ۱۲

eden bir topçunun gediği yetişmiş oğlu varsa ona, yoksa müstehikkına verilirdi 1).

Bu kayıtlara göre 33 akçe yevmiyesi olan Yusuf oğlu Nasuh bölükbaşı iken topçular kethüdalığına terfi etmiş, Sofyalı ve üçüncü bölükten on iki akçe yevmiyeli Kasım da bölükbaşı yani orta kumandanı olmuştur

Diğer künyesi yazılan kırk yedinci topçu ortası bölükbaşısı (çorbacısı) yirmi bir akçe yevmiyeli Mehmet oğlu Ahmedin topçubaşı Ali ağanın inhası üzerine yevmiyesine beş akçe zam idilüp yirmi altı olmuşfur.

1) Cemaat-i topciyân-ı dergâh-ı âlîden Ahmet ahenger Bayezit (Bayezidli demirci Ahmet) vefat ettiğinden gediği yani muayyen hizmeti Mehmet oğlu Mahmud'a virilmiştir (mühimme defteri 8, s. 4). Yine bunun gibi topçulardan dört akçe yevmiyeli bölük 32 den Yusuf ile üç akçe yevmiyeli Abbas oğlu Emrullah gece, gündüz siper hizmetinde bulunup hiç ayrılmadıklarından dolayı topçular bölük başısının inhası üzerine kanunî olan bedellerinden biner akçe ziyâde verilmek suretile tımara çıkarılmışlardır. (Mühimme 8, s. 109, sene 978).

TOPÇU OCAĞI VE TOP DÖKÜMHANESİ

Topçu kışlaları ile top dökümhanesi Galata suru haricinde Kılıç Ali paşa camii civarında şimdi Tophane dediğimiz mevkide idi. *Rihtegân-ı top* denilen top dökücüleri tarafından zamanın bütün topları burada dökülürdü 1).

Evliya Çelebinin kaydına göre Tophaneyi Fatih Sultan Mehmed ile oğlu Bayezid yaptırmışlardır. Kanunî zamanında Tophane binası yıktırılup yeniden asrının ihtiyacına göre mükemmel surette bina edilmiştir. Top dökümhanesi Tophanede Cihangir tepesinin altında deniz kenarına yüz adım mesafede olup etrafı duvarla çevrilmişti. İkinci Mustafa devrinde İstanbul'a gelmiş olan *Antuvan Morizon*, top dökülen yerin denizden takriben yüz adım mesafede iki kubbeli bir bina olduğunu yazmaktadır ki 2) Evliya Çelebinin mütalâasını müeyyiddir.

1158 H. 1745 M. senesinde Topçubaşı ve ayni zamanda mimar olan Mustafa Ağanın yaptığı resim ile anın nezareti altında yapılan bina, zamana göre en güzel ve metin eserlerden sayılmış ve hattâ bu hizmetten dolayı Mısır İskenderiyesindeki büyük seddin inşası da kendisine havale edilmişti 3).

Bu inşaat esnasında Tophane meydanı denize doğru elli zirâ kadar doldurulmuştu 4)

Top dökümhanesinden başka yine tophanede bu top dökücüleri mahalline muttasıl ve deniz kenarına yakın olup Ka-

---

1) *Halkondil zeylinin teşkilât kısmında* (s. 121) Türklerde topçuluk kısmında Tophanedeki imalâthane hakkında şöyle deniliyor : « Bir çok amele ve bunlara yardımda bulunmak üzre pek çok esir ve kürek mahkûmu vardır. Bunlardan bir kısmı yani yüz elliden fazlası top dökmekle meşgul olarak akşamları İstanbula aileleri nezdine giderler; bir kısmı kundak ve barut imal eyleyip mütebaksi de topların aksamını rabt ve sevk işleriyle meşgul olurlar. Kuvay-ı berriyeye mahsus olan toplar İstanbul cihetine nakl ile hıfz olunur; deniz için kullanılacak toplar ise deniz kenarında Tophane mevkiinde bulunur.

2) *Antuvan Morizon'un Kudüs'e dair tarihî rivayatı* s. 662 (1704 Tur).

3) İzzî *tarihi* s. 27, 28.

4) *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* C. 1 s. 439.

nunî Sultan Süleyman zamanında yaptırılmış olan topçular kışlası vardı. Bir kapusu deniz kenarında cenuba ve diğer kapusu şimale açılırdı. Deniz tarafındaki kapu büyük ve müzeyyendi; Evliya Çelebinin rivayetine göre on yedinci asrın yarısında cenup kapusunun bir tarafında bir âhuyı yakalamış olan bir arslan ve diğer tarafında ise zincir ile bağlanmış diğer bir arslan tasviri varmış.

Bu kışlaya iptida padişahlardan Sultan İbrahim gelmiş olduğundan ustaların kapusu üzerindeki mahal padişahlara tahsis edilmiştir 1). Tophane, sonraları yanmış ve üçüncü Mustafa zamanında her topçu ortasına bir kışla ile orta sofası ve matbah bina edilmiş ve bu meyanda topçulara mahsus bir de mescid yaptırılmıştır; bu mescide topçu başı hacı Mehmed ağa 1183 ve 1769 tarihinde bir minare ilâve eylemiştir 2). Üçüncü Sultan Mustafa askerî islahat tarafdarı olduğundan Baron dö Tot vasıtasiyle iptida topçu ocağına ehemmiyet vermiştir. Bu hükümdar bizzat alâkadar olarak Tophaneye gider, top döktürür ve top talimleri yaptırırdı 3).

Topçu ocağına Selim III zamanında da ehemmiyet verilmiş ve kışlaları genişletilmek suretiyle yeniden yaptırılmıştı 4). Tophanede çıkan bir yangında arabacı ve topçu kışlaları tamamen ve dökümhane kısmen yanmış olduğundan 1238/1823 de yeniden yapılmasına başlanmış ve kışlaların tâlim meydanına Sultan Mahmut iki minareli cami yaptırmıştı 5).

***

Top dökümhanesinin şefi dökümcü başı denilen baş usta idi; bunun bir de muavini vardı; dökümcü başının maiyyetinde fabrikada çalışan *tamirci*, *burgucu*, *yamacı*, *kefçegir*, *çırakcı*, *dökümcü*, *haddad*, *neccarlar* ve sair san'atkârlar vardı. Buraya girecek efrad evvelce de söylediğimiz gibi Acemi oğlanlariyle

---

1) *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* C. 1 s. 439.
2) *Hadikatülcevami* C. 2 s. 76.
3) *Müriüttevarih*, 1172 vekayii arasında.
4) *Hadikatülcevâmi* C. 2 s. 76.
5) Hususi kütübhanemizdeki iki numaralı yazma mecmua s. 94 ve Cevdet tarihi, C. 12, s. 71.

Kuloğullarından seçilir ve şagird olarak alınırlardı 1). Her top dökülüşünde, bakır fırında izabe edildiği zaman Sadr-ı âzam ve diğer bazı mühim devlet adamları Tophaneye gelüp top dökümüne bakarlardı. Hizmetlerini iyi gören ustalara hıl'at ve maiyyetine atıyyeler verilmek usuldendi.

Top dökücüler, şagirdlikten yetişüp ustalığa ve dökücü başılığa kadar çıkarlardı, buradaki muhtelif tezgâhlarda her şagird muayyen bir hizmette istihdam olunurdu. Bu Tophaneden başka muhtelif yerlerdeki tophanelerde ustalık etmek üzre İstanbuldan san'atkârlar gönderilir ve oralarda top ve gülle dökülürdü. Top dökülmesinde eşref saat ihtiyarı lâzımdı. Bunu Müneccim başı tayin eder ve kendisine hıl'at giydirilirdi 2).

***

Top imalâthanesiyle top kalıpları, tunç fırını ve top dökülmesine dair Evliya Çelebideki dikkate şayan mutaleayı aynen buraya nakl ediyorum:

Top kârhânesi:

Leb-i deryada yüz adım ileride bir kûh-ı bülendin dameninde dört taraf duvarları kale gibi bir ribattır; muhasara

1) Yeniçeri ağasına hüküm ki,

Halâ Topçu başı olan Sinan mektup gönderüp Tophane-i âmirede üstad topçularda dökücü ve demirci ve neccar ve burgucu ve çırakçı şagirdleri kalmayup şagird lâzım ve mühimdir deyu yeni gelen acemi oğlanlardan yüz nefer oğlan şagird içün virilmesini arz itmeğin hâlâ yeni gelen acemi oğlanlardan Tophane-i âmirede şagird olmak için elli nefer oğlan virilmek emr idüp buyurdum ki vusul buldukta hâlâ yeni acemi oğlanlarından Tophane-i âmirede şagird olmak içün elli nefer oğlan tayin idüp müşarünileyhe viresin. Sene 986 Cemaziyelahır (*Mühimme* 35, s. 121)

Vekayi-i tarihiyyede de şu mütalea vardır:

«Çırakçılar, dökücüler ve haddadlar, neccarlar tophanede Kul oğlanlarından ve acemi oğlanlarından kanun-ı kadim üzre ve her vakit devşirme geldikçe bir miktar oğlanlar ocaklara tevzi ederlerdi, itibar eden tophaneyi beklerdi. Seferde kılâ' cenginde ve meterislerde topların vezinlerini bilirler ve kalelerde topları hıfz idüp zarar virüp çatlatmazlardı. (*Vekayi-i Tarihiyye* varak 98 b).

2) *Teşrifat defteri*, No. 668 (*Başvekâlet Arşivi*) sureti vesikalar arasındadır.

olunsa cenge tahammül eder bir metin dıvardır. Anın vasatında yine çarköşe kırk arşun boyunda yüksek bir dıvar vardır. Üzeri çarpüşte padavra tahtasiyle örtülüdür. Kubbenin üzerinde büyük bacalar vardır ki tütün [duman] buralardan taşra çıkar. Bu padavra dam üzerinde adam gezecek yollar vardır ve damın üzeri nerdiban nerdibandır; bu damın ta zirvesinde ve dört tarafında yüzlerce bal fıçılariyle su hazırdır. tunç eridir iken ateşten bir şerare dama isabet eder ise damda gezen adamlar o su ile ateşi teskin ederler.

Top kalıbı dolapları :

Bu kârhanede nice yüz dolaplar vardır ki anlarda top kalıpları bina edüp âmâde ederler. Kalıbın içine kırk, ellişer okkalık gülle kalınlığında olmak içün demir miller kırk, ellişer bin yumurta ile mahlût ve mâcun olmuş çamuru iplerle sarup top kalıplarının içine korlar. Aşağısını yine demir sikkeler ile zapt ederler, çünkü kalıbın içine tunç dökülüp top oldukta yumurta ile mahlût mili çıkarup topu alırlar.

Tunç furunu :

Bu furun kârhanede iki yerde bina olunmuştur; dört tarafı ateş taşıdır, çünkü başka taşın bu âteş-i nemruda tahammül etmeğe kudreti yoktur. Bu yeşil taş cezirelerden çıkar; Ocağın altı boştur; Üzerî kubbedir; Bu kubbelerin içine kırk ellişer bin kantar bakırı ve maya için eskiden bina olunmuş top kırıklarını birleştirüp kubbelerden taşra aralıkta da nice bin kantar kalay hasıl ederler. Kâtipleri dahi ne kadar bakır ve kalay hasıl olduğunu deftere kayd ederler, çünkü bakıra göre top kalıpları hazırlanır.

Top kalıp yerleri:

Bu tunç kubbelerinin önünde çukurlar içine ağızları yukarı top kalıplarını korlar. Eğer *balyemez* top ise her ocağa yirmi kalıp korlar ki yirmi top eder. Eğer *kolombrona* topu ise yirmişer kalıp, eğer *şâhî* topu ise yüzer kalıp, içine adam sığar *şayka* topları ise beşer kalıp koyup ağızlarını Kâğıdhane balçığı ile sığarlar. Tunç eriyicek [eriyince] kubbenin ağzından kalıplara kadar bostancıların su yollarına müşabih yollar yaparlar ve

tunç kubbelerinin dört tarafında çam odunları dağlar gibi âmâde durur; Bu odunlar bir sene evvel kesilip birer kulaç boyunda ve iki mekiğe benzer bir tarza konulduktan sonra kurudurlar; Sonra top dökecekleri günde halifeler, kalfalar, üstadlar, dökümcübaşı, topcubaşı, vardiyanbaşı, kum saati elinde muvakkit, kârhane imamı, müezzinleri, duacıları cem olup dua ve sena ile Allah Allah dedikten sonra iki fırına dahi ateş verilir ve muvakkit saat tutarak tam bir gün bir gece ateş yakarak çamları tunç kubbenin iki taraf deliklerinden muttasıl atarlar, sonra dökücüler ve ateş atıcılar elbiselerini çıkarup bir nevi nikaplı külâhlar giyerler ki heman gözleri görünür; sairleri de keçeden elbise giyerek hizmet ederler; yirmi dört saatten sonra ateşin yanına varılmak kabil olmaz.

Bu sırada yapılan merasim:

Sadr-ı âzama, Şeyhulislâma, Kadıaskere nice müstecab-üd-dave meşayih ve sair vüzerâya haber olup bilcümle kârhaneye gelirler; dökücü üstadlar ve daha bulunması elzem olan huddamlardan kırk kişi vüzerâ ve meşayihten de kırk kişi alınup sairlerini taşra koğarlar; çünki tunç deryası aktığı vakit nazarı sevmez. Vüzera ve meşâyih uzak, sofalar üzre oturup [لاحول ولاقوة; lâhavle velâ kuvvete] evradına devam ederler.

Üstadlar cem olup ağaç küreklerle nice yüz kantar çubuk kalıpları tunç deryasına atarlar; dökücübaşı da huzzara hitaben:

"Sultanım dîn-i mübîn aşkına zekât ve sadakanızdan altun, kuruş ne olursa olsun şu tunç deryasına bırakın„ der.

Sadr-ı âzam, hazinedar ve saîr vüzera bir kaç kise altunu dökücü başıya teslim ederler, o da alâmeleinnâs بسم الله bismillâh deyüp tunç deryasına atar. O an ince, uzun çam gibi serenlerini tunç deryasına sokup kalay ve altun ve kuruşları karıştırırlar ve direkler mahv oldukça yeni direkler getirirler. Vakta ki tunç deryasının yüzü kaymaklanmağa başlar. Üstadlar tunç deryasının kâmil olduğunu bilüp ateşi ziyadeleştirirler ve kârhanede bir katra su bulunmamasını tenbih ederler; çünkü tunç akarken bir katra su rayihası duysa derhal yollar pâre pâre olub cemi-i huzzarın helâkine sebep olur; sonra kalıp ocakları kenarında ve iki tarafta kırk, elli koyun kurbanlar hazırlanup hâzırun ayak üzere kalkar, kârhane duacısı âmâde olur; Mu-

vakkit, saatiyle ocak başına gelüp tuncun ağzını açmaya yarım saat kalınca haber eder, duacı duaya başlar, hazırûn hulûs-ı kalp ile âmin derler; Her kes de teveccüh-i tam ile ağlamağa başlar Çünkü gayet mahuf ve muhataralı helâk yeridir ki nice üstadları zir-ü-zeber eylemiştir.

Tunç deryasının tam ateşi kesilecek vakit geldiği gibi, muvakkit ihbar eder. Üstadlar keçe elbiseleriyle kazgan başına gelip çapalariyle الله الله allah allah diye kapağı açdıklarında tunç, ateş gibi akmağa başlar. Yüz adım ileride bulunan kimselerin bile yüzlerine ve elbiselerine gûya alevler yapışur; bazı vüzerâ üzerlerine beyaz çarşaf alup havflerinden ezan-ı muhammedîye başlarlar; tunç yokuş aşağı akup top kalıbına dolar. Bal yemez topu dolması yarım saat imtidad eder. Kalıp dolunca keçe ile sarılmış bir gûne mülemmâ yağlı çamur ile yolu sed edüp bir diğer top yolunu açarlar; bu halde iken dua ve senaya devam olunur; cümle toplar dolup tamam oldukta duaya da hitam verilüb o gün yetmiş kimse hil'at-i padişahiyle behreyâb olur; çoklarına terakkîler ihsan olunur.

Sonra topçubaşı sadr-ı âzama ziyafet verip cümlesi keçekülâh elbiseyi çıkarırlar. Bir hafta, toplar kalıp derununda kalıp soğur, sonra çıkarırlar; cümle ehl-i hiref zergerân ile topları mücellâ ederler: Sonra üstad neccarân topları valide-i müşfikaları gibi kundaklayıp cenge âmâde ederler.

Bu kârhâne derununda top arabası îmâl edenlerin de ayrıca mahalli vardır. Karadeniz boğazında Sarıyer kasabası dağlardan gelen top kalıbı çamurlarını ağaç kılıçlarla tahmir edenlerin başka mahalleri vardır. Top kalıpları bina olunan ve (top falyası) denilen mahaller yine başkadır. Elhasıl bir ulu asitânedir ki dillerle tabir olunamaz „ 1).

---

1) Evliyâ Çelebi Seyâhatnamesi, C. I, S. 436 ilâ 439.

İSTANBULDAN BAŞKA YERLERDEKİ TOPHÂNELERLE TOP MERMİSİ DÖKÜLEN YERLER

Osmanlılar en kuvvetli devirlerinde top fabrikalarını lüzum ve ihtiyaca göre müteaddit yerlerde kurmuşlar ve istikbalde ihtiyaçlarına karşılık olacak topları ve top güllelerini evvelden bazı muayyen yerlerde hazır bulundurmağı âdet etmişlerdi. İstanbul'dan başka Belgrad ile 1) Semendire sancağının Baç madeni 2), Budin 3), İşkodra 4), Pravişte 5), şarkta Gülanber 6) gibi hudud ve hududa yakın yerlerde zaman zaman tophane-

---

1) *Vekayi-i tarihiyye*, varak 10 b ve ayni eser varak 150. Bu Belgrad tophanesini 1017 h. 1608 m. senesinde Belgrad muhafızı Gürcü Mehmed Paşa tamir ettirmişti. 1109 H. 1697 M. tarihinde Belgrad tophanesinde bulunan top ve top levazımatını gösteren bir defterde (*İbnülemin tasnifi* numara 3155) burada bir okkalık beş bin, yarım okkalık beş bin, yüz dirhemlik beş bin ve dokuz okkadan on dört okkaya kadar doksan bin top yuvarlağı ile elli dokuz bin maden yuvarlak ve ikiyüz kırk okkalık, seksen ve yüz yirmi ve yetmiş okkalık 2787 adet kazan humbarası ve 840 dane altmış okkalık ve seksen adet on sekiz okkalık küçük humbara mevcut olduğu gösterilmiştir.

2) *Vekayi-i tarihiyye*, varak 36. Bir ismi de Rudnik olan Baç mevkii Sırbistanda Karagoyvaç'ın şimali garbisindedir.

3) *Mühimme defteri* 5, s. 670 ve *Vekayi-i tarihiyye* varak 10 ve 12 b. Evliya Çelebi, Budin kalesinin orta hisarındaki tophane kapusu ve tophane meydanından bahsederken: «Meydan-ı azîm etrafında toplar dökecek kârhaneler ve tophaneler ve humbarahaneler ve cebehaneler vardır. Damlar altında elli pare bal yemez toplar vardır ki her biri birer rum haracı değer. Elli pare şayka topları var ki içlerine adam sığar, sair kolomborne, zarbazen, havan, şahi, donuz ayağı, makas, mekik, muşkat, kazan ve humbaraların niçe bin envaı dağlar gibi bu meydanda yığılıdır ki bu meydanı görmeyen ve bu tophaneye im'anı nazar etmeyen cihanda bir şey görmüş değildir; hattâ bu tophane meydanı önünde iç kal'a hendeği üzere bu meydana nazır mazgal deliklerinde âmâde durur toplar vardır ki her biri ejdler-i heftsere benzer. Şayet Orta Hisarı düşman alursa bu toplar iç kal'ayı muhafaza eder» diyor (c. 6, s. 233, 234).

4) *Mühimme defteri*, 12 s. 12 ve mühimme 16 s. 334.

5) Eski Dırama sancağına merbut olan Piraviştede 1199 h. 1784 m. de top dökülüyordu (Emirî tasnifi, Hamid-i evvel 1744).

6) *Mühimme defteri*, 10 s. 68 ve mühimme 12 s. 335.

ler ihdas edilerek top döktürülmüştü. Vesikalar arasındaki bir kayda göre Temeşvar'da da tophane vardı 1)

Bunlardan başka Anadoluda Bilecik 2), Van 3), Kiğı 4) ve Bosna'da Banaluka [Banialauka] sancağına tâbi Kamengrad 5) Baç, nam-ı diğer Rudnik 6), Novoberda 7) madenlerinde top yuvarlağı denilen gülleler dökülür ve emr olunan yerlere naklolunarak hıfzolunurdu.

Gülleler verilen ağırlığa göre dökülüyordu 8); topların nakilleri Anadoluda geri hizmetlere memur Yaya ve Müsellemlere ve Rumelide yörüklere ve daha sonra anların yerlerine kaim olan Evlâd-ı fatihane aiddi. İstanbulda Tophane anbarında bulunmak üzere bazan Rumelideki madenlerde yapılan toplardan, buraya top ve gülleler nakil olunurdı. Bunların bazıları arabalar ile gönderilir ve Bac madenindekiler ise Tuna kayıklariyle Varna iskelesine ve oradan da gemilerle İstanbula getirilerek top mahzenine konurdı 9).

---

1) Mühimme defteri 12 S. 159 Evliya Çelebi burayı görmüş, fakat Tophanesinden bahsetmemiştir (c. 5, S. 385).

2) Vekayi-i tarihiyye varak 36 Mühimme defteri 5 S. 162 ve Mühimme 12 S, 28 Mühimme 6 S. 446 Bilecik madeni (1005 H. 1596 M.) de tatil edilmiştir.

3) *Mühimme defteri* 34 S. 14.

4) *Mühimme defteri* 19 S. 289 ve *Vekayi-i tarihiyye* varak 34 ve Evliya Çelebi c. 8 S. 49.

5) Kamengrad Banaluka kasabasının garbındadır (Hammer Atlası). Evliya Çelebi (c. V, s. 509) Banaluka kasabasının garbinde bulunup Kiradişka kalesi haricindeki top güllesi madeninden bahsediyor ki tarife nazaran bu Kamengrad olacaktır. *Mühimme defteri*'nde Godriçke veya Kamengrad dan bahsediliyor (*Mühimme defteri* 10 S. 200 ve *Mühimme* 19 S. 32).

6) *Vekayi-i tarihiyye*t varak 150 ve *Mühimme dafteri* 16, S. 28: *Mühimme*'deki (Rudnik kazasında Baç demekle maruf madende dökülen yuvarlakların hıfzı) kaydı Rudnik ile Baç madeninin ikisi bir olduğunu gösteriyor.

7) Sırbistanda Morava nehri kenarında olup buradaki demir madeni, Fatih Sultan Mehmed'in zabtından itibaren eskisi gibi işledilmiştir (*Halkondil tarihi*, 1632 Paris S. 180).

8) *Mühimme*, S. 206 ve 670 ve *Mühimme* 7 S. 559.

9) *Vekayi-i tarihiyye*, varak 36 ve 150.

Yine bunun gibi Anadoluda Bilecik madeninde dökülen -muhtelif çaptaki top yuvarlağı beygirler ile Karamürsele naklolunur, oradaki mahzene konur ve lüzumunda oradan istenilen yere gönderilirdi 1). bundan başka Bilecikte yapılan gülleler Aydıncık, [Edincik] Pazarcık, Yenişehir ve İzmitde veya mülhakatındaki depolarda hıfzolunup lüzumu halinde sevk edilirlerdi 2).

Osmanlı devletinin Nemçe veya Avusturya hududunda en mühim müstahkem mevkilerinden olan Belgraddaki top anbarla rında Rumelideki madenlerde işletilen güllelerden binlercesi vardı 3) Kanije kalesinden zaptedilen ve Eğri kalesile (Haç ova) meydan muharebesinde iğtinam olunan topların bir kısmı 4) Belgrad tophanesine konub Tuna boyuna dizilmişti. Eğri muharebesinde alınan topların bir mikdarı İstanbula kadar getirilüp Sarayburnuna konmuştu 5). Kıbrısın zaptı üzerine elde edilen toplardan on iki tanesi Topkapı sarayının yalı tarafındaki Topkapı denilen mevkie vazedilmişti 6).

Top mermisi döken madenlerde dökücü ustaları ve lüzumu kadar amele vardı; dökücüler İstanbuldaki Tophaneden gönderilirlerdi 7)

Top gülleleri her sene muhtelif çapda ve mühim miktarda dökülürdü; meselâ (972 H. 1564 M.) senesinde Rudik madeninde bir senede 2217 yuvarlak dövülüp Belgrada gönderilmişti 8) 976 H. 1568 M. senesinde gene bu madende 3500 badoluşka güllesi dökülmüştü 9) Gene bu Rudnik veya Baç madedinde bir senede yirmi bin badoluşka güllesiyle diğer gülleler

---

1) *Vekayi-i tarihiyye*, varak 36 ve *Mühimme defteri* 3 S. 55.

2) *Mühimme* 12 S. 28 Bilecik, Aydıncık, Pazarcık, Yenişehir ve İzmit kadılarına gönderilen hükümler.

3) *Vekayi-i tarihiyye*, varak 36.

4) Egri kalesinde düşmandan 30 bedoluşka, 16 şayka, 17 kolonborna, 74 şahi zarbezen. 31 miyane, 30 prankı vesaire olarak iki yüz on top alınmıştı (*Vekayi-i tarihiyye* varak 26).

5) *Vekayi-i tarihiyye*, varak 150 Kanije kalesinden iğtinam edilen toplar musanna olup miktarı yirmi kadardı.

6) *Mühimme*, 10 S. 77. Sureti vesikalar arasındadır.

7) *Mühimme defteri*, 6 S. 446 ve *Vekayi-i tarihiye*. varak 10 ve 12.

8) Defter 5, S. 203.

9) *Mühimme*, 7 S. 719.

döküldüğü görülüyor 1) Banaluka veya Kamengrad demir madeninde ise senede yirmi dört bin *şâhî*, *miyâne* ve *Kolonborna* yuvarlağı hazırlanırdı 2).

Kalelerdeki top, gülle ve barut miktarı ve topların cinsleri zaman zaman yoklanıp tesbit edilirdi 3). Dökülen güllelerin ağırlıkları muhtelifdi; kale döğmeğe mahsus toplar en aşağı sekiz okka ağırlığından başlayarak on, on bir, on dört, on altı, yirmi, yirmi iki okka ağırlığında gülle atarlardı 4). Yüz dirhem, yarım okka, bir okka ağırlığında gülle atan *şâhî* toplar da vardı 5). Yüz dirhemlik yuvarlaklar nehir gemilerinde kullanılırdı. Kalelerde kullanılan en büyük top güllesinin kutru otuz altıdan kırk pusa kadar (bir pus iki buçuk santim) cesametde olduğunu *Riko* yazıyor 6).

Osmanlılar taş gülle de kullanmışlardır 7); bunu demirden tefrik için (taş gülle) derlerdi. Eğer demir gülle kasdediliyorsa bazan vesikada buna (demir taş) ismi verilmektedir 8). Galata suru haricinde Tophane mevkii civarında taş top yuvarlaklarının muhafaza edildiği yerler vardı 9).

Topların envaı :

Osmanlı ordusunda muhtelif isimler altında ve başka başka çaplarda toplar kullanılmıştır. On beşinci asrın ortala-

1) *Vekayi-i tarihiyye*, varak 12 b. ve 36.

2) *Vekayi-i tarihiyye*, varak 10 b ve 12 b ve 150.

3) *Mühimme*, 10 s. 101 ve *Mühimme* 23 s. 237 ve *Mühimme* 27 s. 58.

4) *Mühimme defteri*, 5 s. 162 ve 670 ve *Mühimme* 7 s, 559 Sureti vesikalar arasındadır.

5) 1103 senesinde tedariki emrolunan Tophane mühimmatı arasındaki listede yuvarlakların ağırlıkları yüz dirhemden on altı okkaya kadar gösterilmiştir. (tapu defterleri aracındaki 833 No. defter).

6) *Riko*, s. 466.

7) *Halkondil* İstanbul muhasara ve fethinde sert taştan yapılmış gülle kullanıldığını yazıyor (s. 169) ve *mühimme defteri* 10 s. 98 ve Riko (s. 466) ve Marsigli tercümesi s. 163.

8) *Mühimme defteri* 10 s. 101.

9) *Mühimme* 53 s. 85 (Cebecibaşıya gönderilen hükümde),

rında ve İstanbul fethinde *şayka, prankı* 1) ve *havayî* denilen havan toplarının kullanıldığını görüyoruz 2).

On altıncı asır başlarında Tophaneden çıkan topların muhasebesi dolayısiyle tanzim edilen bir defterde *bacalaşko, zarbazen, havayî, şayka, prankı,* پرزوانه vesaire isimleri altında, büyük küçük muhtelif isimlerdeki toplardan bahsedilmektedir 3). Bu on altıncı asrın son yarısından itibaren on yedinci asır ortalarına kadar *zarbazen, miyâne zarbezen, şâhî zarbazen, şakloz, prankı, bedoluşka* veya *becoluşka* yahut *bacaluşka* 4) *marten* 5) *ejderdehen* 6) *kolonborna* 7) *miyâne. balyemez* 8) *ve havan*

1) Bizdeki eski cezalardan birisi de (prangabendlik) olup bu tabir mahkûmların prankı topuna bağlanmalarından dolayı verilmiş olup zamanımıza kadar gelmiştir. Kürek cezası da eskiden beri gelmiş ve adlî kanunlara girmiştir.

2) *Mahruse-i İstanbul fetihnamesi* s. 13 (Tarihi Osmanî Encümeni neşriyatından).

3) محاسبهٔ اخراجات طوپخانهٔ عامره در غلطه Muhasebe-i ihracat-ı Tophane-i âmire der Galata.. (ameliyye-i top ve rihten-i topha-i bacaluşka ve zarbezanha ve havayî ve şayka ve prankı ve perzvane ve gayrihim...) sene 923 ilâ 925 Başvekâlet arşivi Bay Kâmil tasnifi defterler.

4) Becaluşka, kale döğmeğe mahsus büyük toplardandı (*Mühimme* 27 s. 58).

5) *Tabakat ül-memalikte* (..Becoluşkalar çıkarup azîm ül-cüsse marten toplar koyup . .) kaydından marten topların büyük oldukları anlaşılıyor. (s. 509, Millet Kütüphanesi nüshası 779) *Naima* da bundan bahsediyor (Müteferrika tab'ı, c. 1, s. 78).

6) Ejderdehen ismi verilmiş olan topun onaltıncı asrın son yarısiyle on yedinci asırda kullanıldığını anlıyoruz (*Naima*, Müteferrika tab'ı c. 1, s. 78).

7) Kolombor, Kolonbor diye zikredilen bu top, Kolovrino'dan bozma olup karada ve gemilerde kullanılan menzil topunun adıdır. Bu topun mermileri üç, beş, yedi okka gülle atan muhtelif ağırlıkta idi (*Raşid tarihi* c. 2 s. 71) Antuvan Morizon ismindeki seyyah bir papas on sekizinci asır başlarında İstanbulu ziyaret ettiği zaman Tophane rıhtımında yirmi beş kadem uzunluğunda (bir kadem 30,4 santim) bir kolovrin topu gördüğünü beyan etmektedir (s. 662, 1704 Tur,).

8) Bu da İtalyanca Ballemezza ve Avusturyalıların Balimoz dedikleri topun tahrif edilmiş adıdır. Kara ve denizde kullanılan menzil toplarındandı. Bu top onaltıncı asırda da kullanılmıştı. Fazıl Ahmed Paşa Kanunî zamanından kalma iki kıta balyemez topunu Esterğondan (Budin) e gönderimişti (*Silâhtar tarihi* c. 1, s. 293).

topları kullanılmıştı 1.) Bunların gülleleri muhtelif ağırlıkta 2) olduğu gibi her birinin muhtelit nevileri de vardı. (1003 H. 1594 M.) senesinde Belgrad Tophanesinde Budin Tophanesindeki toplara benzeyen on dörder ve sekizer okka gülle atan toplar dökdürülmüştü 3).

Zarbazen denilen top, *sâhaî*, *miyane* ve küçük olarak üç nevî idi 4); kale döğmeğe ve kalede kullanmağa mahsus *şayka topları* 5) da *büyük şayka, orta şayka* ve *küçük şayka* olarak yine üç kısımdı 6).

Osmanlılarda kuvvetli surette inkişaf etmiş olan topçuluk ve yukarıda isimlerini saydığımız topların derece ve ehemmiyetleri hakkında her hangi bir mütalâada bulunmak bilgi ve salâhiyetimiz haricinde olup bu husus hakkında mütehassıs

---

1) Top isimleri hakkında *Tabakat ül-memalik* ile (s. 66, 118, 492, 493, 590) *Vekayi-i tarihiyye* (varak 5, 10, 12 b, 26, 36) ve *Fezleke* (c. 1 s. 32, 34).

2) Top kolomborna kıyye 3 ve Top-ı şâhî kıyye 11 ve Top-ı şahî kıyye 1 ve Top-ı şahî kıyye yarım. (833 numrolu tapu defterleri arasındaki defter)

3) *Vekayi-i tarihiye*, varak 10 ve 833 numrolu tapu defteri yuvarlakların 16, 14, 11, 9, 7, 5, 1,5, 1, yarım, yüzdirhem okkalık oldukları görülüyor (833 No. lu tapu defteri).

4) Topçu başına hüküm ki,

Vezir Mustafa Paşa mektup gönderüp yemen mühimmi için tûlü yedi karış, her kıtası birer kantar elli dirhem fındık atar ikisi bir bargire yüklenmeğe kabil otuz kıt'a zarbazen ve bir havai top ve kullanmağa malik bir üstad topçu talep itmeğin buyurdum ki, varıcak bu bapta tamam mukayyed olup göresin, eğer arz olunduğu üzere Tophanede ol makule zarbazenler var ise ihzar idüp, yokise muaccelen talep olunduğu üzre otuz kıta zarbazen ve bir havayi top tedarik ve ihzar eyleyüp ve havayi top kullanmağa kadir bir üstad topçu tayin idüp Vezirim Piyale Paşaya teslim idesin ki, Mısıra giden gemilere tahmil eyleyüp mahalline irsal eyliyesin (*Mühimme* 7 s. 422).

Şahî ve orta kıtadaki zarbazenler içün Semendire ve Belgrad dizdarlarına yazılan hüküm sureti vesikalar arasındadır (*Mühimme* 7 s. 595).

5) Şayka veya çayka, altı düz kendileri geniş, elli muharibi taşıyan ve kazaklar tarafından kullanılan bir gemi idi, Tuna nehrinde de şaykalar işlerdi (692 numaralı tapu kayıtları arasındaki defter); bu şaykalarda kullanılan bir nevi küçük topa şayka topu denirdi; bu top muhtelif ağırlıkta olarak karada da kullanılmakta idi.

6) *Mühimme defteri*, 27 s. 58 sureti vesikalar arasındadır.

türk topçularının etraflı tetkikat yapmaları icap etmektedir 1). *Marsigli* ve andan naklen merhum Cevad Paşa, Osmanlı silâhları ve bu meyanda topçuluk hakkında biraz malûmat vermişlerdir. Kritovulos, Fatih Sultan Mehmed zamanında İstanbul'un muhasarası esnasında orduda dökülen ve taş gülle atan büyük topların dökülüşleri hakkında oldukça mufassal malûmat veriyor.

***

Kalelerdeki topçularla, top ve cebehaneler zaman zaman yoklanır ve noksanları ikmal edilirdi; hükümet bilhassa on altıncı asırda deniz muharebeleri dolayısiyle sahildeki kalelerin bütün harp levazımının ve müstahfızlarının noksan olmamasına dikkat ederdi 2). Toplarda kullanılan barutlara eski vesika ve eserlerde (*top otu*) denilmektedir 3). Donanmadan her gemiye üçer ve kalitelere ikişer topçu ile on kantar barut koymak âdet imiş 4).

---

1) Evliya çelebinin kendi zamanında Topçubaşı olan Ali Bâli'den naklen rivayet eylediğine göre Osmanlıların palanga, mendirek, kule ve donanma da dahil olmak üzere yedi bin altmış kalesinde on yedi bin kırk beş top varmış. Bunun bin tanesi donanmada imiş (c. 1 s. 440); yine ayni seyyah bir takım top isimleri de saymaktadır.

2) *Mühimme defteri* 10 s. 87 ve 101 ve 209.

3) Emr-i şerif mucbince varılıp kala-i Valpua (Drava nehri üzerinde) muhasara olundu. amma top otuna müzayaka vardır dediklerinde filhal top otu dahi irsal olundu sene 950) *Rüstem Paşa tarihi* (*Osman Ferit nüshası*).

4) *Mühimme* 12 s. 245 (Vezir Pertev Paşaya yazılan 978 Zilhicce 19 tarihli hükümden).

TOPÇULAR VE TOPÇU ORTALARI

Top kullanan topçu ortaları efradı ilk zamanlarda katır ve develerle nakledilen hafif toplarla beraber harbe gidip topları o suretle kullanırlardı; bir takım toplar sonradan büyük kıtada dökülmüş olduklarından bunların nakilleri için top arabacıları ocağı ihdas edilmiş ve toplar arabalarla naklolunmuştur. Her *şâhî* topun arabalarla nakli esnasında, hayvanlara bakan ve arabaları kullanan iki arabacı askeri ile üç topçunun bulunması kanundu 1).

Topçuların Tophanede, top atıcı ustaların nezaretleri altında haftada iki gün zarbazen kurup nişan atmaları ve talim yapmaları kanunları icabındandı 2). Bu topçular, gerek siperlerde ve gerek kalelerdeki hizmetleri esnasında kullandıkları topların vezinlerini bilüp topları atarlarken yanlış yapup çatlatmazlardı 3).

Kapıkulu veya Dergâh-ı âli topçuları hududlarla sahil kalelerde hizmet ederlerdi. Bunların başlarına (Topçular ağası) (Topçubaşı) veya maruf tabiriyle (Sertopî) denilirdi 4). Kale topcuları kale dizdarlarının (Kale muhafız kumandanı) nezaretleri altında idiler. Bu kapıkulu topçularından başka mühim kalelerde timara sahip yerlikulu topçular varsa da anlar şimdilik mevzuumuz haricindedir.

Kalelerdekî topçular zaman zaman imtihana tâbi tutulurlardı 5). Lüzumu halinde kalelere gönderilecek topçuların kudretli

---

1) Alaylarda (her şâhî arabaları üzre iki nefer top arabacıları kanundur, atları hıfzederler, ürkmesünler deyü. Her şâhî zarbazen de üç nefer topçu olmak kanundur, şart böyledir, iki nefer top arabacıları kanundur, bir şâhiyi zaptederler) *vekayi-i tarihiyye*, varak 111 b.

2) *Vekayi-i tarihiyye* varak 98 b.

3) *Vekayi-i tarihiyye* varak 98 b.

4) *Mühimme defteri* 2 s. 40 ve *İbnülemin tasnifi* askerî vesikalar numara 1565 ve 1668.

5) Moton, Kuron mevkilerine varıncaya kadar Rumeli yalılarındaki topların muayenelerile topçuların imtihan edilmeleri için Topçu ocağı bölük başılarından bir zabitin tayini hakkında (975 h. 1567 m.) tarihli hüküm sureti [mühimme, 7 s. 571] vesikalar arasındadır. Ehil olmayanlar çıkarıla-

olmalarına itina olunurdu; bunun için vaki müracaat ve gösterilen lüzum üzerine topçu başıya emir verilerek kalelere topçu ve topçu zabiti gönderilirdi 1) Bir şagird nefer topçuluğa geçmek için kendi sahasında dökücü veya topçu imtihanı verir ve o suretle dirlik sahibi olurdu 2) Mevacib defterlerinde topçuların nöbetle bulundukları kalelerin isimleri künyelerinin üzerine kırmızı kalemle işaret edilirdi 3).

Topçulara nişan atmak için lüzumu olan talimhanenin (979 recep, 1571 ikinciteşrin) senesinde yaptırılmasına teşebbüs edildiğini elimizdeki bir vesikadan anlamaktayız 4).

***

Topçu ortaları Nizam-ı cedîde kadar Ağabölüğü ve Cemaat olarak iki kısımdı. Bunlardan Ağabölüğü birinci Cemaat

---

rak yerlerine ehliyetli olanlar konulurdu (mühimme 8 s. 3) sene 977 Zilhicce 29 tarihile Rodos beğinin bir ehliyetsiz topçunun değiştirilmesi hakkındaki mektubu üzerine yapılan muamele.

1) *Mühimme defteri*, 9 s 77.

2) *Vekayi-i tarihiyye*, varak 81 b.

3) 1097 h. 1685 m. tarihinde Dergâh-ı Âli topçularının bulundukları ehemmiyetli kal'alarla buralardaki topçuların mikdarı :

Midillide 78, Molva'da 40, Sakızda 40, Limnide 50, Ağribozda 50, İstanköyde 84, Özide 81, Bozcaadada 50, İlukda 10, Varatda 75, Kanijede 69, Midillide 289, Resmoda 132, Ahıshada 25, Kerkükte 50, Basrada 182, Şamda 277, Tamanda 61, Bender'de 101, Toğan geçidi 81, Bağdadda 2191, Kandiyede 307, Sultaniyede 35, Seddülbahirde 65, Kötayeste 28, Hanyada 245.

1210 ilâ 1212 senelerinde Anadolu ve Rumelideki bazı kal'alardaki Dergâh-ı Ali topçularının en çok bulundukları yerler Bağdat 372, Kars 133, Erzurum 91 Vidin 505, Silistre 140, Varna 111, Nigebolu 131, Filibe 122, Niş 199, Agriboz 105, Anapoli 112 dir. Bunların mühimlerinde bu topçulardan başka yerli kulu topçuların bulundukları da unutulmamalıdır. (*Kâmil* tasnifi, Büyük kal'a defteri 4813).

4) *Mühimme* 9 s. 81 deki hükümde tophanede istihdam olunmak üzere acemi oğlan verilmesi için Yeniçeri ağasına emir verildiği yazıldıktan sonra bu hükmün sonlarında şöyle denilmektedir :

«... ve topçulara nişan komak için bir talimhane lâzım imiş. Şehreminin getirdüp husus-ı mezburu müşaveret idüp dahi kasaba ve münasip görülen mahalde mezburlar için bir talimhane bina ittirüp Topçu başına tenbih eyliyesin ki topçulara nişan atmağı tağlim ve tergip idüp olbabta ihmal ve müsahele eylemiye. Bu hususlar mühimmatdandır tedarikinde dakika fevt itmiyesin» sene 979 Recep (1571 İkinci teşrin).

ismi altında beş bölüğe ayrılmış olup, ikinci cemâattan itibaren 72 nci cemâata kadar devam eylemektedir ve en kalabalık bölük de birinci ağabölüğüdür; *Riko*, topçuları elli iki orta göstermiştir 5). Halbuki elimizdeki 1098 ve 1099 [1687 : 1688] seneleri mevâcib defterine göre 6) topçu ocağı yetmiş iki cemâat veya ortaya ayrılmıştır; yukarıda söylediğimiz gibi bunlardan birinci cemâat ağabölükleri ismiyle beş bölüğe taksim edilmişti. Mevacib yani maaş defterlerinde cemâat kısımları bittikten sonra nihayette Müteferrika denilen hizmet neferlerinin isimleri ve daha sonra da ابتدا شده‌كان طوبجيان دركاه‌عالى İbtida şudegân-ı topçuyan-ı dergâh-ı âlî) başlığı altında topçu ocağına girmek için ulûfeye geçmiş olanların isimleri yazılmaktadır 7).

---

5) *Riko*, (Fransızca tercümesi s. 465).

6) 819 numaralı tapu defterleri arasındaki Cebeci, Topçu ve Top arabacıları mevacib defteri.

7) Ayni defter.

TOP DÖKEN TOPÇULAR
ve
TOP LEVAZIMI

Topçular gibi bunlar da ayrı bir sanat ehli olup vazifeleri muhtelif eba'ddaki topları dökmekti. Top dökümhaneleri, evvelce de söylediğimiz gibi İstanbuldan başka, zaman zaman Budin, Belgrad, Baç [Rudnik] İşkodra, Gülanber, Pravişte tophanelerinde de dökülmüştü; buralarda İstanbul tophanesinden tayin edilmiş dökücü, çırakçı, delici, neccar ve sair ustalar bulunurdu, 1074 H ve 1663 M senesinde ilkbahara kadar yetişmek üzere Belgrad'a otuz kıta balyemez, kolonborna ile iki yüz zarbazen top dökülmesi takarrür ederek İstanbul tophanesinden üstad top dökücüleri ve top nakkabcıları ve top kalıpları ile furun binası için kâğıthane çamuru ve sel toprağı ve kifayet miktarı bakır külçeler ve sair top malzemesi gönderilmişti 1). Top dökülmesinde Kâgıdhane çamuruna ihtiyaç vardı; Türkiyede nerede top döğülürse Kâgıdhane çamuru gönderilirdi 2).

1) *Silahdar tarihi*, c. 1 s. 307.

2) « Tophaneye lâzım olan çamur ve tuğla İstanbulda Kâğıthane çamuruna münhasır olup her ne mahalde top dökülmek murad olunursa bieyyi hâlin mahalli mezkûrun çamurunu tedarik etmek muktezi olmağla hatta Kandiye kalesi muhasarası esnasında ol canibde bina olunan Tophane için dahi İstanbuldan nakleylemişlerdir. Ve memâlik-i mülûk ve nasarada dahi vaki Tophaneler zikrolunan çamura muhtaç olmalarîle asitâne-i saadete gelen Françe ve Nemçe ve Felemenk ve İngiltere ve Ceneviz taifelerinin bezirgân gemileri sandallar ile gecelerde Kâğıthane çamuru taşıyıp safra yerine sefinelere doldurup Frengistana götürdüklerinden nâşi fîmâbâ'd kefereye mahall-i merkumdan çamur nakline muhalefet olunmak üzere emr-i şerif der zaman-ı Köprülü Mehmed Paşa 1079» (tarih yanlıştır). Bu vesikanın kenarına kırmızı mürekkeble şu mütalea yazılmıştır : « Divan-ı Hümâyun kaleminde mütedavil olan mecmuaların birinde işbu ferman mefhumu münderic ve 1079 tarihinde istimal olunan ahkâm defterleri kalemde olmayıp hazine-i hümayunda kalmış olmak hasebile tafsiline kesb-i vukuf eğerçi nâ mümkün olup ancak efrenc taifesinin Kâğıthane çamuru naklinden memnu'iyetleri devlet-i aliyyenin mesalihi mülkiyesine begayet nafi ve eadi-i din ve devletin kuvvet ve meknetleri esbabını oldukca mezil ve vaki olduğuna binaen mefhum-ı emr-i şerif mezkûr mecmuada bulunduğu gibice başka ihrac ve takdime ibtidar olunmakla ferman hazret-i menlehülemrindir. » (*İbnülemin tasnifi* askeri vesikalar numara 1160).

Topçu ocağında bir bölük halinde dökmeciler olmadığından ve icabında bunların hariçten tedariki de güç olduğundan top falyaları, havan, büyük ve küçük kumbara daneleri için (1078 H. 1667 M.) tarihinde bir dökmeci bölüğü ihdas edilmiştir 1).

***

Osmanlılar demir, bakır ve tunçtan top dökerlerdi. Top için lâzım olan mevad Türkiyedeki muhtelif madenlerden tedarik olunmakta idi. Top dökümhanesi daha sonraları yani on sekizinci asrın son yarısında yani 1774 de eski usul devam etmekle beraber Haliçte Hasköydeki yeni tezgâhlarla tevsi edildi; bu ıslahatın başında Baron dö Tot vardı.

---

1) Arz-ı bende-i bîmikdar budur ki

Dergâh-ı âli topcuları ocağında muhassas dökmeci bölüğü olmadığından vaki olan seferlerde kal'akûb toplar falyaları dökmesi iktiza edip hariçten tedarike muhtaç ve zaruret çekilmekle ve andan gayri havan ile istimal olunan kebir ve sağir âhen kumbara daneleri dahi dökmeci işi olup anların ameline muhtaç olup ve el kumbarası dahi muhasaralarda ziyade lâzım olmağla bu cümleye mahallinde istihdam olunmak için gene topcular ocağında bir bölük (ihdas) olunmak üzere hâlâ orduy-ı hümayunda el kumbarası döken dökmeci Ahmed kullarına dökmeci başılık üzere yevmi kırk akçe ulufe ihsan buyrulup ve kendu sanatında mahir bir kaç nefer dahi bulundukca nefer olmak üzere mahalline kayıt olunmak babında ferman saadetlu Sultanım Hazretlerinindir.

Topcu başının bu takriri üzerine vezir-i âzamın buyruldusu :

Vech-i meşruh üzre döküCü başı olup sanat-ı mezburede amade bulundukca kayıt olunmak üzre mahalline kayıt ve şerh verilmek buyruldu. 18 (Rebiulevvel) 1078 (*İbnülemin tasnifi*, askerî vesikalar 1665).

MUHAREBE ZAMANINDA TOPÇULARIN HARP NİZAMLARI

Topcular ve cebecilerle top arabacıları, sefere gidişlerinde ellerine verilen (konak) pusulaları mucibince hareket ederlerdi; topçular yürüyüşde Cebehane'nin önünden giderlerdi 1) sefere hareket esnasında topçular ocağına hazineden yirmi beş zirâ kırmızı ve yirmi beş zirâ sarı bayraklık dârâyî denilen bez verilmesi kanundu 2). Bu kayda göre topçu ocağının bayrağı sarı ile kırmızı renkde idi.

Kapıkulu topçuları orduda harp zamanında deve, beygir ve arabalarla nakledilen toplar kullanırlardı; top nakli için geri hizmetlere memur olan Yürükler de mandalarla topçekme hizmetine gelirlerdi 3). Ordudaki toplar üç kısma ayrılıp bir kısmı top arabalariyle birbirlerine zencirlerle bağlı olarak 4) at nalı şeklinde bulunan ordunun ortasında pâdişâhı muhafaza eden ve merkez kuvvetlerini teşkil eyliyen Yeniçerilerin önlerinde ve diğer iki kısmı da at nalı şeklinin iki uclarında cenah kumandanları olan Beğler beğilerin kollarında bulunurdu 5). Ağır olup *kale'kûp* denilen kaleleri döğmeye mahsus toplar verilen emre göre ya geriden gelir veya hiç getirilmezdi; birinci Viyana muhasarası esnasında büyük topların getirilmemesi sebebiyle Osmanlı ordusunun Viyana önünden geri dönmüş olduğu tarihlerimizde yazılmaktadır 6).

---

1) Topçu başına hüküm ki; cebehanenin önünce gice ile yürümek emridüp buyurdum ki hükm-i şerifim vardıkta emrim üzere cebehaneyi göçürüp orduy-ı hümâyunuma bir iki menzil yakından yürüyesin ve vaki olan konakların tezkiresi gönderilmiştir; anınla amel idesin (*Mühimme* 5, s. 603. Sigetvar seferine hareket münasebetiyle).

2) *İbnülemin tasnifi*, askerî vesikalar 2428.

3) *Mühimme defteri*, 5, s. 304.

4) *Fezleke (Kâtip Çelebi)*, c. I. s. 85, ve *Nâima tarihi* c. I, s. 153. (ikinci tabı)

5) *Halkondil zeyli*, teşkilât kısmı, s. 124.

6) (... fethinda suûbet mukarrer, hususâ bû'd-i mesafe olmağın hısn kûşup kal'akûb toplar götürülmemekle ...) *Peçevî tarihi* c. I. s. 136 ve *Solakzade* s. 472.

Seferler esnasında bazan top nakli müşkül olan yerlere develerle top levazımı sevk ederek ordugâhta da top dökerlerdi; bundan başka bir kalenin tahribi içün mevcut topların tesirsiz olduğu görülürse daha büyük hacimde toplar da döğülürdü. Nitekim İkinci Murad bey (843 H. 1438 M.) senesinde Mora yarımadası berzahındaki (Germe hisar) ı muhasara ederken kale önünde bakır toplar döktürüp burayı zapt eylemişti 1). Fatih İstanbulu muhasara ettiği sırada mevcut topların kaleyi tahrip edemiyeceklerini anladığından ordugâhta büyük kıtada toplar döktürmüştü 2). Yine aynı hükümdar Belgrad üzerine yürüdüğü zaman beraberinde develerle top dökmek için tunç nakl etmişti 3).

---

1) *Âşıkpaşazade* s. 128 ve *Halkondil zeyli* s. 123.

2) *Kritovulos* (Tarih-i sultan Mehmed Han-ı sâni), *Karolidi Efendi tercümesi*, s. 50 ilâ 53.

3) *Halkondil tarihi*, s. 181.

TOPÇU OCAĞI ZABİTLERİ

Topçu ocağında *Sertopî* veya *topçubaşı* denilen bir ocak kumandanı ile *dökücübaşı*, ocak kethüdası ve çavuşu gibi büyük zabitler çorbacı veya bölükbaşı, dökücü halifeleri isimlerinde diğer zabitler ve bir de ocak kâtibi vardı 1). Topçubaşı tayin olunduğu zaman bunun padişahın huzuruna kabul olunarak etek öpmesi kanundu.

Bölükbaşılar hem topçu ve hem topçu ustası olmak üzere iki sınıftı; her bölük ve cemâatta bölükbaşılardan sonra odabaşılarla vekilharçlar gelmektedir. Topçubaşıdan sonra top dökücü ustası kendi kısmının en büyük zabiti idi; buna resmî tabirle (سر ریخته‌ئی ser rihtel) denilirdi 2). Bu top dökücü kısmının topçu ocağı kethüdasından başka bir kethüdası vardı 3).

Tophane semti ile Beyoğlu taraflarının muhafazası, inzibat ve asayişinin temini topçubaşılara aitti. Topçuocağı kumandanı 992 H. 1574 M. tarihine kadar padişah sefere gitmedikçe o da gitmezdi; fakat bu tarihten itibaren topçu başıların da Serdar-ı ekremle beraber sefere çıkmaları kanun olmuştur 4).

Tophanede sivil memurlardan olmak üzere bir de Tophane Nazırı ile Tophane Emîni vardı. Tophane Emîni tophaneye alınan ve sarf edilen eşyanın defterini tutar ve her sene hisabını verirdi; tophane levazımı bunun eliyle tedarik edildiğinden vazifesi çok mühimdi 5). Bu kaydlara göre topçubaşı, dökücü başı, tophane nazırı, top dökücüleri kethüdası, tophane emîni, ve topçu çavuşu tophane ocağının birinci sınıf âmirlerinden idiler.

---

1) *Koçı Beğin teşkilât mecmuası* s. 16.

2) 1212 senesi recec mevacibi defterinin baş tarafında, Sertopî, Kâtib-i ocak, Kethüday-i ocak, kethüda yeri, baş çavuş, üç kâtip, kapu çuhadarı ile 14, 26, 32, 29 uncu bölüklerin bölük başı ve ustalarının isimleri yazılmaktadır.

3) *Teşrifat defteri* No. 668.

4) *Mühimme defteri* 53, s. 126.

5) *Divan-ı hümâyun ahkâm defteri* No. 67 varak 89 b, sene 980.

Topçu ocağının dökücü kısmında top fırını mimarı, topçu halifeleri ve anbar kâtibi denilen usta muavinleri varsa da bunlar ikinci derecedeki zabit ve memurlardan idiler 1). Ocağın bir de duâgû ismi verilmiş olan duacısı vardı; bu, taşraya sefere giden topçu ortalarının bayrak açmalarında ve top döğüşlerinde ve maaş için sergi döşenmesinde dua etmekle mükellefti 2). Topçu ocağının dökümhanesi için tayin edilmiş bir muvakkit vardı ki bunun vazifesi, tuttuğu kum saatiyle top dökülmesi için ocağın yanmasından itibaren mayiin top kalıplarına akıtılması zamanına kadar müddeti haber vermektir 3).

* * *

Topçuların Yeniçeriler gibi beytülmal eminleri vardı; bunlar vefat eden topçunun emvalini ve parasını hıfzedip vârisi olanların muhallefat akçelerini vârislerine verirlerdi 4).

---

1) Dökücü başı halifeleri terfi ederlerse Topçu ocağı çorbacısı olurlardı (1150 : 1170 kolleksiyon kartonu).

2) *Cevdet tasnifi*, askerî vesikalar No. 2428 ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c. 1, s. 438.

3) *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 1, s. 437 ve 438.

4) *Mühimme defteri*, 71, s. 198.

TOPÇU OCAĞI ULÛFE DEFTERİ

Topçular mevacib veya ulûfelerini her maaş çıktıkca divan-ı hümayundan toplu olarak kâtipleri vasıtasiyle alırlar ve kışlalarında taksim ederlerdi. Bunların maaş muameleleri de Yeniçeriler ve Cebeciler gibi maliye piyade kaleminde yapılırdı. Bunların da diğer kapıkulu ocakları gibi topcuların yevmiyeleri zaman zaman artmıştır. On altıncı asır ortalarında topcu başının altmış ve kethüda ile kâtibin yirmi beşer ve neferlerin de altı ilâ sekizer akçe yevmiyeleri var iken bu miktar sonradan artmıştır.

Elimizde şimdilik topçulara ait 1098 H. 1687 M. mevacibini gösteren ve 1099 H. 1688 M. senesinde tertip olunan bir defter vardır 1). Bu defterden aşağıya bazı notlar alıyorum :

دفـــــــــــــــــــــــــــــــــــــــتر

مواجب جماعت طوپجیان درکاه عالی در زمان مصطفی افندی
مقابله‌ٔی درواجب رجج سنه ١٠٩٨

Mevacib-i cemaat-i topciyan-ı dergâh-ı âlî der zaman-ı Mustafa efendi mukabeleî der vacib-i recec sene 1098

başlığıyle başlıyor.

Bu defterde topcuların yetmiş iki cemâat olduğu görülmektedir. Defterin tertibi Yeniçerilerin ulûfe defterlerinin aynıdır. Topçuların birinci cemâati, ağa bölükleri ismiyle beş bölüktür, diğerleri yalnız cemâat ismile zikredilmektedir; birinci ağa bölüğü kalabalık olup mevcudu 489 dur; Ayrı olarak bu bölüğün sonunda tekaütleri vardır ki mecmuu on sekiz kişidir. İkinci ağa bölüğü mevcudu on dört, üçüncü bölük 27 ve dördüncü bölük 9 ve beşinci ağa bölüğü ise 33 mevcutludur; her bölükte birinci nefer bölükbaşıdır.

Birinci cemâat olan bu beş ağa bölüğünden sonra ikinci cemâat gelmektedir; bunun mevcudu 266 olup bu yekûndan hariç olarak sonunda on dört mütekâidi vardır; diğer cemâ-

1) Tapu defterleri arasındaki 819 No. lu Ulûfe defteri.

atlerde bu tertip üzere yetmiş ikiye kadar devam ediyor; her cemaatin başında o cemaatin kumandanının yani çorbacısının ismi vardır.

Ulûfe defterinde her ismin altında siyakat rakamile topçu zabit veya neferinin yevmiyesi miktarı yazılmıştır; bölükbaşıdan başka diğerlerinin yevmiyeleri yirmi bir ile beş akçe arasındadır. Cemâatler bittikten sonra topçuların hizmet neferleri ve aynı zamanda topçu namzedleri olan müteferrikalar gelmektedir; anlar da isim isim yazılı olup mecmûu bin üç yüzü mütecavizdir.

Gerek topçu zabitleri ve gerek efrat eğer taşrada kale hizmetinde iseler maaş defterlerindeki künyeleri üzerine kırmızı mürekkeble bu mahaller işaret edilirdi; elimizdeki bu defterde Sigetvar, Bağdad, Özi, Kamaniçe, Kandiye, Hanya, İstanköy, Azak, Temeşvar, Limni, Sakız, Benaloka vesair kalelerde bulunan topcular görülmektedir.

Gene aynı defterde topcuların *Reşen* mevacibi tevziatı vardır. İki maaş defteri arasında topçu miktarı tehalüf etmektedir; bu kısmın sonunda topçu ocağı mevcudu ile yevmiyeleri ve bir maaş miktarı neyi tutuyorsa o miktar mücmel surette gösterilmektedir; meselâ :

اجمال

مواجب جماعت طوپجیان درگاه عالی و متقاعدین و ماندهگان و دونمای
همایون درواجب رجج و رشن و لذذ سنه ۱۰۹۸ عن خزانهٔ
سعادت فرموده فی ۲۳ م (muharrem) سنه ۱۰۹۹
نفـــراً
٤٩٤٩

(Üç aylık) مقـــرر	فی یوم
۳،۷٤۸،۳۲۹	۱٤۱۱۸

Mevacib-i cemâat-i topciyan-ı Dergâh-ı âlî ve mütekaidin ve mandegân ve donanmay-ı hümâyun der vacib-i recec ve reşen ve lezez sene 1099 an hızane-i saadet fermûde
fi 23 M. (Muharrem) sene 1099
neferen
4949

Mukarrer (üç aylık)	fi yevm
3,748,329	14118

Bu defterin tertibi Yeniçerilerinki gibi muntazam olmayıp yevmiye miktarı karma karışık yazılmıştır.

Topçu ocağı maaşının toptan ocak kâtibine teslim edildiği görülüyor; bu makbuzun arkasında ocak kâtibinin parayı tesellüm ettiğine dair mührü vardır. Makbuz sureti şöyledir. 1)

تسـلم

بەعلى الفقير كاتب ء طوپجيان دركاه عالى كەعن آقچۀ خزانۀ عامره و عن آقچۀ
براىواجب رجج سنه ١٠٥١ الواقع ٣ رجب سنه م
٢٥٠٠٠٠

Be Aliyyülfakir kâtip an topcıyan-ı dergâh-ı âlî ki an akçe-i hızane-i âmire ve an akçe-i beray-i vacib-i recec sene 1051
elvaki 3 recep sene m.
250000

Bu topcu defterinden başka süvari ve piyade kısımlarını havi olup sür'at topçuları ve nizam-ı cedid esnasında ıslah edilip bozulmıyan ve (tertib-i cedid) adı verilen topcuların (1227 H. 1812 M.) senesine ait mevacib defterinden de bazı kayıtlar alalım (2).

دفـتر

معاشهاء طوپجيان دركاهعالى عن ترتيب جديد .برموجب شروط فى سنۀ كامله
باتقسيط درواجب رجج سنه ٢٧

Maaşha-i topciyan-ı dergâh-ı âlî an tertib-i cedid ber mucib-i şürut fi sene-i kâmile ba taksit der vacib-i recec sene 27

Defterde sertopî (topcu başı) dan başlıyarak aşağıdaki ocak erkân ve memurları vardır:

Sertopî, Kâtib-i ocak, Kethüday-i ocak, Kethüda yeri, Ser çavuş ve beş adet *kâtip, kapu çuhadarı.*

Bundan sonra tertib-i cedidin (سرج ser C) yani cemâat bölükbaşıları geliyor; bu zabit ve bölük başıların isimlerile yevmiyeleri yazıldıktan sonra:

1) *İbnül-Emin tasnifi,* vesikalar (askerî 289).

2) *Bay Kâmil tasnifi,* defterler (Yeniçeri Efendisi defteri No. 6675): bu defterde topçulardan başka top arabacıları vardır.

برای معاشهاء ریخته‌کان طوپ

Beray-ı maaşhâ-i rihtegân-ı top

serlevhasile *serrihte* (döküсübaşı) halife-i evvel ve halife-i sanînin isimleri ve yevmiyeleri yazılıyor, ve ayrı bir kısım olarak da (برای معاشهاء روزنامچهٔ طوپخانهٔ عامره Berây-ı maaşhâ-i ruznamçe-i tophâne-i âmire) başlığîle de tophane kalemi erkân ve memurlarının isim ve maaşları zikrolunur ki bunlar da:

Ocak ruznamçecisi, ruznamçeci yamağı, ruznamçe kâtibi ile kâtip yamağı ve birinci ilâ dördüncü kâtiplerdir.

Bunlar da bittikten sonra sabık topçu ocağı ağa ve kethüdalarının, cerrahların (beş cerrah) ocak imamiyle ocak tuğcusu, alemdar ve yamaklarının isimleri ve yevmiyeleri yazılmaktadır.

Bunu müteakip:

جماعت سردنکجدیان نفرات سواریان

ترتیب سواری ک ۱

cemâat-i Serdengeçdiyan-ı neferat-ı süvariyan
tertib-i süvari k 1

başlığı altında on bir isim ve (tertib-i süvari k 2), başlığı ile de 17 isim yazılıyor. Bu birinci cemâat beş bölük üzerinedir. Sonra cemâat-i saninin tertibi geliyor. Ve tertib-i cedit ikinci cemâatten başlıyarak yetmişe kadar devam ediyorsa da arada bazı cemâatlerin numaraları yoktur.

Bu nihayet bulunca ترتیب جبه‌خانهٔ اول سواری Tertib-i cebehane-i evvel-i süvari diye birinci tertip süvari cebehanecilere geçiliyor. Bunlar, mevcutları onbeş ile sekiz arasında değişen altı tertibtir. Her tertip cebehanecilerin başına (usta) deniyor. Bunların bir de yamakları olup mütebakileri neferdir.

Daha sonra جماعت قره قوللقجیان سواریان Cemaat-i kara kullukcıyan-ı süvariyan başlığıyle 63 süvari ve 18 müteferrika ve 23 mehterler cemâatleri geliyor. Müteferrikalar, çilingir marangoz, nalbant, saraç gibi sanatkâr sınıflarını teşkil etmektedirler. Mehterler, muzıka takımı olup sermehter, serzurnazen ve ayrı üç zurnacı ve sertabılzen ile altı davulcu ve beş nakka-

reci ve biri serzilzen olmak üzere üç zilzen ve borucudan teşekkül etmektedir.

Sürat topçularını teşkil eden bu süvari topçuları tertibi bittikten sonra piyade topçuları gelmektedir:

دفتر

نفرات پیادكان طوپچیان دركاه عالی عن ترتیب جدید برموجب
شروط در واجب رجج سنه ۱۲۲۷

Defter-i Neferat-ı piyadegân-ı topçıyan-ı dergâh-ı Âli antertib-i cedid bermucib-i şurût der vacib-i recec Sene 1227

Burada *Ağabölüğü* ismiyle beş bölüğü havi birinci cemaat geliyor. Bundan sonra Odabaşı, vekil-i harcın yevmiyeleri yazılıyor. Bu birinci Ağabölüğü ترتیب طوپ اول *tertib-i top-ı evvel* ترتیب طوپ ثانی *tertib-i top-ı sâni* ilâ.. gibi on tertip üzeredir. Her kısmın birer ustası ile birer yamağı, on veya daha az veya daha çok neferleri vardır. Bu on tertip bittikten sonra bu birinci cemaatin birinci Ağabölüğüne ait cebehaneci, aşçı, serkullukçu, saka ve kullukçu isimleri altındaki efrad geliyor.

Keza yine birinci cemaatin ikinci Ağabölüğü, *Bölükbaşı, seroda, vekilharç* ve *Alemdar* gibi bölük zabitlerinden sonra yine tertîb-i evvelden başlıyarak on tertip top ve her tertibin usta, yamak ve efradı ve cebeci, aşçı vesair hizmet neferleri geliyor.

İşte bu birinci cemaat bu tarzda beş bölük üzerine ve her bölük te on tertibe taksim edilmiş olarak devam edilmektedir.

Topçuların bu kısmı eski topçu ortalarından olan Ağabölüğünün ıslah edilmiş kısmıdır. Yine eski topçu teşkilâtının ıslah edilmiş şekli olan ikinci cemaate geçiliyor ve bu suretle topçuların bu piyade kısmı yetmiş cemaatde sona eriyor (1). Cemaatlerin bazılarında nefer olmayıp yalnız Bölükbaşıları vardır. Cemaatler bitince top dökücüler cemaatine geçiliyor:

1) Topçuların piyade kısmı yetmiş iki cemaat ise de burada yetmiş gösterilmiştir. Halbuki 1212 H. 1797 M.) de eskisi gibi 72 cemaat olarak görülmektedir.

——————————————— جماعة

ریخته‌کان طوپ

برای دستگاه آغا

Cemâat-ı Rihtegân-ı top beray-ı destgâh-ı ağa

başlığıyle top dökücü başı tezgâhının efrad ve ustalarının isim ve yevmiyeleri yazılmaktadır. Başta *halife-i meremmet, halife-i serrihte, burgucu, yamacı, kefçegir-i serrihte, kefçegir-i halife-i evvel, nefer-i serrihte, nefer-i halife-i evvel, kefçegir-i halife-i sâni* isimleri gelmektedir.

Bu ağa tezgâhı bitince برای دستگاه کتخدا *Beray-ı destgâh-ı kethüda*) serlevhasiyle top dökücüleri kethüdası ve maiyetinin isimleri yazılıyor; işleri ağa tezgâhının aynidir. Bundan sonra sögüdcü tezgâhı yazılıyor ve o da ayni tertip üzeredir.

Bu da nihayet bulunca دعاجیء ریختهٔ قدیم *duaci-i rihte-i kadim* diye eskiden top dökülürken dua eden duacı ile bunun yevmiyesi yazılıyor ve daha sonra da müteferrika ve fabrika tulumbacıları ve en sonra da tekaüdler geliyor ve bu suretle defter bitiyor. Defterin en sonunda maaş icmali zikrediliyor ki buna göre ocak mevcudu 5032 kişidir.

———

SÜR'AT TOPÇULARI

On beşinci asır ortalarından itibaren yükselmeğe başlayan ve on altıncı asırda en mükemmel dereceye çıkmış olan Osmanlı topçuluğu, on yedinci asırda bir tevakkuf devresi geçirdikten sonra ehemmiyetini kaybetmiş ve buna mukabil Avrupadaki topçuluk yeni yeni inkişaflar göstediği halde Osmanlılar bozuk düzen eski tarzdaki topçulukta devam etmekte bulunmuşlardı.

Devlet idaresinde ve bilhassa askerlikte esaslı ıslahata kat'î lüzum görüldüğü halde asıl bozuk olan yeniçerilere dokunulamıyarak hiç olmazsa topçulukta bir yenilik gösterilmesi düşünülmüş ve icraata geçilmiştir.

Üçüncü Sultan Mustafa Avrupa devletleri tarzında ıslahata taraftar olup bunu samimî olarak istemekte idi; bu sırada Fransa kralı tarafından bazı askerî ıslâhat yapmak üzere Türkiyeye gönderilmiş olan ve Osmanlı vesikalarında (Tot bey zâde) denilen *Baron dö Tot*'ın gayretiyle topçularda bazı ıslahat yapıldı; bu cümleden olarak *III üncü Mustafa* 1187 Zilkade 1774 İkinci kânun tarihli bir ferman ile sür'at topçularını teşkil ettirdi; bu suretle Osmanlı devleti Avrupa usulünde bir askerî teşkilât yapmış oluyordu.

Yeşil ceket ve mavi şalvarlı olan sür'at topçuları *Kâgıdhane*de talim görmekte olup mevcutları iki yüz elli kadardı. Ocakta ilk defa faaliyet gösteren ecnebi muallim, Fransadan celbedilmiş olan topçu çavuşu *Obert* ile maiyyetindeki topçulardı; fakat bu faaliyet uzun sürmedi, Üçüncü Mustafanın vefatiyle sür'at topçuları da kaldırıldığından *Obert* memleketine dönmüştü.

Topçu ocağının ıslahı için bu ilk faaliyetin akamete uğraması bereket ki uzun sürmedi. 1782 Birincikânun tarihinde *Halil Hamid Paşa*'nın Sadr-ı âzam olması üzerine sür'at topçuları ocağı yeniden kuruldu ve *Obert* tekrar Türkiyeye celbedildi ve bundan başka İstihkâm Mektebi için de Fransadan mütehassıs istendi 1).

---

1) (On sekizinci asırda Fransa ve Türk askerliği) bu makale, Fransa arşivi vesikalarının tetkiki ile Fransa'nın Türkiye sefareti müsteşarı mösyö Bob tarafından yazılmış ve merhum Ahmed Refik tarafından türkçeye çevrilmiştir. (Türk Tarih Encümeni mecmuası, yeni seri sayı 4 sene 1930).

Halil Hamid Paşa sürat topçularına çok ehemmiyet verdi; kendisinden evvel ikiyüz elli mevcutlu olan bu ocak kadrosunu iki bine çıkardı; ocağın ilk kuruluşunda talim görmüş olan topçuları yeni yazılan efrad üzerine zabit ve talim çavuşu tayin ettirmişti.

Bu yeni ocak efradının başlarına on iki terkli beyaz çuhadan yeşil püsküllü başlık giydirilmişti; sür'at topçularının yevmiyeleri evvelce on iki akçe iken bu defa on beşe çıkarıldı. Bunlar bekâr olacaklar, daimî surette kışlada oturup talim göreceklerdi; bunlar için Tophane tarafında yeni kışlalar yapılmıştı; sür'at topçuları, haftada üç gün *Beyoğlu* ve *Kâğıdhane*de talim yapacaklardı; üç sene hizmette bulunan sürat topçularının yevmiyeleri yirmişer akçeye çıkarılacaktı. Sür'at topçuları ocağı topçu ocağına bağlanmıştı.

Sür'at topçuları daha sonra taşralarda da teşkil edilmeğe başlanmıştı, bu cümleden olarak Bosnada da sür'at topçularını görmekteyiz 1).

Sür'at topçularının içlerindeki alil ve ihtiyar ve hastalarına tophane ocağı mahlûlünden otuzar akçe tekaüdiyye verilecekti; harpte mâlül olanlar kırk akçeye kadar tekaüdiyye alabileceklerdi. Vefat edenlerin yerlerine mülâzım olarak devam edenler alınacaklardı. Ocağın nizam ve intizamı Sadr-ı âzamın nezareti altında bulunup senede bir defa yoklama yapılacaktı.

Sür'at topçuları az zamanda mühim terakki gösterdiler, ocak efradı arasında bir dakikada sekiz, on top atan mahir topçular yetişti. Her top, hazar vaktinde altı neferle idare olunuyorsa da, muharebede telef olanların yerlerini doldurmak için sefer esnasında her topa on topçu tayin edilmişti. Haftada üç gün talim yapan süratcilere iki kantar barut veriliyordu.

Sür'at topçularına çok ehemmiyet verip anı bizzat takip eden Sadr-ı âzam *Halil Hamid Paşa* zamanında bu topçuların nizamına dair verilen emirler ve tatbik edilen usuller bir araya toplanarak vücuda getirilen nizamname sureti vesikalar arasındadır 2).

1) *Başvekâlet arşivi* (Hamid-i Evvel vesikaları : Emirî tasnifi) numara 25784.

2) Sür'at topçuları fa'âliyetine dair (Halil Hamid Paşa) isimli makalemize bakın. Türkiyat mecmuası sayı 5, sene 1936.

Vak'a-i hayriye esnasında topçu ocağı :

Diğer ocaklar gibi olmayıp oldukça ıslâh edilmiş olan topçu ocağı III üncü *Sultan Selim*'in hal'i esnasında *Kabakçı Mustafa*ya iltihak etmişler ve isyana iştirak eylemişlerdi: Halbuki Sultan Selim bunların ıslâhına ehemmiyet vermiş, derece ve itibarlarını arttırmıştı; vak'a-i hayriye esnasında topçular, hükûmete sadık kalarak humbaracı ve lâğımcı ocaklariyle birlikte sancağ-ı şerif altına gelmişlerdi. Yeniçeri ocağının ilgasından sonra topçu ocağı yeni şekle göre tertip edildi.

MUHTELİF TARİHLERDEKİ TOPÇU OCAĞI MEVCUDU

Osmanlı ordusundaki topçu mevcudu on altıncı asrın ilk yarısında o tarihlerde tutulmuş olan bir kanunnamedeki kayda göre 1204 olup yevmiyeleri mecmuu da 6145 ve senelik maaşı yekûnları bir yük ve 75328 akçe tutmakta idi 1). Müverrih *Âli*, aynı zamanlarda topçu mevcudunu iki bin olarak göstermektedir 2) ve yine *Âli*'ye göre bu on altıncı asır sonlarında topçular dört bine çıkmıştı 3).

Koçı Bey risalesinin bir nüshasına göre (982 H. 1574 M.) senesinde topçuların mevcudu 1099 imiş 4). Bu miktar (1018 H. 1609 M.) senesinde 1552 nefere çıkıp 5) *Dördüncü Murad* devrinde 1452 ye inmiştir 6). *Koçı Bey* umumî olarak topçuları iki, üç bin diye göstermiştir ki Sultan İbrahim devridir 7).

Köprülüler devrinde topçuların mevcudu 2026 dır 8). 1099 H. 1687 m.senesinde مصر *masar* mevacibi dolayısiyle tertip edilen defterde topçu ocağı mevcudunu 4949 olarak görmekteyiz 9). On yedinci asır sonlarında muharebelerin devamı se-

---

1) *Kanunnâme* (Âtıf efendi kütüphanesi numara 1734) varak 271 b.

2) *Kanunnâme'de* yevmiyeleri ve senelik maaşları gösterilmiş olduğundan Âlinin mütalâası tahminden ileri geçmiyor.

3) *Âlî. basılmamış birinci cilt* (kütüphanemizdeki nüsha s. 41) Daramon seyahatnamesinde on altıncı asrın son yarısında topçu mevcudu iki bin olarak gösterilmiştir (Padişahın sarayı bahsi). D'ohsson topçu mevcudunun Fatih Sultan Mehmed zamanında yediyüz ve üçüncü Murad devrinde beş bin olduğunu yazmaktadır (c. 7 s. 363).

4) *Koçı Bey Mecmuası*, (Bay Ali Kemalî tab'ı s. 28).

5) *Aynı Ali Risalesi*, s. 90.

6) *Koçı Bey Risalesi*, (Bay Ali Kemalî tab'ı 42).

7) Hususî kütüphanemizdeki *Koçı Beğin Teşrifat Mecmuası*, s. 16 ve Ali Kemalî Bey tab'ı s. 92.

8) *Eyyubî Kanunnâmesi*, s. 21 Riko, Köprülü zade Fazıl Ahmed paşa zamanında bulunmuş olup topçu mevcudunun takriben bin ikiyüz olduğunu yazmaktadır. (Fransızca tercümesi s. 465).

9) Tapu defterleri arasındaki 819 numaralı 1098 ve 1099 hicri tarihli mevacib defteri.

bebiyle topçu miktarı (5084) e kadar çıkmıştır 1). *M. Guer* 1743 senesinde basılmış olan (*Türklerin âdet ve an'aneleri*) isimli eserinde Kapukulu topçularının ikibin kişi olduklarını beyan etmektedir 2). 1114 H. 1702 M. senesinde topçu mevcudunun 1269 olduğunu görmekteyiz 3). On dokuzuncu asır başlarında Topçuların bütün mevcutları beş binden fazladır.

---

1) *Zübdetülvekayi* (Defterdar Mehmed Paşa tarihi varak 138 b) ve *Raşid tarihi* c. 2 s. 21.

2) M. Guer : Moeurs et usages des Turcs (Paris 1743 c. 2 s. 216).

3) *Ayni Ali Risalesi,* ilâvesi s. 115.

TOPÇU OCAĞINA AİT BÂZI VESİKA SÛRETLERİ

Bilecik madeninde çalışan yaya ve müsellemler hakkında (973 H. 1565 M.) tarihli hüküm sureti :

Bilecik kadısına hüküm ki,

Hâliyâ Bilecik madeninde demür yuvalak hidmetine emir olunan müsellem ve yaya beğlerinin her birinin ne miktar müsellemleri ve yayaları varsa ve ne tarihten hizmet emir olunmuşsa defterden suretleri ihraç olunup irsal olundu; buyurdum ki hükm-i şerifimle çavuşlarımdan Mustafa zîde kadrühû varıcak mahal tayin olunan Sancak beğlerinden hizmete varan ve gelmiyen kimlerdir. Malûm idinüp her Sancak beği mevcud olan müsellemlerini Çeri başıları ile ve yayalarını yayabaşıları ve mukaddemleri ile yoklayup defter idüp hizmete gelmeyüp kusur ve noksanları olanı başka defter idüp hin-i yoklamada kimesneye meyl ve mehâbâ itmeyüp temamet-i emanet ve istikamet ile adalet üzre yoklayup defteri mühürleyüp çavuşumla atebe-i ulyama gönderesin. Şimdiye değin her cins yuvalaktan ne miktar yuvalak işletüp hazır olmuş ise anı dahi yazup bildiresin; bu bapta tamam dikkat ve ihtimam idüp emir olunan yuvalakları işledüp itmama irîştirmek bâbında sarf-ı makdur ve cidd-i bîdirig idesin Sene 973 1).

***

Tophane hizmetinde çalışan yaya ve müsellemler hakkında (967 Rebiulahır 1559 M.) tarihli hüküm :

Aydın Sancağı yayaları Beğine hüküm ki,

Hâliyâ sancağına müteallik yayaların bir nöbetlüsü ki 944 neferdir. Tophane-i âmire hidmetine tayin idüp buyurdum ki vardıkta tehir ve terâhi itmeyüp sancağına müteallık piyâdelerin bir nöbetlülerin altışar aylık zâd-ü zevâdeleri ve âdet ve kanun

1) *Mühimme defteri*, 5 s. 1 Yaya ve müsellemlerin maden işlerine dair bir hayli hüküm varsa da yazılmadı.

üzre yayabaşıları ve mukaddemleri ile tâcilen ihrac idüp emr-i şerifim mucibince mahall-i mezkûre getirüp hizmete mübaşeret ittiresin. Bu husus ehemm-i mühimmatdandır; İhmal ve müsahele itmeyüp zikr olunan piyadeleri bîkusur ihrac idüp geç veya eksük getirmekten hazer idesin. (967 Rebiulahır) 1).

***

Top güllelerinin kaç okka ağırlığında yapılacakları ve şimdiye kadar ne mikdar top yuvalağı yapıldığı hakkında Bilecik kadısına gönderilen 973 Rebiulevvel (1565 Birinciteşrin) tarihli hüküm sureti:

Bilecik kadısına hüküm ki,

Bilecik madeninde şimdiye değin ne miktar top yuvalağı işlenmiştir. Malûm olmak mühim ve lâzım olmağın buyurdum ki vusul buldukta mâden-i mezburun üzerine varup şimdiyedek ne miktar yuvalak [işlenmiştir] ve her yuvalak ne miktardır? defter idüp yazup bildiresin ve min bâad işlenecek yuvalak onaltışar ve on dörder ve onbirer ve yirmişer ve yirmi ikişer vukiye olup onbirden aşağı olursa çoğ olmiya; bu hususta ziyade sây idüp eğer odun çeken davarların zahiresi tedarikidir, eğer gayridir tedarik idüp ve mâdem ki ocaklardan su çıkup amelden kalmaya küreyi tamam işledüp kış irişti deyu ihmal ve müsaheleden hazer eyliyesin. Otuz bin miktarı top taşı tedarik itmek bâbında envâ-ı mesâı-i cemile vücûde getiresin ve şimdiye değin ne miktar ihzar olmuştur yazup bildiresin 2).

***

Müsellemlerin Bilecik madeninde yapılan top yuvalaklarını iskeleye nakl etmeleri hakkında Aydın Sancağındaki Gönan kadısına gönderilmiş olan 968 Muharrem (1560 M) tarihli hüküm:

Gönan kadısına hüküm ki,

Aydın müsellemleri beği Mustafa, adam gönderüp Bilecik madeninde hasıl olan yuvalakların iskeleye inmesi lâzım olmağın

1) *Mühimme defteri*, 3 s. 246.
2) *Mühimme defteri*, 5 s. 162.

Aydın müsellemlerinin iki nöbetlüsü ki bin neferdir. Hizmet-i mezbure içün tayin olunup hükm-i şerif gönderilmeğin Çeribaşıları gönderüp ihraç itmek murad ittikde müsellemler ellerine kanun üzre bir nöbetlü emir olunmuş iken bilâ emir iki nöbetlü ihraç ettirmiyesin deyu emir virilmekle emr-i şerifimi temessük idinüb iki nöbetlüsü ihraç olmak için emr-i şerifim virilmişken mâni olup hizmeti avk ittiğünü bildirdi. Bu وضع *vaz müsellemlerin eline verilen emr-i şerifin mefhumunu malûm itmediğinden nâşidir, bu bapta mes'ul olmuşsundur. Buyurdum ki vusul buldukta anun gibi emr-i şerifimle iki nöbetlü tayin olunup iki nöbetlüye mani olmayasın 1).*

Bilecik kadısına hüküm ki,

Bilecik madeninde der mahzen olan altıyüz adet yuvalağı muaccelen kira arabalariyle Karamürsel iskelesine îsal eylemek mühimmattan olmağın buyurdum ki vardıkta tehir eylemeyüp zikr olunan bu yuvalakları muaccelen kira arabalarına tahmil ittirüp bervech-i istîcal Karamürsel iskelesine ulaştırup anda bir mahfuz yerde der mahzen idesin, gemiler vardıkta tahmil oluna Sene 978 (1570) 2).

***

Rumelide bulunup geri hizmetlerde istihdam edilen Yürüklerin sefer esnasında mandalariyle top çekmeğe memuriyetleri hakkında (973 H. 1565 M.) tarihli hüküm sureti :

Selânik Yürükleri olduğu yerlerin kadılarına ve Selânik Yürükleri Subaşısına hüküm ki,

Hâliyâ Sefer-i hümâyun 3) içün top çekmeğe camus çiftleri lâzım olmağın yüz çift camus içün hükm-i şerif gönderilmiştir. Zikrolunan camusları tayin olunan vakitte sürüp getirmek içün Yürüklerinle ol hizmeti sana emir idüp buyurdum ki hükm-i şerifim

---

1) *Mühimme defteri,* 3 s. 555.

2) *Mühimme defteri,* 12 s. 28 bu hükümden başka üç bin adet yuvalak içün Aydıncık kadısına ve altı bin yuvalak içün Pazarcık kadısına ve diğer Yenişehir ve İzmit kadılarına da hükümler yazılmıştır.

3) Bu hazırlık Kanunînin son seferi olan Sigetvar seferi içindir.

vusul buldukta emr-i sâbık üzre yüz çift Camus (ile) Subaşılığına müteallik olan yürükleri ihrac idüp tayin olunan zamanda çıkarup mahall-i memura getüresin ve siz ki kadılarsız yürükleri ihraç etmekte müşarünileyhe gereği gibi muavenet idesiz, şöyleki emr-i sabıkım üzre tayin alunan miktar çifti vakti ile çıkarup yürüklerle tayin olunan zamanda mahall-i memura getirüp teslim eylemiyesin veyahut yürüklerin kusur üzre gele, asla özrün makbul olmak ihtimali yoktur 1).

***

Budin Beğlerbeğisine kale döğmek içün muhtelif ağırlıkta top döktürülmesi ve topçubaşıya da bu toplara gülle hazır etmesi hakkında (973 H 1565 M) tarihli hüküm :

Topçubaşıya hüküm ki,

Budin Beğlerbeğisine hükm-i şerifim gönderilüp kale döğmeğe otuz kıta top hazır idesin ki beş kıtası onaltışar vukiye ve dokuzu ondörder vukiye ve beşi onbirer vukiye ve altısı onar vukiye ve beşi sekizer vukiye atar ola deyu emir olunup zikr olunan ecnas toplara lâzım olan yuvakları görüp her cinsten ne miktar varsa defter idüp müşarünileyhe bir topçu ile gönderilmesini emr idüp buyurdum ki hükm-i şerifim varıcak asla tehir itmeyüp emrim üzre zikrolunan toplara lâzım olan yuvalakları görüp her cinsten ne mikdar olur ise defter idüp dahi ber vech-i istîcal mumaileyhe bir yarar topçu ile irsal eyliyesin ki ana göre topları tayin ide. Ne mikdar yuvalak gönderilüp ve ne veçhile tedarik eylediğin yazup Dergâh-ı muallama bildiresin ve kazma, kürek dahi vâfir ve müstevfa ola. Sene 973 2).

***

Bilecikte dökülmesi emir olunan demir topların dökülmesine nezâret etmek üzere 972 Ramazan (1565 Nisan) senesinde

1) *Mühimme*, 5 s. 304 bu hükmün bir sureti Ofcabolu yürükleri subaşısına yazılarak elli çift camus (manda) ile hizmete gelmesi emir olunmuştur.

2) *Mühimme defteri*, 5 s. 670.

bizzat topçubaşı memur edilmiştir; bu hususa dair hüküm sureti:

Topçubaşıya hüküm ki,

Bilecik madeninde dökülmesi ferman olunan demir top taşları hizmetine seni tayin idüp buyurdum ki hükm-i şerifim varıcak, yerine yarar adamın koyup dahi tehir itmeyüp emrim mucibince mahall-i memura varup hizmete tayin olunan yaya ve müsellemleri bîkusur getirdüp hizmete mübaşeret idüp itmam-ı maslahat itmek bâbında ikdam ve ihtimamın zuhura getiresin, hizmetinde ihmal ve müsahele üzre olanları yazup arz idesin. (2 *Ramazan Sene 972 1).*

***

Yemen'e otuz zarbazen top ve bin adet gülle gönderilmesi hakkında topçu başıya yazılan 975 H. 1567 M. tarihli hüküm sureti:

Topçu başına hüküm ki,

Hâliyâ Yemen mühimmi içün otuz zarbazen ile sabıka Hind içün emr olunan top taşlarından bin adet yuvalak göndermek emr idüp buyurdum ki vusul buldukta asla tehir itmeyüp emrim üzre sâbıka Hind içün emr olunan 2) yuvalaklardan bin adet yuvalak ve otuz adet zarbazen ve ana göre fındıklarını (güllelerini) tedarik idüp ihzar eyliyesin; gemilere tahmil idüp gönderesin deyu Piyale Paşaya hüküm gönderilmiştir: Talep ittikte teslim idesin 3).

***

Rudnik madeninde işlenen demir top yuvalakları ve saire hakkında Semendire Sancağı beğine gönderilen 972 H. 1565 M. tarihli hüküm sureti:

---

1) *Mühimme defteri*, 6 s. 446.
2) Hind seferi için hazırlanmış olan top yuvalakları.
3) *Mühimme defteri*, 7 s. 216.

Semendire Sancağı Beğine hüküm ki,

Dergâh-ı muallâma mektup gönderüp südde-i saadetim çavuşlarından Mehmed çavuş Rudnik madeninde bu yıl işlettiği demir yuvakların iki bin ikiyüz onyedi yuvalağı Belgrad mahzenine teslim olunup ve sairi defter olunup yerinde kalduğın ve mezbur çavuşuma teslim olunan külünk, kazma ve sair alâttan ne miktarın Belgrad mahzenine teslim ittiğin ve alâttan ne kadar kesir geldüğin ve nice olduğun arz itmişsin. İmdi hizmet içün mezbur çavuşum tayin olunmuştur; Buyurdum ki vusul buldukta bu bapta sen dahi mukayyed olup gereği gibi muavenet idüp zâd ve zevâdelerin tedarik idivirüp onbeş bin mikdarı yuvalak işlettirmek bâbında enva-i say ve ikdamın zuhura getirüp ikdamda dakika fevt etmiyesin 1).

***

Onaltı, Ondört ve onbir okkalık yuvalakların, topçubaşının gönderdiği kalıba göre işlenmesi hakkında 975 Zilhicce 23 (1568 Haziran) tarihiyle Anadolu kethüdasına gönderilen hüküm sureti:

Anadolu kethüdasına hüküm ki,

Hâliyâ Bilecik madeninde işlenen top yuvalağından onaltı, ondört ve onbir vukiye atar top yuvalağını onbeş bine iriştirdikten sonra topçubaşıdan varan kalıba göre işlenmesini emir idüp buyurdum ki vardıkta emrim üzre onaltı ve ondört ve onbir vukiye atar top yuvalağını onbeş bine iriştikten sonra bakisini müşarünileyh canibinden varan kalıba göre işledüp ikdam ve ihtimamda dakika fevt etmiyesin. 975 Zilhicce 23 2).

***

Topçuların imtihan edilmelerine dair Erzurum Beğlerbeğisi Ayas Paşaya gönderilmiş olan (966 Cemaziyelahır 1558 Mart) tarihli ferman sureti:

1) *Mühimme defteri*, 7 s. 378.
2) *Mühimme defteri*, 7 s. 559.

Tuğra
Şah Süleyman ibn-i Selim Han
Muzaffer dâimâ

Emir-ül-ümera-il-kirâm kebir-ül-kübra-il-fiham Zülkadr-i vel'ihtiram sahib-ül-izzi velihtişam elmuhtas bimezîd-i inayet - il-melik-il-a'lâ Erzurum Beğlerbeğisi Ayas dâme ikbalühû tevkî-i refî-i hümâyun vasıl olıcak malûm ola ki Beğler beğliğine müteallık olan kalelerde vaki olan topçular imtihan olunup görülmelerin emir idüp buyurdum ki hükm-i şerifim vardıkta Beğler beyliğine müteallık olan kılâda vaki olan topçuları onat veçhile gördürüp san'atında mâhir olmayup hizmete iktidarı olmıyan kimesneleri isimleri ile yazup ahvallerin tafsili üzre südde-i saadetime arz idesin ki yerlerine yarar topçular irsal oluna şöyle bilesin, alâmet-i şerife îtimad kılasın. Tahriren fi evayil-i şehr-i Cemadilahire sene sitte ve sittine ve tisâmie 1).

Bemekam-ı
Kostantaniyye

***

Rumelide Sahil kalelerin bazılarındaki topçuların imtihan edilmeleri ve topların muayeneleri hakkında Rumeli sahillerinde bulunan sancak Beyleriyle kadılara ve kale dizdarlarına gönderilmiş olan hüküm sureti :

Muton ve Koron'a varınca Rumeli yalılarında vaki olan Beğlere ve kadılara ve dizdarlara hüküm ki,

Zikr olunan mahallerde vaki olan hisarların topçuların imtihan idüp ve toplar yerlü yerinde midir görmek içün dergâh-ı muallâm topçuları bölük başılarından Fahrül-emasil(isim yeri açık) irsal olunmuştur. Buyurdum ki vusûl buldukta yalılarda hisarların topçuların mezkûre imtihan ittirüp sanatlarında meharetleri

1) *Başvekâlet arşivi. Emirî tasnifi (Kanunî devri No. 169).*

varmıdır görüp ve sair yarakları yerlü yerindemidir, nicedir? yoklayup vukuı üzre yazup bildiresiz 1).

***

Selânik Beğine hüküm ki,

Südde-i saadetimde topçubaşı olan Nasuh südde-i saadetime mektup gönderüp Selanik kalesinde topçu gediği mahlûl düştükde topçu başısı imtihan itmedin kale-i mezbure dizdarı, nâ ehle arz virmekle topçular top ilminden hâberdar olmadıkların bildirmeğin buyurdum ki kala-i mezburede anun gibi topçu gediği mahlûl düştükte topçu başısı imtihan itmedin dizdar arz virmeyüp topçu gediğine dahl ittirmiyesin sene 979 Zilkade 2).

***

Zacesne Sancağı Beğinin talebi üzerine Semendire ve Belgrad kalelerinden top verilmesi hakkında Semendire ve Belgrad kaleleri dizdarlarına gönderilmiş olan (976 Muharrem 1568 M.) tarihli hüküm sureti:

Semendire ve Belgrad dizdarlarına hüküm ki,

Zacesne 3) beği Mehmed bey mektup gönderüp Zacesne ve bazı kalelerin topa ihtiyacı olduğunu bildirüp Belgrad kalesinden top verilmesini rica etmeğin iki miyâne zarbazen ve üç kıt'a şâhî zarbazen verilmesini emr idüp buyurdum ki mumaileyhin adamı varup talep ittikte emrim üzre iki kıt'a miyâne zarbazen ile üç kıt'a şâhî zarbazen tedarik idüp yuvalaklariyle veresin ve zikr olunan toplar kifayet mikdarı yuvalaklarîle müşarünileyhe varup vasıl olduğuna temessük talep idesin 4).

***

Rudnik madeninde işlenen demir toplar hakkınde (976 H. 1568 M.) tarihli hüküm sureti:

---

1) *Mühimme defteri,* 7 s. 571.
2) *Mühimme defteri,* 12 s. 578.
3) Zacesne, Hırvatistandadır.
4) *Mühimme defteri,* 7 s. 595.

Dergâh-ı muallâm çavuşlarından Rudnik madeni üzerinde olan Mehmed çavuşa hüküm ki,

Hâliyâ mektup gönderüp Bosnada Rudnik madeninde işlenmek emir olunan demir yuvalaklardan ayrı Badaloşka topların mah-ı saferin yedinci gününe değin üç bin beşyüz aded demir yuvalağı işletüp günden güne ziyade olmak üzre olup amma bazı yürük taifesi hizmetlerine kıllet üzre geldiklerin bildirmişsin. İmdi ol husus mühimmat-ı umurdandır. Buyurdum ki vusûl buldukta husus-ı mezbure kemal-i ikdam ve cidd-i ihtimam ile mukayyet olup maden-i mezburede emr olunan demür yuvalakları rûz-ı kasıma değin işlettiresin ve anda hizmet üzre olan yürük taifesini yoklayup emrim üzre anda hizmetlerine varanları ve varmayanları hakikati üzre defter idüp südde-i saadetime gönderesin ki varmayanların mahsulleri mevkufa zapt oluna. Bu bapta gereği gibi basiret üzre olup sene-i sabıkta olduğu üzre müşevveş olmaktan hazer idesin 1).

***

Şehrizorde Gülanber kalesindeki tophaneye dair 979 Gurre-i safer (1571 Haziran) tarihli hüküm sureti:

Şehrizol Beğlerbeyisine hüküm ki,

Südde-i saadetime mektup gönderüp Zalim kalesinde vaki olan Tophane, defter-i cedid de 9600 akçe yazar ve fincan? mukataası 560 akçe ve mukataa-i kasaphane 1500 akçe mahsul yazılup lâkin kal'a-i mezbure şenlikten baid olmağla kimesne varmayup sen ve gönüllü ve yeniçeri ve azab ve sair kul, kale-i Gülanberde sakin olup içinde tophanesi olmayup Gülanber kalesinde olmasını arz eylemişsin. İmdi buyurdum ki vusul buldukta zikr olunan tophaneyi Gülanber kalesinde tayin eyleyüp Zalim kalesinden ref' eyliyesin 2).

***

Bilecik madeninde top yuvalağının arttırılması hakkında (979 H. 1571 M.) tarihli bir hüküm:

---

1) *Mühimme defteri,* 7 s. 719.

2) *Mühîmme defteri,* 10 s. 68.

Dergâh-ı muallâm çavuşlarından Carullah çavuşa hüküm ki,

Hâlâ top yuvalağının tevfîr ve teksiri mühimmattan olmağın bu defa dahi Bilecik madeni hizmetine tayin olunan müsellem ve piyade taifesiyle varup top yuvalağı hizmetine mübaşeret eylemek emr idüp buyurdum ki tehir eylemeyüp mezbur madene tayin olunan müsellem ve piyade taifesiyle madene varup top yuvalağı hizmetine mübaşeret idüp tevfir ve teksiri bâbında envai sây-ü- ikdamın zuhura getüresin 1).

***

Semendire mahzenindeki topların cinsi ve mikdarı ve hangilerinin tamire muhtaç oldukları ve gülleleri olup olmadıklarına dair Semendire Sancağı beğinin göndermiş olduğu mektuba karşılık olarak Divan-ı hümâyun tarafından yazılan 983 H. 1575 M. tarihli hüküm sureti:

Semendire Beğine hüküm ki,

Mektup ve mühürlü tezkere gönderüp Semendirede mevcud kale döğmeğe kabil yirmi dokuz kıt'a Bacaloşka, bazının yuvalağı var bazının yok ve altı bacaloşka meremmata muhtaç ve oniki adet kolomborna yuvalağı yok. Büyük şayka ve orta şayka onbeşer adet yuvalağı yok. Belgradda iki bacaloşka, altı şayka ve Siğetvar seferinden avdet olundukta şâhî zarbazen onaltı, hurda zarbazen yüzseksen üç ve sair barut ve yuvalak dahi ne miktar olduğun bildirmişsin, malûm oldu. İmdi yirmi iki vukiyeden on vukiye atar topa varıncaya zikr olunan toplar lâzım ve mühim olmağın amma her birine ikişer bin nihayet binbeşer yüz adet yuvalak gerektir. Ve zarbazenler mukaddema anda ziyade alıkonmuştu, nereye verilmiştir? ve iki, üç adet kolokborna (kolomborna) dahi ikişer bin adet yuvalak lâzım olup ve meremmata muhtaç olup bacaloşkaların kusur, alât ve esbabındamıdır? yoksa kovanındamıdır? malûm olmak (lâzım olup) zikr olunan toplara Bac madeninde olan ustadlara her topun çapını virüp ana göre ferman olunduğu mikdarı yuvalak işletmek emr idüp buyurdum ki vusûl buldukta aslâ tehir itmeyüp mevcud

1) *Mühimme defteri*, 10 s. 98.

olan yuvaklardan zikr olunan kale döğmeğe kabil toplara münasip yuvalak ne mikdar ise her topa ikişer bin nihayet bin beşeryüz yuvalağa yetiştirüp ve iki adet kolomborna dahi bin beşeryuz yuvalak ittirüp andan maada meremmata muhtaç olan bacaloşkaların kusur âlât ve esbabı ne ise tekmil ittirüp kovanında olup falyesi açılup ve ahar zararı olup tecdide muhtaç ise yeniden top dökdürüp ve yuvalakları dahi tedarik eyliyesin. Ve zarbazenler Buğdana götürülenden maada nereye sarf idilmiştir? anı dahi îlâm idüp minbaad kale döğmeğe kabil topların her topa münasip ne kadar yuvalak ihzar ve tedarik olduğun tafsili (üzre) yazup îlâm eyliyesin 1).

***

Anapoli ve Ayamavra kalelerine topçu gönderilmesi hakkında topçu başıya yazılan (979 H. 1571 M.) tarihli iki hüküm sureti:

Topçu başına hüküm ki,

Anapoli kalesi dizdârı Hamza dergâh-ı muallama mektup gönderüp Anapoli kalesi vâsi kale olmağla yüz elli nefer hisar eri yirmi beş nefer topçu olup topçuya şiddet-i ihtiyaç olduğun bildirmiş. kale-i mezbureye nöbetçi tariki ile yirmi nefer topçu göndermek emr idüp buyurdum ki vusûl buldukta emrim üzre kale-i mezbureye nöbetçi tariki ile yirmi nefer topçu irsal eyleyüp vefa eylemez ise azap var ise kifayet mikdarı azap tayin eyleyüp muhafaza içün Anapoli kalesine gönderesin. Sene 979 2).

Topçu başına hüküm ki,

Hâliyâ Ayamavra kalesinin topçuya kemal-i mertebe ihtiyacı olup bir odabaşı ile on nefer yarar topçu irsal olunmak (içün) emr-i şerifim gönderilmişti; ol emrim kemâkân mukarrerdir. Buyurdum ki tehir ve tercihi itmeyüp kal'a-i mezbure muhafazasiçün bir odabaşı ile topçuluk sanatında mâhir on nefer yarar topçu tayin idüp kale-i mezbureye irsal eyliyesin ve gönderdi-

1) *Mühimme defteri*, 27 s. 58.
2) *Mühimme defteri*, 10 s. 87.

ğin topçuları isimleri ile defter idüp mühürleyüp defteri ile bile gönderesin. Sene 979 Şaban 25 1).

*
* *

Kıbrıstan iğtinam edilen toplardan oniki danesinin Yeni sarayın yalı tarafında bulunan Topkapı mevkiine konulması hakkında 979 H. 1571 M. tarihiyle Topçubaşı Nasuh ağaya yazılan hüküm sureti :

Topçubaşı Nasuh ağaya hüküm ki,

Cezire-i Kıbrıstan getirilen oniki kıt'a toplar sarây-ı âmirem bağçesinin yalı canibinde vaki olan Topkapısına konulmasını emr idüp buyurdum ki vusûl buldukta tevakkuf itmeyüp cezire-i mezbureden getürülen oniki kıt'a topları mahalli mezbure koyup lâzım olan hususlarını tertip ve tekmil eyliyesin Sene 979 2).

*
* *

Ağriboz sancağı kalelerinde yapılan yoklama neticesinde bu kalelerde harp levazımatına ve muhafız efrada dair sancak beğine gönderilen (979 H. 1571 M.) tarihli hüküm sureti.

Ağriboz beğine hüküm ki

Südde-i saadetime mektup gönderüp Ağriboz sancağının kaleleri yoklanup, top ve tüfenk ve sair âlâtı yoklanıp görülmek için gönderilen hükm-i hümâyunum mucibince kalenin cebehanesi yoklanup dört aded şayka ve iki sakloferye? ve sekiz adet zarbazen ve on pare prankı ve on bin? adet tüfenk ve bervech-i tahmin kırk kantar barut-ı siyah olup lâkin zikrolunan barut vefâ eylemeyüp yüz kantar miktarı barut ve iki yüz miktarı demür taş'a muhtaç olup ve kal'anın beş yüz on beş bedeni olup içinde hâlâ müstahfızlardan yüz on beş nefer mevcut olup taşrada olan hisariçeye yüz azap lâzım olduğun bildirmişsin imdi sâbıka mir-i liva [sancak beği] olan Salih paşa oğlu Mehmedin

1) *Mühimme defteri,* 10 s. 77.
2) *Mühimme defteri,* 10 s. 77.

anda olan barutı her ne miktar olursa zinhar sattırılmayup alup kılaa tevzi eylemek emr eyleyüp buyurdum ki vusûl buldukta zikrolunan barutı kimesneye bey' ع ittirmeyüp alup hıfzeyleyüp lâzım olan kılaa tevzi eyleyüp ve her kal'aya ne miktar barut tevzi eyledüğini yazup bildiresin. 1)

***

Ağriboz sancağındaki kalelerin ihtiyaçlarına mebni gönderilen çapa göre iki yüz adet gülle yollanması hakkında topçu başıya hüküm:

Topçu başına hüküm ki

Hâlâ Ağriboz sancağında vaki olan kılaın toplarında taşı olmayup bir miktar taş göndermek lâzım idüğin sancak beği Hüseyin dâme izzühû mektubı ile ilâm eylemeğin getürdükleri çaplara göre ikiyüz adet taş göndermek emr idüp buyurdum ki vusûl buldukta tehir eylemeyüp müşarünileyhden gönderilen çapa göre ikiyüz adet taş irsal eyliyesin. Sene 989 2)

***

Venediklilerden zapt edilmiş olan ve eskidenberi işletilen (Gradişka) veya Kamengrad demir madenine tayin olunan ameleye dair Bosna Sancağı Beğine yazılan (979 H. 1571 M.) tarihli hüküm:

Bosna Beğine hüküm ki:

Hâliyâ sancağına müteallık Kamengrad kurbinde Godreviçke nam mahalde top yuvalağı ve zarbazen fındığı hasıl olacak maden-i cedidin hizmetine tayin olunan kurâ halkından ihmal ve müsahele üzre olanların haklarından gelinmek ve mümkün olduğu kadar muavenet etmek emr idüp buyurdum ki vusûl buldukta anun gibi mâden-i mezbure hizmet içün tayin olunan kurâ ahalisinden kimesneye ihmal ve müsahele ittirme-

1) *Mühimme defteri,* 10 s. 101.
2) *Mühimme defteri.* 10 s. 98.

yüp emir olundukları hizmetlere mübaşeret ittirüp ve sen dahi mümkün ve müyesser olduğu üzre gereği gibi muavenet ve muzaheret eyleyüp ihya ve âbâdan olmasına sây eyliyesin ve şöyle bilesin Sene 979 1).

Yine bu madene dair Bosna Beğine gönderilmiş olan diğer bir hüküm:

Bosna Beğine hüküm ki,

Taht-ı livanda Kamengrad kalesi kurbinde küffar zamanındanberu kalmış, top yuvalağı dökmeğe kabil kadimî demür madeni olup mukaddema Bosna ve Kilis Beğleri dame izzühümâ ve Kamengrad kadısı mektuplarını gönderüp mâden-i mezbur zuhur idecek gayet alâ ve güzide madendir ve işlettirilüp ol yerin ehl-i vukufundan Osman nam kimesneye kenduye zeamet olmak üzre uhdesine alduğunu bildirüp ve demirin nümunesini dahi gönderüp gayet âlâ demür olmağın zikr olunan madeni işlettirilmek emrim olup mezbur Osman'a şer'î üzre zeamete emrim virilüp maden-i mezburı işlettirmek içün dergâh-ı muallam topçuları bölükbaşılarından Mehmed tayin ve irsal olunup ve madene lâzım olan işçi ve dökücü ve deriçe? ve kalıp ve kazma ve kürek ve sair alâttan her ne lâzım ise bîkusur irsâl itmek içün Semendire Mukataat nazırına ve Bac mâdeni eminine hüküm gönderilmiştir ve avarz-ı divâniye ve tekâlîf-i örfiyeden muaf olmak üzre ol madene hizmet idecek ne miktar kurâ halkı kifayet ider ise ve kangileri ihtiyar iderler ise onat veçhile görülüp arz olunmak lâzım olmağın buyurdum ki vusûl buldukta mezbur Osmana yarar adamını koşup Bac madeni eminine ve nazırına gönderüp maden-i mezburun açılmasına ve işledilmesine muteallık eğer işçi ve üstad ve eğer kazma ve kürek ve kalıp ve sair levazım ve mühimmat ne ise talep idüp defter ile alup dahi vech ve münasip görüldüğü üzre maden-i mezburu işlettirmiye mübaşeret idesin. Mâden-i mezbure karib olan karyede avarız-ı divaniyye ve tekâlîf-i örfiyyeden muaf ve müsellem olmak üzre madene hizmet itmeğe ne miktar hane

---

1) *Mühimme defteri,* 10 s. 200 bu madenin daha evveldenberi işletilmiş olduğu bundan sonraki vesikada görülmektedir.

kifayet ider; Ehl-i vukuf ile ve toprak kadısı ile onat ihtimam ile görüp arz eyliyesiz ki ana göre ahkâm virile. Mâden-i mezburun muaccelen işledilmesi mühimmat-ı dîn-ü-devlettendir; gereği gibi mukayyed olup ziyade yuvalak döktürmekte envâ-ı mesaı-i cemilen vücûde getüresin. Lâzım olan hususta muavenet itmek içün Kilis (Bihke) Beğine dahi hüküm gönderilmiştir. Haberleşüp ittifakan maden-i mezburun mamur olmasında bezl-i makdur idesin. 1).

Yukarıda zikr edilen Kamengrad madenine dökücü gönderilmesi hakkında dökücü başıya yollanan 979 Cemaziyelahır 26 (1571 İkinciteşrin) tarihli hüküm sureti :

Dökücü başına hüküm ki,

Kilis Beği südde-i saadetime mektup gönderüp Kilis sancağına tabi Keluc ile Kamengrad nam kaleler mabeyninde bir demir madeni zâhir olup Semendireye tabi Bac madeninde hâsıl olan yuvalaklar bunda dahi hâsıl olur (deyu) görenler haber verdiklerin bildirüp anda olan toplara yuvalak dökülmesi içün bir kaç nefer üstad gönderilmesini îlâm eylediği ecilden beş nefer dökücü gönderilmesini emr idüp buyurdum ki vardıkta hassa dökücülerden yuvalak dökmede mâhir olan üstadlardan emrim mucibince beş nefer üstad irsal eyliyesin ki, varup maden-i mezbure hizmette olalar. Sene 979 c. 26 2).

***

Mora Sancağı Beğinin istemiş olduğu top güllesi ile fitil otunun gönderilmesi hakkında topçu başıya yollanan (979 H. 1571 M.) tarihli hüküm müsveddesi :

Topçu başına yazalar ki,

Mora Beği Mehmed dâme izzühû südde-i saadetime mektup gönderüp (top gönderilmesini) arz eylemiş. imdi lâzım olan top yu-

1) *Mühimme*, 19 s. 32 ve *Mühimme*, 34 s. 44.

2) *Mühimme*, 16 s. 28 bu yolda bir hüküm de topçubaşıya yazılmıştır (s. 62 ve 241) bu maden 980 H. 1572 M. senesinden itibaren faaliyete geçmiştir.

valaklarına ve fitil otunu ve sair sana müteallık olan levazımı alet'-tâcil irsal eylemek emr idüp buyurdum ki vusûl buldukta asla tehir eylemeyüp talep olunan eğer yuvalaktır ve eğer fitil otudur ve eğer gayrıdır, gönderilen çapa göre yuvalaklarını ve sair levazımını tedarik idüp dahi kapudan dâme ikbalühû ile müşavere idüp dahi sair lâzım olan keresteyi ol cânibe gemi ile göndermelü oldukta sen dahi yuvalakları ve sair sana müteallık olan talep olunan levazımı bile koyup irsal eyliyesin sene 979 1).

* * *

Rudnik (Bac) maadeninde top yuvalağı dökülmesi münasebetiyle topçu başıya gönderilmiş olan 979 Receb 27 (1572 İkincikânun) tarihli hüküm :

Topçu başına hüküm ki,

Bundan akdem Rudnik kalesinde top yuvalağı döken topçular bölükbaşılarından Mehmed bölük başı, giru top yuvalağı dökülmek içün topçulardan on nefer adam ile bu canibe gönderilmesin emr idüp buyurdum ki vardıkta tehir itmeyüp mezkür bölük başıyı on nefer topçu ile bu canibe gönderesin ki ne miktar lâzım ise yuvalak dökmek içün ol canibe gönderile. Bu husus mühimdir, ihmal itmeyüp göndermek ardınca olasın. Sene 979 Receb 26 2).

* * *

İşkodra da Dokakin Sancağında yeni bulunan demir madenine gönderilen topçular hakkında 979 Cemaziyelahır 11 (1571 M.) tarihli topçubaşıya hüküm:

Topçu başına hüküm ki,

İskenderiye (İşkodra) de yeniden dökülmesi ferman olunan toplar ve Dokakin vilâyetinde demir madeni bulunup yuvalak dökülmeğe âlâ demür olmağın ol hizmete tayin olunan topçulara terakki virilüp irsal olunmuşlar idi; niçe oldu? malûm olmak lâzım olmağın buyurdum ki vardıkta göresin zikr olunan topçular henüz

1) *Mühimme defteri,* 10 s. 209.
2) *Mühimme defteri,* 16 s. 247.

hizmet-i memure varup mübaşeret itmemişler ise tehir itmeyüp ol topçuları mahall-i memure irsal eyliyesin ki varup hizmetlerinde olalar; bu hususlar ziyade mühimdir; ihmal ve müsaheleden ziyade hazer idüp emrim mucibince Mezkürları göndermek ardınca olasın. Sene 979 Cemaziyelahır 11 1).

Samako kadısına hüküm ki,

Hâlâ İskenderiyede dökülmek emr olunan toplar mühimmi içün denkler lâzım olmağın buyurdum ki vardıkta tehir itmeyüp varan bölük başı marifetiyle ne miktar denk lâzım olup ve ne makule denkler mühim olduğun sana derse, talep olunduğu üzre muaccelen iriştirüp irsal eylemek bâbında enva-ı ikdam ve ihtimam eyliyesin. Zikr olunan toplara lâzım olan denklerin ihzar ve irsali mühimmattandır. İhmal eylemeyüp bab-ı ikdam ve ihtimamda dakika fevt eylemiyesin 2).

***

Vandaki demir madeninin faaliyeti hakkında Van Beğlerbeğisine yazılmış olan (986 Muharrem 1578 M.) tarihli hüküm sureti:

Van Beğlerbeğisine hüküm ki,

Mektup gönderüp dergâh-ı muallâm topçularından olup bundan akdem Vanda olan demir madeninde yuvalak dökmek içün irsal olunan Mustafa içün bin yüz otuz aded zarbazen yuvalağı döküp kış olmağla yuvalak dökülmek mümkün olmadığı ecilden südde-i saadetime gönderilmiştir deyu bildirmişsin. İmdi yuvalak hususı mühimmat-ı umurdandır; mezbur topçu Mustafa giru ol cânibe gönderilmiştir. Buyurdum ki vusul buldukta emrim üzre min baad dahi ikdam idüp emr-i şerif-i sabıkım mucibince vâfir ve müstevfâ yuvalak döktürüp ihzar ittiresin 3).

***

İlkbaharda devam edecek olan muharebede kullanılmak üzre kırk şahî ve yirmi miyâne topu dökülmesi lüzumuna dair

---

1) *Mühimme defteri,* 16 s. 334.
2) *Mühimme defteri,* 12 s 12 sene 978.
3) *Mühimme defteri,* 34 s. 14.

topçu başının müracaatı üzerine kendisine gönderilen (1013 H. 1604 M.) tarihli hüküm sureti:

Topçu başına hüküm ki,

Südde-i saadetime mektup gönderüp evvel-i bahar-ı hoceste âsarda sefer-i hümâyunım mühimmatîçün kırk şâhî ve yirmi miyâne top dökülmek mühimmatdandır deya altıyüz kantar bakır lâzım olmağla virilmek ricasına arz eyledüğin ecilden beşyüz kantar bakır virilmek bâbında hatt-ı hümâyun-ı saadet makrunumla ferman-ı âlişânım sadır olmuştur, buyurdum ki vusûl buldukta beşyüz kantar bakırı alup dahi zikr olunan mik'ar şâhî ve miyâne topları muaccelen döküp evvel-i bahara değin hazır ve müheyya eyliyesin. Sene 1013 1).

* * *

Dergâh-ı âli topçu ocağı çorbacılarından sekizinci cemaatın çorbacısı (Orta kumandanı) vefat edip yerine top dökücülerden yirmi beşinci cemaatın baş halifesi *İbrahim Ali*'nin tayini hakkında topçubaşı *Mustafa ağa*'nın takdim eylediği 1168 Şaban (1755) tarihli istida ile Sadr-ı âzanın buyruldısı:

Der-i devlet mekine [arz-ı] bende-i kemine oldurki;

Dergâh-ı âli topçiyan ocağı çorbacılarından sekizinci cemaatın çorbacısı kulları biemrillah-i teâlâ fevt olup bölüğü hâli kalmağla merahmi-i âliyyelerinden mercudur ki yirmi beş cemaatte ıbrahim Ali yevmî kırk bir akçe esameye mutasarrıf olan kulları rihtegânın baş halifesi olup ve ocakta emeği sebkat idüp her veçhile mahal ve müstahik kullarından olmağla merkum kullarına bölük-i mezbur tevcih olunmak içün ferman-ı âlileri buyrulur ise piyade kalemine kayıd ve yedine tezkeresi inâyet ve ihsan buyrulmak bâbında hâkipây-ı devletlerine arz ve îlâm kılındı; emr-ü ferman devletlû efendim sultanım hazretlerinindir 2).

Bende
Mustafa Sertopî
hâlâ

1) *Mühîmme defteri,* 75 s. 109.

2) *Başvekâlet arşivi,* kolleksiyon olarak ayrılan vesikalardan (1150 ilâ 1170) seneleri kartonu.

Bunun üzerine Sadr-ı Azamın buyruldusu:

صح *Sah*

Mucibince tevcih olunmak
buyruldu. Selh-i Ş. Sene 168

***

Bir düşman kalyonuna top isabet ettiren Hamza İbni Hızır adındaki beş akçe yevmiyeli topçunun muvaffakiyetinden dolayı yevmiyesinin onbeş akçeye iblâğı hakkında buyruldu defterindeki muamele 1).

طوپجیان درگاه عالی

ع جماعت

ك ٤٤ — اعدای مقهورك قالیونته اصابت ایدن یوالاغك طوپی خدمتنده
حمزه خضر — اولان مزبور بامرالله تعال خدمت جلیله‌یه موفق اولمغله اون بش
جا (بش آقچه) — آقچه بروجه ترقی ویرلمك بیورلدی ٢٦ صفر سنه ٨٠ (١٠٨٠)

Top dökülmesi münasebetiyle topçubaşı ve maiyyetine giydirilen hıl'atlara dair Teşrifat Mecmuasındaki 1060 H. 1650 M. senesine ait bir kayıt: 2)

فی ١٥ غرۀ شهر ص (صفر) سنه ١٠٦٠

یوم الاربعا

انعام

خلعتهاء متنوعه وچوقۀ لوتره (لوندره) وچوقۀ سقرلاط ودستار بها دروقت ریختن طوپها در طوپخانۀ عامره عن خزانۀ عامره دادن فرموده بافرمان عالی الواقع فی التاریخ المزبور عن نوشته‌بود آن مصطفی کاتب خزینۀ بیرونی

خلعت اعلا	خلعت . . . (٣)	خلعت . . .	خلعت . . .	خلعت سوبك
سرطوپجیان	سردوکوجیان	ناظرحسن آغا	کتخداء ریختەگی	امین
ثوب	ثوب	ثوب	ثوب	ثوب
١	١	١	١	١

خلعت سوبك	خلعت سوبك	خلعت سوبك	خلعت اعلا
معمار فرون	کاتب آنبار	چاوش	سرمنجم
ثوب	ثوب	ثوب	ثوب
١	١	١	١

---

1) Köprülüler zamanına ait buyruldu defteri.
2) *Başvekâlet Arşivi, Teşrifat defteri*, No. 668 (*Bay Kâmil tasnifi*).
3) Gerek bu ve gerek bundan sonraki noktalı yerler okunamadı.

Bunlardan başka Topçu ocağı halifelerine sıkarlat diğer halifelere Londra çuhası ve yirmi kadar top döken şagirdlere ve bunlardan başka Mûtemed, Odabaşı, Anbarcı, Kapıcı, Defterci ve diğer şagirdlerle saireye destarbaha yani sarık parası verilmiştir.

SÜR'AT TOPÇULARI NİZAMNÂMESİ

(Süratçi neferatının şurût-ı nizamı) serlevhasiyle Enverî Efendi tarihinde 1) ve andan naklen de Cevdet tarihinde 2) madde madde yazılmış olan nizamnâmeyi ben de aynen aşağıya yazıyorum:

Şart-ı evvel — Mukaddema [yani Üçüncü Mustafa zamanında] yirmişer akçe ile tahrir olunan ikiyüz elli nefer atik sür'atci bahadırları, meharet kesp idüp üstad olmalariyle müceddeden onbeşer akçe ile tahrir olunan bin yediyüz elli nefere talim-i fenn-i sürat eyliye.

Şart-ı Sâni — Müceddeden onbeş akçe ile tayin olunan neferat-ı merkume güçlü ve kuvvetli âzâde ve mücerred yiğitler olup daima kışlalarında ikamet ve ehliyet iktisabı içün haftada üçer gün talim mahalline müdavemet ile üç sene hizmet eyledikten sonra bunların yevmiyeleri dahi onbeşer akçe terakki ile yirmişer akçeye iblağ olunup tevcihleri gününden mevacibleri virile.

Şart-ı Sâlis — İçlerinden Âsitanede alil ve ihtiyar ve mecruh olanların emekdarlığına ve illet ve cerahatine göre tophane-i âmire ocağı mahlûlatından otuz akçe ve bu halet eğer seferde vaki olursa kırk ve elli akçe ile ve Sadr-ı âzamlar irade eyledikleri surette daha ziyade ile kezalik ocakları mahlûlünden ve yahut تقاعدا tekasan tekaüdlük virilüp ol veçhile amel-i manda olanların maan ağa ve nazırları arziyle esamileri bir ahar müstaid tüvânâ yigide virile.

1) *Enverî Tarihî*, (Üniversite Kütüphanesi nüshası, Hâlis Efendi kitapları No. 304).

2) *Cevdet Tarihî*, (Matbaa-i Osmaniye tab'ı 1309) c. 2 s. 357.

Şart-ı Râbi — Fevt ve târik-i hizmet olanların esamileri dahi maan mumaileyhima arziyle topçu mülâzımı olan esamisiz mücerred yiğitlere virilüp ve senedlerinin, ismine tashih ve îtâsında bir türlü teallül olunmayup beher esameye bir kuruştan ziyade harc-ı kalem alınmıya.

Şart-ı Hâmis — Neferat-ı mezkûrenin mücerred olmaları meşrut olmağın mütekaid olmayınca evlenmeğe izin virilmeyüp irsâl-i lihye eylemeğe tâlip olanlara mümanaat olunmıya.

Şart-ı Sâdis — Neferât-ı mezkûre başka ocak farz olunmayup sefer ve hazarda topçu ocağının dahilinde ve zapt ve imalleri ağa ve zabitan-ı ocağın taht-ı idarelerinde olmağla Ser asker maiyyetine memur olup ve böyle memuriyetlerde dokuz nefere bir üstad tayin olunup üstadlarına ikişer akçe terakki virilmek caiz ola.

Şart-ı Sâbi — Her topun altı nefer ile idaresi her ne kadar mümkün ve müyesser ise dahi hîn-i muharebede mecruh ve şehit olmak dahi ihtimale karip olmağın dörder nefer ziyade ile her bir topa on nefer tayin ve tahsis kılına.

Şart-ı Sâmin — Neferât-ı merkumeye sefer ve hazarda esamisini terk itmeğe ruhsat virilmeyüp Murad eden olur ise tedip aluna ve on bapta rica ve şefaate itibar olunmaya.

Şart-ı Tâsi — Neferât-ı merkumenin talim ve nizamlarına nezaret etmek üzre daima devlet-i âliyye hademesinden biri nazır bulunacağı cihetle mevaciblerini şahısları malûm olarak nazırları hazır olduğu halde ağaları sergisinden binnefs ashab-ı esame alup pusula ile virilmiye.

Şart-ı âşır — Neferât-ı merkume bir senelik dört kıst mevacibleri yetmiş yedi bin dörtyüz otuzyedi buçuk kuruşa balig olup meblağ-ı mezkûr mirîyi sıyaneten bu defa Dergâh-ı âli yeniçerileri ve cebeci ve topçu ve arabacı ve sipah ve silahdar ocaklarından ahz olunacak mahlûlattan takas olunarak kusurı dahi Sadr-ı âzam ve kethüda ve defterdar ve Reis-ül-küttap ve çavuşbaşı olanlara muayyen olan ceman yüz otuz dört bin kuruş mevkuf akçelerinden ifraz ve ilâve ile tamam olunduktan sonra fazlası neferat-ı merkumenin bâdettahrir iktizasına göre tertip olunacak etmek ve et bahaları masarifine mahsup olmak üzre hazine-i âmirede mevkufen hıfz olunup bir kuruş ahar mahalle

sarf olunmaya ve bu veçhile vaki olacak masraflarının fazlasını dahi bundan böyle süratci neferatı icabı kadar arttırılmak ve yahut bu misillü zuhurat-ı mühimmeye sarf olunmak üzre kemakân hazine-i âmirede tevkif oluna.

Bu defa nazır nasp olunacak zate dahi dört taksit ile almak şartiyle mevkuf akçesinden senevî üç bin kuruş maaş tahsis oluna.

***

XX inci asır başlarında Topçu ocağının küşad resmi :

Topçu ocağı kışlasının yanması üzerine bu kışla 1239 Cemaziyelevvelde [1824 M.] yeniden yapılmış, Müneccimbaşı tarafından resm-i küşad için oğurlu bir saat tayin edilmiş ve buna göre 10 Cemaziyelevvel gurubî saat dördün vakt-i muhtar olduğu haber verilerek padişahtan müsaadesi alınmıştı. Bunun üzerine topçular alayla Beyoğlundaki kışlalarından hareket ile yeni kışla kapısına gelmişler hafızlar birer aşr-ı şerif okuyup sonra topçu ocağı şeyhi dua etmiş, bunu müteakıp kurbanlar kesilmiş tekbir ve tehlil ile iptida ocak nazırı Süleyman Penah efendi ile topçubaşı kapuyu açup içeri girmişlerdir; Bundan sonra birinci cemaat kışlası önündeki serirler üzerine oturulup ocak başçavuşu ağa yüksek sesle her bir odayı ayrı ayrı çagırup iptida oda Çorbacısı ve arkasından Odabaşı ve sair zabitler ve kisbetiyle aşçı usta ve kara kullukcılar ser kazancılariyle içeri girüp seririn mukabiline geldiklerinde selâmlayup tahsis olunan kışlalarına gidüp kışlaları kapuları önünde kurbanlarını kesüp içeriye girmişlerdir 1).

---

1) *Defter-i yevmiye-i oda-i teşrifat*, s. 3.

ARABACI OCAĞININ KURULUŞU

Kapıkulu ocaklarının yaya kısmından olup büyük topların nakilleri için teşkil edilmiş olan top arabacıları ocağının hangi tarihde teşkil edildiğini eyice bilmiyoruz. İlk toplar küçük olup beygir, katır ve develerle nakl edildiklerinden bunlar için arabaya lüzum yoktu; fakat sonraları büyük kıtadaki topların ordu ile beraber nakilleri için arabaya ihtiyaç hasıl olmuştu. Bazı müverrihlerin mutalealarına göre top arabalarının Fatih Sultan Mehmed zamanında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan bey üzerine yapılan seferde kullanılmış olduğunu görüyoruz 1) D'Ohsson topçu ocağının teessüsünü İkinci Murad bey zamanında göstermektedir 2). Fatihin İstanbulu muhasara etmek üzere Edirnede döktürdüğü toplar mandalarla nakl edildiğine göre yukariki kayıdların da delâleti üzere top arabacılarının ocak halinde olarak takriben onbeşinci asır sonlarında mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Fatihin Kanunnâmesinde topçu başıdan bahs edildiği halde arabacı başıya dair bir kayıd yoktur; Yavuz zamanında derecesi Sancak beğinden aşağı olarak arabacı başı ismiyle bir ocak ağasına rast gelmekteyiz 3).

ARABACI OCAĞI EFRADI:

Bu ocağa da Kapu Kulu ocaklarının diğer yaya kısımları gibi acemi oğlanlarından efrad alınırdı 4). Daha sonraları ocak arabacılarının evlâtlarından ve kul kardeşi ismiyle hariçten de

1) *Oruc bey Tarihî*, (s. 127) ve *Âli tarihi* (Kütüphanemizdeki yazma, birinci cilt, s. 82).

2) *D'Ohsson* c. 7 s. 364.

3) *Feridun bey münşeatı*, 1265 tab'ı s. 421 (Arabacı başı Voynuk Sancağı beği oldu, Saraçlardan bir kimesne arabacı başı oldu. Sene 921).

4) *Mühimme defteri*, 36 s. 522.

V

KAPUKULU OCAKLARINDAN

TOP ARABACILARI OCAĞI

adının alınmıştı 1). Arabacı ocağı efradı İstanbuldaki kışlalarında bulunup mühim kalelerde de nöbetle hizmet ederlerdi. Bunlar topların nakillerine memur olup hangi kalede kapu kulu topçusu varsa orada top arabacıları kışla ve ahurları da bulunurdu 2).

Arabacı ocağında top arabalarının tamirleri için icabında ocak harici olarak on demirci ustası bulunmakta idi; bunların maaşları olmayıp hizmetleri karşılığı olmak üzere kendileri her türlü tekâliften muaf idiler 3). Seferlerde ihtiyaç olunca ocağa hariçten yeni efrat kayıd edilirdi 4).

TOP ARABACILARI KIŞLASI

Tarih ve vesikalarda top arabacıları kışlasının Tophane, Ahırkapı ve Şehremini tarafında olduğu yazılmaktadır. Evliyaçelebi, Tophanede top arabası yapanların bir imalâthanesi bulunduğunu yazdığı gibi 5) 1238 H. 1823 M. de tamamen yanmış olan topçu ve arabacı kışlalarının yeniden yapıldığı tarihlerde kaydedildiğine göre 6) top arabacıları kışlasının (imalâthanesinin) Tophanede olduğu anlaşılır; bundan başka sureti vesikalar arasına konmuş olan 1203 H. 1789 M. tarihli bir vesika ise Kanûnî zamanında yapılmış olan top arabacıları kışlasının Şehremininde bulunup kasr-ı hümâyun ile bir de camileri olduğu beyan

1) *Mühimme defteri*, 33 s. 373 ve *Mühimme defteri* 36 s. 22.

2) *Başvekâlet Arşivi Bay Kâmil tasnifi*, defterlerden (büyük kale defteri No. 4823) bu defterde 1222 ve 1234 ve 35 ve 36 hicri senelerinde Bağdad'ta 158, Vanda 47, Karsta 71, Varnada 26, Anapolide 38, Mutonda 20, Koronda 16, Avarin yahut Navarinde 15, İnebahtide 12 ve Silistre'de 43 top arabacısı vardı. Bundan başka 25784 No. lu *Emirî tasnifi* Hamid-i evvel vesikaları (Sadr-ı âzamın bir telhisinden).

3) *Bay İbnülemin İnal tasnifi*, vesikalar (Askerî kısım No. 3284)

4) » » » » » » » 2525) ve Köprülüler devrine ait bir buyruldu defteri.

5) *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 1, s. 439.

6) Hususî kütüphanemizdeki 2 No. lu Mecmua s. 94 ve *Cevdet tarihi* c. 12 s. 71.

edilmektedir 1). *Hadikatül cevami*'deki kayıt 2) nazar-ı dikkate alınacak olursa top arabacıları ocağının (imalâthanesinin değil) Tophaneden başka bir yerde olması lâzım geliyor.

D'ohsson top arabacıları kışlasının İstanbul'da Ahurkapu semtinde olduğını beyan etmektedir 3). Belki burada da top arabaları hayvanlarının bulunması sebebiyle bazı arabacı odaları bulunmuştur.

Yine *Hadikatül-cevami*'de Üçüncü Sultan Selimin Tophanede arabacılar için deniz kenarında bir kışla yaptırıp bunun dahilinde bir minareli küçük cami ve hünkâr mahfili yaptırıp vâiz olarak bir şeyh de tayin edildiği yazılmaktadır 4).

Bu kayıtlara göre top arabacıları îmalâthanesinin Tophanede ve seferlerde top arabalarını sevkeden arabacıların kışlalarının Şehremininde ve hayvanlara bakan kısımların da Ahur kapıda bulunmuş olduklarını ve Üçüncü Selim zamanındaki askerî ıslahatta top arabacılarına Tophanede yeni bir kışla yapıldığını söyleyebiliriz.

***

Top arabacıları îmalâthanesinde top arabaları, topların ağırlıklarına ve şekline göre yapılırdı 5). On altıncı asırda top arabalarına lazım olan döşeme ağacının Hırvatistandaki Pozaga ve Sirem'den tedarik edildiğini görmekteyiz 6). Diğer bir vesikada da yine on altıncı asırda top arabaları beygirleri için çulların altına konan kepenek'in de Yunanistanda Tırhala ve Fener taraflarında yapıldığı görülmektedir 7). Top arabalarının atları Eflak ve

---

1) *Emirî tasnifi Arşiv vesikaları* (Hamid-i evvel dosyası No. 1992) sureti vesikalar arasındadır.

2) Arabacılar kârhanesi mescidi (Mescid-i mezbur arabacılar kârhanesi derunundadır: bânisi Sultan Süleyman Handır. Top arabacılarının ocağıdır ki cümle kışlaları dairenin derunundadır mahallesi yoktur. (Hadikatül-cevami c. 1 s. 154).

3) *D'Ohsson* c. 7 s. 364.

4) *Hadikatül-cevami*, c. 2 s. 58.

5) *Vekayi-i tarihiyye*, varak 11 b ve 12, 299 b ve Tapu defterleri arasındaki 1103 hicrî senesi safer hazırlığına ait 833 No. lu defter.

6) *Mühimme defteri*, 5 s. 298 ve 371.

7) *Divan-ı hümâyun ahkâm defteri*, No: 67 varak 197 b.

Buğdan'dan tedarik edildiği gibi 1) icabında Tuna taraflarındaki sancak ve kazalarla Dobriçe ve Deliorman mıntakalarından da alınırdı; bu hayvanlar kuvvetli olduklarından zora dayanırlardı 2); 1223 H. tarihinde top arabacıları ocağında beşyüz dokuz adet topkeşan beygirleri vardı 3).

TOP ARABACILARININ HİZMETLERİ

Top arabacıları topçularla beraber sefere giderlerdi, sahra toplarını çeken araba ve hayvanlar bunların nezâretleri altında bulunup ve muharebe esnasında ürkmemek için hayvanları da muhafaza ederlerdi. Bundan başka Şahî toplara ait top arabalarında iki nefer top arabacısı bulunması kanundu 4). Top arabacılarının işleri, yağmurlu havada ve bataklık yerlerde çok zordu; bazan zamanında matlup yere yetişemezlerse ceza görürlerdi: Hatta 1107 safer [1696 M.] de ordunun Tameşvar'a doğru hareketi esnasında yağmur dolayısiyle hasıl olan bataklık yüzünden Şâhî toplar, menzile erişemediğindeu dolayı top arabacıları başı azl olunarak bu hizmet ilâve suretiyle topçu başıya verilmişti 5), Top arabacılarının, toplardan başka, seferlerde bazan padişahın eşyasını naklettikleri de vakidi 6).

TOP ARABACILARI ZÂBİTLERİ

Ocağın en büyük zabiti top arabacıları başı olup onaltıncı asırda Istabl-ı âmirenin saraç veya küçük mirahur kethüda-

1) *Peçevî tarihî*, c. 2 s. 152: « . . . Eflâk Voyvodaları Sefer-i hümayun mühimmatı içün top arabası bargirleri vire gelmişlerdir. Bu defa dahi Besprem [Vesprém] seferine azimet esnasında iki, üçyüz bargir göndermiş iken».

2) *Vekayi-i tarihiyye*, varak 12 b.

3) *Askerî vesikalar* (*Cevdet tasnifi* No. 10013).

4) «.. Her ş â h î arabaları üzre iki nefer top arabacıları kanundur; atları hıfz iderler, ürkmesünler deyu . . . » *Vekayi-i Tarihiyye*, varak 111 b.

5) *Zubdetül-vekâyi* (Defterdar Mehmed Paşa Tarihi, varak 301).

6) *Halkondil zeylinin teşkilât kısmı*, s. 121.

larından tayin olunurlardı. Arabacı başından başka ocakta kethüda, çavuş, başçavuş, kethüdayeri, ocak kâtibi birinci derecede zabitler ve bölükbaşı, odabaşı ve halife isimleriyle ikinci derecede orta yani bölük âmirleri vardı.

Arabacı ocağı topçulariyle alâkalı olduklarından dolayı topçu ocağında yapılmış olan ıslahattan bunlar da istifade etmişler ve süvari, piyade olarak iki kısım üzre tertip edilmişlerdi *tertib-i cedid* ismiyle her süvari bölüğü iki kısma ayrılmış olup bu iki kısımdan birinin kumandanına *Halife-i evvel* diğerininkine *Halife-i sâni* denilirdi. Yine tertib-i cedid ismiyle her piyade bölüğünde eski tertip üzre bölükbaşı odabaşı, alemdar, alemdar yamağı gibi bölük âmir ve çavuşlariyle ocak imamı vardı.

TOP ARABACILARI BÖLÜKLERİ

Elimizdeki 1098 H. 1686 M. senesine ait *Recec* ve *Reşen* mevacibi defterlerine göre bu tarihte arabacı ocağının 63 bölük olduğunu görmekteyiz; her bölüğün mevcudu muhtelif olup en çok mevcutlusu elli iki ve en azı ise bir neferdir; bir neferli olan bölüklerde efrad olmayup yalnız bölük başılar vardır. İkinci bölük, kethüdayeri bölüğüdür. Recec mevacibi sonundaki altmışıncı bölük neccar yani dülger bölüğü, altmış birinci nalbant, altmış iki haddadlar bölüğüdür. Numarasız olarak en sondaki cemaatta ise *Huddam-ı mescid-i kârhâne* serlevhasiyle arabacı ocağı imamı, müezzin, kayım, fetihci [sure-i fetih okuyan] ile âbkeş denilen su çekici bir hademe vardır; Bundan sonra müteferrikalar yani hizmet neferleri geliyor.

Bu, *recec* mevacibinde arabacı ocağı mevcudu 622 olup bundan başka 380 kadar da arabacı ocağı müteferrikaları vardır ki mecmuu 1002 yi buluyor.

***

Topçu ocağıyle beraber ıslaha tâbi tutulan arabacılar ocağı *tertib-i cedid-i süvari* ve *piyade* diye iki kısım olmuştu. Bu şekle göre her süvari bölüğü tertib-i evvel ve tertib-i sanî olarak iki kısımdı; her tertib-i evvel süvari kumandanına *Halife-i evvel* ve tertib-i sâni kumandanına *Halife-i sâni* denilirdi. Süvari bölükleri bu tarz üzre yirmi beş bölük olup bölüklerin her bir tertibinde yedi, sekiz kişiden başlayarak tahminen on beşe kadar arabacı neferi bulunurdu.

Yine tertib-i cedid olan arabacıların piyade kısmının birinci bölüğüne *(Ağabölüğü)* denilmekte olup bunun bölükbaşı, odabaşı, alemdar, alemdar yamağı gibi zabitleri ve bir de ocak imamı vardı. Ağabölüğü tertib-i evvel, tertib-i sâni, tertib-i sâlis, tertib-i râbi' tertib-i hâmis diye yirmi tertibe ayrılmıştır: Her bir tertibin mevcudu sekiz ilâ on neferdir.

Ağabölüğünden sonra gelen ikinci bölüğe *(Kethüda bölüğü)* ismi verilmiştir. Bu kethüda bölüğü de ağa bölüğü gibi yirmi tertip üzerinedir. Tabii odabaşı, alemdar gibi zabitleri vardı.

Bu bölüklerden sonra marangoz, nalbant, saraç ve saire gibi müteferrikalar gelmektedir.

TOP ARABACILARININ ULÛFE DEFTERLERİ

On altıncı asrın ilk yarısında arabacı ocağı kumandanı olan *Arabacı başı*'nın yevmiyesi elli akçe ve kethüda ile kâtibinki yirmişer akçe ve efradın yevmiyeleri ise dört akçe ile altı akçe arasında bulunmakta idi 1).

Top arabacılarına dair şimdilik elimizde en eski olarak Arşivde 1098 ve 1099 senelerine ait bir maaş defteri vardır 2). Arabacıların defterinin başında :

دفتـ ——————————————— ـر

مواجب جماعت عربه‌جیان طوب در واجب رجج سنه ١٠٩٨

Defter ——————————————— i

Mevâcib-i cemaat-i arabaciyan-ı top der vâcib-ı recec sene 1098

Serlevhası ve altında da ocağın ağasiyle sabık ağaların isimleri ile yevmiyeleri yazılıdır.

محمد علی	احمد موسی	محمد فیض‌الله
آغاء سابق	ولد قول، آغاء سابق	ولد قول، آغا
فی م	فی م	فی م
٩٩	٧٣	٩٨

Bundan sonra birinci bölüğe geçiliyor, *ağabölüğü* olan bu bölüğün kumandanı sabık arabacılar kethudasıdır. İkinci bölüğün kumandanı da *kethüdayeri*'dir. Bu suretle 63 bölük olan ortalardaki efrad, isimleri ve yevmiyeleri ile yazılıyor.

Bölüklerin mevcutları muhteliftir. Bu defterde efradı olmıyan bölükler de vardır. Defterin Recec mevacibi kısmında altınışıncı bölükte bir *Neccar,* altmış birde iki *nalbant,* altmış ikinci bölükte ise üç *haddad* yani demirci bulunmaktadır.

Bu kısmın sonunda müteferrikalar geliyor. Kalelerde bulunan arabacıların isimlerinin üzerlerinde kırmızı mürekkeple bulundukları yerin adı yazılıdır.

---

1) *Daramon Seyahatnâmesi.*

2) *Başvekâlet Arşivindeki Tapu defterleri* arasında bulunan 819 No. lu defter.

1098 H. 1687 M. senesindeki *Reşen* mevacibinde tertip yine aynı olup altmış üçüncü bölükten sonra isimsiz ve numarasız olarak *cemâat-i huddam-ı kârhâne* başlığıyle arabacılar kışlasındaki camiin imam, müezzin ve fetihcisi ile âbkeş denilen su çekicisinin isimleri geliyor; daha sonra müteferrikalar yani arabacı bölüklerine kayda namzed ve aynı zamanda hizmet efradından olan kısım gelmektedir. Bu da bitince üç kıst'a ait maaş icmali görülüyor.

Bu defterde kuloğlu olan arabacı başının yevmiyesi 98, sabık ağanın 73 ve diğer esbak ağanın ise 99 dur. Birinci ağa bölüğü bölük başısının yevmiyesi 82, ikinci bölük başının 48 üçüncü bölük başının ise 45 akçedir; efradın kıdemli ve kıdemsizlerinin yevmiyeleri 17 ile 25 arasındadır.

Arabacı ocağı efradının maaşları divanda toptan ocak çavuşuna verilmektedir 1).

محله قید اوله

تسـلم

بحقیر محمد چاوش عربجیان طوپ برای مواجب جماعت مزبوره

در واجب رجج سنه ١٠٥١

Mahalline kayd oluna

tesellüm

Behakir Mehmed çavuş-ı arabaciyan-ı top berây-ı mevâcib-i cemaat-ı mezbûre

der vacib-i recec sene 1051

* * *

Arabacı ocağının ıslahattan sonra nizam-ı cedid zamanında 1212 H. 1797 M. senesindeki maaş defteri tabii olarak evvelkisinden farklı olup tertibini hulâsaten yazıyorum :

---

1) *Bag İbnül-emin vesikaları*, askerî kısım No. 290; bu ocak maaşının tesellümü dolayısiyle makbuzun arkasında ocak çavuşunun zat mührü vardır.

دفتر ——————————————————————— ر

معاشها، در اوجاغ عربجيان طوپ عن ترتيب جديد بر موجب شروط
خط همايون شوكتمقرون سنهٔ كامله با تقسيط
در واجب رجج سنه ١٢١٢

Defter———————————————————————i
Maaşhâ, der ocağ-ı arabacıyan-ı top an tertib-i cedid ber mûcib-i şurût-ı hatt-ı hümayun-ı şevketmakrun sene-i kâmile bâ taksit der vâcib-i recec sene 1212

Ocak zabitleri :

Ser arabâî (arabacı başı) *kâtib-i ocak*, *Kethuda-i ocak*, *ser çavuş-ı ocak* ile hükûmette ocağın işlerini takibe memur edilen ve *çuhadar-ı bâb-ı ocak* denilen ocak kapu çuhadarı.

Bundan sonra 1, 4, 6, 7, 8, 9 uncu bölüklerin bölük başıları ile yevmiyeleri ve daha sonra süvarilerin maaşları ve sabık, esbak arabacı ocağı ağalariyle kethüdalarının ve cerrahların isim ve yevmiyeleri yazılmaktadır.

Bu da bitince arabacıların birinci ağa bölüğü gelmektedir. Bunun, bölükbaşı, odabaşı, vekilharç ve alemdardan müteşekkil bölük zabitleri yazıldıktan sonra tertib-i evvelden başlıyarak yirmi tertip üzre arabacılar sıralanmaktadır; her bir tertibde bir halife ve beş nefer vardır. Tertib-i evvel âmirine (*halife-i evvel*) tertib-i saniye (*halife*-i *sâni*) denilerek bu suretle en son olan yirminci tertip amirine de (*halife-i işrîn*) denilmektedir.

Birinci bölüğü havi bu yirmi tertibin sonunda aşçı, baş karakullukcu, saka ve karakullukçu gibi vazife sahipleri geliyor. Ondan sonra süvari karakullukçuları ve birinci bölük müteferrikaları — ki saraç, marangoz, nalbant, çilingirdir - yazılıyor ve bu da nihayet bulunca süvari müteferrikaları (saraç, nalband) ve bunu müteakip *tertib-i evvel-i süvariyan* ve *tertib-i sâni-i süvariyan* kısımları geliyor.

Kethüda bölüğü olan ikinci bölük de yine yirmi tertip üzredir. Her bir tertibde bir halife ve beş nefer vardır. Arabacı bölükleri hep bu tarzda olarak bu tarihte [1212 H.] on bölük olup daha sonraları yani (1213 H. 1798 M.) de on dört ve (1215 H. 1800 M.) senesinde ise esas olan altmış üç bölük olarak gösterilmiştir.

TOP ARABACILARININ MUHTELİF TARİHLERDEKİ MEVCUTLARI

Top arabacıları mevcudu on altıncı asır ortalarında 678 olub hepsinin bir günde aldıkları yevmiye 2754 akçe ve senelikleri ise 974916 akçe tutmaktadır 1). 982 H. 1574 M. senesinde Koçı beğin kaydına göre bunlar dörtyüz kişi imişler 2).

Daramon seyahatnamesiyle Halkondil zeylinde bunların mevcudu on altıncı asır sonlarına doğru üç bin olarak gösterilmiştir 3). Mamafih halkondil zeylindeki ifadeden istidlâl edildiğine göre bunlar arasında kazmacı [istihkâm efradı] vesaire gibi bölükler de vardı. Ayni Ali risalesine göre 1018 H. 1609 M. de arabacı ocağı mevcudu 684 olub dördüncü Murad zamanında da bunlar 591 kişidir 4). Eyyübî efendi kanunnamesinde 1071 H. 1660 M. tarihinde top arabacıları 282 olarak gösterilmiştir 5).

1098 *Recec* mevacibinde müteferrikalar hariç olarak arabacıların mevcudu 622 olup aynı senenin *Reşen* mevacibinde ise 342 görülüyor 6). 1099 H. 1687 M. senesinde ikinci Süleymanın cülûsunda ise bu ocak efradı mütekaitler hariç olarak bir kayda göre 670 ve diger kayda göre (360) olarak tesbit edilmiştir 7). 1114 H. 1702 M. tarihinde arabacı ocağı mevcudu 470 dir 8).

---

1) *Kanunnâme* (Âtıf Efendi kitapları No. 1734 varak 271 b.

2) *Koçı bey risalesi*, Bay Ali Kemalî tab'ı s. 28 ve 42.

3) *Daramon Seyahatnâmesi*, (Schefer tab'ı) ve *Halkondil zeyli teşkilât kısmı.*

4) *Aynı Âli risalesi*, s. 90 ve *Koçı begin Teşkilât mecmuası* s. 121.

5) *Eyyubî Kanunnâmesi*, s. 21.

6) Tapu defterleri arasındaki 819 No. lu defter.

7) *Raşid Tarihi*, c. 2 s. 21: Defterdar Mehmed Paşanın Zübdetül-Vekâyi'inde ise (varak 138 b) arabacı ocağının aynı zamandaki mevcudu 670 olarak gösterilmektedir. Metindeki kayıd seferde olmayup devlet merkezinde bulunanlar olacaktır.

8) *Aynı Âli Risalesi*, s. 115.

1227 H. 1812 M.senesi *Recec* mevâcibinde süvari ve piyade olarak iki kısım olan arabacı ocağı yekûnu 3442 1) ve 1233 H. 1817 M. senesinde yine süvari ve piyade olarak 4149 olub 1236 H. 1820 M. de bunlara biri 134 digeri 131 mevcudlu iki bölük daha ilâve edilmiştir 2).

---

1) *Bay Kâmil tasnifi defterler*, (No. 6675).
2) *Bay* » » » (No. 3267).

TOP ARABACILARINA AİT BAZI VESÎKA SURETLERİ

Acemi oğlanlarından top arabacıları ocağına efrad verilmesi hakkında Yeniçeri ağasına yazılan 986 Zilkade 1578 M. tarihli hüküm sureti:

Yeniçeri ağasına hüküm ki,

Müceddeden top arabacıları yazılmak içün arabacılar ağasına hükm-i şerifim gönderilmeğin torbada olan acemi oğlanlarından virilmek emir idüp buyurdum ki vardıkta emrim üzre torbada olan acemi oğlanlarının yarar ve tüvânâ olup hizmete kadir olanlarından elli nefer acemi oğlanı yazup defter eyleyüp gönderesin 1).

Arabacı ocağı efradının oğullarından top arabacıları ocağına yazılmak için (986 H. 1578 M.) tarihiyle arabacı başı Mehmed ağaya gönderilmiş olan hüküm sureti:

Hassa arabacılarım başı Mehmede hüküm ki,

Vezirim Sinan Paşa ile sefer-i hümâyuna teveccüh etmek içün tayin olunan top arabalarına iptidadan kırk nefer adam yazılmak lâzım olduğın bildirdiğin ecilden iptidadan kırk nefer adam yazılmak emr idüp buyurdum ki varıcak tehir itmeyüp arabacıların içlerinden, evlâdından ve kul karındaşlarından yarar olup araba kullanmağa ve hizmete kadir olan tüvânâ yiğitlerden emrim mucibince kırk nefer kimesne yazup defter eyliyesin. Sene 986 2).

Kuloğlu ve kul karındaşlarından arabacı ocağına efrad kaydı hakkında arabacı başıya gönderilmiş olan 987 Safer 1579 M. tarihli hüküm:

Top arabacıları başına hüküm ki,

Hâlâ vaki olan Şark seferine top arabacıları lâzım idüğin asakir-i mansureye Serdar tayin olunan Vezirim Mustafa Paşa

---

1) *Mühimme defteri,* 36 s. 29,
2) *Mühimme defteri,* 33 s. 373.

edamallâhü teâlâ iclâlehû îlâm eylemeğin yarar kul oğullarından ve kul karındaşlarından hizmete kadir ve tüvânâ yiğitlerden yeniden ikiyüz nefer top arabacıları yazılmak emr idüp buyurdum ki vardıkta emrim mucibince kul karındaşlarından ve kul oğullarından hizmete yarar ve tüvânâ ve kadir kimesnelerden yeniden ikiyüz arabacı yazup defter eyleyüp defteri mühürleyüp südde-i saadetime gönderesin ki mukabele defterine kayd oluna 1).

Top arabacılarım başına hüküm ki,

Hâliyâ top arabalarına yüz elli nefer arabacı lâzım ve mühim olduğın îlâm eyledüğin ecilden iptidadan yüz nefer kimesne yazılmasını emr idüp buyurdum ki vardıkta tehir itmeyüp yarar ve tüvânâ ve sefer-i hümâyuna kadir ve arabacılık sanatında mahir kimesnelerden emrim üzre ibtidadan yüz elli nefer adam yazup defterin mühürleyüp gönderesin. Sene 986 Zilkade 2).

***

Top arabacıları kışlasının Şehremininde bulunduğunu gösteren (1203 Rebiulahır 1203 M.) tarihli Defterdarın Sadr-ı âzama takdim ettiği bir takrir 3).

Arz-ı bendeleridir ki,

Asitâne-i aliyyede Şehremininde kâin arabacılar kışlağının bazı dıvarları ile Kasr-ı hümâyunun üzeri ve cami-i şerif ve sair mahal ve mevazi muhtac-ı tamir olduğuna binaen sadır olan fermân-ı âlileri mucibince Mimar ağa kulları marifetiyle bermucib-i keşif tamir ve tekmil olunduğunu ağa-i mumaileyh işbu defteriyle îlâm itmekle mucibince masarifi hisap ettirildikte yediyüz otuz altı buçuk kuruşa baliğ olduğu malûm-ı devletleri buyruldukta sâyen lilmîrî seksen altı buçuk kuruş tenzil olunup maada altıyüz elli kuruş virilmek üzre Baş muhasebeye kayd

1) *Mühimme defteri,* 38 s. 45.
2) *Mühimme,* 36 s. 22.
3) *Emirî tasnifi vesikalar,* (Hamid-i evvel vesikaları No. 1992).

ve tezkeresi îta olunmak bâbında ferman devletlû saadetlû Sultânım hazretlerinindir.

14 R. Sene 203 Defterdarın imzası
Tezkiresi virile

***

Top arabalarının icabında ücretle İstanbula getirilen Vize kazasının bir köyündeki arabacı ustalarına yaptırıldığına dair onaltıncı asra ait iki vesika sureti:

Vize kadısına hüküm ki,

Hâliyâ Hassa-i hümâyunum içün top arabaları yapılmak lâzım olmağın taht-ı kazanda Serken nam karyede arabalar işler rencber kimesneler bulunup eyu üstadlarından otuz neferi isimleriyle yazılup alât ve esbablariyle südde-i saadetime gönderilmesini emr idüp buyurdum ki hükm-i şerifim ile topçular çavuşu Sinan vardıkta emrim üzre zikr olunan araba işler rencber arabacıları ehl-i vukufundan tefahhus idüp yarar üstadlarından otuz neferi alelesami yazup defter idüp kifayet miktarı âdeme koşup südde-i saadetime îsal idesin. 972 Rebiulevvel 22 (1564 M). 1).

Vize kadısına hüküm ki,

Hâlâ Vize kazasına tabi Serken nam karye zimmîleri arabacı olup top arabaları binası içün otuz nefer zimmî irsâl olunmak lâzım olmağın buyurdum ki, vusul buldukta karye-i mezbure zimmîlerinden mirî top arabaları binası içün otuz nefer zimmî yazup lâzım olan alât ve esbablariyle südde-i saadetime gönderesin ki gelüp ücretleriyle mirî top arabaları binasında istihdam olunalar. Sene 980 Ramazan 8 (1573 M.) 2).

***

1090 H. 1679 M. tarihinde top arabacıları ocağına yeniden elli nefer alındığına dair buyruldu defteri kaydı :

1) *Mühimme defteri*, 6, s. 138.
2) *Mühimme defteri* 21, s. 7.

صح موجبنجه اللى نفر محلنه قيد اولوندى رؤسلرى ويرلمك
بويرولدى فى ۱۸ ج سنه ۹۰
جماعة ————————————————
عربجيان طوپ جديداً بدرگاه شد

Sah Mucebince elli nefer mahalline kayd olundu
Rüusları virilmek buyruldu fi. 18 C. Sene 90
Cemâat————————————————i
Arabaciyan-ı top cediden bedergâh şüd

مصطفى محمد سلستره	حسين محمد يكى بازار	يوسف عبدالله هزارغراد	مصطفى محمد استفه	قورد مصطفى روسجق	صالتق محمد باباداغى
حسن مصطفى ادرنه	مصطفى ولى شملى (Şumnu)	احمد مدرنى	رمضان حسن نيكه بولى	مصطفى عمر استانبول	رمضان حسين شملى
يونس مصطفى ودين	حسن حسين قاسم پاشا	احمد مصطفى بلغراد	مصطفى دور على روسجق	ابراهيم عبدالله اسكدار	احمد عبدالله كوملجنه
عثمان موسى طوسيه	على محمد كوتاهيه	على رجب مدرنى	رجب محمد مدرنى	مصطفى عبدالله پراوادى	ابراهيم حسن ارضروم
احمد حسن بوغاديج	حسين محمد بوى آباد	ابراهيم اوروج بكپازارى	محمد محمود بكپازارى	محمد مصطفى آشبوزى	مصطفى عبدالله مناستر
سفر محمد كوتاهيه	يوسف عبدالله ادرنه	صالح محمد سيروز	موسى احمد اسكدار	محمد موصلى توقاد	محمد مصلى ادرنه
مصطفى محمد كنغرى	مصطفى قاپا ادرنه	احمد احمد دارنده	حسين حسن ادرنه	ابراهيم حسن طاشكوپرى	احمد ولى ادرنه
حسين بكر اشبوزى	مصطفى محمد باباداغى	رستم عبدالله ادرنه	يوسف عبدالله	محمد نقشى توقاد	حسن حسين
عوض عبدالله ادرنه	نفراً ۵۰				

عزتلو سعادتلو سلطانم حضرتلرى صاغ اولسون
عرضحال بنده شودركه حالا صادر اولان فرمان عالى موجبنجه اوردوى همايونده
بشر آنچه ابتدا ايله جديدا اللى نفر بدرگاه اولوب دفترى ارسال اولونمشدر. باقى فرمان
سعادتلو و مرحمتلو سلطانمكدر ۱).

بنده
موسى كتخدا
ج م

1) *Ibn iil-emin tasnifi, Askerî vesikalar,* No. 808.

İzzetlû, saadetlû Sultânım hazretleri sağ olsun,

Arz-ı hal-i bende şudur ki hâlâ sâdır olan ferman-ı âlî mucibince orduy-ı hümâyunda beşer akçe iptida ile cediden elli nefer بدرگاه *bedergâh olup defteri irsal olunmuştur. Bâki ferman saadetlû ve merhametlû sultânımındır.* 1).

Bende
Musa Kethüda

VI

KAPUKULU OCAKLARINDAN

HUMBARACI OCAĞI

HUMBARACI OCAĞI

Humbaracılar Osmanlılarda eskidenberi mevcut olup bir kısmı Cebeci ve diğeri Topçu ocağına bağlı idiler 1). Bunların ulûfeleri topçularla beraber verilirdi: tunç humbara yapan Mustafa isminde bir topçu bölükbaşısı yeniçerilerin fitilli tüfenkleriyle el humbaralarını yapmak üzere Yeni odalarda bir îmalâthâne vücude getirmişti 2). Eğri seferine gidilirken Humbaracılar kethüdası sefere memur olup beraberinde elli nefer humbaracı götürmüştü 3). Yine bunun gibi donanmanın sefere çıkışında Yeniçeri, Cebeci ve Topçu ile beraber Humbaracılarda bulunurdu 4). 1098 H. 1686 M. mevacib defterinde humbaracıların mevcudu yirmi bir olarak gösterilmiştir; içlerinde ermeniler de vardı. Pravişte madeninde humbara dökülmekte idi 5).

Humbaracıların esas kısmı, kapu kulu sınıfları gibi maaşlı olmayub timar sahibi idiler; bunlar devlet merkezinde bulunmayup kalelerde hizmet ederlerdi; bu sınıf humbaracıların timar-

---

1) Her iki ocağa mensup Humbaracılar ayrı ayrı idiler. Arşivde Tapu defteri arasında 819 No. lu defterde Cebeci ocağına merbut Humbaracılar vardı. Yukariki metinde bahs ettiğimiz Humbaracılar, topçulara merbuttur *Mühimme* defterinde de topçuların Humbaracılarından bahs ediliyor. Meselâ :

«Hassa topçular kethüdası Yusuf Timurhisar yirmibuçuk akçe ile oturak ve Humbaracı başı Ali dahi on akçe ile bölüğe ilhak buyruldu» *Mühimme* 8 s. 124.

2) Topçu başına hüküm ki,

Topçuların bölükbaşılarından Mustafa,Yeniçeri meydanında bir dükkân bina ittirüp onbir nefer şagirdi ile yılda bir buçuk kantar fitil otu ve dörtyüz Humbara işleyüp ve yeniçerilerin talimleri zamanında tüfenkleri otlarının ıslahını uhdesine alup yarar ve ehil olduğu îlâm olunmağın yanında hizmet üzre olan şagirdlerine düşenden (mahlülden) topçu gedükleri virilmesini emir idüp buyurdum ki vardıkta . . . » Sene 985 Zilkade (*Mühimme* 33 s. 237 ve *Mühimme* 34 s. 59 ve 60).

3) *Vekayi-i tarihiyye*, varak 15 (Sene 1004 H 1569 M).

4) *Vekayi-i tarihiyye*, varak 14.

5) *B. İbnül-emin tasnifi Askerî vesikalor* No. 3261.

ları kaleleri civarında bulunuyordu 1). Timarlı humbaracıların âmiri, merkezde bulunan humbaracıbaşı idi. Asıl humbaracı sınıfı bu zeâmat ve timar sahibi olanlar idi.

Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre humbaracılar Cebeci, Topçu ve Timarlı olarak üç kısım idi: bunlardan timarlı humbaracılar onyedinci asır başlarından itibaren ihmal edilerek bilhassa 1100 H. 1689 M. den sonra ehemiyetlerini iyice kaybetmişler, âdeta ulûfeli humbaracı kalmamıştı. Buna binaen 1146 H. 1733 M. senesinde bir fransız mühtedisinin himmetiyle ulûfeli humba-racı teşkilâtının avrupaî bir tarzda ıslahına başlanmıştı.

Humbaracı ocağı, aslen Fransız olub (1142 H. 1729 M.) senesinde Türkiye'ye iltica eden Fransız asılzadelerinden ve Fransa kıralı hanedanından Burbonlara mensub olan ve müslüman olduktan sonra Ahmed ismi verilen Kont Bonneval tarafından ıslah ve tanzim edilmiştir 1) (1144 Rebiyulev-

---

1) Sirem sancağı muharririne (arazi tahrir memuruna) hüküm ki Vezirim Mustafa Paşa mektup gönderüp liva-i سرم Sirem'de kal'a-i Îluk müstahfızlarının timarları Semendirede ve kale-i Belgrad topçuları ve humbaracılarının timarları Sirem sancağında olup zaptı asîr olmağın zikrolunan topçu ve humbaracılarının livâ-i Sirem'de vaki olan yetmiş beş bin akçe yazar timarları karyeleri semtlerinde olmağın bunlara virilmek üzre kabul eylediklerin bildirildiği ecilden liva-i mezburda mezkûrların mutasarrıf oldukları karyeler zikrolunan kale neferlerine virilmek üzre tahrir olunmasını emr idüp buyurdum ki vardıkta emrim mucibince kale neferlerine kabul eyledikleri üzre tahrir eyliyesin. sene 986 (Mühimme 34S 259) ve B. İbnül emin tasnifi askerî vesikalar (numara 2437).

1) Kont Bonneval kendisinin osmanlı hükümetine göndermiş olduğu istidasından da öğrendiğimiz üzere Fransa kralları (Burbon hanedanı) akrabalarından olup asker olarak yetişmiş, bir müddet Fransa donanmasında ve sonra kara ordusunda hizmet etmiş, ordu kumandanlığında bulunmuştu; fakat bu sırada Fransa kralı on dördüncü Lui'den fena muamele görmesinden dolayı müteessir olarak Avusturya'ya gidip yirmi iki sene Avusturya ordusunda çalışmış, hattâ Osmanlılarla Avusturyalılar arasındaki Varadin cenginde sağ kol ve Belgrad da sol kol kumandanlıklarında bulunmuştu. Avusturya baş vekili Prens Öjen, Kont Bonneval'in imparator yanındaki mevkiini çekemediğinden bir fırsat düşürüp kontu hizmetinden tard ettirip üç sene de hapis yatırmıştır. Hapishaneden çıkan Bonneval, artık orada tutunamayacağını anlayarak evvelâ Venedik'e oradan da osmanlılara iltica eylemiştir(1729). Kont Bonneval osmanlı devleti hizmetine girip avusturyalılardan intikam almak istiyordu: iltica eylediği Bosna'da müslüman oldu. İstanbula celp edildiyse de o sırada damad İbrahim Paşanın katli ve üçüncü Ahmedin saltanattan hal'i sebebiyle gelemiyerek Gümülcinede ikamet ettirildi ve kendisine oranın mukataa malından sağ akçe olarak bin akçe tahsis kılındı. İşte burada iken humbaracı teşkilâtı için İstanbula getirildi (Tarih-i osmanî encümeni mecmuası, sene 3, s. 1153).

vel, 1731 Eylül) de sadr-ı âzam bulunan topal Osman Paşa sönmek üzre bulunan humbaracı ocağını canlandırmak ve Avrupa usulü ıslah etmek üzre o sırada Venedikten Türkiye'ye iltica ederek masrafı hükümet tarafından verilmek suretiyle 1) Gümülcüne kasabasında oturmakta olan yeni müslüman Ahmed beği İstanbul'a getirtti ve humbaracı ocağının asrî bir şekilde tanzimini eski ve meşhur bir kumandan olan bu zata havale eyledi ve kendisine Mir-i miran yani beğlerbeği rütbesi verilerek humbaracı başı Ahmed Paşa oldu.

Humbaracıbaşı Ahmed Paşa işe başladığı sırada Osman Paşa azlolunmuş ve bu hayırlı işin terk edileceği zannolunmuş ise de yerine gelen Hekim Oğlu Ali Paşa da selefinin isabetini takdir ederek (1146 H. 1733 M.) senesinde timarlı humbaracılardan başka buraya ehliyetli humbaracı yetiştirmek üzre bir de ulûfeli humbaracı ocağı tesis ettirmiştir.

Bu ulûfeli humbaracı ocağı için ilk defa Bosna taraflarından üçyüz nefer alınmıştı; bunlara Üsküdarda Ayazma sarayında yeniden bir îmalâthane ile bir de kışla yaptırılmıştı. İşte bu suretle humbaracılar üçyüzü timarlı ve üçyüzü ulûfeli olarak 601 neferi bulmuştu. Yeni kanun mucibince timar ve zeamet sahibi humbaracılardan evlâd bırakmadan vefat edenlerin yerlerine ulûfeli humbaracı tayin kılınacaktı. Ulûfeli humbaracılardan yüz kişi bir oda itibar edilmişdi; her odaya ikiyüz akçe ile bir odabaşı ve doksanar akçe ile iki tane ellibaşı ve elli akçe yevmiye ile üç tane otuzbaşı ve otuzar akçe ile on tane onbaşı vesair vekilharç, çavuş, imam, tabib, cerrah, yazıcı, davulcu tayin edildi.

Her bir neferin yevmiyesi on sekiz akçe idi; efradın bu on sekizer akçe yevmiyelerinden her gün dörder akçesi odaları-

1) Gümülcine kadısına ve Gümülcine mukataası voyvodasına hüküm ki Mukaddema Nemçe Cenerallarından iken tevfik-i Rabbanî birle bundan akdem şeref-i islâm ile müşerref olup hâlen Gümülcinede mekân ve ikameti fermanım olan Ahmed Beğe nafaka bahası içün Gümülcine mukataası emvalinden yevmiye bin sağ akçe tayin olunduğu hazine-i âmirem defterlerinde mukayyet olup...» Bu para kendisinin masrafına yetişmediğinden dolayı müracaatı üzerine bu mikdar üçyüz akçe zammiyle 1300 sağ akçeye çıkarılmıştır. Sene 1144 Rebiulahır 27 [1731 Eylûl sonu] (Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası sene 3, s. 1155).

nın sandığında hıfz olunarak icabeden elbiseleri buradan temin olunacaktı; mamafih ocağın yeni kurulmasına mebni bir defaya mahsus olarak elbise, silâh vesaireleri hükûmet tarfından verilecekti.

Alaybaşı da denilen humbaracı başıya yevmiye üçyüz altmış akçe verilmekte idi. Bunların maaşlarını tevzî için maliye baş muhasebe kaleminden birde kâtib tayin edilmişti 1).

***

Humbaracı ocağı Ahmed Paşanın himmetiyle zamanına göre mükemmel bir surette kurulmuş ise de Timarlı humbaracılar sonradan yine ihmale uğramış ve 1196 H. 1783 İkincikânun senesinde sadr-ı âzam olan Halil Hamid paşanın gayretiyle ıslah edilmek istenmişti. Bundan evvelki nizama göre kale humbaracılarından yirmi beş kişi he sene hızırilyasdan kasıma kadar talim yapmak üzre İstanbul'a gelecekler Kâğıthanede humbaracılığa aid mümareseler yapacaklardı: bu defa yeni bir usul ile Rumelideki humbaracılardan elli tanesinin her sene talim için İstanbul'a gelmeleri tekarrur etti 2). Bunlarla lâğımcı ocağı efradının talimlerinin birinde ve 1198 Şaban, 1784 Temmuz tarihinde bizzat padişah birinci Abdülhamid de hazır bulunmuş, lâğımcı ve humbaracı başılariyle sürat topçuları nazırına ve ağasına hilatlar giydirmiş ve askerlere de bahşişler verilmişti 3).

Üçüncü Selimin hükümdarlığını müteakip açılan ıslâhat devresinde 1207 H. 1792 den itibaren Humbaracı ocağı iyice ele alınarak Timarlı ve Ulûfeli diye iki kısım olmayarak hepsinin devlet merkezinde bulunmaları kabul edilmişti ki bunu Nizam-ı cedid kısmında göreceğiz.

***

Humbaralar muhtelif ağırlıkta olup eski vesikalarda (humbara-i maden-i dset) ve (humbara-i kebir) denilen el humbarasiyle diğer büyük humbaralardan bahsedilmektedir 4).

---

1) *Subhi tarihi* s, 58 b ve *Müriüttevarih* (1146 senesi vekâyii arasında) Humbaracılara ait bu yeni kanunun sureti vesikalar arasındadır.

2) *Mühimme defteri*, No. 181 s. 125 sureti Humbaracılara ait vesikalar arasındadır,

3) *Cevdet Tarihi*, c. 3 s. 85.

4) Tapu defterleri arasındaki 833 No. lu (1103 H. 1691 M.) senesi seferi içün hazırlanacak levazım defteri.

HUMBARACI OCAĞINA AİT BÂZI VESİKA VE KANUN SURETLERİ

Humbaracı timarına mutasarrıf olanların vefatlarında timarları ahara tevcih olunmayup mülâzimette olan Humbaracı şagirdlerine verilmesi hakkında evvelce bir emir verilmiş, sonra bu emir zayi olmuş. 1084 H. 1673 M. tarihinde Humbaracı başı olan İslam ağa zayi olan emrin yerine bir sûretinin verilmesini rica ediyor ve zayiinden diğer bir sûret veriliyor ve bundan başka keyfiyet Rumeli Beğlerbeğisine de yazılarak Humbaracı zeamet ve timarlarının ehil olan Humbaracılara verilmesi emir olunuyor; işte aşağıdaki iki vesika sureti bu hususlara dairdir 1).

Humbaracı başının Sadr-ı âzama istidası:

Saâdetlû, devletlû Sultânım hazretleri sağ olsun!

Humbaracı timarına mutasarrıf olanlar fevt oldukta bir tarikle timarları ahara tevcih olunduğundan sair mülâzimette olan Humbaracı şagirdleri sıfrülyed kalup hayf ve gadr olmağla zeamet ve timara mutasarrıf olan humbaracılardan fevt olanların zeamet ve timarı yine humbaracı ocağında mülazimette ve hizmette olup müstahık olan humbaracı başı marifetiyle virilüp timarına âhardan müdahale olunmamak bâbında emr-i şerif ricasına arz-ı halim mucibince emr-i şerif ihsan halen zayi olmağla [aynen] müceddeden emr-i şerif rica olunur. Baki ferman sultânım hazretlerinindir.

Bunun üzerine istid'a (*mahalli görile*=محلى كوريله) ibaresiyle ait olduğu yere havale olunuyor ve (*derkenar mucibince zayiinden hüküm buyruldu*) denilerek yeni bir suret veriliyor ve Rumeli Beğlerbeğisine de aşağıdaki hüküm yazılıyor:

Rumeli Beğlerbeğisine hüküm ki,

Kıdvet-ül-emâsil-i velakran humbaracı başı İslam zîde kadrühû orduy-ı hümâyunuma arz-ıhal gönderüp humbaracı timarına mutasarrıf olanlanlar fevt oldukta timarları ahara tevcih

1) Bay *İbnül-emin tasnifi* vesikalar (askerî kısım No. 312) sene 1094.

olunduğundan mülazimette olan humbaracı şagirdleri sıfrülyed kalmağla o makule fevt olanların zeamet ve timarları humbaracı ocağında mülâzimet hizmetinde olup müstahık olan humbaracı şagirdlerine virülüp âhardan müdahale olunmamak bâbında hükm-i hümâyunum rica itmeğin Humbaracı başı olanlar marifetiyle mahlûl olan Humbaracı zeâmet ve timarları yine Humbaracılardan san'atında ehil olanlara tevcih ve arz olunup harice virilmemek üzre ferman yazılmıştır. Evahır-i c. (Cemaziyelahır) Sene 84.

Humbaracı başı Ahmed Paşa tarafından teşkil edilen ulûfeli humbaracılara dair ve Padişah Birinci Mahmudun hatt-ı hümâyununu hâvi telhis ile nizamnâme sureti 1).

Derbeyân-ı Dudmân-ı Humbaraciyân :

Devlet-i âliyye-i ebediyyül-istimrâr-ı Osmanî ve saltanat-ı seniyye-i sermediyyül-istikrar-ı Cihanbânî çiharı sad sâleden mütecaviz belki beşyüz seneye mütenahiz müddettenberi küffâr-ı hâkisar ile mukaraa ve mukatele ve musaraa ve muhameleden hâli olmamağın havakin-i düşmanendaz kuh-ı temkin idad-ı udde ve itad-ı akdem müham gazv-ü- cihad addeylediklerinden sonra sair sunuf-ı askeriyyeden maada üçyüz bir adet zeamet ve timar ashabı humbaracı neferatı tertip ve tayin ve zaman-ı karibe gelince vukubulan gazevatla neferat-ı mezkûre ile âteş endaz-ı hanumân-ı düşmen olurlardı.

Lâkin biraz müddettenberu müsahele ve musamahadan nâşi Humbaracılık sanati münderis olmak rütbelerine resîd olduğundan şehriyar-ı düşmen efken-i bülend iktidar hazretleri mezîd-i hazm ve ihtiyat-ı sikenderaneleriyle mebani-i din-i mübini ihkâm ve tarsif, vücûd-ı islâmiyeyi takviye ve tazîf içün Bosna etrafında üçyüz nefer ulûfelü humbaracı tahrir ve mecmûı müstakillen bir ocak itibariyle Üsküdarda vaki Ayazma sarayında müceddeden bir kârhane ve höcerat tarh ve inşa ve levazım ve tayinat ve mühimmat müheyya ve kulûb-ı kasyıe-i âdâyı bu veçhile

1) *Suphi tarihi,* s. 58.

dahi pürdağ itmek kasdiyle ocağ-ı mezkûrun nizam ve intizamı bir kalıb-ı müstahkem ve müstahsene ifrağ olunduğu pâye-i serir-i cihandârîye arz ve telhis ve haviye olduğu şurut-ı meriyye düsturülamel tutulmak bâbında sâdır olan hatt-ı hümayun-ı celâlet makrun mantuk-ı münifi üzre fırka-ı mezkûreye zikr olunan kârhane mesken ve me'vâ tayin ve tahsis kılınup baş muhasebeye kaydı ferman buyrulan suret-i telhistir ki biibaretiha sebt-ü tahrir olundu.

Sûret-i telhis :

Hâliyâ humbaracı başı Ahmed Paşanın fenn-i humbara ve sanayi-i ateşbâzîde meharet-i tâmme ve mümareset-i külliyyesi olmağla mûmaileyh kullarından fennî mezbûr talim ittirildiği halde devlet-i âliyyede nice nice üstad ve sahib-i kemal humbaracılar zuhur idüp iktiza iden sefer-i hümâyun ve kıla-ı serhadd-ı mansurda biavnillahi-teâlâ mesai-i pesendîdeleri zuhur ideceği bedihî olduğuna binâen zikr olunan sanayi-i humbarayı talim içün bundan mukaddem Bosna tarafından getirilüp elyevm mevcud olan üçyüz neferin beher yevm aynı tayinatları virilegelüp ancak neferat-ı mezbure müstakillen bir ocak itibariyle iptida ulûfeleri tertip ve zabitleri nasb olunmadıkça zapt ve nizamları mümkün olmamağla bazı şurûtı hâvi tertip ve nizamı lâzım gelmeğle elyevm zeamet ve timar ashabı olan üçyüz nefer humbaracılar bu zikr olunan üçyüz nefer ulûfe tabiriyle bir ocak itibar ve ulûfelerinin mevacibleri maktu olmak üzre hazine mande olmayup ve yevmiyelerine terakki geçmemek ve içlerinden tekaüd olmak iktiza eyledikte kendü yevmiyesiyle olmayup âhar mahalden yevmiye tedarikiyle mütekaid olup yerine tüvânâ nefer vaz olunmak ve bu defa mevacibleri tayin olundukta tayinatları kat olunup ancak bihasebil'iktiza sefere memuriyetlerinde cebeci ve topçu neferatına kıyâsen tayinleri virilmek ve neferat-ı mezkûrenin zabitleri dahi piyade olup bihasebil'iktiza bargire binmek lâzım geldikte ferman olmadıkça bargire binmemek ve serhadd-i mansureden Vidin ve Niş ve Hotin ve Azak ve Bosna kılaı ve sair serhad kılaına humbaracı başı tayini iktiza eyledikte zikr olunan neferatın sanatlarında kemal bulmuşlarından tayin olunup yerine müceddeden nefer tedarik ve vaz olunmak ve zeamet ve timar ashabı olan üçyüz neferden biri fevt oldukta sağir evladı var ise baliğ ve tüvânâ olunca mûtad üzre iktiza iden cebelü bedeliyesin virmek şartiyle zeâmet

ve timarı evlâdına virilmek ve baliğ ve tüvânâ oldukta humbaracılık fenninde meharet tahsili içün humbaracılar ocağına getirilüp terbiye olunmak ve bilâ veled ölenlerin zeâmet ve timarı zikr olunan üçyüz nefer ulûfelü neferatından müstahık olanlara arz ve tevcih olunup min bâd ahara virilmememek ve zeâmet ve timar virilen ulûfelinin yerine tüvânâ nefer tedarik ve وضع *vaz olunmak şartiyle bu zikr olunan ulûfelü bir odada yüz neferden itibar olunup ve her odaya ikiyüz akçe yevmiye ile bir oda başı ve doksan akçe yevmiye ile iki nefer elli başı ve yüz elli akçe yevmiye ile üç nefer otuz başı ve otuzar akçe yevmiye ile on nefer on başı vesair vekilharç ve imam ve hoca ve çavuş ve tabılzen ve tabib ve yazıcı ve cerrah makûlesi, bir odanın yirmi beş nefer zabitanı mevcut oldukta ulûfeleri tertip olunmak üzre şimdilik üçyüz neferin beher neferine yevmiye onsekiz ve alaybaşıya yevmiye üçyüz altmış akçe ulûfe tayin ve kisve bahâ ve silâh ve bisatları bu defa taraf-ı mîrîden virildikten sonra bir dahi virilmek iktiza eylemeyüp zikr olunan onsekiz akçe yevmiyelerinden beher yevm dörder akçesi oda sandukasında hıfz olunup lâzım gelen kisveleri müctemi olan akçeden tecdit olunmak, ancak yatak esvabına muhtaç olduklarının paşây-i mumaileyh îlâm ider. Îlâmı mucibince bundan sonra tertip ve tayin olunacak yirmibeş nefer zabitandan maada üçyüz neferin senevî ulûfeleri 15930 kuruş ve alaybaşının 1062 kuruş eylediği hisap olunmuştur.*

Neferât-ı mezburenin elyevm virilen tayinatları bahasının senevîsi 8121 guruş miktarı olmağla ulûfe tayin olundukta tayinatları bahasının ziyadesi 7830 guruş olup meblağ-ı mezbûr kalil şey' olduğundan başka hazine-i âmirenin irâd-ı mukarrere-i kadimesinden tayin olunmak iktiza eylemeyüp bu defa îrad-ı cedid olunmak üzre malikâne ve mukataatın hîn-i kasr-ı yedlerinde mîrî içün alınması ferman buyurulan resm-i kasr-ı yedden virilmek üzre tayin olunduğu surette taraf-ı mirîye dahi bir türlü kesr icab eylemekle paşay-ı mumaileyhin ilâmı mucibince beher odanın yirmi zabitanı bundan sonra marifetleriyle nasb ve ulûfeleri tertip ve müstakillen bir ocak itibariyle elyevm mevcut olan üçyüz neferin beher yüz neferi bir odadan itibar olunmak şartiyle işbu bin yüz kırk yedi senesi şubatı gurresinden beher nefer yevmiye sekizer (on sekizer akçe olacak) akçe ulû-

fe tayin ve paşây-i mumaileyhe avâtıf-ı şehriyarîden mîrmiranlık ihsan olunub müstevfa kadı tayin olunduğundan yevmiye ulûfe tayini iktiza itmemekle bilâ ulûfe hayatta oldukça neferatın talim ve terbiyelerinde dikkat ve ihtimam eylemek üzre cümlenin alay başılığı, humbaracı başı olan paşây-i mumâileyhe tevcih olunup vefatından sonra 1) *alay başılık mezbur humbaracı başı olanlara virilmek ve ocağ-ı mezbur sadr-ıâzam ve serdâr-ı ekrem hazaratının nezaret-i aliyyelerinde olup cümle-i umur ve hususunı şıkk-ı evvel defterdarı olanlar rüyet eylemek ve resm-i kasr-ı yedden alınan akçeler hazine-i âmirede başkaca bir mahalde hıfz olunup gerek bundan sonra yevmiyeleri tertip olunacak zabitanın ve gerek elyevm mevcud olan neferatın tayin olunan ulûfeleri hisap ve tevzi olunmak içün baş muhasebeden bir mutemedünaleyh ve müstakim kâtip tayin ve her üç ayda bir iktiza iden ulûfeleri humbaracı-i mumâileyh ve kâtib-i merkum marifetleriyle ve defterdar-ı şıkk-ı evvel nezaretiyle tevzi ve elyevm mevcut olan neferatı yoklayup alelesami defter ve bir defa virilecek kisvelerinden mâada lâzım gelen kisveleri tecdid içün on sekizer akçe yevmiyelerinden dörder akçesini oda sandukasında hıfz ve silâh ve bisat, yatak esvabları bundan sonra tertip olunup virilmek ve beher odaya yirmi beş nefer zabitanı nasb ve yevmiyeleri tertip olundukta kayd oldukları tarihte virilmek üzre işbu tertip düstur ül-amel tutulup fîmâbad balâda bast ve temhid olunan şuruta müraât olunmak şartiyle baş muhasebeye kayd ve mucibîle amel eylemek üzre humbaracı başı mumaileyh yedinde sureti ibka olunmuştur. 1146.*

***

Humbaracıların talimlerine dair (1197 sefer, 1783 ikinci kânun) tarihinde Rumeli eyaletine gönderilmiş olan hüküm sûreti 2):

Rumelinin sağ ve sol ve orta kollarında ve yemîn ve yesârında humbaracı neferatı bulunduğu mahallerde vaki mevâli-i izâm ve kuzat ve nüvab ve âyan ve zabitanına hüküm ki,

De'b-i dîrîn-i devlet-i aliyye üzre beher sene ruz-ı hızırdan ruz-ı kasıma gelince Sâdâbad'da fenn-i humbara ve sanat-i

1) Humbaracı başı Ahmed Paşa 1747 tarihinde yetmiş iki yaşında vefat etmiştir.

2) *Mühimme defteri,* 181 s. 125.

ateşbâzîyi meşk ve talim içün Rumeli canibinden celb ve ihzar olunup gelen yirmi nefer humbaracı neferatına işbu sene-i mübarekede otuz nefer dahi zam ve ilâve ve maa zam defter-i hâkanîden ihraç ve emr-i şerife matviyyen irsal olunan defterde meastur ül-esami elli neferin humbaracı alemdarı Mustafa zîde kadrühû marifetiyle şimdiden oldukları mahallerden kaldırılup bervech-i tacil bilâ noksan der-i aliyyeme celb olunup leyl-ü nehar fenn-i humbarayı meşk ve talim ve hidemât-ı lâzımelerine kıyam eylemek ve izin sudur itmedikçe bir ferd avdet ve firar ve gaybûbet itmemek şartiyle tertib ve tayin olunan neferat-ı merkumenin celb ve ihzarlarına irade-i aliyyem tealluk eylediğine binâen neferat-ı memurenin kayıdları bâlâsına şerh evamir-i şerifesi olmasını humbaracı başı arzetmekle arz mucibince neferat-ı merkumenin defter-i hakanîde kayıdları balâsına şerh virildiğini havi başka başka evamir-i şerifem ısdar ve mübaşir-i mumaileyh vesatatiyle tisyar olunmaktan nâşi neferat-ı memurenin serîan mahallerinden ihraç ve der-i aliyyeme ib'asları bâbında memuriyetlerini müş'ir divan-ı hümâyunumdan başka emr-i münifim sudurunu bilfiil baş defterdarım olan Esseyid Feyzullah dâme ulüvvühû îlâm itmekle îlâmı mucibince neferat-ı merkumenin gelüp der-i aliyyemden umur-ı memurelerinde devam eylemeleri fermanım olmağın mahsûsen emr-i şerifim isdar ve mübaşir-i mumaileyh ile irsal olunmuştur.

İmdi salifüzzikir elli nefer humbaracıların kayıdlarına vech-i meşruh üzre şerh virildiğini hâvi başka başka ısdar olunan evamir-i şerifem mübaşiri ile irsal olunduğu ve biran akdem Âsitane-i saadetime gelüp memur oldukları hizmet-i lâzımelerine kıyam eylemeleri matlûb-ı padişâhânem olduğu ve gelmiyenlerin nanpareleri ref'iyle iktifa olunmayup tedip ve gûşmal olunacakları muhakkak idüği.

Siz ki mevlâna ve sair mumaileyhimsiz malûmunuz oldukta mübaşir-i mumâileyh her kanğinizin taht-ı hükûmet ve kazasına vasıl olursa zikr olunan humbaracılardan kazanızda bulunanları bilâ tehir huzur-ı şer'e ihzar ve memuriyetini ifade ve iş'ar ve şerh fermanları kendulara îta ve bervech-i tacil der-i aliyyeme gelüp hizmet-i memurelerinde kıyam itmelerini ve gelmiyenlerin nanpareleri ref' olunacağından başka tedip ve gûşmalleri icra olunacağı gûş-i hûşlarına gereği gibi ilkabirle mübaşir-i muma-

ileyhin yedine başka başka îlâmlar virilüp bilâ meks-ü-tehir memurin-i sairesine irca ve israya dikkat idesiz. Neferat-ı mezkûreyi serian der-i aliyyeme tesyire ve irad-ı a'zâra iptidar ve bazılarına istinaden mugayir-i rıza rehavet ve betaet misillu harekete ictisar idenlerin kat'a irâd-ı â'zâr-ı beyhûdelerine ihale-i sem-i itibar olunmayarak tenfiz-i emr-i münîfime ziyade say-ü gayret eyliyesiz. Şöyle ki bu hususta mikdar-ı zerre kusur ve rehavet ile neferat-ı mezkûreden birisi noksan vürud itmek veyahut tehire kalmak lâzım gelür ise vehameti mukarrer olmağla ana göre amel ve harekete ihtimam ve hilâfını irtikâpdan ittika-i tam eylemeniz bâbında. evahir s. (Safer) Sene 197.

VII

KAPUKULU OCAKLARINDAN

LÂĞIMCI OCAĞI

LAĞIMCI OCAĞI

Muharebe zamanında muhasara edilen kaleleri yıkmak içün lâğım yapan ve atan bir ocak olup iki sınıf idilir; bir kısmı Cebeci başının emri altında cebeci ocağına merbut olup maaşları, diğer kısmının da zeamet ve timarları vardı. Timarlı lağımcıların başlarındaki âmire Lağımcı başı denirdi. Bundan başka kethüda ve çavuş, ocağın büyük zabitlerinden olup alemdar da küçük zabitlerdendi.

Osmanlı ordusunda lağımcılık mühendis olmağa mütevakkıf ehemmiyetli bir meslek iken Onyedinci asrın ortalarından îtibaren bozulmuş ve git gide san'attan anlamayanlara bir me'kel olmuştu. Onsekizinci asrın sonlarına doğru mevcudu ikiyüze inhisar eden bu ocak (1207 H. 1792 M.) de nizam-ı cedid denilen ıslahatta asrî bir şekle sokularak biri lâğım bağlamak fennini ve diğeri köprü, tabya ve kale yapmak gibi sanayi-i mimarî-yi havi iki mühim kısma ayrılmıştı.

***

Yer altından yollar açarak fitil ve barutla kale bedenlerini yıkan veya lağım atarak berhava eden lağımcılık, Osmanlı ordusunda çok terakki etmişti; seferlerde ordu ile beraber lağımcılar da giderlerdi. Mevcut lağımcılar kâfi gelmediği zaman hariçten de lağımcı alınırdı; nitekim Kanunî Sultan Süleyman, Sigetvar seferine giderken muhtelif kazalardan da lağımcı istemişti 1). Vesikalarda lağımcı tabirinden başka birde

1) Novobarda ve Kratova ve Sireprenіçe ve Vliçtirin ve Plasce ve Zilane kadılarına hüküm ki

Bundan akdem size maliye tarafından hükm-i hümâyunum irsal olunup her biriniz taht-ı kazanızdan sefer mühimmatı içün ur yarar ve lağımcı yazup bu bapta irsal olunan topçular bölük başılarından Abdi ile muaccelen orduy-ı hümâyunuma irsal eyleyüp topçu başına teslim eyliyesiz deyu emrim olmuştu. İmdi hâliyâ gelüp irişmedi, bu bapta cümleniz mes'-ul olmuşsızdır. Buyurdum ki asla tehir ve terahî itmeyüp sabıka irsal olunan emr-i şerifimden her biriniz taht-ı kazasından ne miktar ur yarar (hendek kazıcı) ve lâğımcı tayin olunmuş ise muaccelen ihrac idüp . . .)

(*ur yarar* = اور یارار) denilen hendek kazıcılardan bahs edilliyor 1).

1004 H. 1596 M. senesinde Eğri seferine gidilirken beş yüz lağımcı da sefere memur olmuşlardı 2). 1103 H. 1692 M. de sefere gidilirken ücreti verilmek suretiyle İstanbuldan ordu ile elli lağımcı çıkarılmıştı 3). Evliya Çelebi Onyedinci asrın ilk yarısında İstanbulda ekserisi Kayseri ermenilerinden olmak üzere beş bin lağımcı bulunduğunu yazmaktadır 4).

1078 H. 1667 M. senesinde zapt edilen Kandiye kalesi, lağımcılığın kale fetihlerinde ne kadar mühim olduğunu göstermektedir; bu hususta Raşid tarihinde kalenin muhasara ve zaptı münasebetiyle oldukça tafsilat vardır 5). Bu tarihten sonra türklerin lağımcılık kudreti gün geçtikçe düşmüştür.

Marsigli, kendi ordularında kazmacı, kürekci denilen bir sınıf askere türklerde *lağımcı* dediklerini ve bunların siper yapmakta mümareseleri olduğunu beyan etmektedir; halbuki Osmanlı ordusunda lağımcılık, siper kazmak demek olmadığı ve hendek ve siper kazanlara *ur yarar* = اور یارار denildiği malûm olup zannıma göre Marsigli, kazmacı veya istihkâmcılarla lağımcıları birbirine karıştırmıştır. Marsigli, lağımcı sınıfının Ermenilerle Rumlardan ve hıristiyan Bosnalılardan mürekkep olduklarını beyan ediyor 6).

Lağımcı ocağına Onsekizinci asrın son yarısında Kaynarca muahedesinden sonra ehemmiyet verilmek istenmiştir. Halil Hamid

---

Mühimme 5, s. 648 sene 973 Zilkade) ve Sivas ve Tokattan lağımcı ihracı hakkında hüküm (*Mühimme* 12 s. 402) ve İran seferi münasebetiyle 1047 H. 1637 M.de Vliçtirin'den lağımcı gönderilmesi hakkında hüküm (*Mühimme* 88 s. 28).

1) Ur bizde tümsek, hendek, kale hendeği demektir. Ur yarar, hendek açan, siper kazan manalarına gelir. (976 tarihinde Sultan Selim-i Sânî asrında Idil [Volga] kenarında Türk Uru nam hendeği Sokullu Mehmed Paşa fermaniyle kazup asker kışa kalup uru kazmadan feragat idüp) *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 8 s. 30.

2) *Vekayi-i tarihiyye*, varak 15.

3) Tapu defterleri arasındaki 833 No. lu defter.

4) *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, c. 1 s, 516.

5) *Raşid tarihi*, c., 1 s. 167 ilâ 184 bu on yedi sahifede her iki tarafın lağım faaliyeti gösterilmiş ve denebilir ki Kandiye kalesi bu sayede alınmıştır.

6) *Marsiğli*, (Bay Nazmi tercümesi) s. 95.

Paşanın sadareti zamanında lağımcılara mahsuldar timarlar verilmiş ve buraya ehil ve erbabının tayinleri ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmış ve İstanbulda talim ettirilmek suretiyle üçüncü Selim zamanındaki nizam-ı cedid faaliyetine bir yol açılmıştır: Hatta Kâğıthanede yapılan humbaracı ve lağımcı talimlerine bizzat birinci Abdülhamid gelerek ağalarını ve efradı hil'at ve bahşiş ile faaliyete teşvik etmiştir 1).

***

Lağımcılar esas itibariyle timarlı idiler; bunlardan başka bir de 1098 senesi mevacib defterinde Cebeci ocağına bağlı olarak on yedi mevcudlu (*Cemâat-i lağımciyan*) ismiyle ulûfeli lağımcılar vardı 2).

---

1) *Cevdet tarihi*, c. 3 s. 85 ve Halil Hamid Paşa makalesi (*Türkiyat mecmuası*, n. 5).

2) Tapu defterleri arasında bulunan 819 No. lu 1098 senesi mevâcibine ait defter.

VIII

KAPUKULU OCAKLARINDAN

KAPUKULU SUVARİLERİ

OCAĞIN KURULUŞU

Osmanlı devletinin iki, iki buçuk asır süren muvaffakıyetli devirlerinde yeniçerilerle beraber hissesi olan ve esası devşirmeden gelen Kapukulu suvarileri yabancı millet muharrirlerinin de tasdik ettikleri gibi îtinalı bir şekilde tam bir Türk disiplini altında yetiştirilmişlerdi.

Kanunnâmeye göre *Sipah* ve *Silahdar* isimleriyle iptida Kapukulu suvari ocağının teessüsü Rumeli Beğlerbeği Kara Timurtaş paşanın tavsiyesiyle Birinci Murad Bey zamanındadır 1). Bu iki bölükten sonra tarihlerde *Ulûfeciyan-ı yemin* ve *Ulûfeciyan-ı yesar* denilen sağ ulûfecilerle sol ulûfeciler ve *Gurabâ-i yemin* ve *Gurabâ-i yesar* ismi verilen sağ garibler ve sol garibler bölükleri teşkil olunarak bu suretle suvariler altı bölük olmuşlardı 2). (*Bölükât-ı erbaa*) da denilen bu sonraki dört bölük yani ulufecilerle gariblerin teşkilinin on beşinci asır ortalarına doğru olması muhtemeldir 3).

Kapukulu suvarileri de yeniçeriler gibi hükümdarın şahsına mahsus atlı kuvveti idiler. Derece ve maaş itibariyle mevkileri yeniçerilerden daha yüksek idi; fakat hükûmet üzerindeki nüfuzları ve harpteki ehemmiyetleri itibariyle yeniçeriler daha ileride idiler.

Kapukulu suvarilerini, Türk olan timarlı suvariden ayırmak için evvelkisine *Kapukulu suvarisi* yahud *bölük hạlkı* veya daha sonra kullanıldığı gibi (*Sipah*) ve ikincisine *Topraklı* veya *Timarlı suvari* ve kısa olarak (*erbâb-ı timar*) denilirdi.

---

1) *Kanunnâme* (Millî Tetetbbûlar Mecmuası cüz' 2 s. 325) ve Grassi (c. 1 s. 96 maaşlı Sipahi teşkilâtı).

2) *D'Ohsson,* (c. 7 s. 365) Kapukulu suvari teşkilâtını Gazi Orhan bey zamanından itibaren başlatdırıyorsa da yanlış olup bu, Müsellem teşkilatıyle suvari teşkilâtını biribirine karıştırmasından ileri gelmiştir.

3) Cevdet Paşa, Yıldırım Bayezid zamanında Yeniçeri ve suvarilere ilk defa talim usulü ihdas edildiğini yazdıktan sonra Çelebi Mehmedin cülûsundan İkinci Bayezidin cülûsuna kadar Topçu, Humbaracı, Arabacı, Lağımcı ve Cebeci ocaklarının teşkil edildiklerini ve Sipah ve Silâhtar suvari bölüklerine de ulûfeciler ve garipler isimleriyle dört bölüğün ilâve olundığını yazmaktadır. (c. 1 s. 35, 37 Matbaa-i Osmaniye tab'ı),

SUVARİ OCAĞINA EFRAD ALINMASI

Altı bölük yoldaşları denilen Kapukulu suvarileri arasına girecek efradın mahrecleri muayyendi. Yeniçeri ocağında hizmet etmiş, terfie hak kazanmış zabit ve efraddan bir kısmı (*bölüğe çıkmak*) tabiriyle buraya alınırlardı. Bunlar, derece ve hizmetlerine ve yevmiyeleri miktarlarına göre ya en mümtaz olan sipah ve silâhdar bölüklerine veya ulûfecilere verilirlerdi. Bunların suvari bölüklerinden hangisine verilmesi lâzım geldiği yeniçeri ağasının takdirine bağlı idi. Yeniçeri ağasına, şu kadar *Yaya başı* ve *Bölük başı* ile şu kadar yeniçerinin bölüğe çıkarılmaları emir olunur, o da bunların en kıdemli, emekdar ve hizmeti geçmiş olanlarından münasiplerini yazarak keyfiyeti divan-ı hümâyuna arzederdi 1). Bazan ağanın inhasına lüzum kalmadan fevkalâde hizmetleri sebebiyle bölüğe alınanlar da olurdu 2).

Topçuların, Cebecilerin arasından bölüğe ayrılanlar varsa da azdı, Meselâ (978 H. 1570 M.) senesinde topçulardan humbaracı başı Alinin, on akçe ile bölüğe alındığını görmekteyiz 3). Bazan hariçten fevkalâde hizmet edenlerin sağ ve sol gariblere alındıkları da vakiydi; zaten bu son iki bölüğün maksad-ı teşekkülü de bu idi fakat Kapıkulu süvari ocağının asıl mahreci yeniçerilerle saray ve saraya bağlı müesseselerdi. [4]

---

1) On altıncı asır sonlariyle on yedinci asır başlarında nefer olan bir Yeniçeri suvari olursa on üç, solaklar on beş ve yayabaşılar yirmi beş akçe ile olurlardı. Yeniçerilerin Kapukulu snvarisi olmaları hakkında Yeniçeri ocağı kısmına bakın.

2) عن جماعت زغرجيان سوارى ٦٤ حسن محمود An cemaat-i zağarciyan-ı suvari 64. Hasan Mahmud: mezbur Kıbrısta yoldaşlık idüp yayabaşılık teklif olunup kabul itmeyüp bölük rica itmeğin acemi oğlanı yayabaşılığı tarikiyle yirmi akçe ile Sipahi oğlanları zümresine ilhak buyruldu. (*Mühimme* 8 s. 51); demek 64 üncü zağarcı ortasından Hasan ibni Mahmud iki derece terfi etmiştir. Biri yayabaşılık diğeri de yayabaşılık üzerinden suvariye nakil.

3) *Mühimme* 8, S. 124.

4) Bölük halkı dedikleri fırka-i zemime ve ebnâ-i sipahiyan ve silahdar ve ulûfeciyan ve gurebâ ad olunan zümre-i leîme altı bölük ağalarına

Enderun-ı hümayun iç oğlanları denilen *has oda, hazîne, kiler, seferli, büyük oda* ve *küçük oda* oğlanları ile 1) teşkilâtları saraya merbut olan Galata sarayı, Edirne sarayı ve İbrahim paşa sarayı oğlanları da (*çıkma*) ismi verilen kanunen muayyen zamanlarda derecelerine göre bölüklerden birine çıkarılırlardı. Bu saray iç oğlanları hizmetlerinden ve tahsilden başka kılıç kullanmak, cırıt oynamak ile meşgul olurlar ve iyi binici olarak yetiştirilirlerdi. Bu çıkmaların en mühimmi (*cülûs çıkması*) veya (*umum çıkması*) denilen (*büyük çıkma*) olup padişahların cülûsları üzerine yapılırdı 2).

---

zir-i dest olan neferat ki... bir kısım harem-i pâdişâhiden çıkanlardır ikincisi yeniçeri ocağından hasıl olup onlara ilhak kılınanlardır; üçüncüsü yine kendülerin ebnasından olup iptidâen onar akçe yevmiye ile bölüğe kayd olunanlardır; dördüncüsü topçuluktan, cebecilikten gelenler, ekâbir kulundan ve Mısır ve Şam ve Bağdad kullarından birer tarikle bölüğe geçenlerdir (Âlî tarihi, umumî kütüphane nüshası varak 333 B).

1) Has oda, hırka-i saadetin bulunduğu (*hâne-i has*) denilen kırk mevcutlu bir daire olup bura hademeleri daimî surette padişahın hizmetinde bulunurlardı. Bu has odadan sipahi bölüğüne oğlan çıkmasını on altıncı asra aid vesikalarda gördüm, fakat daha sonraları tesadüf etmedim. Koçı bey, suvari bölüklerine oğlan verilmesini hazine odasından başlattırıyor; on yedinci asırda has odalılar müteferrika ve çaşnîgir oluyorlar, Hazine odası iç hazineyi bekleyen iç oğlanlarından müteşekkil olup kiler odası da padişahın şurup, su, buz, ekmek ve sair yiyecek ve içeceklerine mahsus idi. Seferli odasında padişahın çamaşırlarını muhafaza ederler, sazendeler, dilsiz ve cüceler bu odada bulunurlardı. Has odadan itibaren seferliye kadar olan dört oda halkına *Kaftanlı* derlerdi. Büyük ve küçük odalar halkı Galata saray, Edirne ve İbrahim paşa saraylarından gelmiş olan acemilerden mürekkepti. *Dolamalı* denilen bu iki oda oğlanları odalarında kendilerine verilen hizmetleri gördükten sonra -çünkü bunların padişaha müteallık hizmetleri yoktu- mütemadiyen okuyup yazmakla vakit geçirirlerdi. (tafsilât için Merkez teşkilâtının Saray kısmına bakın)

2) Üçüncü Mehmedin cülûsunda (cemaziyelahırda büyük çıkma ferman olunup iç oğlanları kanun üzere harem-i hümâyundan ocaklara çıktılar (Naima c. 1 s. 114 ve Fezleke c 1 s. 46) Sultan Ahmedin cülûsundan sonra (bu çıkma ki ehl-i saray ıstılahı üzre büyük çıkma deyu tâbir olunup padişah-ı âlîcenab hazretlerinin serir-i sultanîyi teşrif ve cülûs-ı mâdelet me'susları ile taht-ı süleymanîyi taltif ettiklerinden sonra evvel-i fermanları olan çıkma olup..) zübdet üt-tevarih c. 2; varak 64 (Mustafa Sâfî efendi) 1099 H. 1678 M. senesinde ikinci Süleymanın cülûsunda (harem-i hümâyundan mutad üzre cülûs çıkması olup altı nefer has odalı müte-

Bundan başka sünnet ve nikâh gibi bazı muayyen müddetlerde de (*çıkma*) olurdu. Meselâ *Zübdetülvekayi*'a göre (v. 33) 1086 H. 1672 senesindeki sûr-ı hümâyunda Galata, İbrahim paşa ve Edirne saraylarındaki oğlanlar yeni saraya alınmışlardı. Müddetleri dolup da çıkma olmadığından dolayı iç oğlanlarının ayaklandıkları vakiydi; meselâ dördüncü Mehmed'in cülûsunda müddetlerini doldurup çıkmaya intizar eden Topkapı sarayı ile Galata ve İbrahimpaşa sarayları oğlanları bölüklere çıkarılmamalarından dolayı bulundukları sarayları terk ederek Çenberlitaşın karşısındaki elçi hanını boşalttırarak orada oturmuşlar ve nihayet arzularına nail olmuşlardı 1).

Galata sarayı ile Edirne ve İbrahim paşa ve İskender Çelebi sarayları acemileri on altıncı asır ile on yedinci asrın ilk yarısında nöbetleri geldikçe onar, on üçer, on dörder, on beşer akçe yevmiye ile silahdar, sağ ve sol ulûfeciler ile sağ ve sol garibler bölüklerine çıkarılırlardı 2). Yalnız resmî çıkmalarda ise bunlardan bazılarının baş bölük olan sipah bölüğüne çıkarıldıkları vaki ise de başka zamanlarda yani âdi vakitlerde mutlaka dört bölükten birine verilirlerdi. Saray baltacıları sipah ve silahdar bölüklerine kayd edilüp derecelerine göre yevmiye alırlardı 3). Meselâ on altıncı asırda saray baltacıları 19 ve 18 akçe yevmiye ile sipah bölüğüne, on beşer ile de silâhdar bölüğüne kayd edilirlerken on yedinci asırda 19

---

ferrikaya ve hazine ve kilâr ve seferliden yüzer oğlan ve zülüflü baltacılardan elli nefer sipahiliğe çıkıp bölüğe kayd olundular.) Silâhdar tarihi c. 2 s. 302.

1) *Naima* c. 4 s. 356.

2) *Koçı beğin teşkilât mecmuası* s. 51 ve 954 H. 1547 M. tarihli rüus defteri numara 208.

3) Bunların mutlaka şu kadar akçe ile silâhtar, ya ulûfeci olmaları daimî değildi. Para rayicine göre bu miktar değişirdi; meselâ on altıncı asır ortalarında 954 hicret (1547 M.) yılında silâhdar bölüğüne geçmek için on iki ve on üç akçe kabul edilmişken daha sonra bu mikdar on dokuza çıkarılmıştı. Keza ulûfeciler bölüğüne yine on altıncı asır ortalarında onar akçe ile efrad çıkarırlarken bu miktar sonra yani on yedinci asırda on dört olmuştu. (954 H. 1547 M. tarihli Rüûs defteri ve Koçı beğin teşkilât mecmuası s. 51) şunu da derhal kaydedelimki Harem-i hümâyun sınıfları ve diğerleri arasında mevki ve derece itibariyle fark vardı. Hazine odası oğlaniyle, zülüflü baltacılar aynı bölüğe çıksalar bile yevmiyeleri farklı idi. Yani Hazineden çıkan'ın gündeliği daha fazla olurdu.

ile sipah ve on sekizer ile de silahdar bölüklerine kayd edilmişlerdi. 1)

On yedinci asrın ilk yarısında Topkapı sarayında büyük odadan on sekiz ile çıkan iç oğlanları *sarı bayrak* denilen silahdar bölüğüne ve yirmi ile çıkanlar *kırmızı bayrak* yani baş bölük olan sipah bölüğüne verilirlerdi. Küçük odalıların on dokuz akçe ile sipah bölüğüne kayd edilmeleri kanun idi 2). Hassa peyklerinin 3) saray matbahı kıdemlileriyle bölük başılarının 4) ıstabl-ı âmire saraçlarının 5) silahdar bölüğüne çıkarıldıkları görülüyor.

Hazine, kiler ve seferli odaları oğlanları müteferrikalık ve çaşnigirlikten başka bölüklere çıkarılmak lâzım gelse sipah bölüğüne çıkarılırlardı; bunların yevmiyeleri oda derecelerine ve eskilik ve yeniliklerine göre değişirdi 6).

---

1) Zülüflü Baltacılar, odalarında çiniden yukarı yatanlar ve çiniden aşağı yatanlar diye eski ve yeni olarak iki sınıf idiler; çiniden yukarı yatanlar on dokuzla sipahi ve aşağı yatanlar ise on sekizle silâhtar bölüğüne kaydedilirlerdi (*Koçı beğin teşkilât mecmuası* s. 51).

2) *Koçı beğin teşkilât mecmuası.* s. 50.

3) Hasan Pirlepe — mezkûr, Hassa peyklerinden olup yevmî on dört akçe ile Dergâh-ı âli silahdarları zümresine ilhak buyruldu deyu kapucılar kethüdası haber getürmeğin buyruldu (*Mühimme defteri* 4, s. 33 b); saray tayinleri Padişahın iradesiyle olduğundan kapıcılar kethüdası bu tayine dair divana haber getirmiş ve andan sonra tayin muamelesi yapılmıştır.

4) *Mühimme defteri,* 4 s. 52.

5) *Mühimme defteri,* 5 s. 430; sureti vesikalar arasındadır.

6) *Koçı beğin devlet teşkilâtı mecmuası,* s. 49 (Hususî kütüphanemizdeki nüsha).

KAPUKULU SUVARİLİĞİ İÇİN ÇIKMA MERASİMİ

Çıkma yalnız saray iç oğlanlarının bölüklere yani suvari ocağına çıkmaları olmayup Vezâret ve Beğlerbeğiliklerle saraydan çıkanlar ve müteferrika ve Çaşnigir olanlarla bir odadan diğer odaya nakl etmek, bir daireden diğerine geçmek suretîle de olurdu; meselâ 1021 Şevval 1612 deki Harem-i Hümayun çıkmasında Doğancı başı Karakaş Mehmed ağa Bosna Beğler beğisi olup *Hâne-i Hassa* denilen Has odalılardan bazıları da derecelerine göre *Müteferrika, Çaşnîgir ve* Hazine ile kiler odalarındaki gılmanların bir kısmı Çaşnigir ve küçük müteferrika olmuşlar ve bir kısmı da sipahiliğe çıkarılmışlardı. Keza yine bu çıkınada zülüflü baltacıların ileri gelenlerine müteferrikalık ve çaşnigirlik ve acemilerine de sipahilik verilmişti; Galata sarayı ile Edirne sarayından çıkan acemilerden bir kısmı Topkapu sarayına nakl edilerek büyük ve küçük odalara verilmişler, o odalardaki bazı iç oğlanları da hazine ve kiler odalarına ve buralarda şekil ve şemâilce güzel ve hüsnü ahlâk sahipleride Has odaya alınarak bazıları da sipahilikle bölüğe çıkarılmışlardı 1). İşte bunların hepsine birden *çıkma* deniliyordu.

Topkapu sarayındaki çıkmalarda Enderundan çıkacak olanlar kanun üzre Padişahın eteğini öperek Harem-i Hümayundan çıkarlardı 1058 H. 1648M. çıkmasında Galatasaray ve İbrahim Paşa sarayı ile Edirne sarayı oğlanlarının bir kısmı kaftanlı odaları denilen hazine, kiler ve seferli odalarına 2) ve bir kısmı da büyük ve küçük odalara alınup mütebakisi aşağı bölükler denilen

---

1) *Zübdet-ül-Vekayi,* varak 180 (Mustafa Sâfî efendi) Veliyyüddin efendi kütüphanesi 2428.

2) Enderun-ı hümâyunda kaftan giydiklerinden dolayı kendilerine *kaftanlı* denilen has oda, hazine, kiler ve bâzyan odaları efradı, (Tarih-i Gılmânî). ben metinde kaftanlı çıkmaları arasında bulunan has oda ile bâzyan'ı gösteremedim. Buna da sebeb, bu odalara on yedinci asırda ve daha sonraları galatasaray ve diğer dış saraylardan acemi verildiğini görmediğimdir. Hükümdara en yakın olan ve birinci derecede bulunan bu odaya her halde hazine ile kilerdan iç oğlan geçmesi îcabeder. Tarihi Gılmanî büyük ve küçük odalarının vazifeleri kaftanlı yetiştirmek olduğunu yazıyor.

ulûfecilerle, gariplere verilmişlerdi 1). Silahdar tarihi 1093 Rebiulahır iptidasındaki (1687 M.) çıkmadan bahs ederken Sipahilik ile çıkanlara bahşış ve derecelerine göre yevmiyelerle ikişer ve birer at verildiğini kayd etmektedir 2); daha eski olan 979 Rebiulahır tarihli (1571 M) vesikada da Atıneydanı sarayından (İbrahim Paşa sarayı) çıkan bir oğlana ıstabl-ı âmireden at verilmesi için büyük mirahur'a emir verildiği görülüyor 3).

Bostancı ocağı efradı onaltıncı asır sonlarına kadar Yeniçeri ocağına çıkarılırken onyedinci asırda bunların sipahî olduklarını görmekteyiz; mesela 1021 Şevval 1612 M. çıkmasında Bostancılardan suvari bölüklerine çıkanlara tesadüf ettiğimiz gibi 4) 1097 Rebiulahır iptidasındaki (1686 M.) bir çıkmada da ikiyüz bostancının suvari ocağına kayd edildiklerini görmekteyiz 5). Koçı bey de bostancıların emekdarlarının suvari ocağına verildiklerini yazıyor 6). Eski saray baltacıları da evvelce Yeniçeri olurlarken sonradan suvari ocaklarına verilmişlerdi 7).

*
* *

1) *Vekayinâme* (Abdi Paşa tarihi), Umumî küiüphane nüshası No. 5154 varak 4.

2) «.. Hatt-ı hümayun sâdır olup gılmân-ı enderun ve sair oeaklardan Sipahilik ile bölüğe çıkmaları emir olunmağın evvela kanunları üzre yirmişer akçe terakkî ve otuzar kuruş bahşış ve ikişer at ile yetmiş sekiz iç oğlanı ve on sekizer akçe kanunlarıyken üçer akçe terakki ve otuzar kuruş bahşış verir. At ile altmış nefer zülüflü baltacının rüusları virilüp» taşra çıktılar. Bunlardan maada : «On dörder akçe ulûfe ve yirmişer kuruş bahşış ve birer bargir ile yüz otuz nefer beyaz külâhlı ve ikiyüz nefer bostancı ve yüz on yedi nefer eski saray baltacısı ve yüz altmış nefer saraç şagirdi ve has ahur ve küçük ahurdan cem'an dokuz yüz nevsipahi Davud paşa'da Padişaha alay gösterüp orduy-ı hümayuna irsal olundular» *Silahdar tarihi* c. 2 s. 264.

3) Büyük Mirahura tezkire

Hâliyâ *Gazanfer Bosna* At ıneydanı sarayından çıkup sene 979 Rebiulahırının on beşinci gününde sol bölük ulûfeciler cemaatine ilhak olunmuş, mezkûre âdet üzere virileeek göresin virüp defterine kayd ittiresin. tahriren 17 Muharrem sene 980 (Divan-ı hümayun ahkâm defteri No. 67 varak 15).

4) *Zübdetüttevarih*, varak 180.

5) *Silahdar tarihi*, c. 2 s. 264.

6) *Koçı beğin teşkilât mecmuası*, s. 15.

7) *Silâhdar tarihi*, c. 2 s. 264.

Bunlardan başka kapukulu suvarileri arasında onaltıncı asırda bir miktar Bağdad, Mısır ve Yemen bölüklerinden gelme veya ekâbir kapusundan geçme efrad ve kanunen İstanbul kadılığı muhzır başıları da alınmakta idi 1). Ümera tarafından Padişaha takdim edilüp hariç sarayların birinde yetişen köleler, ve efendilerinin vefatlarından sonra himaye edilüp bölüğe kayd olunan efrad da bu cümleden idiler 2).

Ocak teşkilâtı bozulduktan sonra buralara mahreç olan yerlerden başka ve seferler münasebetiyle suvari ocağına (ولدش = *Veledeş*) denilen suvari oğullarından mâada üç sene muayyen bir yerde hizmet etmek şartiyle sipahi alınırdı. Meselâ on altıncı asır sonlarında Ferhad paşa sadaretinde buna tesadüf ettiğimiz gibi daha sonraları da bu usûl sık sık görülmektedir. Nitekim 1060 zilkade (1650 M.) tarihinde üç sene Girid'de muhafızlık etmek şartiyle iptidadan altışar akçe ile bin nefer sipahi yazılup Kaptan paşa ile Giride sevk edilmişlerdi 3). Kapıkulu suvarilerinden yetişmiş oğlu olup bunlardan gönüllü olarak sefere iştirak ile hizmetleri görülenler daha babalarının hayatlarında bölüğe kayd olunurlardı 4).

---

1) Âlî (basılmamış birinci cild. umumî kütüphane nüshası varak 134, buna dair Mühimme defterinde de şu kayd vardır: «Mahrusa-i Mısır çavuşlarından yevmî on yedi akçe ulûfe ve üç alik (muayyen miktar hayvan yemi) tasarruf eden İskenderin dergâh-ı muallada bölüğe alınmasın Lütfi paşa rica itmeğin ulufesiyle sipahi oğlanları zümresine ilhak olunmak buyruldu (Mühimme 4 s 38) İstanbul kadılığı muhzır başısının bölüğe ilhakı hakkında buyruldu. (Mühimme 4 s.56)

2) Cemaat-ı ulûfeciyan-ı yemine kaydedilenler :

٥٦	٧٣	٤٨	٤١	٦٢	٦٠	٣٦	٣٩	١٥	٤٣
بهرام	یوسف	خسرو	مصطفى	خليل	حمزه	حسين	حسين	كيوان	فرهاد
خروات	بوسنه	كاتبجوعتيق	بوسنه	بوسنه	بوسنه	بوسنه	افرنج	خروات	عجمه

Bunlar vezir-i âzam İbrahim paşa ile İskender Çelebi, Karaca bey, Hüsrev bey ve saire kölelerinden olup vefatlarından sonra bölüklere verilmişlerdi. (Mezkûrlar için عتقنامه ıtıknâme rica ederler ve ağaları tezkire idüb arz olunmağın ıtıknâme verilüp buyruldu) Mühimme 2 s 165 bunlardan başka Arnavud, Boşnak, Rum, Gürcü, Çerkes, Alman ve Hırvat olarak sipahilerden kırk bir ve silahdarlardan yirmi beş kişiye daha ıtıknâme verilmiştir. (Mühimme 2 s 170 ilâ 172).

3) *Naima tarihi* c. 5 s. 37.

4) Meselâ Kıbrıs seferinde hizmeti görülen silahdar efradından bazılarının oğulları dokuz akçe ile sağ ulûfecilere ilhak edilmişlerdi (*Mühimme* 8 s, 167) sureti vesikalar arasındadır.

SUVARİ OGAĞINA GİRENLERİN KAYID MUAMELELERİ

Sipahi ocağına kayd olunacaklar hakkında padişahın *hatt-ı hümâyun* denilen tahrirî müsaadesi alınır ve buraya girecek olanın ismi evvela suvari mukabelecisinin defterine kayd edilirdi; mukabeleci üç aydan üç aya yani her maaş tevzii zamanında suvari ocağındaki mahlülleri bir deftere yazarak vezir-i âzama arzeder ve o da bundan bahs ile padişaha telhis ile arz eylerdi. İşte bu telhis üzerine padişah hatt-ı hümâyunla müsaadesini bildirir ve o zaman suvari ocağı mahlullerine yeni efrad kayd olunurdu 1). Saraydan çıkacak olanlar resen padişahın iradesi veya saray ağasına verilen istidâ ve anın inhası üzerine çıkarılır ve usulen istidanın üzerine yazılan hatt-ı hümayunla ocağa kayd olunurlardı.

---

1) *Koçı beğin Teşkilât Mecmuası.*

KAPUKULU SUVARİ BÖLÜKLERİ
ve
HİZMETLERİ

Altı bölükten teşekkül etmiş olan Kapukulu suvarilerine (*altı bölük yoldaşları*) denildiği gibi bunların birinci bölüğü olan sipah bölüğünden dolayı bazan hepsine birden (*sipah*) ismi de verilirdi. Altı bölükten birincisi (*sipah*) ikincisi (*silâhdar*) ve diğer dört bölükten ikisine yani sağ ulûfeciler ve solu ulûfecilere (*orta bölük*) ve diğer ikisine yani sağ gariblerle sol garibere (*aşağı bölük*) denilmiş ve son dört bölüğün dördüne birden (*bölükât-ı erbaa*) ismi de verilmişti. Bundan başka baş bölük olan sipah bölüğüne taşıdıkları alay bayrağının renginden dolayı (*kırmızı bayrak*) ve silâhdar bölüğüne (*sarı bayrak*) sağ ulûfecilere (*yeşil bayrak*) ve diğerlerine de (*alaca bayrak*) denilmekte idi. Meselâ bazı tarihlerde kırmızı bayrak, sarı bayrak veya yeşil bayrak ağalığı filâna verildi denildiği zaman bunun suvari ocaklarından bu üçünden birinin ağalığı olduğu anlaşılmalıdır.

Bu izahattan sonra bölüklerden herbirinin vazifelerine geçelim :

SİPAH BÖLÜĞÜ

Suvari ocağının en mümtaz ve itibarlı bölüğü (*kırmızı bayrak*) denilen bu sipah bölüğü olup ilk devirlerde devlette nüfuzlu adamların ve kumandanların evlâtları bu bölüğe alınırlardı; me'hazlarımıza göre sipah bölüğü, Fatih Sultan Mehmed zamanında teşkil edilmişti 1). Bunlar, sulh zamanlarında cizye, âdet-i ağnam, mukataa ve saire gibi mîrî emvalin

1) *Eyyubî efendi* kanunnâmesi s. 47; *Kavânin-i Osmanî ve rabıta-i Asitane* s. 24 ve Marsiğli tercümesi s. 98 Hammer, Halkondilden naklen Sipahilerin, Padişahın hademe-i hassası arasından toplanan türk kişi zadeleri olduklarını yazmaktadır (c. 2 s. 251).

tahsilinde istihdam olunurlar ve ekseriya üzerlerine hünkâr iç oğlanlarından biri ağa tayin olunarak tahsilâta giderlerdi. daha sonradan yani on yedinci asırda kendilerine tevliyet, ve Voyvodalık ve daha bazı hizmetler de verilirdi.

Sipah bölüğü, Padişahların camiye çıkışlarında, sefere hareketlerinde ikişer ikişer sağ tarafında yürüdükleri gibi 1) harp sahasında da kalp denilen ordu merkezinin sağ tarafındaki saltanat bayrakları altında ve bazan hükümdarın arka tarafında dururlardı 2). Sipahiler muharebe meydanında çadırlarını hükümdar *otağı*'nın sağında kurarlardı.

Padişah çadırının tabir-i marufiyle *otağ-ı hümâyun*'un muhafazası nöbetle bir gece Sipah ve bir gece Silâhtarlara aitti 3). Sefere gidilirken sipah bölüğünün vazifelerinden biri de ordunun geçeceği yerlere *Sancak tepesi* denilen tepeler ihdası ile güzergâhı göstermek ve cephede ise siper kazdırmak ve muhasara edilen kaleye toprak sürdürmek gibi işlerdi 4).

Sipahiler üçyüz bölüğe ayrılmış olup onyedinci asrın ilk yarısında her bölükte yirmi, otuz kişi ile bir bölükbaşı vardı 5).

Divan-ı Hümâyun toplandığı günlerde sipah ve silâhtarlardan İstanbulda bulunanların içlerinden yüz nefer, zabitleriyle Topkapı sarayına gelüp Bab-ı hümâyun haricinde selâm resmini îfa ederler ve divanın akdi müddetince orta kapudan içeri girilince sol tarafta ahırlar tarafında beklerlerdi 6).

---

1) Padişahın camiye çıkışlarında mevcut Sipahilerin ancak üçte biri alaya iştirâk ederlerdi (Halkondil zeyli teşkilât kısmı s. 81.

2) Müverrih *Âlî*, Kapıkulu şüvarilerinin harp zamanlarında Padişahların arkasında bulunduklarını yazmaktadır. (Basılmamış cildlerden birinci cild s. 40 ve 82 *Fezleke*de (c. 1 s. 85) ve andan naklen *Naima*da (c. 1 s. 153) Eğri muharebesinde süvarilerin, hükümdarın arka tarafında bulundukları yazılmıştır.

3) Feridun Bey münşeatı (ruzname s. 592) Halkondilin teşkilât kısmında altı bölük süvarilerinin nöbetle Odağ-ı kümayunu muhafaza ettiklerini yazarlar.

4) Ordu güzergâhında tepeler ihdas etmek usulünün Sipah'a değil, silahdarlara ait olduğu daha eski eserlerde görülmektedir. Üss-i Zafer(s. 237) ve andan naklen Cevdet tarihi (c. 12 s. 185) Sancak tepeleri yapılmasının sipaha ait olduğunu yazmaktadırlar.

5) Koçı Beğin teşkilat mecmuası s. 14: Halkondil zeyli teşkilat kısmında Sipahın beher yirmi kişisinin bir bölük başısı olduğu yazılıdır.

6) *Kavânin-i Osmanî ve rabıta-i Asitane* s. 8.

Onaltıncı asır sonlarında yazılmış bir me'hazimize göre sipah bölüğü efradı on beşten otuz akçeye kadar yevmiye alırlardı 1). Daha sonraki tarihlerde bu mikdar artmıştı. Aynı esere göre yine bu devirde bölük başıların yevmiyeleri de kırkar akçe idi.

SİLÂHDAR BÖLÜĞÜ

Sarı Bayrak ismi de verilen bu bölük, Osmanlı devletinde kapukulu suvarilerinin ilk defa teşekkül eden bölüğüdür. Bunlar, iptidaları Harem-i hümâyundan çıkan iç oğlanlarından mürekkepti; sonradan Galatasarayla İbrahim Paşa ve Edirne saraylarından çıkanlardan ve *Veledeş* denilen suvari evladlarından da buraya efrad alındı ve devlet teşkilâtının bozuk zamanlarında ise hariçten de girenler oldu.

Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar bu silâhtarlar *baş bölük* olup alaylarda Padişahın arkasında yürürler ve aşağı bölükler ise bunların etrafında giderlerdi; fakat bu hükümdar devrinde alaylarda padişahın yedek hayvanlarının önünde yürüyen Bey zadeler ve Sipahi zadeler çoğalarak kendilerine kırmızı bayrak verilmek suretiyle hükümdarın sağında gitmek imtiyazını alınca bu silâhtar bölüğünün de Padişahın sol tarafında yürümesi emr olunmuş ve bu tarz kanun halini almıştı.

Sefere gidilirken askerin geçeceği yolların açılıp temizlenmesi silahdarlara aitti 2). Bunun için bir miktar neferle kethü-

---

1) *Halkondil zeyli teşkilat kısmı* s. 81.

2) Kanunî Sultan Süleyman Sigetvar seferine hareketinden evvel yolların temizlenmesi hakkında verilen emirlerden ;

Edirneye varınca yol üzerinde vaki olan kadılara hüküm ki.

Hâliyâ yol ayırtılmak için irsal olunan silahdar kullarıma zahire lâzım olmağın buyyrdum ki her kanginizin taht-ı kazasına vasıl olursa akçeleriyle kifayet mikdarı zahire tedarik ittiresiz (973 ramazan 1566) (*Mühimme defteri* 5 s 490).

Mahmiye-i Edirneden Alaca hisara varınca yol üzerinde olan kadılara hüküm ki.

Hâliyâ dergah-ı muallam silahdarları kethüdası olan Mehmed zîde mecdühû saadet ve iclâl ile uğradığım yolları tathir ve pâk idüp ve lâzım

daları veya çavuşları bu işe memur edilir ve silâhtarlar yolları açarlar, köprüleri tamir ettirirler ve geçilmesi müşkül bataklıkları temizlettirirler ve bunun içün mahallî reayayı bu hizmetlerde istihdam ederlerdi 1).

Eger Padişah bizzat sefere gidecekse ordunun geçeceği yolun iki tarafına bir kaç milde bir *Sancak tepesi* denilen topraktan sun'i tepeler yaptırırlardı. Eğer sefere bizzat Padişah gitmeyüp Vezir-i âzam, Serdar tayin olunup gidiyorsa bu tepeleri yolun yalnız sol tarafına yaparlardı. Yol açmağa gidenlerin seferden dönüşte yevmiyelerine ikişer akçe zammedilirdi. Bunlar yol hizmetinde bulundukları müddetçe bedeli mukabilinde zahirelerinin temini, temizlik yaptıkları mıntakanın ahalisine âitti. Yol açmak içün lüzûmu olan kazma, kürek, külünk ve sair şeyler, cebeci ocağı tarafından tedarik edilir ve bunlar katırlarla nakl olunurdu 2).

---

olan yerlerde ve bataklarda köprü yapmak için irsal olunmuştur. Buyurdum ki her kanginizin taht-ı kazasına dahil olur ise bizzat mübaşir olup her ne veçhile mümkün olursa müşarünileyhe gereği gibi muavenet idüb zikrolunan yolları onat veçhile pâk ve temiz ittirüb ve lâzım olan yerlerde ve bataklarda müteaddit köprüler yapdırub her veçhile temiz ve pâk ittiresiz ki asakir-i mansure ile varıldıkta hiç bir veçhile müzayeka lâzım gelmeye; şöyle ki varıldıkta yollar kemal-i mertebe pâk ve tevsi olunmuş bulunmayub ve lâzım olan yerlerde müteaddit köprüler tedarik olunmuş bulunmaya, asakir-i nusret makrun muzayaka çekmek lâzım gele asla birveçhile özrinüz makbul olmayub eşedd-i ikab ile muakab olmanuz mukarrerdir ve bu babda kethüdanın şükür ve şikâyeti dahi müsmir ve tamdır; ana göre bab-ı ihtimamda dakika fevt itmeyesiz. Sene 973 gurre-i şevval [1566 nisan] *Mühimme* 5, s. 577.

Aynı senenin şevval ayının yirmi sekizinde Belgrada kadar olan kadılara yazılup yol açmak için müracaat eden silâhdarlara paralariyle zahire temin olunması emredilmektedir.

1) *Vekayi-i tarihiyye de* silâhlarla sipahilerin bir miktarı çavuşlarıyla beraber yolları açıp köprüleri tamir edip bataklıkları doldurdukları yazılarak bu hizmetin her iki bölüğe aid olduğunu gösteriyor (varak 99) aynı eserin diger bir yerinde Vezir-iâzam ve Serdar-ı ekrem (1014 H. 1605 M.) de sefere giderken (..kaide üzre silâhdarları, kethüda ile yolları ve mahuf köprüleri ve yollarda nişan ve topraktan hadenkalar yıgıb kaide üzre mîrîden bir katar katır ve kazma ve kürekler ve keserler ve baltalar kanun üzre verib azimet ettiler.) Diye yazılarak yalnız bu hizmete memur edilenlerin silâhdarlar olduğu beyan edilmektedir. (varak 109 b).

2) *Eyyubî Kanunnâmesi* s. 49 ve *Kavanin-i Osmanî ve rabıta-i asitane* s. 25 ve *Koçı beğin teşkilât mecmuası* (kütüphanemizdeki nüsha).

Silâhdarlar ikiyüz altmış bölüğe ayrılmışlardı. Seferde olduğu gibi camiye çıkışlarda da bir kısmı Padişahın sol tarafında yürürler ve harp sahasında ise saltanat sancaklarının sol yanında ve bazan Padişahın arka tarafında dururlardı 1).

Silâhdar bölüğünün yol açma hizmetlerinden başka *tuğculuk, yedekcilik* ve *buçukculuk* gibi itibarlı sayılan başka vazifeleri de vardı; mamafih buçukculuk ile su başılık denilen maiyet suvarilerinin [yani buçukcu, tuğcu ve yedekçilerin] sipahilerden de tayin edildiğini Nimetî efendi kanunnâmesinde görmekteyiz 2).

Tuğcular :

Seferlerde Hünkâr tuğlarının götürülmesidir; bu hizmet bunlardan başkasına verilmezdi. İçlerinden yirmi üç kişi *Tuğkeş*) yani tuğ götürücü tayin edilirdi. Bu tuğcular, hükûmdarın tuğlarını menzilden menzile taşırlardı. Başlarında *Tuğcu başı* denilen bir de zabitleri vardı.

Yedekciler :

Yine seferlerde ve alaylarda padişahın yedek atlarını çeken gedikli yani miktarı muayyen otuz neferden mürekkep ve muvazzaf bir silâhdar zümresi idi. Bunların âmirine *yedekci başı* derlerdi. Başlarında *mücevveze* denilen on altıncı ve on yedinci asırlarda vezirlerin de giydikleri bir serpuş vardı.

Buçukçular :

Padişahın alay ile camiye çıkışlarında fukaraya padişahın vereceği sadakaları dağıtırlardı.

Bu üç vazifeye tayin edilen silâhdarlar, başka bir yere tayin edilinceye kadar bu hizmetlerde bulunup değiştirilmezlerdi ve miktarları da artıp eksilmezdi; yani gedikti; bunların tâyinleri *Rüûs-ı hümâyun* denilen bir berat ile olurdu.

Gerek sipah ve gerek Silâhdarların başlarında büyük zabit olarak silâhdar ağasından başka kethüda, kethüda yeri ve baş çavuş, çavuş ve bir de kâtipleri vardı.

---

1) Sipah bölüğü kısmındaki nota bakınız.

2) *Nimetî Efendi kanunnâmesi*, s. 76; burada yirmi sekiz yedekci ve 29 tuğkeşan gösterilmektedir.

ÛLÛFECİYÂN-I YEMÎN ve ÛLÛFECİYÂN-I YESÂR BÖLÜKLERİ

Sağ ve sol ulufeciler ve bazan orta bölükler denilen iki bölükten birincisine (*yeşil bayrak*) ismi de verilirdi. Sağ ulufeciler yüz yirmi bölüğe ayrılmışlardı. (1103 H. 1691 M.) tarihli bir defterde *ulûfeciyan-ı yemin* denilen sağ ulûfecilerin bölük adedi 105 ve sol ulûfecilerin yüz olarak gösterilmiştir. Zaten mevcutları ikiyüzü biraz geçmiş olan bunların sonraları ehemmiyetleri azalmış olduğundan bölük adedlerinin de tenezzül ettiği zannolunur; Sarılı beyazlı bayrak taşıyan 1) sol ulûfeciler ise yüz bölüktü. Bunlardan sağ ulûfeciler yürüyüşlerde padişahın sağında yürüyen sipah bölüğünün sağ tarafında ve sol ulûfeciler de hükûmdarın solunda yürüyen silâhdarların solunda yürürlerdi 2). Harp meydanında ve ordunun konak yerinde ise padişah sancağının biri sağında diğeri solunda dururlardı 3); hazineyi beklemek de bunlara aitti 4). Bu iki bölükten yedi kişi (*Subaşı*) ismiyle bölük subaşılığına tayin edilirlerdi; bunların dördü sağ ulûfecilerden ve ücü sol ulûfecilerinden olurdu; mal ve para tahsili bu subaşılarla yapılırdı; isimleri de (*Baki kulu*) diye malûm olup bakaya tahsiline memur kul demekti 5).

---

1) *Selanikî*'nin basılmamış kısmında sol ulûfecilerin alay bayrağının alaca yeşil ile kızıl olduğu yazılmakta olup (varak 330 b) *Vekayi-i tarihiyye*de ise kırmızılı olduğu beyan ediliyor (varak 159 b).

2) *Riko* (s. 443); bunların, mevkebin sağında ve solunda yürüdüklerini Üss-i Zafer de kayd ediyor.

3) Sağ ulûfecilerin hükümdarın gerisinde ve sol ulûfecilerin hazine yanında yürüdüklerini Koçı bey yazmaktadır. (B. Ali Kemalî tabı s. 91) Halkondil zeyli teşkilât kısmında da ulûfecilerin Padişahın arkasında yürüyüp bir nevi dümdar vazifesi gördükleri beyan ediliyor (s. 82).

4) *Eyyubî Kanunnâmesi*, s. 47 ve *Vekayi-i tarihiyye* varak 25 (Ve gündüz ulûfeciyan-ı yemin ve yesar nöbet ile rûz-ü-şeb hazineye tayin edilir kanunları üzre (varak 133 b ve 216) hazineden maksad dış hazine olup Padişah sefere gittiği zaman iç hazineyi beklemek müteferrikalara aitti (*Vekayi-i tarihiyye* varak 207) aynı eser kanun üzre iki çorbacı ile Yeniçerilerin hazineyi gündüz ve ulûfecilerin de gece beklediklerini yazmaktadır,

5) *Eyyubî Kanunnâmesi*, s. 47.

Ulûfeciler arasından üç ihtiyar suvari (*otakcı*) ismiyle eski ve satılması icap eden otakları satmak vazifesiyle mükellef idiler; hükûmdara ve hazineye aid otakları bunlardan başkası satamazdı; içlerinden biri emin ve biri kâtip ve biri de nazır olurdu 1).

Ulûfeci bölüklerine alınmış olan efradın hepsi Galatasaray ve İbrahim paşa ve Edirne saraylarından çıkmış olmayıp 2) bunların arasında orduda ve devlet adamları hizmetinde ve kumandanlar maiyetinde bulunarak muharebelerde yararlıkları görülen efrad ekseriyeti teşkil ederlerdi 3). *Veledeş* denilen suvari evladının da ulûfecilere verildiği görülmektedir 4).

Tehlikeli zamanlarda kendilerine hizmet teklif edilenlerin hayatlarını tehlikeye koyup o hizmeti îfa şartiyle bölüğe kayd olunmaları kanundı.

GURABÂ-İ YEMİN VE GURABÂ-İ YESAR BÖLÜKLERİ

Sağ garibler ve sol garibler de denilen bu bölüklere (*aşağı bölükler*) ismi de verilirdi. Bunun bir kısmı Galata, İbrahim paşa ve Edirne saraylarından çıkıp 5) me'hazlerimize göre bir haylisi de Türk, Kürd, Acem ve sair memleketlerden gelmiş veya müslüman olup muharebe meydanlarında pek muhataralı işlerde muvaffak olmuş olanlardan teşkil edilmiş bir suvari sınıfı idi 6). *Belen*, gariplerin en tehlikeli hizmetlerde bu-

---

1) *Eyyubî Kanunnâmesi*, s 48 *Kavanin-i Osmanî ve Rabıta-i Asitanede* (s 24) şöyle deniliyor :

Zümre-i mezkûreden üç ihtiyar	Olur otakcılık ile kâmkâr
Yani fena bolsa kaçan bir otağ	Gayri kula sâ'y olubdur yasağ
Biri emin birisi kâtib ana	Nâzır olub üçü satar âdetâ

2) Galata, Atmeydanı [İbrahimpaşa] Edirne saraylarından çıkan acemiler, on yedinci asır başlarında onar akçe ile çıkarlarmış (*Vekayi-i tarihiyye* varak 174); bu asrın ortalarına doğru on altı ve on dört ile çıktıkları görülüyor (*Koçı beğin teşkilât mecmuası* s. 51).

3) *Halkondil zeyli teşkilât kısmı* s. 82.

4) *Mühimme* defteri 8 s. 167.

5) *Kaçı beğin teşkilât mecmuası* s. 51 de üç sarayın on dört ve on altı akçe ile sağ ulufeci, sol ulufeci sağ ve sol gariblere kayd oldukları yazılıdır. Keza *Mühimme* defteri numara 5 s 474.

6) Halkondil zeyli teşkilât kısmı s 82 ve *Kavânin-i Osmanî ve Rabıta-i Asitane* (s 24) ve *Eyyubî Kanunnâmesi* (s 48) ve *Üss-i Zafer* (s. 237).

lunup yabancılar içinde kur'a ile alındıklarını yazmaktadır 1). Muharebede sağ garibler padişahın sağındaki sancağın dibinde ve sol garibler ise sol alem dibinde bulunurlarmış.

Riko, sağ gariblerin seferdeki yürüyüşlerde sağ ulûfecilerin sağında ve sol gariblerin de sol ulûfecilerin solunda yürüdüklerini yazmaktadır 2) ve Halkondil zeylindeki teşkilât kısmında ise gariblerin hükûmdarın sol gerisinde yürüyüp merkez ordusunun dümdar ve ihtiyat kuvvetlerini teşkil eylediklerini beyan etmektedir 3).

1021 H. 1612 M. tarihinde birinci Sultan Ahmedin Edirneye gitmesi münasebetiyle tertip edilen alayda sipah ile sağ ulufeciler ve sağ gariblerin sağda ve silâhdarlar ile sol ulefeciler ve sol gariblerin solda yürüdükleri görülmektedir 4). Diğer bir me'hazımız da bunların mevkib-i hümâyunda gidişleri hakkında umumî surette mütalea yürüterek sağ ve solda yürüdüklerini beyan eylemektedir 5).

Guraba bölükleri sefer esnasında merkez kolunda her gece otağ ve ağırlıkları muhafaza ederlerdi 6); harp esnasında en mühim vazifeleri, *Sancağ-ı şerif'in* muhafazası idi. Sancağ-ı şerif ordu ile henüz bulunmadığı devirlerde padişah sancaklarının muhafazası bunlara aiddi; sonradan yani on altıncı asır sonlarından itibaren sancağ-ı şerif hizmetine tayin edilmişlerdi; bundan dolayı sancağ-ı şerifin konulduğu çadırın etrafını karargâh yaparlardı 7).

D'ohsson, *bölükât-ı erbaa* denilen ulufecilerle gariblerden bahsederken bunların سائلی sailik ile vilayetlere gönderildiklerini ve saray zabitlerinin (iç oğlanların), sarayda birkaç sene hizmet-

---

1) Belen *(Türkiye iktısat tarihi*, Ziya Karamürsel tercümsi (s 69).

2) Riko (Ricaut)Fransızca tercümesi s. 444.

3) Halkondil zeyli teşkilât kısmı s 82.

4) «... Sipahiyan kırmızı bayrak ve yeşil bayrak ve beyaz bayrak sağ kolda saf bağlayup Edirnekapısından iki saf idi. Cemi-i silâhları ile cebe ve cevşenleri ile her biri atları üstünde âdâb üzre selâma durmuşlardı ve sol kolda giru Davut paşa sahrasından silâhdar sarı bayrak ve ulufeciyan-ı yesar ve guraba-i yesar bölükleri silâhları ile Topkapusuna gelince iki saf olup..» *Vakayi-i Tarihîyye*'in varak 169.

5) *Üss-i Zafer* s 237.

6) *Vekayi-i tarihiyye* varak 290 ve 294 b.

7) *D'ohsson* c. 7 s. 366.

ten sonra bölükât-ı erbaaya yerleştirildiklerini ve bölükât-ı erbaanın bu imtiyazı su-i istimal eyliyerek ısyanlariyle imparatorluğu sarsdıklarını ve evvelleri mevcutları 2400 iken sonradan altı bine kadar çıkıp dördüncü Mehmed zamanında yine 2400 kişiye tenzil olunduklarını ve daha sonraları iki sağ bölüğün sipahilere ve iki sol bölüğün de silâhdarlara ilhak olunduklarını ve dört bölük ağasının [yani sağ ve sol ulufeci ve sağ ve sol garibler ağalarının] sipah ve Silâhdar ağalarına tâbi olduklarını ve bununla beraber sancağ-ı şerif muhafızlığının üzerlerinde kaldığını yazmaktadır 1).

Sağ ve sol garipler ayrı ayrı yüzer bölüğe ayrılmışlardı2). sağ gariplerin bayrakları sarı ile beyaz ve sol gariplerin ise yeşil ile beyazdı 3). Bunlar sipah, silâhtar ve ulûfeciler gibi fazla atlı beslemek mecburiyetinde değillerdi.

Gureba bölükleri, sonuna kadar buralarda kalmayup ocakta ağa değiştiği zaman bir aşağı bölük ağası bir derece terfi ile yukarı bölüğe ağa olduğu vakit bu bölüklerden de muayyen miktar efradın bir yukarı bölüğe nakilleri kanundu.

Sağ ve sol gariplerin seferlerde ordugâha odun naklini temin etmek gibi hizmetleri de varmış 4).

---

1) *D'ohsson* c. 7 s 367.

2) 1103 senesinde bunların yetmiş yedişer bölük olduğu görülüyor (Kâmil tasnifi defter No.4585).

3) *Selânikî* basılmamış kısmında sağ gariblerin alay bayrağının ak ve sol gariblerin ise alaca ak ve kızıl olduğunu yazıyor (Varak 330 b) *Vakayi-i tarihiyye*de de sağ garibler bayrağının beyaz ve sol gariblerin ise yarı yeşil ve yarı beyaz olduğu beyan ediliyor (Varak 159 b).

4) *Üss-i Zafer* s. 237.

SUVARİLERİN HİZMETLERİ

Kapukulu suvarilerinin harp ve sulh zamanlarında olmak üzre iki türlü hizmetleri vardı. Harp zamanında hükümdar sefere giderken sağında Sipah, solunda Silâhtar bölükleri giderler ve yukarıda diğer bölüklerden bahs ederken söylediğimiz gibi ulûfecilerle garipler de muayyen yerlerinde yürürlerdi. Harp zamanında ise sipah ile silâhtar nöbetle Padişahın çadırını ve ulûfeciler de hazineyi beklerlerdi 1). Padişahın çadırını tutan iplerin her birinin bir ucunda bir Sipahi ile bir Yeniçeri muhafız olarak beklerlerdi. Keza Vezir-i âzamın çadırını da bu suretle muhafaza eylerlerdi.

Bu muhafaza esnasında suvarinin silahı, bir pala ve bir yay ve yeniçerinin ise bir kılıçla bir tüfenkdi 2). Harp sahasında karakol hizmeti ile meteris beklemek, ordu merkezindeki karargâhta çadırlarla hazineyi muhafaza etmek te bunların vazifeleri cümlesindendi 3). *Riko,* Osmanlı ordugâhindeki hazineyi her gece onbeş sipahinin nöbetle beklediklerini yazmaktadır 4).

Kapukulu suvarilerinden Sipah ve Silâhtar bölüklerinin mühim bir kısmı İstanbulda veya civarında otururlar ve diğerleri ise Türk elinin Anadolu ve Rumeli kısımlarında bu

---

1) *Münşeat-ı Feridun,* ruznâme s. 592. Halkondil zeylindeki teşkilât kısmında altı bölük efradının nöbetle hükûmdar otağını beklediklerini yazıyor. *Vakayi-i tarihiyye,* varak 215 de ikinci Osmanın Lehistan seferinde ordunun düşman toprağına girüp padisah otağının ve ordunun merkez kolunun kuruluşundan bahsederken (altı bölük kanun üzre saadetlû padişahımızın otakların ve hazinelerin muhafaza iderlerdi) demektedir.

2) *Riko* (*Ricaut*) s. 441.

3) 1002 H. 1593 M de Yanık kalesinin muhasarası münasebetiyle (Sipahi oğlanı zümresi taşra sahrada karavolda ve silâhdar zümresi meteris beklemeğe ve iki bölük hazine ve çadır beklemeğe tayin olunup...) *Naima* c. 1 s. 94, *Fezleke* c. 1 s. 41; *Peçevi tarihi* de Eğri muharebesi sebebiyle şöyle diyor: Düşman «.. Hızâne-i âmire üzerine geldi: Muhafazasında olan yeniçeri ve bölük halkı önlerinden ayrıldı, melâin bayraklarını hazine sandıkları üzerine dikdiler» c. 2 s. 200 *Vakayi-i tarihiyye* varak 25 ve *Riko* s 441.

lunurladı. Bunların ikamet ettikleri kısım ilk zamanlarda İstanbula oldukça yakın meraları olan mahaller ise de sonraları yani on yedinci asırdan itibaren çok uzak yerlere kadar meselâ Mora, Belgrad, Bosna, Selanik, Halep, Şam, Ankara, Amasya Kemah, Adana, Aksaray, Konya, Sivas ve sair mahallerde de Kapukulu süvarisinin bulunduklarını, oralara tayin edilmiş olan Sipah kethüdayerlerinden anlamaktayız 1). Bunların Anadolu ve Rumelide böyle dağınık halde bulunmaları hayvanları sebebiyle mer'a ve yiyecekten dolayıdır; On altıncı asır sonlarında adedi maiyyetleriyle beraber yirmi bini geçen bu sınıfın hayvanlariyle birlikte İstanbulda bulunmaları kabil olmadığından ilk zamanlarda İstanbul etrafı ile Edirne, Bursa, Kütahya ve havalisine kadar olan yerlerde dururlardı.

Kapukulu suvarilerinin İstanbulda bulunan sınıfları Padişahın cuma namazına veya başka bir yere gidişlerinde yalnız kılıçlariyle atlanarak alayın önünde veya iki tarafında yürürlerdi 2). Divan günlerinde içtimâın sonuna kadar Topkapu sarayında ortakapının sol kısmında ahırlar tarafında bulunurlardı 3). Suvarilerden Silâhtarların ve bazan da sipahın vazifelerinden birinin de sefer esnasında yol işleriyle meşguliyet olduğunı o kısmı yazarken söylemiştik.

***

Kapukulu suvarilerinin sefer ve hazar vaktindeki hizmetleri, on altıncı asırda Maliye kâtipliği, Divan kâtipliği 4) İhti-

---

1) *Riko* (s 473).

Kapıkulu suvarilerinin eyaletlerdeki zabitlerinden olan kethüdayerleri, altı bölük ağalarının mektubiyle tayin edilirdi. Bu mektub suretleri mahkeme-i şer'iyye sicillerinde vardır. Evliya Çelebi de hemen bütün cildlerinde kethüdayerlerinden bahseder.

2) Kanunî Sultan Süleyman zamanında ve (946 H. 1539 M.) senesindeki teşrifat (*Rüstem paşa tarihi*).

3) *Halkondil zeyli* teşkilât kısmı s 82.

4) «Kitabet-i Dîvan-ı Hümâyun: sipahi oğlanları zümresinden ikiyüz beşinci bölükte yevmî on yedi akçe ulufeye mutasarrıf olup maliye tarafından ahkâm-ı şerife kâtiplerinden olan Abdurrahman divan-ı âlişan kâtipleri zümresine ilhak olunmak. Bâdehû arz olunub ulufesi bedelinden üç bin akçe ziyade ile yirmi bin akçe zeamet virilmek buyruldu sene 981.

sap kâtipliği, Irgad kâtipliği 1) Beytülmal-i âmme ve hassa emin ve kâtipliği 2) Avârız, Nüzül ve buna mümasil kâtiplikler ile muhtelif vergi veya resimlerin meselâ bağ resmi, âdet-i ağnam, resm-i ağıl 3) ve cizye tahsili 4) ve koyun eminliği gibi vazifeler olup bunlardan başka yeniçerilerin astar, gömlek ve sarıklık bezlerini temini içün hükûmet tarafından memur olurlardı 5).

***

Kanunî Sultan Süleyman sefere gittikçe Kapukulu suvarisinin eskilerinden *Mülâzim* ismiyle üçyüz kişi ayırup bunları emirberlikte ve dairesi muhafızlığında istihdam eder ve seferden avdette hizmetlerine mükâfat olarak bunlara Padişah vakıflarından bazılarının mütevelliliğini ve büyükce mukataaların

---

(*Mühimme* 25, s. 8); sonradan bu kâtibin yevmiyesi her bir akçeye bin akçe zamla on yedi bin olacak iken üç bin daha zam ile yirmi bin akçelik zeamet olmuştur.

1) Başvekâlet arşivi ikinci Selim dosyası (hususî kütüphanemizde hazinei evrak eski vesikalarından alınmış notlar defter, 2, s. 52).

2) (An cemaat-i ebnây-ı sipahiyan-ı dergâh-ı âli. Elli sekizinci bölükte yirmi beş akçeli Hızır Isparta; mezbur Anadolu askerine beytülmal emini tayin olunmuştu. Hâliyâ donanmada olan Rumeli askerine dahi beytülmal emini olmak buyruldı deyu derviş çavuş haber getirdi) *Mühimme* 8, s. 8 sene 978,

3) Silistire ve Hırsova kadılarına hüküm yazıla ki

Taht-ı kazanızda sene 978 zilkadesinin altıncı gününden vaki olan Abril evvelinde vacib olan âdet-i ağnam ve resm-i ağıl cem'ine silâhdarlar cemaatinden evvelki bölükde yevmî on sekiz akçe ulufeye mutasarrıf Ali bin İlyas nam kulum emr-i şerifimle ve âdet-i ağnam defteri ile irsal olunmuştu...» Sene 980 (67 numaralı Divan-ı Hümayun ahkâm defteri varak 5 b).

4) Divan-ı Hümayun ahkâm defteri numara 67 varak 11 b).

5) Sebebi tahrir yazıla ki,

Vilâyet-i İzvornik keferesinin sene 976 da vacib olan haracları cem'ine tayin olunan sipahi oğlanlarım cemaatinden ikiyüz onuncu bölükte yevmî yirmi altı akçe ulufeye mutasarrıf Ahmed ve cemaat-ı mezbureden 168 inci bölükte yevmî yirmi altı akçe ulufeye mutasarrıf kâtib diğer Ahmed nam kullarım vilâyet-i mezbure hazinesinden hızane-i âmireye sene 976 şavvalinin yirmi beşinci gününde 165794 akçe teslim olunmağın işbu hükm-i şerifim virildi. Şöyle bileler. tahriren 11 Muharrem sene 980 (Varak 11 b, Divan-ı Hümâyun ahkâm defter numara 67).

bir senelik idaresini ve vergi ve cizyelerin 1) tahsili gihi hizmetleri ve mültezimlik gibi vazifeleri verirdi. Bu hizmetlerin iyi görülmesi ve su-i istimal edilmemesine dikkat edilir, aksi halde müsebbibleri şiddetle cezalandırılırlardı 2). İşte bu tarz sonradan kanun hükmünü almış ve ilk zamanlarda yalnız muharebe zamanlarına inhisar eden bu hizmetlerin tevcihi 1000 H. 1591 M. tarihinden sonra seferden gayri zamanlara da şâmil bir şekil almıştı 3). Bu hizmetlerin tevcihi şöyle olurdu:

Kapukulu suvarilerinden mülâzım olarak ayrılanlar başlarında *Mücevveze* denilen serpuş ile bir sene müddetle Divan-ı hümâyuna devam edüp hizmet ederlerdi. Bunlar, divana gelen bütün Vezirlerin dairelerinde vazife görürler ve sene sonunda biri Emin ve diğeri kâtip olarak her iki nefere bir cizye defteri ve hizmet ettikleri Vezirlerin aidatlarını tahsil defterleri verilerek mıntaka mıntaka tahsilât için gönderilirlerdi. Bunlardan cizye tahsiline memur edilenlere *Cizyedar* veya *Haraccı* ismi verilir ve isimleri muhasebeye kayd olunup avdette hesaplarını verirlerdî. Bunlara cizye başına *Gulâmiye* ismile onar akçe ücret tediye olunurdu. Bu üçyüz kişi sonradan yedi, sekiz yüz kişiye çıkmıştı 4) eski mülâzımlara hizmetleri verildikten sonra anların yerine yeni mülâzımlar yazılırdı 5). Bunlar da bir sene müddetle divanda hizmet ederlerdi.

---

1) *Mühimme* defteri 70 s 50 ve 6593 numaralı Kâmil tasnifi defter 7412 numaralı B. Kâmil bey tasnifi defterler arasındaki muhasebe defterinden:
«محاسبهٔ اخراجات و ناقها و خیمها مع مرمتها بمعرفة مولانا سلمان امین عن ابناء سپاهیان و تاج‌الدین کاتب عن غرهٔ جماذی‌الاخر سنه ۸۹۷ الی غایهٔ ربیع‌الاول سنه ۸۹۸ تحریراً من ۲۴ ذی‌الحجه ۹۰۳» ص ۳

6593 numaralı aynı tasnifteki bir defterden şu notu naklediyorum:
«اجمال محاسبهٔ کرباس پیرهن و زیر جامهٔ یکیچریان درکاه‌عالی که در لواء ترحاله خریده بمعرفة محمود عن ابناء سپاهیان بر موجب محاسبه مولانا قاضی فنار سنه ۹۷۱».

2) Bu hususa dair olan hükümler vesikalar arasındadır.

3) *Netayic-ül vukuat* c. 2 s. 173,

4) *Vakayi-i tarihiyye* varak 90.

5) İbrahim paşanın Sadr-ı ekremliğinde (üçyüz nefer yemin-ü yasar bölüklerinden mülâzım yazılup ruznâme ikindi divanına hazır oldu) *Naima c. I, s. 206* 1014 H. 1605 M senesinde vezir-iâzam Lala Mehmed paşa, sefere giderken Davud paşa sahrasında (eski mülazemet eden sipahilere Asitanede olan hizmetler ile behremend ittiler ve bazı sefer-i hümâyuna kadir olanlara sefer hizmetlerin ihsan itti ve sefere memur itti ve tekrar üç yüz sipahi silâhlı, şalvarlı mülâzim tahrir itti (*Vekayi-i tarihiyye* 109 b ve 207 b).

Kapukulu suvarileri mültezimlik te yaparlar ve iltizam ettikleri yere giderken ellerine mültezim tayin edildiklerine dair nişanlı berat [Tuğralı vesika] verirlerdi 1).

İşte bu gibi vergi ve cizye tahsiline memur edilen suvarilere *mülâzım* ve anların hizmetleri karşılığı olarak verilen tahsil ücretine de *gulâmiye* denilmişti 2).

Bir aralık âdet-i agnam ve cizye defterleri şark seferleri dolayısiyle sipahilerden müteaddid eşhasa verilerek bunlar vergi tahsiline gönderilmişlerdi; fakat bu tarz reayanın ezilmesini mucib olduğundan başka defterler İstanbulda esham ve tahvilât gibi şuna buna satılmağa başladığından bu hal vergi ile mükellef bütün halkı fena bir vaziyete düşürdüğünden ve bu yüzden tahsilât da durduğundan 1001 H. 1592 M. tarihinden itibaren yine eski kanun üzre tahsilâtın ikişer kişiye verilmesine teşebbüs edilmiş ise de mümkün olmadı; bu halden dolayı az daha ısyan çıkıyordu: Yine evvelki tertip üzre beşer onar kişiye verilmesine mecburiyet hasıl oldu 3).

Bu mülâzimet işi daha sonraları epiyce su-iistimal edildi; cizye kâğıdları iltizam tarikiyle sipahilere verilmeğe başladı; anlar da bunları peşin para ile satup hazineye aid parayı teslim ile yorulmadan kendi gulâmiyelerini alırlar ve cizye kâğıdını satın alan adam da verdiği parayı cizye veya haraç kâğıdı

---

1) Edirne kadısına hüküm yazıla ki,

Bundan akdem Şehirköy haslarına sipahi oğlanları cemaatinden yüzüncü bölükte yevmî on altı akçe ulûfeye mutasarrıf olan Mustafa, Şehirköy haslarını sene 975 Zilkadesinin yirmi dokuzuncu gününden üç yıla 920,000 akçeye iltizam idüb teslimatından maada zimmetinde 394818 akçe bakisi kalup mezkûrun nefsi Edirnede mülk evleri ve Edirne kurbinde çiftliği olup . . . (Divân-ı hümâyun ahkâm defteri No. 67 varak 4).

2) On altı ve on yedinci asırlarda *gulâmiye* olarak alınan paranın cizye başına onar akçe olduğu görülüyor. 1004 H. 1595 M. senesinde ve Sinan Paşa sadaretinde haraç (her bir zimmîden berveçh-i maktu yüz elli akçe alınup yüz kırk akçesi hazineden sarf olunup on akçesi de haraç cemine varan kullar alup veçhi maaşlarına sarf iderler ve âdet-i ağnâmdan yine sipahiler zimmîlerden her yüz koyunda devlet hazinesi içün yüz akçe alır ve kanun üzre yüz koyundan kendileri içün de yirmi beş akçe gulamiye alırlardı. Bu da 1004 de ihdas edilmişti). Millî Tetebbûlar Mecmuası c. 1, s. 107.

3) *Selânikî tarihi*, matbu kısım s. 324 ve basılmamış kısım (varak 178).

üzerine yazdırdıktan sonra eline bir de ferman alarak gittiği yerden para tahsil eder ve o da gulâmiyesini alır 1) ve bu suretle reaya iki defa gulâmiye vermiş olurdu.

Hükûmet 1012 H. 1603 M. tarihinde ve Yavuz Ali paşa sadaretinde bu tarzda vergi tahsili usulünü kaldırarak bâdemâ haraç defterlerinin satılmayup on akçeden ziyade gulamiye alınmamasını emr itti. Bunun üzerinz İstanbuldan hariçte Anadolu ve Rumelide dağınık bulunan suvariler gulâmiyenin İstanbuldaki suvarilere verilüp kendilerinin istifade etmediklerini söyliyerek divana müracaat ettiler ve gulamiyenin bütün sipahiler arasında taksimini istediler; bunun üzerine İstanbuldaki sipahiler kendilerinin merkezde bulunarak muhtelif hizmetlere sevk edildiklerini ve bu suretle sıkıntı ve eziyet çektiklerini söyledilerse de muharebelerin devamı münasebetiyle ekseriyet teşkil eden taşralarda bulunan Kapıkulu suvarilerinin dedikleri oldu 2).

Dördüncü Muradın ilk zamanlarında ve Hafız Ahmed paşanın sadareti esnasında sipahilere eminlik, mukataalar, tevliyetler, evkafa aid nezaret ve kâtiplik, cibayet gibi vazifeler kefiflsiz olarak altışar ay müddetle verilmiş ve bu hal devletin varidatı miktarını bilinmez hale getirmiş, hazine hisaplarını alt üst etmişti; Halbuki andan evvelki tevcihler üç sene müddetle ve iltizam suretiyle olur ve mültezim olan sipahi kefil vererek işi üzerine alırdı; fakat kefilsiz olarak altı ay müddetle iltizam usulünün fenalığı pek çabuk görüldüğünden 1626 senesinde bu usul kaldırıldı ve suvarilere mülazımlık verilmek usulü de terk edildi; Bu tarz; bir buçuk, iki sene kadar devam etti ve boşnak Hüsrev paşanın sadareti esnasında, *selâtin evkafı* tevliyetinden maada diğer cihetlerden sipahilere mülâzımlık verilmesine tekrar müsaade olundu 3). Nihayet Dördüncü Murad (1041 H. 1631 M.) senesinde bâdemâ sipahilere Kanunî Sultan Süleyman zamanında verilen mülâzemet hizmetlerinden başka verilmemesini emr

---

1) *Naima tarihi*, c. 2 s. 39.

2) *Vekayi-i tarihiyye*, v ak 90 ve *Fezleke* c, 1 s. 223 ve *Naima* c. 1 s, 362.

3) *Naima tarihi*, c. 2 s. 440 ve *Hammer* (*Atâ bey tercümesi*, c. 9 s. 88).

eyledi. Sipahiler, Sultan Ahmed camiine toplanıp muhalefet ettilerse de hükûmete karşı sadakatlerini arzeden yeniçerilerin müzaheretleriyle hâdise bertaraf edilip ileri gelenleri de boğulup cesetleri denize atıldı.

Bu hadisenin bastırılmasından sonra sipahilerin bazı küçük hizmetlere gönderilmeleri için ocak ağalarına kırkar, ellişer Rüûs verildi; ağalar bunları münasip gördükleri, itimada lâyık sipahilere vereceklerdi.

Bundan sonra cizye defterleri artık sipahilere verilmedi; buna mukabil her nefere altışar kuruş *gulâmiye* tevzi olundu; bu usul de bir iki sene kadar sürdü ve nihayet buda kaldırılarak kendilerine ulûfelerinden başka bir şey verilmedi 1).

---

1) *Naima tarihi*, c. 3, s. 118.

KAPUKULU SUVARİLERİNİN OĞULLARI

Kapukulu suvarilerinin evlenmelerine eskiden beri müsaade edilmişti; kanunnâmede bunların *Veledeş* ismi verilen oğulları yetişmişler ise babalarının sağlıklarında, yetişmiş değiller ise vefatlarından sonra askerlik çağına gelince suvari bölüklerine alınırlardı 1). Suvari vefat ettiği zaman küçük kalan oğluna, yetimler için ayrılan paradan yevmiye verilir ve yetiştikten sonra şahitlerle süvari oğlu olduğunu ispat eyliyerek bölüğe alınırdı.

Kendisi hayatta iken yetişmiş oğlunun suvari ocağına kabulünü arzu eden suvârilerden Harem-i hümâyun ile Yeniçeri ocağından gelenlerin kendi yevmiyelerinden bir miktarını oğullarına terk ederek suvari bülüklerine alınmalarına müsaade edilmişti 2). Fakat diğer suvariler için böyle bir imtiyaz yoktu 3). Bunlar ancak ulûfelerinden feragat etmek suretiyle su-

1) Kapukulu suvarisinin evlâdları Sadr-ı âzamın huzuruna çıkarak suvari ocağına kayd edilmelerini rica edebilirler ve babalarının ücretlerinden yapılan tenkihat bunlara yevmiye olarak verilirdi (*Riko*, s. 439); bu hususa dair vesikalar bu kısmın sonundadır.

2) (. . . Veledeş namına biz oğullarımıza ulûfelerimizden virüp bölüğe çıkarılmak iltimasından muradımız evlâdlarımız nan pâre sahibi olsunlar demektir. Oğullarımız bizden ve biz dahi Padişah ve sahib-i mühürsiz (yâni Vezir-i âzam olmadan) sefere gitmemiz hilâf-ı kanundır (*Naima tarihi*, c. 4, s. 345).

3) Sipahi oğlanlarım ağası Ahmed ağaya hüküm ki,

Hâliyâ bölük halkının feragatinden oğullarına ulûfe virilmek içün Serdar-ı zafer şiarıma arz göndermişsin. İmdi harem-i muhteremden ve Yeniçeri ocağından çıkan bölük halkının feragatinden oğullarına ulûfe verilmek caizdir; o makûlelerin kılıca yarar oğullarına arz idüp maada bölük halkının feragatinde ulûfe arz olunmamak emr idüp buyurdum ki vusul buldukta bu bapta sâdır olan emrim mucibince amel idüp dahi o makûle bölük halkından, ulûfelerinden oğullarına feragat itmek murad idenlerin onat veçh ile teftiş eyliyesin; eğer harem-i muhteremden veyahut Yeniçeri ocağından çıkmışlar ise kılıca yarayan oğullarına feragatlerinden ulûfe virilmek içün arz eyliyesin ve illâ haremden ve Yeniçeri ocağından çıkmayup hariç yerden hasıl olup oğullarına feragat eylemek murad edenleri arz eylemeyüp şimden sonra veçh-i meşauh üzre sâdır olan emrim mucibince amel eyliyesin sene 1014 (*Mühimme* 77, s. 123).

Bu hükmün birer sureti silâhtar, sağ ve sol ulûfecilerle, sağ ve sol garipler ağalarına da gönderilmiştir.

varilikten çekilirler ve bu suretle ulûfelerinin bir kısmı oğullarına verilirdi; ocak kanunları bozulunca bu tertipte bozulmuş ve bütün suvarilerin hayatta iken oğullarının bölüklere kaydı kabul edilmiştir.

Bu hususlara yani bir suvarinin sağlığında *veledeş* denilen oğlunun ocağa kaydiyle vefatından sonraki kayıd muamelesi hakkındaki bazı vesikaları aşağıya yazıyorum:

Vesikanın üstündeki kısım, Sadr-ı âzamın, Birinci Sultan Ahmede telhisi olup alttaki kısım ise sipahi ağasının padişaha hitaben yazup Sadr-ı âzama takdim ettiği arizadır :

Sipahi oğlanları ağası kullarının tezkiresidir:

Zümre-i mezbûreden yevmî yirmi sekiz akçe ulûfesi olan Safer, ulûfesinden dokuz akçesini sulbî oğlu Mustafaya feragat ider deyu sadaka inâyet buyrulmak ricasına arz ider.

Saâdetlû padişahım,

Mezkûr Safer kulları ziyade emekdar ve ihtiyar olmağla amel-i manda olup baki kalan ulûfesinden tekaüd rica ider; emir ve ferman devletlû pâdişâhımındır.

An cemaat-i ebnâ-i Sipahiyan
42 3)
Safer İbrahim
28

Sipah ağasının Mühürü
İlyas-ül-fakir 3)

Mezkûr kulları ocağın kadîmî emekdarlarından olup hâlâ kılıca yarar sulbî oğlu olup mutasarrıf olduğu ulûfesinden ihtiyariyle dokuz akçesini oğlu olan Mustafaya feragat idüp zümre-i mezbûreye ilhak buyrulmak rica ider ve mezbûrun oğlu yetmiş beş bölükte Seyid Ömer ve seksen yedinci bölükte Bali *Yusuf ve doksan bölükte Mehmed İbrahim ve elli altıncı bölükte kırk akçe ulûfeye mutasarrıf Ahmed Hasan kullarının şehadetleriyle. bâki ferman saâdetlû sultanımındır.*

3) Bu 42 rakamı Safer ibni İbrahimin bölüğünün numarasıdır. Altındaki 28 rakamı da yevmiyesini gösterir.

4) Bu mühürün etrafında (یك ذره عنایت الهی بهتر زهزار پادشاهی) beyti vardır.

Bu telhis üzerine Birinci Sultan Ahmed kendi el yazısiyle *verdim* diye müsaade ettiğini yazarak telhisi iade etmiştir 1).

Diğer bir istida ve telhis:

Silâhtar ağası kullarının arzıdır

Bölük halkı mutasarrıf oldukları ulûfelerinden sulbî oğullarına birer miktar ulûfe feragat itmek kanun olmağın silâhtar bölüğünde yirmi altı akçe ulûfeye mutasarrıf olan Mustafa bendeleri kendü ulûfesinden yevmî sekiz akçesini sulbî oğlu olan Mehmed kullarına kanunları üzre hüsn-i rızasiyle feragat eyledüğin arz ider; verilmesi bâbında ferman saâdetlû pâdişâhımındır. 13 N. (Ramazan) sene 14 (1014).

ع جماعة

سلحداران

٤٢

مصطفى يوسف

هرسك

٢٦

(سلاحدار آغانك مهرى) ١٣ ن سنه ١٤ (١٠١٤)

شهود الحال

سلاحدار	سپاهی	سپاهی
١٢	١٨	٨٣
ایوب	مصطفى محمدى	محمد سلمتره
١٧	٢٧	٢٦

Mezkûr kulları sulbî oğlu olan Mehmede ulûfesinden yevmi sekiz akçesin feragat idüp ve bâlâda mastur olan yoldaşlar sulbî oğlu olduğuna şehadet eylemeğin isim ve bölükleri yazılup hâkipây-ı saâdetlerine arz olunur, bâki ferman sultânım hazretlerinindir 2).

Bunun üst kenarına padişah *verdim* diye kendi el yazısiyle müsaadesini yazmıştır.

1) *Emirî tasnifi*, (Birinci Ahmed devri vesikaları No. 143).

2) *Emiri tasnifi*, (» » » » 341).

Yeniçerilikten bölüğe geçerek vefat eden bir sipahinin askerlik çağına gelmiş olan oğluna gönüllü gediği verilmesi hakkında buyruldu:

İbrahim
Veled-i
Yunüs

Mezbûrun babası devşirme olup merhum Sultan Selim han (Yavuz) طاب ثراه *tâbe serah zamanında Yeniçerilikten ilhak olunmuş.* Bağdad *seferinden sonra silahdar bölüğüne ilhak olunmuş. Körfez (Korfo) seferinden evvel fevt olmuş. Mezkûr yetîme Şehremininden yevmî bir akçe tayin olunmuş imiş; ancak berat-ı hümâyun var. Şimdiki halde "büyüdün, var dirlik talep eyle" deyu vermezler imiş. İbrahim, Yunusun oğlu olduğuna şehadet eylediler.*

İbrahim ibn-i İskender *Mustafa ibn-i Halil*

Mezbûrlar şehadet ittiklerini ağaları mühürlü tezkire ile îlâm itmeğîn Diyarbekirde düşenden (mahlülden) gönüllü gediği buyruldu sene 963 1).

***

"Garip yiğitler bölüğünde (yani guraba bölüğü) kethüda olupfevt olan Behram'ın, Ahmed ve Osman nam iki nefer oğulları olup büyük oğlu Ahmed on akçe ile sol garip yiğitler bölüğüne buyrulup küçük oğlu Osman'a eytam akçesi buyruldu kanunları üzre" 2).

***

Vefat etmiş olan bir sipahinin oğluyum diye bölüğe ilhak olunup sonradan hilesi meydana çıkan şahıs hakkındaki bir muamele:

1) *Mühimme defteri,* 2, s. 46; yine aynı tarzda diğer vesikalar da vardır. (*Mühimme,* 2, s. 145).
2) *Mühimme defteri,* 2, s. 201.

"Mukaddemâ Dergâh-ı âli solaklarından Bosnalı *Îsâ nam kimesnin onbeş akçe ile sipahi oğlanları zümresine ilhak olunup bâdehû fevt oldukta Mahmud nam kimesne oğlu iken, sakin olduğu karyeden Mehmed nam kimesne mezbûr Isanın oğlu benim deyu hile ile bölüğe ilhak olunmuş. Bölük alup şimdiyedek ne miktar ulûfe almışsa acele mezbûrdan alınmak buyruldu„ 1).*

***

978 H. 1570 M. senesinde Kıbrısta kışlayarak Lefkoşe ve Magosa fetihlerinde ziyade yoldaşlık ettiklerinden dolayı dokuz akçe yevmiye ile sağ ulûfecilere kayd olunan sipah ve silâhtarlardan bazılarının *veledeş*'leri 2).

اسامی ———————— ئ

ولدان ابناء سپاهیان

١٦٧	٦٦	١٨	٧٥	٤٧
اسماعیل عبدالله	حسین عبدالله	مراد اندرونی	علی یوسف	یوسف
١٣	١٨	٣٢	٢٢	یوم ١٨

١٧٠	٨٠	١٤٩	١٨٦
تیمور جندی	مصطفی خیرالدین	مصطفی عبدالله	حسن فرنك
٣٢	١٧	١٣	١٨

Bu tertip üzre on sekiz sipahi ile Veledeş yani oğullârının isimleri vardır.

اسامی ———————— ئ

ولدان سلاحداران

١٥٩	١٦١	١٥٦	٣٧	١٨٩
علی ارکوب	محمد قره‌کوز	یوسف مجار	حیدر خروات	عبدی
١٥	١٠	٢٥	ذواق ١٢	یوم ١٠

1) *Mühimme defteri,* 2 s. 93.
2) *Mühimme defteri,* 8 s. 167.

٦١	١٤٢	٣٠	٧١
سليمان يوسف	يوسف محمد	خضر	احمد يوسف
درامه	١٨	٢٣	صولاق
١٥			٢٠
ع ٩ ولد عثمان	ع ٩ ولد احمد	ع ٩ ولد محمد	ع ٩ ولد مصطفى

٨٣	متفرقه
قورد ايلبصان	على مراد
٢٢	١٩
ع ٩ ولد محمد	ع ٩ ولد ارسلان

Zikr olunan kul oğulları Kıbrısta kışlayup Lefkoşe ve Magosa fetihlerinde ziyade yoldaşlık ittikleri ecilden dokuz akçe ile sağ ulûfecilere ilhak buyuruldu.

Yine bu tertip üzre sağ ve sol ulûfecilerle sağ ve sol gariplerdeki bazı suvarilerin oğulları da bölüklere ilhak edilmişlerdir.

***

Vefat ederek yetimleri kalan suvarilerin evlâdlarına tahsis edilmiş olan bir paradan büyüyünceye kadar Şehremini ve bilhassa Harcı emininden yevmiye verildiğine dair iki hüküm:

İstanbul Hassa harcı eminine hüküm ki,

Hâliyâ Sipahi oğlanlarım ağası.. zîyde mecdühû mühürlü tezkire gönderüp cemaat-i mezbureden yüz otuz sekizinci bölükte yevmî on sekiz akçe ulûfeye mutasarrıf Cafer Kraçova fevt olup Mustafa ve Mahmud ve Hasan ve Mehmed nam sulbî oğulları kalduğın îlâm eylemeğin buyurdum ki vardıkta eytam içün tayin olunan akçeden mezkûran yetimlere yevmî birer akçe ulûfe tayin idüp mah bemah virdirüp tasarruf ittiresin ve eğer mahlül akçe yoğise düşecekten viresin. Şöyle bilesin. Sene 980.

***

Şehreminine hüküm ki,

Hâliyâ Sipahi oğlanlarım ağası zîyde mecdühû mühürlü tezkire gönderüp cemaat-i mezbureden altmış dördüncü bölükte

yevmî on sekiz akçe ulûfeye mutasarrıf Hamza Edirne nam kulum fevt olup Ali nam sulbî oğlu kalduğın îlâm eylemeğin buyurdum ki hükm-i şerifim vardıkta göresin. Eytam içün tayin olunan akçeden mahlûl akçe var ise mezkûr yetime yevmî bir akçe ulûfe tayin idüp defterüne kayd ittirüp mah bemah virüp tasarruf ittiresin ve eğer mahlûl akçe yoğise düşicek (düşünce) *viresin. Şöyle bilesin. Tahriren fî 2 Şâbânül-muazzam Sene 980 1).*

---

1) *Divân-ı hümâyun ahkâm defteri,* No. 67, varak 30; yine aynı defterde varak 6, 45 ve 126 da da böyle hükümler vardır.

SUVARİ BÖLÜKLERİNE ÇIKANLARIN İLK YEVMİYELERİ

Kapukulu suvarilerinin ulûfe yani maaş defterlerini suvari mukabelecisi denilen maliye memuru tutardı; ocağa girenleri bu kayd eder, münhalleri biriktirüp her üç ayda bir ulûfe çıkarken Vezir-i âzama bu bildirir ve o vasıta ile padişaha arz olunurdu; teşkilât bozulduğu zaman ocak münhalleri çok zaman saklanarak zabitlere bir îrad olduğundan vefat eden suvariyi haber veren bölük halkının mükâfat olarak yevmiyelerine iki akçe zam edilirdi 2).

Münhal vukuunda ocağa alınacak suvarilerin isimlerinin kaydı içün mukabeleciye hitaben *Hatt-ı hümâyun* yazılır ve ona göre kayıd muamelesi yapılırdı 3). Daha sonraları bu salahiyet Serdar-ı ekremlere de verilmişti.

Menşe'lerine, kıdem ve hizmetlerine ve bölüklerine göre Kapukulu suvarilerinin yevmiyeleri başka başka idi. Sipah ve silâhdar birinci derecede, ulûfeciler ikinci ve guraba bölükleri de üçüncü derecedeki bölüklerden idiler.

Saraylardaki iç oğlanları da, çıkmalarda bulundukları odalara göre muhtelif yevmiye ile suvari ocağına çıktıkları gibi yeniçeri ocağından suvariye alınanlarla Edirne, Galata ve İbrahim paşa sarayları ile hariçten aşağı bölüklere alınanların da yevmiyeleri başka başka idi. Meselâ on yedinci asrın ilk yarısında Topkapu sarayından çıkanlardan, yevmiyeleri en aşağı on dokuza kadar olanlar Sipah bölüklerine ve onsekiz ve on yedi ile çıkanlar Silâhdar bölüklerine verilirlerdi. Edirne, Galata ve İbrahim paşa saraylarından çıkanlar on dört akçe ile on altı arasında çıkup sağ ve sol ulufecilere ilhak edilirlerdi; Zülüflü baltacıların bir kısmı on dokuz ve bir kısmı on sekiz akçe ile Sipah ve Silâhtar bölüklerine ve büyük odalılar on dokuz ve yirmi île küçük

---

1) *Divân-ı hümâyun ahkâm defteri,* No. 67, varak 366.

2) *Koçı beğin teşkilât Mecmuası,* (kütüphanemizdeki nüsha s. 15) ve aynı eserin B. Ali Kemalî tabı s. 91.

3) *Koçı beğin teşkilât Mecmuası,* (kütüphanemizdeki nüsha s. 15) ve aynı eserin Ali Kemali tabı s. 91.

odalılar da on dokuz ile sipah bölüklerine kayd olunurlardı. Seferli, kiler ve hazîne koğuşlarından çıkan iç oğlanları kıdem ve derecelerine göre yirmi akçeden otuz akçeye kadar çıkarılırlardı 1).

Müverrih Âli, altı bölük efradının yevmiyelerini en yüksek olarak elliden fazla göstermektedir ki 2) bu, ocaktaki hizmetleri, kıdemleri ve cülûs bahşişleri dolayısîle yükselmiştir; on sekizinci asırda doksan dokuz akçeye kadar alanlar vardı.

Bazan Topkapu sarayı (yeni saray) ile diğer üç saraydan [Galata,Edirne ve İbrahimpaşa sarayları] çıkan oğlanlara bir iltifat olmak üzere kanunlarından ziyade ikişer, üçer akçe yevmiyelerine zam yapılırdı; nitekim (996H. 1588 M.) senesinde böyle olmuştu 3).

Cülûs bahşişlarında hiçbir bölük istisna edilmiyerek altı bölük halkına musavat üzre bahşiş verilir, fakat Fatih Sultan Mehmed kanunu üzre bölüklerin terakkileri ayrı ayrı, yani birbirlerinden farklı olarak yapılırdı. Yani Sipah ve Silâhdara beşer ve Ulûfecilere dörder ve Gariblere ise üçer akçe terakki verilir, yani yevmiyelerine bu miktar akçe zam edilirdi 4).

---

1) *Koçı beğin teşkilât Mecmuası*, (kütüphanemizdeki nüsha, s. 49 ilâ 51) ve *Riko* (s. 438).

Me'hazimiz olan her iki eser de on yedinci asrın ilk yarısında yazılmış olduğundan bu mutalealar tabii kendi zamanlarına aittir. Elimizde daha evvelki senelere ait yevmiyeleri gösteren listeler vardır; bunlardaki yevmiye miktarı daha azdır; yevmiye miktarı para rayicine göre değişmiştir. Kanunî zamanında daḫa az yevmiye ile bölüklere efrad alındığına dair daha yukarılarda suvari bölüklerine efrad alınması hakkındaki kısımda Rüûs defterinden naklen malûmat vermiştik. Yalnız şurası muhakkak ki sipah ve silâhtarlar ile diğer bölük efradının yevmiyeleri arasında her zaman fark vardı.

2) *Âlî* (basılmamış umumî kütüphane nushası, varak 134).

3) *Selânikî tarihi*, s. 255.

4) » » s. 135.

KAPIKULU SUVARİLERİNİN HİZMET NEFERLERİ

Kapıkulu suvarilerinden ilk dört bölüğün yani sipah ile silâhdar, sağ ve sol ulûfecilerin kendilerinden başka yevmiyelerine göre maiyyetlerinde hizmet efradı da vardı. Suvariler, aldıkları yevmiyenin her beş akçesine mukabil sefer esnasında yanlarında masrafı kendilerine aid olmak üzre bir atlı bulundurmak mecburiyetinde idiler; meselâ yirmi akçe yevmiyesi olan bir suvari harp esnasında beraberinde üç suvari daha bulundururdu; bundan dolayı asıl mevcudu muayyen olan suvarilerin hizmet neferleriyle beraber miktarları epey bir yekûna bâliğ olurdu. Bu hizmet neferleri suvarilerin kölelerinden ve cengâver suvarilerden teşekkül ederdi 1).

Suvarilerin böyle müteaddit çadırlariyle maiyyet bulundurmaları Köprülüler zamanına kadar devam etti. Sipahilerin yani suvarilerin epey bir maiyyetle beraber sık sık isyanları ve hükûmete tahakküm ve hatta tegallüplerini bilen Köprülü, Mehmed paşa, suvarilerin böyle debdebelerini lüzumsuz görüp, bunların hizmet neferi istihdam etmeleri usulünü kaldırdı; o tarihden sonra Kapıkulu suvarileri bir çadır ile ağırlıklarını nakleden hayvandan başka birşey ile sefere gönderilmediler.

Hükûmete karşı cephe alarak gaileli devirler yaşatan suvarilerin bu tarihlere yakın *gulâmiye*'leri de ellerinden alınmak suretiyle yedikleri silleden sonra nüfuzlarını kıran bu ikinci şekil, anların ehemmiyetini hiçe indirmişti.

---

1) *Halkondil zeyli teşkilât kısmı*, s. 82.

2) *Riko*, (Osmanlı İmparatorluğunun zaman-ı hazıra ait tarihi) s. 435, 436.

KAPIKULU SUVARİLERİNİN AĞA VE ZÂBİTLERİ

Altı bölük olan Kapıkulu suvarilerinden her bölüğün müstakil birer ağası vardı. Bunlara toplu olarak (*altı bölük ağaları*) derlerdi; Bunlar, hükûmdara yakın olan *Rikâb ağaları*'ndan idiler 1). Bölük ağaları ayrı ayrı zikredildiği zaman (*Sipahi ağası*) veya (*Sipahi oğlanları ağası*) ve (*Silahdar ağası*) veya (*Silahdar başı*) sağ ulûfeciler ve sol ulûfeciler ağası ve sağ garibler veya sol garibler ağası veya garib yiğitler ağası denilirdi. Sipah ağasına (*Kırmızı bayrak ağası*) ve silâhdar ağasına (*Sarı bayrak ağası*) ve sağ ulûfeciler ağasına da bazan (*Yeşil bayrak ağası*) isimleri de verilmişti 2).

Altı bölük ağalarının derece itibariyle birincisi sipah ve ikincisi silahdar ağaları idiler; sonra sırasiyle sağ ve sol ulûfeciler ve sağ ve sol garibler ağaları gelirlerdi. Bu ağalıklardan herhangi birisine tayin olunanların padişahın huzuruna girüp teşekkür makamında etek öpmeleri kanundu 3).

Altı bölük ağalarından herhagi birisi ocak haricinde bir hizmete tayin edildikleri gibi ocak içinde de silsile olup bir yukarı bölüğe ağa olmak suretiyle de yükselebilirlerdi; meselâ (963 H. 1556 M.) tarihinde sipahi oğlanları ağası Ali ağanın çaşnigir başılığa tayini üzerine andan münhal olan ağalığa silahdarlar ağası Mehmed ve anın yerine sağ ulûfeciler ağası Süleyman ve sağ ulûfecilere sol garib yiğitler ağası Hüsrev paşa kardeşi Mehmed ağa bölük ağası tayin olunup en sondaki sol garibler ağalığına da çaşnigirlerden (saray sofracılarından) Karagöz bey oğlu Mustafa getirilmişti 4).

Bölük ağaşı tayini her zaman böyle silsile halinde olmayup bazan alt taraftan bir ağa yukarı dereceye çıkar ve kı-

---

1) Rikâb ağaları şunlardı: Yeniçeri ağası, Mîr-i alem, Kapucıbaşı, Mirahur, Çavuşbaşı, Çakırcı başı, Çaşnigir başı ile altı bölük ağaları denilen suvari bölükleri kumandanları. Bunlara (Özengi ağaları) da derlerdi. Rikâb ağaları padişahın atının yanında yürümek imtiyazına malik idiler.

2) *Silahdar tarihi*, c. 2, s. 5 ve *Naima*, c. 4 s. 345.

3) *Nimetî efendi kanunnâmesi*, s. 97 ve *Teşrifat-ı kadime*, s. 91.

4) *Mühimme defteri*, No. 2, s. 128 ve *Mühimme*, 4 varak 60 ve *Vakayi-i tarihiyye*, varak 42 b. Sene 1006 H.

demli bir ağanın da derecesi tenzil edilirdi; mesela 1014 ramazan 23 (1606 M.) tarihinde vezir-i âzamın padişaha arzettiği bir telhisinde mahlul olan silâhdar ağalığına sağ garibler ağasını ve sol ulûfecilere de sabık silahdarlar ağasını inha eylemiştir 1). Yine bunun gibi kanun hilâfı olarak sağ ulûfeciler ağasiyle sol garibler ağasının birdenbire Beğlerbeği oldukları da görülmektedir 2).

Sipah ve silâhdar ağalarının sancak beğliğine tayin edilmeleri kanundu; nitekim (967H. 1551M.) senesinde Silistire sancağı beği Sinan paşanın vefatı üzerine silâhdarlar ağası Nasuh ağa ikiyüz seksen bin akçe has ile ve kanunları üzre sancak beği olmuştu 3). Bunu teyid eden ve (984H. 1576 M.) tarihîle görülen bir kanunnâmede de sipah ağasının üçyüz bin ve silâhdarlar ağasının ikiyüz seksen bin ile sancağa çıktıkları ve sağ ulûfeciler ile sol ulûfecilere yüz seksener bin, sağ garibler ağasına yüz yetmiş bin, sol garibler ağasına da yüz altmış bin akçe ile zeamet verildiği görülmektedir 4). Halbuki bu kanuna muhalif olarak orta bölük ve aşağı bölük ağalarının (ulûfeciler ve garibler ağaları) birkaç derece yukarı olan beğlerbeğiliğe tayin edildiklerini de biraz evvel gördüğümüzden bu kanuna tamamen riayet olunmamıştır. Bazan fevkalâde hizmeti görülen aşağı bölük ağaları sancak beği olurlardı; meselâ şark seferlerlnde güzel hizmet eden garib yiğitler ağası Hurrem ağaya

1) *Emirî tasnifi* vesikalar, (birinci Ahmed devri) yine bunun gibi bu tarihden daha evvel (998H. 1590M.) tarihinde silâhdarlar ağası Davud ağanın Gence beğlerbeğliğine tayini üzerine silahdar başılık sol ulufeciler ağasına ve sol garibler ağalığı da Cebeci başıya verilmişti (*Selâniki tarihi*, s. 272).

2) *Vakayi-i tarihiyye*'de (varak146) ulûfeciyan-ı yemin ağası'nın birdenbire Meraş beğlerbeğisi olduğu görülüyor. (1000 H. 1591 M.) tarihinde sarayda Kethüda kadının kardeşi Mahmud ağa sol garibler ağası iken def'aten Rakka beğlerbeğliğine tayin edilmiş, bunu gören Selâniki Mustafa efendi (Metâ-ı himmete endâze olmaz) mısraiyle bu usulsüz ve kanunsuz tayin ile zımnan alay etmiştir (*Selâniki* s. 320).

3) *Mühimme defteri*, 4 s. 60.

4) Esad efendi kütüphanesi (*Kanunnâme* 2362); *Ayni Âli* kanunnâmesinde sağ ulûfeciler ağasının ikiyüz bin ile sancağa çıkarıldığı görüldüğünden daha sonraları kanunda değişiklik yapılmış demektir.

Özdemir oğlu Osman paşanın inhası üzerine sancak beğliği verilmesi münasip görülmüştür 1).

Bölük ağalarının yetişmiş oğulları varsa anların sipah ve silâhdar bölüklerinden birine kayd edilmeleri kanundı 2).

Altı bölük ağalarının yevmiyeleri yüz akçe ve daha ziyade olup 3) Bundan başka senede on altı, on yedi bin akçe geliri olan *Arpalık*'ları da vardı 4).

Kapıkulu suvarileri ağaları değiştikçe bölüğe yeni tayin olunan ağa, yeni tayin olunduğu bölüğün bir aşağısından bölüğüne muayyen mikdar efradı naklettiği gibi ağalıklar arasında yapılan silsile dolayısiyle bir aşağı bölükten bir yukarı bölüğe bu suretle efrad alınırdı 5).

Sefere hareket münasebetiyle sancağ-ı şerif ihracında sipah ve silahdar ağalarının hizmetleri vardı. Vezir-i âzam ve serdar-ı ekrem, sancağ-ı şerifi bizzat padişahın elinden alup omuzuna koyduktan sonra şeyhulislâmın duasını müteakip dışarı çıkınca sipah ve silâhdar ağaları sancağı elinden alup dışarı kapuya varıncaya kadar sadr-ı âzamın önünde götürüp dışarı çıkınça sipahiler ağası sancağ-ı şerifi sadr-ı âzamın imamına teslim ederdi 6).

Her bölük ağasının birer tuğu vardı 7). Bölük ağalarının

---

1) *Mühimme defteri*, 44 s. 28 sene 989 sureti vesikalar arasındadır.

2) B. *İbnül-emin tasnifi*, askerî vesikalardan No. 205 sureti şöyledir:

Sipahi bölüğüne ilhak oluna Bâ hatt-ı hümâyun

Bölük ağalarının oğullarına bölük verilmek kanun-ı kadim olmağın hâlâ sol guraba ağası olan Osman ağanın Sulbî oğlu Mehmed, yarar ve müstahikk-ı inayet olmağın zümre-i mezbureden bölükte yevmî yirmi altı akçe ulûfesi olan müteveffa zülfikar mahlûlünden yevmî yirmi akçe ile zümre-i mezbureye ilhak buyuruldu. Fî. 10 sene semâne aşer ve elf.

3) *Ayni Alî* risalesinde bölük ağalarının yevmiyelerinin yüz yirmişer akçe olup bunun, ulûfe ile beraber verildiği kayd edilmiştir. (s. 96); bu miktar tabii sonra daha artmıştır.

4) *Âlî* (basılmamış umumî kütüphane nüshası varak. 134).

5) *Mühimme defterî*, 2 s. 22 suretî vesikalar arasındadır.

6) *Nimetî efendi kanunnâmesi*, s. 87.

7) *Vakayi-i tarihiyye*, varak 57, sene 1007.

her perşembe günü erkenden sadr-ı âzamı ziyaret eylemeleri mutad idi 1).

Her bölüğün, ağalarından başka birer kethüdası ve kethudayeri ve birer baş çavuşla çavuş ve birer de kâtipleri vardı. Altı bölüğün içindeki her bölüğün birer bölük başıları bulunuyordu; bunlar yeniçerilerin oda başılarına benzerlerdi 2). Meselâ sipah bölüğü üçyüz bölüğe ayrılmış olup her bir bölüğün bir bölük başısı yani bölük kumandanı bulunurdu; diğer bölüklerde de böyle idi. Bölük ağalarından sonra en nüfuzlu zabit bölük kethüdaları idi 3).

KAPUKULU SUVARİLERİNİN BULUNDUKLARI YERLER

Kapıkulu suvarileri hayvanları dolayısiyle mer'ası olan yerlerde bulunmağa mecbur olduklarından ilk zamanlarda İstanbula oldukça yakın yerlerdeki şehir ve kasabalarda otururlardı. On yedinci asırdan itibaren nizamları bozulan suvariler sahalarını genişleterek daha uzak yerlerde oturmağa başlamışlardı. Bu suvarilerin bulundukları mahallerde *Sipah kethüda yeri* denilen birer zabitleri vardı; bu kethüdayerleri altı bölük ağasının mührünü havi bir mektup ve bunu teyîdeden bir fermanla tayin edilirlerdi. Bunların tayin fermaniyle ağalarının mektuplarından birer tanesini aşağıya yazıyorum.

---

1) *Kanunnâme* (Nimetî efendi) s. 10 ramazanın yirmi birinci günü altı bölük ağasiyle ocak kethüdası ve ocak kâtibi ve suvari mukabelecisinin sadr-ı âzamın iftarına gitmeleri usuldendi (*Teşrifat-ı kadime* s. 31). Bu iftarda sipah ve silahdarlar ağalariyle kâtib ve mukabeleci sadr-ı âzamın sofrasında dört bölük ağasiyle kethüda, ikinci sofrada otururlardı. Dört bölük ağası İstanbulda bulunmazlarsa anların yerine sipah ve silahdar başı halifeleri bulunurlardı.

2) *Koçı beğin teşkilât mecmuası*, s. 14 ve 15 ve *Naima tarihi*, c. 4 s. 345.

3) Kethüda-i silâhdaran-ı dergâh-ı âlî: Silâhdarlar kethüdası olan vefat idüp kethüdalık mahlül olmağın sipahi oğlanları zümresinden olup yeniçerilikten hasıl olmuş sabık İstanbulda ihtisab hizmeti eden Mehmede buyruldu. 963 zilkıde (*Mühimme*, 2, s. 143).

Bayburt ve Erzincan kadılarına hüküm ki

Taht-ı kazanuzda olan altı bölük halkı üzerine kethüdayeri tayin olunmak lâzım olmağla sipahi oğlanlarım zümresinden ... bölükte yevmî ... akçe ulûfeye mutasarrıf olan kıdvetülemâsil-i velakran İbrahim zîde kadrühû yarar ve emekdar ve kâr güzar almağla zümre-i mezbureye ketküda yeri nasb olunub altı bölük ağaları tarafından mühürlü mektub virilmeğin buyurdum ki vusul buldukta bu babda müşarünileyhim ağaları tarafından virilen mektub mucibince mezburı taht-ı kazanuzda olan altı bölük halkı üzerine kethüdayerliği hizmetinde istihdam eyleyüb zümre-i mezbureden itaat-ı شرع *şer' itmiyenleri mezbur mübaşeretîle şer'le lâzım geleni edâ eyleyesin. Sene 1018.* 1)

Altı bölük ağalarının kethüdayerliği için Kütahya kadısına gönderdikleri 1234 şavval (1819M. tarihli mektub sûreti2).

İzzetlû, rif'atlû, meveddetlû efendi hazretlerinin meclis-i şeriflerine mezîd-i tâzîm ve ikram ile daavat ve gurre-i teslimat-ı vafiye ithafîle inhâ olunur ki hâlâ havza-i hükûmet şıarınızda Kütahya ve nevahilerinde sakin ve mütemekkin altı bölük yoldaşları üzerlerine kethüda yeri ve zabit tayin olunmak de'b-i kadim ve âdet-i müstedim olmağla zümre-i silahdârandan ... Bölükde yevmî on üç akçe ulûfeye mutasarrıf olan kıdvetülemâsil-i velakran Mehmed ağa zîde kadrühû ocağın kadim-i emekdarlarından olup yoldaşların her vechile zabt ve rabtında mahir ve kethüdayerilik uhdesinden gelmeğe kadir olmağın mektub-ı meveddet ayin birle irsâl-i huzur-ı fazilet karin kılınmıştır. İnşaallahü teala vusulünde gerektir ki merkumu hizmet-i lâzımesinde istihdam eyliyesiz ve sizler ki ocakhay-ı merkume neferatısız mumaileyhi üzerlerinize kethüdayeri ve zabit bilüp vaki olan dava ve nizaınızı merkumun marifeti ve marifet-i شرع *şer' ile görüp şeriat-i garraya kemal-i itaat ve inkiyat üzre olasız ve sen ki kethüdayeri zîde kadrühûsun bundan akdem şerefyafte-i sudur olan ferman-ı vacibül ittibâ ve lâzımül imtisalin mazmun-ı itaat makrunı üzre âmil olup ol*

---

1) *Mühimme defteri*, 78 s. 76.

2) Kütahya mahkeme-i şer'iyyesi sicillerinden (Kütahya şehri isimli eserimizden alınmıştır).

câniblerde sakin ve mütemekkin ocakhây-ı merkume neferatından sâhih-i sahibül esâmi oldukları halde hükkâm eline virilmeyüb ocağın kaide-i mer'iyyesine riayet ittirüb töhem-i şer' ile müttehem olanlarının ber muktazây-ı şer'-i şerif tedibleri icra oluna. sipah ve sipahi zade olmayub reaya makulesinden olanlara kat'a sahib çıkılmayub hilâf-ı emr-i âlîşan vaz -u- hareketten hazer ve mücânebet eyleyüb işbu mektub ile âmil olasız vesselâm. Bâki

همشیه در سجادهٔ شریعت مستدام باد لسنة شوال المکرم اربع وثلثین ومائتین والف

hemîşe der seccade-i şeriat müstedam bâd; liseneti Şevvalil mükerrem erbea ve selasîne ve mieteyn ve elf

Ağa-i ebnâ-i sipahiyân-ı dergâh-ı âli
Elhac Mehmed

Ağa-i silahdârân-ı dergâh-ı âli
Elhac Mustafa

Ağa-i ulûfeciyân-ı yemîn-i dergâh-ı âli
Mustafa

Ağa-i ulûfeciyan-ı yesâr-ı dergâh-ı âli
Ali Rıza

Ağa-i gurabâ-i yemîn-i dergâh-ı âli
Mehmed

Ağa-i gurabâ-i yesâr-ı dergâh-ı âli
Mir Hüseyin

KAPUKULU SUVARİLERİNİN SİLAHLARI

Kapukulu süvarilerinin silahları, ok, yay, kalkan, harbe veya mızrak ile bellerine taktıkları balta, pala veya hançerle atlarının eğer kaşına asılmış olan gaddare denilen geniş yüzlü kısa kılıç ve bozdoğan ismi verilen yuvarlak başlı bir ağaç topuz idi. Bellerindeki ok kiselerinde okları vardı. Harp esnasında vaziyete göre mevcut silâhlardan birini kullanırlardı; içlerinde tabanca taşıyanları da varsa da buna o kadar itibar etmezlerdi 1); bunların üzerlerinde çelik zırhlı gömlekleri vardı. Kalkanları elbise ve başlıklarının renginde boyanmıştı 2); muharebedc yanlarında yedek hayvanları da bulunurdu.

Celâl zade Nişancı Mustafa bey(طبقات الممالك فى درجات المسالك Tabakatül-memâlik fî derecatil-mesâlik) isimli mühim eserinde onaltıncı asırda Kapukulu suvarilerinin silâhlarını aşağıdaki manzume ile göstermiştir 3):

هر بری بر شیردر قهرمان   بیر رزم روحگیر وجانستان
طاقینوب اوطاغه‌لری پر لطیف   بك یكتلر كوییا سرو روان
اللرنده نیزه‌لردر اژدها   ها ده‌یجه دشمنه ویرمز آمان
بللرنده هپ مرصع تیركش   پر خدنك وپر سهام وپر كمان
یانلرنده تیغ ایله شمشیر تیز   زینلری غداره‌لرله بوزدوغان
قوللرنده هر برینك بر سپر   پوللری زرین مرصع زرنشان
سینه‌ده هم آزقه‌ده پولاددن   اول لطیف آینه‌لر مهرجهان
باد پایه بینسه‌لر قوتاس ایله   ظاهر اولور رخش رستمدن نشان

Celâl zadenin kaydına göre Kapıkulu suvarisinin başlarında *otağa* denilen bir nevi sorguc, ellerinde mızrak, bellerinde içi ok ile dolu *tirkeş* denilen murassa ok kisesi yanlarında kılıç, bozdoğan ve gaddare, kollarında altın işlemeli siper yani kalkan vücudlarının ön ve arkasında çelikten zırhlar ve hayvanlarının boyunlarında da kotaslar vardı.

Celâl zadenin bu tasviriyle Halkondil zeylinden aldığımız baştaki malûmat birbirini tutmakta olup her ikisi de on altıncı asra aittir.

---

1) *Riko*, (s. 435) ve *Grassi* c. 1 s. 95.

2) » » » » » »

3) *Tabakatül-memalik*, (Millet kütüphanesi nüshası) s.370 (938 senesi vekâyi-i arasında).

KAPIKULU SUVARİLERİNİN CEZA USULLERİ

Kapıkulu suvarileri de diğer kapıkulu ocakları efradı gibi kendi bölüklerinde kendi zabitleri marifetiyle ceza görürlerdi. Bir sipahiyi, eğer İstanbulda ise mutlaka sipah ağası cezalandırır başkaları karışamazdı; kezâ diğer bölüklerde de ayn-ı kanun câri idi.

Ceza görecek Kapıkulu suvarisini o bölüğün çavuşu, ağanın huzuruna getirir, kırmızı kilim üzerine yatırılır, kabahatına göre dayak atılırdı; şayet suçu fazla ise değnekten sonra ayağına bukağı vurulurdu; eğer suçu katli mucib ise akşam namazından sonra boğulup cesedi denize atılırdı 1).

Altı bölük efradı ağalariyle kethüda ve çavuşlarından çok korkarlardı 2). Suvarilerin içlerinden bazılarının (*merd-i timar*) ismiyle ceza olarak ocakdan timara çıkarıldığı ve bazılarının da küreğe konup kalelerde hapsedildikleri de görülmektedir 3).

---

1) *Koçı bey risalesi*, (*B.* Ali Kemalî tabı s. 91).

2) » » » » »

3) 1014 tarihli olup bir sipahinin merd-i timar olması hakkında sol ulûfeciler ağasının arzı *üzerine* yapılan muamele :

Ulûfeciyan-ı Yesar ağası Yusuf ağa kullarının arzıdır.

Bölük-i mezbûrdan İbrahim bir tarikle bölüğe girüp daima sipahiler arasında cemiyet-i fesattan hâli değildir deyu merd-i timar olmak ricasına arz ider. fi. Evahir L. sene 14.

علوفجيان يسار

جماعة

Sol ulûfeciler ağasının mühürü — ابراهيم عبدالله

Bende ; *Yusuf bin Abdullah* — ٩

Mezkûr bendeleri yoldaşları arasında ve cemiyetlerde igvâ ve fesattan hâli olmayup ve kendü dahi evlâd-ı resûl olup İbrah*îm* Abdullah deyu bir tarikle bölüğe geçmekle bir veçhile zapt olunmayup kendü hali üzre olmamağın merd-i timar olmak içün der-i devlete arz olundu olbapta ferman Der-i saadetindir.

Bunun üzerine Padişah Birinci Sultan Ahmed (*Verdim*) emrini yazarak İbrahimin timara çıkarılmasına müsaade etmiştir.

***

Kapudana hüküm ki,

Hâliyâ sipahi oğlanlarımdan fesad ve şenaati zahir İlyas Rodosa giden gemilerin birinde küreğe komak emr idüp buyurdum ki vusul bul-

bundan başka sarhoşlukla katil fîlinde bulunanların sipahilikle alâkalarının kesildiği ve hırsıza yataklık eden suvarinin sürgün edildiği de vesikalardan anlaşılmaktadır 1).

Kapıkulu suvarilerinden taşrada bulunanların tecziyeleri başlarında zabitleri olan kethüdayerlerine aid olup eğer suvarinin kabahati daha fazla ise kethüdayeri'nin şer'î mahkemeye müracaati üzerine cürmü tesbit olunup keyfiyet hükûmete bildirilirdi. Hükûmet vaziyeti tetkik edüp o suvarinin hüviyetini bölüğünden tahkik ile tesbit ettikten sonra mesele bir telhis ile padişaha arzedilerek iradesi alınır ve ana göre suvarinin cezası tertip edilirdi. Bu hususa dair olan bir kaç vesika sureti bu kısmın sonuna ilâve edilmiştir.

Kapıkulu suvarileri Anadolu ve Rumelinin muhtelif yerlerine dağınık olup yeniçeriler gibi inzibat altında bulunmayıp daha serbest hareket ettiklerinden dolayı içlerinden şekavete kadar sülûk eden epi adam çıkmıştır; bundan dolayı on altıncı asır sonıyla bilhassa on yedinci asrın ilk yarısı içinde bunlardan mühim zorbalar taşralarda ve İstanbulda hakim vaziyet almışlardır. Dördüncü Murad ile Köprülü Mehmed paşadan yedikleri mühim darbelerle bunların zorbaları ezilmiştir ki bunu daha aşağıda göstereceğiz.

KAPIKULU SUVARİLERİNİN SEFERÎ VAZİYETLERİ

Bir harp zuhurunda ordunun hareketinden epey müddet evvel vilâyet ve kazalarda bulunan suvarilerin getirtilmeleri için bölük ağalarına emir verilir ve anlar da kasaba ve kazalardaki bölük halkını davet etmek üzre her tarafa çavuşlar gönderirler ve sonra hareket ederlerdi 2). Suvarileri sefere da-

dukta mezburı Rodosa giden gemilerin birine küreğe koşup Rodos Beğine teslim eyliyesin ki emrim olmadan ıtlak eylemekten ziyade hazer eyliyesin. (*Mühimme* 21 s. 281 sene 980.

1) *Mühimme defteri*, 2 s. 37 ve *Mühimme* 26 s. 261.

2) Sipahi oğlanlarım ağası Mehmed dâme mecdühûya hüküm ki,

Hâlâ asker-i zafer şıârıma Serdar ve Sipehsâlâr olan düstûr-ı ekrem.. Vezir-i âzamım Murad Paşa edam allâhü-teâla iclâlehû inşaallâhül-melik-il-müteal mâh-ı Rebiulevvelin gurresinde İstanbuldan kalkup Üsküdara geç-

vet için kadılara da hüküm gönderilir ve bu hüküm dellâllarla ilân olunarak seferli olanların derhal hareketleri emr ve tenbih olunurdu 1). Bunlar padişahla sefere giderlerken her birine ismiyle beş bin akçe silâh akçesi verilirdi.

Kapıkulu suvarileri (1002 H. 1593 M.) senesine kadar toplu surette hükûmdarla beraber sefere giderlerdi. Artık padişahların seferi terk etmelerine mebni ana vekil olan vezir-i âzam ve serdar-ı ekremle beraber yine toplu olarak bunların sefere hareketleri kanun oldu 2). Mamafih altı bölük efradının bir kısmı-

---

meği tahkik itmiştir. Öyle olsa yanında mevcut olmayup sılalarında ve kışlaklarında olan ebnâ-i sipahiyanı yerlerinden kaldırup muaccelen yanına getürmek içün Rumeli ve Anadolu tarafına mektupla bölük çavuşları gönderüp ve senin yanında mevcud olan kullarımla tarihi mezbûrda kalkup müşarünileyh Serdarımla maan Üsküdara geçmek bâbında ferman-ı âlîşânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki vusul buldukta biran ve bir saat tehir ve tevakkuf itmeyüp yanında mavcut olmayup sılasında olan kullarım ihracı içün mektubunla bölük çavuşları gönderüp cümlesini yerlerinden kaldırup yanına getirüp ve sen yanında mevcut olan sipahi kullarımla hazır ve âmâde olup inşaallâhü teâlâ tarih-i mezburda kalkup müşarünileyh Serdâr-ı adû şikârımla Üsküdara maan geçüp vech ve münasip gördüğü üzre hizmette ve yoldaşlıkta bulunasın. İhmal ve avk ve tehirden begayet hazer idesin. Gelibolu iskelesinden ve gayriden asker geçmek men olunup cümle asakir İstanbul iskelesinden geçmek fermânım olmuştur ve çavuşlara tenbih eyliyesin ki ihraç eyledikleri kullarımı İstanbula getirüp Üsküdara geçireler; Gelibolu iskelesine göndermiyeler (*Mühimme* 78, s. 288) sene 1018.

Bu hükmün birer sureti silahdar, sağ ve sol ulûfecilerle sağ ve sol garipler ağalarına da gönderilmiştir. Bu sefer, meşhur Kuyucu Murad Paşanın Celâlîleri temizlemek için tertip ettiği Üsküdar seferidir.

1) *Mühimme defteri*, 19 s. 131 sureti vesikalar arasındadır.

2) 1096 H. 1685 M. senesinde Avusturya seferinin temadisi sebebiyle Vezir Divrikli Mehmed Paşa (Ösek) muhafazasına memur olmuş ve maiyyetine hılâf-ı âde sipah askeri verilmek istenmişti; zabitleri bunu askere söyleyince suvariler hiddetlenüp ve ağalarına varup (ocaklarımız kurulalıdanberi biz sefere Padişah ile ve mühür sahibi Vezir-i âzamlar ile gidegelmişiz hılaf-ı kanun-ı Süleymanî mühürsüz ve sancaksız gitmeziz, kaftanı ne sebep ile geydiniz deyu üzerlerine hücum ittiklerinde bölük ağaları dahi biz buyruk kuluyuz, kendiliğimizden bir iş itmeğe ve söz soylemeğe kadir değiliz başımız gider. İşte Padişah işte Vezir-i âzam, işte Şeyhulislâm) sözleriyle Şeyhulislâma gönderdiler (*Silâhtar tarihi* c. 1, s. 201).

nın veya tamamının sefere memur herhangi bir serdarla gittikleri de vakidi 1).

Padişahlar sefere gittikleri zaman yürüyüşlerde Hünkârın veya serdar-ı ekrem olan vezir-i âzamın sağ tarafında sipah ve sol tarafında silahdar, sipahın sağında sağ ulûfecilerle sağ garibler yürürlerdi 2).

Padişahın veya serdar-ı ekremin çadırının muhafazası yeniçerilerle beraber nöbetle bir gece sipaha ve bir gece silahdarlara âiddi 3). Harp zamanında suvariler bazan padişahın veya serdârın arkasında ve bazan da sağ ve solunda beklerlerdi 4).

Muharebe zamanında merkez kolunda bulunan suvariler düşmana hücum edecekleri zaman diğer askerî sınıflar gibi (allah allah) diye bağırarak kuvvetle ve şiddetle hasmın üzerine atılırlardı; suvariler harpde derin iki hat üzerine tertibat alırlardı; bâzan muharibler çok olursa bu hat üç sıraya kadar çıkardı; her hat üç hücum yapardı; eğer bunlar düşmanın piyade ve suvari hattını yaramazlar ise anın yerine ikinci hat hücuma geçer ve o da ayni suretle üç hücum yapardı; bu tarz, düşman hatlarını zedeleyüp açıncaya kadar devam ederdi 5).

Riko, kendi zamanındaki suvarilerin harp zamanında nizam ve intizamdan âri karışık bir kalabalıktan ibaret olup alaylarda bölüklere taksim edilmediklerini, intizamsız bir surette harp ettiklerini beyan etmekte olup 6) bu da nizamlarının bozulmuş olduğu on yedinci asır ortalarına aiddir.

Suvariler, seferlerde kalelerde muhafızlık da ederlerdi. Eğer kalelerde muhafızlık için suvariye ihtiyaç olursa üç sene kale hizmetinde bulunmak suretiyle hariçten suvari tedarik edilebilirdi. Sefer münasebetiyle ocak kuvveti az olduğu vakıt muayyen bir yevmiye ile ocağa hariçten efrad alınmak için

---

1) *Mühimme defteri*, 19 s. 131 sene 980 bu hususa ait vesika bu kısmın sonundadır.

2) *Koçı bey risalesi*, (Bay Ali Kemalî tab'ı s. 91) ve *Defterdar Mehmed Paşa tarihi*, varak 196.

3) *Koçı bey risalesi*, (Ali Kemalî tab'ı s. 91) ve *Riko* (s. 441).

4) *Âlî tarihî* (kütüphanemizdeki basılınamış nüsha c. 1 s. 40 ve 82)

5) *Grassi*, c, 1 s. 95 (Sipahi, yahut maaşlı türk suvarisi kısmı).

6) *Riko*, (s. 440).

Anadolu ve Rumeli taraflarına ağalar gönderilerek (*Serden geçdi*) ismiyle suvari ocağına namzedler alınırdı 1).

Kapıkulu suvarilerinin seferden avdete yakın bir zamanda bir köprüden geçerken yoklama edilmeleri kanundu 2); yoklamada bulunmayanların isimleri defterden çıkarılırdı. Sipahilerin azgın zamanlarında bu gibi çalık yani kayıdları terkin edilmiş isimlerin tekrar tashih olundukları yani bu matrutların ocağa alındıkları da görülmüştür.

Kapukulu suvarilerinin on altıncı asır sonlarında Vezir-i âzam ve Serdar-ı ekremle sefere gitmeleri kanun olduğu zaman Vezir-i âzam Sinan paşa bunları kanun hilafına olarak karakol ve siper beklemek hizmetinde de kullanmış olduğundan dolayı şikâyette bulunmuşlar 3) ve cepheyi bırakıp İstanbula gelmişler ve suçlarını bu bahane ile örtmek istemişlerdi; fakat bu muhalefetlerine rağmen suvarilerin meteris beklemeleri bundan sonra kanun olmuştu; nitekim Eğri muharebesinde silahdar bölüğünün bu hizmette bulundukları görülmektedir 4).

***

Kapukulu suvarilerinin bindikleri atların çoğu, zahmete mütehammil, atik ve yorulmayan Anadolu atları idi. Bu kıt'ada en iyi hayvan yetiştiren yer Toros dağları eteklerindeki Çukur ova idi. Osmanlı ordusunun kuvetlerinin çoğu suvari olduğundan türkler hayvan yetiştirmeğe ve memleketten dışarıya hayvan çıkarmamağa çok dikkat ederlerdi. İşte Anadolu'daki muhtelif hârâlarda ve Yunanistanda Epir ve Tesalya'da yetişen türk atları ihtiyacı temin eyliyordu. Osmanlı devletinde kulla-

---

1) Muharebe zamanlarında ocaklara Serdengeçti yazıldığına dair tarihlerimizde bir hayli kayıd vardır. Meselâ *Zübdetül-Vekayi* isimli Defterdar Mehmed Paşa tarihindeki (varak 76 b ye 275) iki kayıd bu kabildendir.

2) *Raşid tarihi*, c. 4 s. 70.

3) « . . Kadimî bölük halkı karavul ve meteris hizmetin idegelmiş değil iken erbab-ı timar idegeldiği maslahatların bize teklif eyledi ve küffar memleketinde bizi karavula savdu» demişler (*Selânikî*, basılmamış nusha 193.

4) *Vekayi-i tarihiyye*, varak 25.

nılan binek atları arasında Arap, Tatar, Macar ve sair cinsten atları da varsa da on yedinci asır ortalarına kadar suvarilerin kullandıklar hayvan Anadolu ve Rumeli atları idi; On yedinci asır ortalarından îtibaren bu Rumeli ve Anadolu atlarının nesilleri tükenmiş olduğundan bunun yerine Tuna'nın şimal havzasındaki atlar kaim olmuştu 1).

---

1) *Tornton*, c. 2 s. 69.

KAPUKULU SUVARİLERİNİN İSTANBULDAKİ İKAMETGÂHLARI

Kapukulu suvarilerinin hepsi İstanbulda durmazlardı; bunların müteaddit atları ve maiyyetleri bulunduğundan kanun üzre çoğunun İstanbula yakın yerlerde bulunmaları icap ediyordu; fakat bölük ağaları, kethüda ve çavuşları ile kâtipleri İstanbulda bulunurlardı. Devlet merkezinde kalan bir kısım sipahi ve silahdarlar - ki on sekizinci asırda mevcutları 1500 kişi kadardı - Divan günleri ve padişahın bir yere gidişinde maiyyetinde giderlerdi.

Suvarilerin bekârlarının İstanbulda bulundukları yerler, Süleymaniyede hastahane kurbindeki dokuz adet bekâr odasîle Sultan Ahmed hanı, Çenberli taş karşısındaki Elçi hanı ve Zarphane civarındaki Kurşunlu han ve Yenicami hanı idi 1). Bunlardan Süleymaniyedeki dokuz adet bekâr odalarındaki bölük halkının çıkarılarak odaları yerine başka binalar yapılması (996 H. 1588 M.) tarihli bir hüküm ile emr olunmuştu 2).

Kapukulu suvarisinin payitahtta bulunan cüz'i bir kısmından maadasının İstanbul ile Edirne, Bursa ve Kütahya aralarındaki yerlerde oturmaları lâzımdı 3). Halbuki sonraları yâni

---

1) *Naima tarihi*, c. 6 s. 239 ve *Silahdar tarihi* c. 1 ş. 67 *Naima*, Köprülü Mehmed Paşanın sipahilerden temizlediği hanın Yenicami haniyle elçi hanı olduğunu yazmış ve Silahdar tarihi ise Sultan Ahmed hanı ile elçi hanı diye kayd eylemiştir. Hammer (Atâ bey tercümesi c. 8 s. 25) Zarphane kurbindeki kurşunlu handan bahs etmektedir.

2) Sağ ulûfeciler ağasına ve Sultan Süleyman han tâbe serah imareti mütevellisine hüküm ki,

Merhum-ı müşarünileyhin Mahrusa-i İstanbulda olan imaret-i âmiresinden timarhanesi kurbinde vaki dokuz bap ergen odalarının içinden bölük halkı ihraç olunup zikr olunan odalar yerinde ahar nesne bina olunmak içün tahliye olunmasını emr idüp buyurdum ki vardıkta zikr olunan odalardan berveçhi istîeal çıkup varup o yerde sakin olalar, şöyle ki ihmal idüp emr-i şerifime muhalefet eyliyeler kangi bölükdendir isimleri ve bölükleri ile yazup südde-i saadetime arz eyliyesin. İktiza eyledüği üzre cezaları virile (*Mühimme defteri*, 64 s. 129).

3) *Cevdet tarihi*, c. 1, s. 98, 99 (1309 tab'ı).

on altıncı asır sonlarından itibaren kanuna riayet olunmayarak bunlar Anadolu ve Rumelinin en uzak yerlerine kadar dağılmışlar ve bulundukları mahallerde yerleşerek yalnız bilvasıta aldıkları ulûfeleriyle asker olduklarını göstermişlerdi.

Bunlar bulundukları mahallerde hükûmet işlerine müdahele ederlerdi; başlarındaki kethüdayerinin bunlar üzerindeki nüfuzu - bilhassa on yedinci asrın başından ortalarına yakın zamana kadar - o kadar müessir olmazdı. İçlerinde on yedinci asrın ilk yarısında yetişen Dağlar Delisi, Deli İlâhî, Gürcü Nebi ve saire gibi Kapukulu suvarileri tarihce tanınmış sipahi zorbalarındandı 1).

---

1) Bulardan Dağlar Delisi denilen Süleyman, zamanının en namdarlarındandı. Boşnak Hüsrev Paşanın Irak seferi esnasında Üsküdar, Mardin ve Diyarbakırdaki ısyanlar hep bu herifin teşvikiyle idi. Hattâ Bağdadı muhasara eden Husrev Paşa askere hücüm emrini virüp yurüyüş başladığı sırada bu Dağlar Delisi mani olup muvaffakiyetsizliğe sebep olmuştu. Seydi şehri kasabasında oturmuş olan Deli İlâhi bunun yeğeni idi. Gürcü Nebi de Niğde'de otururdu (*Naima* c. 3 s, 119).

KAPUKULU SUVARİLERİNİN MEVÂCİBLERİ

Kapukulu suvarilerinin yevmiyeleri, bilmünasebe yukarıda da söylediğimiz gibi birbirinden farklıdır. Mahreçlerine göre muayyen bir yevmiye ile ocağa yazılanların yevmiyeleri sonraları cülûs terakkileri hariç olarak hizmetlerine ve yararlıklarına göre arttırılırdı. Ücret artmasında en son had on yedinci asır ortalarında yüz akçeye kadardı.

Kapukulu suvarilerinin maaşları her üç ayda bir ulûfe tevziinde Topkapu Sarayı hazine dairesinde verilirken bunların su-istimallerini yakalayan Köprülü Mehmed paşanın emri üzerine değişerek, Vezir-i âzamların saraylarında sergi yapılmak suretiyle verilmek âdet olmuştu 1).

Kapukulu suvarilerinin maaşları *sergili* ve *taşralı* olmak üzere iki türlü idi; sergili olanlar, her ulûfede Vezir-i âzamın huzuriyle sergi döşendikten sonra İstanbulda bulunarak maaşlarını alanlardı. Taşralılar ise bizzat bulunamayup zabitleri vasıtasiyle ulûfeleri verilenlerdi. Bununla beraber mahlûl yevmiyelerden istifade etmek isteyen suvari zabitlerinin, ölen esame sahiplerini *taşralı* diyerek hile ile anların maaşlarını kendilerinin aldıkları vaki idi.

Kapıkulu suvarilerinin maaşı yeniçeriler gibi divanda verilmeyüp ertesi günü vezir-i âzamın sarayında verildiğini biraz evvel söylemiştim; bu maaş tevziine *sergi döşenmek* denilirdi. Burada bizzat sadr-ı âzam, defterdar, bölük ağaları ve sair bulunmaları icap edenler bulunurlardı. Bu maaş sergisi iki, üç gün sürer ve geri kalanların maaşları ağalarına verilerek dairelerinde tevzi olunurdu. Suvarilerin bu suretle maaşları sadr-ı-

---

1) *Riko*, (s. 438); maaş tevzi eden veznedarlar uzak yerlerdeki zengin sipahilerle uyuşarak anların maaşlarını kırıyorlardı; İstanbula maaş almağa gelenler ise tediyatın cumartesi veya çarşamba olmasından dolayı günlerce bekleyüp masraf ediyorlardı; bu halden dolayı şikâyette bulunan sipahiler tediye memurlarını tazyik ettiler. İş ısyan derecelerine vardı: fakat Köprülü Mehmed paşa bu işi hal etti. Maaş işini bizzat üzerine alarak her gün maaş bitineeye kadar kendi huzuriyle ulûfeyi tevzi ettirdi ve bu usul kanun şeklini aldı (*Riko*, s. 439).

âzamın huzurunda verildikten sonra bütün ocakların ulûfesinin hitam bulması hisap kapanmasını icap ettirdiğinden bu hisap kapanmasına (*devr*) ismi verilirdi.

Devr işi Kapıkulu ocaklarının ulûfelerinin tamamen verildiğini gösterdiğinden bundan dolayı sadr-ı âzam'a padişah tarafından (*devir kürkü*) denilen hil'at gönderilirdi ki buna aid yeniçeriler kısmında malûmat vermiştik.

***

Sipahiler yani Kapıkulu suvarileri İstanbula yakın yerlerde bulundukları zaman, her ulûfede maaşlarını bizzat gelüp alırlardı; o tarihde mevcudları da az olduğundan İstanbulda fazla beklemezlerdi; daha sonraları mikdarları artmış olan suvarilerin uzak yerlere kadar gitmeleri ve oralara yerleşmeleri dolayısîle ulûfe için üç ayda bir İstanbula gelmeleri hem zor ve hem uzun zamana mütevakkıf olup bundan başka aldıkları ulufeler ancak yol masraflarını karşılayabileceğinden ister istemez ellerinde (*ibtida*) denilen tevcih kağıdlarını veya (*Rüüs*) larını 1) zabitlerine yahud arkadaşlarına bırakıp maaşlarını kırdırırlardı. Maaş verilirken isimleri okunanlardan taşrada bulunan oldukça zabitleri (*merd-i garib*) tabiriyle bunların taşrada bulunduklarını söylerlerdi.

Her ulûfede İstanbuldaki arkadaş veya zabiti taşradaki sipahinin rüus'ını göstererek ulûfesini alırdı 2). Bu maaş kırdırma muamelesine sipahiler arasında (*bozma*) ve bu ulûfeyi kıran adama da (*salıcı*) denilirdi; kârlı bir alış veriş olan (bozma) yani maaş kırma muamelesi sonraları pek ziyade su-i istimal edilmişti 3)

1) *Kavanin-i yeniçeriyan*, varak 108 b.

2) Bölük zabitleri ölen suvarilerin maaşlarını da (merd-i garib) diye taşrada imiş gibi göstermek suretiyle alırlardı (*Netayicül-vukuat* c. 3, s.90).

3) Uzak yerlerden gelmeleri müşkül ve maaşları ancak gidüp gelme masraflarına kifayet edecek suvariler (nâçar esamileri ocakları ricaline bırakup bervech-i ترازی terazi birkaç akçe alageldiklerinden ocaklı dahi bu ahvali kâr idinüp nice kimselerin ulufesin bozmağa mûtad oldular. Mevacib çıktıkça ol makule bozma tabir ettikleri esameler içün okunmağa ücret ile sergiye adamlar çıkarup bu tavr-ı mezmum cümle indinde müteâref ve malûm olduğundan alup virerek bir rütbeye vardı ki bir ulûfeye çıkan adam kendi ulûfesini alıcı mı yoksa salıcı mıdır fark olunmayup mahlulat haber alınmadan kaldı (*Raşid*, c. 4, s. 122). Sene 1127.

hattâ bir çok mahlul yani sahibi vefat etmiş iptidalar yıllarca bozma usulü ile kullanılmıştı 1); Bozma işi yalnız hazar vakitlerine münhasır olup seferlerde bu usul tatbik edilmez ve mutlak surette suvarilerin seferde bulunmalarına ehemmiyet verilirdi. Maaş defterlerinde yoklamada bulunmayanların isimlerinin üzerine (سفر نیامد *sefer neyâmed*) yani sefere gelmedi diye şerh verilirdi.

***

Paytahta yakın yerlerde bulunan ve mikdarı epey bir yekûn tutan suvarilerin her ulûfede İstanbula kadar gelerek hanlarda, odalarda oturup pek çok yolsuz hareketlerde bulunmaları hükûmeti ciddî bir karara sevk etti; bâdema taşrada bulunan suvarilerin *iptida*'ları, çavuşlarına verilecek ve ulûfe çıktığında çavuşlar ellerindeki *iptida*'lara göre bunların maaşlarını alup bulundukları yerlere göndereceklerdi. Bu şekil sipahilerin toplu bir halde İstanbula gelmelerinin önüne geçtiyse de bunların içinde vefat edenlerin iptidaları gösterilmeyerek çavuşlara kaldı. Bundan dolayı hükûmet, vefat etmiş olan sipahileri haber verenlere vefat edenin ulûfesinin yarısını vereceğini ilân etmişti 2). Bu sui-istimalden istifade eden bölük ağalariyle kethüda, halife, kâtip ve çavuşlar bu suretle (*bozma*) (عن يد *an yed*) (تعيش *teayyüş*) (*sergili*) diye efradı sınıf sınıf göstererek bir çok mahlul ulûfeleri hile ile elde ediyorlardı.

---

1) Sipah ağası Kara Osman ağa «ulûfe esnasında bozma namiyle ceyb ve damenleri esâme ile mâlâmal olanlar içün sergiden yirmi, otuz kise akçe kaldırup mezburlara teslim vaktinde bunların *bozma* iddia eyledikleri esamelerin ekseri mahluldür, Ne var bir mikdar hisse de bize virseler deyu birkaç kise akçesin kendü içün ifraz itmek istedi». *Raşid* c. 4, s. 70.

2) *Cevdet tarihi*, c. 1, s. 99 (Matbaa-i Osmaniye tab'ı).

KAPIKULU SUVARİLERİNİN KANUNLARININ BOZULMASI

Kapıkulu suvarileri birinci derecede Topkapı ile sonra, Edirne, Galata ve İbrahimpaşa saraylarından kanunen muayyen zamanlardaki çıkmalardan teşekkül etmişti; bundan başka yeniçeri ocağı efradının kıdemli ve hizmetleri görülenleri de buraya alınırlardı: Kul oğulları denilen suvari evlâtları ve eski saraydan bazıları ve bostancılardan çıkanlar da sonraları buraya alınmışlar ; bir de vezir ve devlet ricali adamlarından yani kölelerinden olanlar da suvari ocağına kabul edilmişlerdi. İşte suvari ocakları bu saydığımız yerlerden efrad alırdı : Bazan harpde fevkalâde yararlık gösteren müslüman yabancılardan veya yeni müslümanlardan da aşağı bölüklere suvari alındığı da vakiydi. Bundan dolayı bu son iki bölüğe *garip yiğitler* bölükleri denilmişti.

Onaltıncı asır sonlarında seferler münasebetîle bu kanuna riayet edilemediğinden suvarilerin arasına yabancılar girmeğe başlamış ve bu hal inzibatlarına halel vermişti. Sipahilerin arasına kanun hilâfına ilk defa yabancı sokan kumandan rivayete göre Özdemir oğlu Osman paşadır. Osman paşa, şark sefelerindeki hizmetlerinden dolayı bir kısım askeri, suvari ocağına kaydetmiş ve bundan sonra bu kapı kapanmamıştır 1). Ulûfe ve kayıd defterleri ellerinde bulunan çavuşlar bölüklerdeki münhalleri para mukabilinde ulema uşaklarına ve sanat erbabına da satmakta idiler. Bundan başka suvari ocağındaki mahlulleri doldurmak için yeniçeri kâtibi Aksaraylı Mehmed efendinin teklifiyle *mülâzim* ismiyle efrad kayd edilmesi usulü de meydana çıkmıştı 2). Tabii bu kanuna *muhalif* muameleler ocak disiplinini bozmuştu. Hattâ Birinci Sultan Ahmed, sipahilerin hem ulûfe ve hem de cizye defterleri dolayısiyle gürültü ettiklerini duyunca ağalarını çağırıp tehdid etmiş ve bu ağalardan sağ garibler ağası Yusuf ağa:

---

1) *Tarih-i saf*, s. 84 ve *Cevdet tarihi*, c. 1, s. 98.

2) *Hammer* (Atâ bey tercümesi c. 8, s. 263, 264.

"Pâdişâhım harem-i hümâyunda neşvünüma bulup nimetinizi yemiş olan kulların böyle münasebetsizliğe cür'et etmemiştir. Bunları Kırım hanı arz idüp ocağa alınan ve bazı kalelerde hizmet şartiyle bölüğe kayd olunan yabancılar yapmışlardır„ sözleriyle ocağa girmiş olan yabancıların nizamsızlığa sebep olduğunu söylemişti 1).

Suvari bölüklerine yabancı girmesi iki suretle yapılmıştı. Bu, ya harp zamanlarında kalelerde muayyen bir müddet hizmet şartiyle olmuş 2) veyahud yine muayyen bir müddet hizmet etmek kaydiyle ve (*serdengeçdi*) namiyle namzed yazılmakla temin edilmişti 3). Yalnız şu var ki (1062 H. 1651 M.) senesine kadar haricten alınacak suvari namzedleri üç sene muhafaza şartiyle ayrı bir deftere yazılarak hizmetlerini tamamen gördükten sonra yoklanarak mevcut olanlar maaş defterine kayd olunurlarken bu tarihde o usul ve kanun da kaldırılarak doğrudan doğruya esas ulûfe defterine yazıldılar ve hizmet etsinler ve etmesinler ocağa mal edildiler 4).

İkinci Sultan Osman'ın خلع halî ve şahadeti ve birinci Mustafanın ikinci cülûsu zamanındaki hükûmetsizlikde sadarete heveskâr olanlar askeri teşvik ile vezir-i âzam olmak istiyorlar ve Kapukulu efradını emellerine âlet yapıyorlardı. Vezir-i âzam Merre Hüseyin paşa pek çok vaidlerle elde ettiği makamını muhafaza için bazı kanunları bozup askerin arzularına göre bu kanunları değiştirmişdi; meselâ evkaf-ı salatin ile vezirlerin vakıflarının mütevelliliklerini, voyvodalıkları sipahilere vermek su-

---

1) *Zübdet-üt-tevarih*, (Mustafa Sâfî efendi) varak 55 ve *Hammer* (Atâ bey tercümesi c. 8, s. 72).

2) *Naima tarihi*, c. 5 s. 180 ve *Hammer tarihi* (Atâ bey tercümesi c. 10, s. 202) 1594 senesinde vezir-i âzam Sinan paşa, Avusturya seferi esnasında Rab kalesi muhafızlarını üç sene muhafızlıkta bulunduklarından dolayı bölüklere kabul iderek Özdemir oğlunun koyduğu usulü temadî ettirmişti (*Hammer* tercümesi, c. 8 s. 37).

3) Meselâ Belgrad muhasarası için 1320 nefer sipah tahrir olunmuştu (c. 2 s. 524) 1106 H. senesinde (Ruz-ı hızırda Edirne sahrasında bulunmak şartiyle ve onar akçe îptida ile sekiz bin mikdarı sipah ve silahdar serden geçdileri Anadolu tarafından müeeddeden tahrir olnnmak üzre ocak taraflarından tayin olunan on nefer ağalarına hil'at ilbas olundu..) *Zübdetül-vakayi* (varak 270) ve *Raşid tarihi* (Müteferrika tab'ı c. 2, s. 202).

4) *Naima tarihi*, c. 5, s. 180.

retiyle gûya anlara yaranmak istemişti 1). Nizamları bozularak kendi başlarına istedikleri gibi hareket eden sipahiler hiç kimseyi dinlemez olmuşlardı; hattâ mücrim olan arkadaşlarını kurtarmak için ağalarının dairesine hücum edecek kadar itaatsızlık göstermişlerdi 2).

***

Suvari ocağı efradı, Yeniçeriler gibi büyük devlet adamlarının kapularında ve şurada burada bulunduklarından dolayı seferlerde noksan efrad ile hareket ederler fakat ulûfelerini defterdeki mevcut üzerinden alırlardı. Bu mahlûllerden kalan parayı veya himaye ettikleri suvarilerin paraları *bozma, an yed, teayyüş, taşralı, sergili* isimleriyle gerek sefer ve gerek hazarda ağa, kethüda, çavuş ve sairenin ceplerine girmekte idi; bu cihetler bilindiği halde bir ısyan korkusundan dolayı yoklamaya cesaret edilemiyordu; bu yoklama yapılsa da ağa, çavuş ve diğerleri bunları saklayabilirlerdi. Bunları meydana çıkarmak için mahlûl haberini getirenin yevmiyesine zam yapılıyorsa da 3) ocak gayreti ve ocak adaveti sebebinden dolayı çoğu bu mahlulleri bildikleri halde söylemiyor ve söyliyemiyorlardı.

Bu yolsuzluklara dair bir fikir verebilmek için on yedinci asrın ilk yarısı içinde ve İkinci Osman zamanında yazılmış olan bir mehazimizdeki bazı mutalaları buraya aynen nakl ediyorum:

" . . Ve Kapukulları dahi altı bölük cem'an yirmi bin neferden ziyade iken hâlâ her sefer vaki oldukca cümle beş

---

1) *Vakayi-i tarihiyye*, varak 223 b.

2) «Vüzeradan bazıları uğrun (gizlice) ocaklara akçe bezl iderler vezâret ümidlerinde ikinci mah-ı zilkade evasıtında fesadlar zuhur ider. Bölük halkından bir kaç eşkiyanın hakkından gelmesine ferman olmağın ağaları kapularında alıkonulup şer'an davacıları gelüp mahbus iken bir alay tevabi ağalarının odasından mezburları halâs ittik der». *Vakayi-i tarihiyye*, varak 229.

3) Bu esnada sipahiler mukabelecisi Molla Kasım efendi bölük halkının müteveffa olanlarından haber getürene bir akçe terakki mahlulünden virile deyu ferman olunmağla bu seferlerde nâ bedid olan yedi ve sekiz yüz nefer bölük sipahilerinin ulûfelerinden yevmiye hızâne-i âmireye külli akçe sây olduğu mukabele ve zahir olmağın.. Sene 1004 (*Selânikî*, basılmamış nüsha varak 321 b).

altı bin neferden ziyade (*ile*) sefere varılmadığı mukarrerdir. Ekser ziyade ulûfeli olanlar dahi kimi defterdarların mal-ı mîrî hizmetinde deyu istihdamda kalup ve kimi Vüzeranın bid'at olan defterlüsü deyu (*mande*) kalup ve kimisi ağaları ve kâtipleri ulûfelerin almak için himayelerini alup ve seferlerde ulûfe yoklaması oldukta mevcut deyu defterlere yazılıp bu takdirce sefere gidenler dahi ekseri türkten ve celâlilikten hasıl olmuş ve dirliğin satın almış (yâni kanun üzre yoldan gelmemiş) altı ve yedi ve sekiz ve onar akçeli sipahiler sefere varırlar; bu takdirce bu makûlelerden nice hizmet umulur ve Devlet-i âliyye için ne menfaat fehm olunur ? belki hizmetleri şer' üzre ve daima hilâf üzre iderler . . „ 1).

1092 H. 1681 M. senesinde yapılan yoklamada sipah ve silâhdarlar ile diğer dört bölükteki efradın ekserisinin isimlerinin defterdeki isimlere mutabık olmadığı anlaşılmış ve yalnız sipah bölüğünden dört bin nefer tashih edilmişti 2). 1105 H. 1693 M. senesinde Vezir-i âzam Bozoklu Mustafa paşa Nemçe seferinden avdet iderken ulûfe verileceği sırada süvarileri yoklamak istemişti. Mehazimiz olan *Zübdetül - Vekayi* bunu yazdıktan sanra şöyle diyor:

“Vâkıâ sipah ve silahdar ocaklarında olanların kati vafiri kapularda olup hizmete gelmezler; yoklama olup temyiz ve tefrik olunmak murad olunsa ocaklusu hezar hile ile ihfa ve bir tek nefi gösteremiyecekleri nümayan olmağla ismine mutabık tashih ile beşer, onar akçeleri hazinemande olunup müceddeden yedlerine iptida 3) virilmek üzre müsareat gösterüp ferman virmeleriyle sefere varılup avdet ve ulûfe ihraç olunca hisap ittirildikte kırk bin akçe miktarı yevmiye sây-ı hazine olduğu zahir oldu. Yoklama olunmuş olsa, üç dört yüz esami mahlül gösterilmek emr-i muhal idi ve ocaklarda cemi-i zamanda yoklama ile bir şey tahsil olunmamıştır. Ancak yine ocakluyı haline koyup böylece hüsn-i tedbir ile olduğu halde nef-i külli zuhurı mukarrerdir . . „ 3).

---

1) *Kitab-ı müstetab*, (kütüphanemizdeki nüsha) s. 21.

2) *Raşid tarihi*, c. 1 s. 367.

3) İptida; Kapukulu süvarilerinin ellerinde isim ve maaşlarını gösteren rüusleri olup bir nevi hüviyyet ve maaş cüzdanı idi. Bunu daima yanlarında taşırlardı. Süleyman Paşa bunların hüviyyetlerini de kaydetmek istediyse de muvaffak olamamıştı.

Filhakika ocak yoklamaları tehlikeli olup bir çok esameyi ve iptidayi saklayan veya para ve himaye mukabilinde suvarileri sefere götürmiyen ocak zabitlerinin suret-i haktan görünerek askeri teşvik etmeleri ihtilâl ve kıyama sebep olduğundan her Vezir tarafından böyle bir işe cesaret edilemezdi.

1098 H. 1687 M. senesinde Vezir-i âzam Süleyman Paşa ordularımızın Avusturyalılara karşı mağlup olup çekildikleri bir sırada sipah ve silahdar bölüklerini ikişer yüz bölük üzerinden tertip 1) ve her bölüğe birer ser bölük tayini suretiyle bunlara nizam vermek istemiş ve derhal yoklamalarının yapılmasını emr eylemişti; kendisi bizzat bu işi takip edüp hergün Belgrad'ta *(Abaza kasrı)* mevkıinde sipah ve silahdarları, *iptida*'larını görmek suretiyle yoklamış ve her birinin iptidasının arkasına eşkâllerini tahrir ettirmişti 2). Fakat bu halden müteessir olan sipah ve silahdarlar, Paşanın yoklamasına tahammül edemiyerek çıkardıkları bir ısyan ile binnetice Süleyman Paşanın katline ve Avcı Dördüncü Mehmedin hal'ine kadar işi ileri götürmüşlerdi 3).

1202 H. 1787 M. seferinde toplama askerle *Babadağı*'na gelen Kapukulu suvari ocaklarının lâyikîle yoklanmasına Serdâr-ı ekrem tarafından emir verildiği halde hileleri meydana çıkacak olan ocak zabitleri, *Deli orman* taraflarından başlarına adamlar toplayarak hilâf-ı kanundur diye isyana kalkmışlar isede Sadr-ı âzam ve Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşanın tedbiriyle aralarına tefrika düşürülüp ileri gelenlerinden bazılarının öldürülmesiyle burunları kırıldı ve kendilerine me'kel olan iptidadan kırk bin akçeye kadar hazineye bir münhal parası vermeği

---

1) Ocak kanunu mucibince Sipah üçyüz ve Silahtar ikiyüz altmış bölük idi. Süleyman Paşa her iki bölüğü de ikişer yüz yapmak istemişti.

2) *Zübdetül-Vekayi* varak 110 b ve *Raşid tarihi* c. s 497.

3) Sipah ve Silahtarlar, ellerindeki iptidalarının arkasına hüviyyetelnin kaydından ve kendilerinin Pençikli esiri derecesinde sayılmalarından pek müteessir olmuşlar ve hükümdara takdim ettikleri arz-ıhalde şöyle demişlerdi. «Tevarih-i Âl-i Osmaniyani tetebbu iden erbâb-ı Maariften birinin manzurı olmamış iken iptidalarının zahrına darülhârpten henüz ahz olunmuş üsara Pençiği gibi eşkâl yazdırmağla leşker-i sipah dahi bir tarihte vaki olmayan bu ahval-i garibeyi) müşahede eylediklerinden dolayı kendisinden yüz çevirdiklerini arz eylemişlerdi (*Zübdet ül-Vekayi* varak 119 b).

taahhüt eylemişlerdi 1) bu hal, *iptida* su-i istimalinin açıkca yapıldığını ve bunlardan bir miktarının hazineye verilmesine ve bu hususta hükûmetle mukaveleler yapılmasına kadar işin çığrından çıkmış olduğunu göstermektedir.

***

On sekizinci asırdan itibaren hiç bir suretle itibar ve kıymetleri kalmayan Kapukulu suvarileri nizamsız ve metrûk bir halde bırakılmış ve yalnız seferlerde mevcutlarından ve serdengeçti olarak yeni yazılanlarından şöyle böyle istifade edilmeğe çalışılmıştır, Bunların son zamanlarına yakın bir devirde Sadr-ı âzam Laz Ahmed Paşanın Sadaret kaymakamına gönderdiği 1227 Rebiulevvel 7 tarihli bir tahrirattan alınmış olan aşağıdaki bir kaç satır, bu tarihteki kapı kulu suvarileri hakkında bir fikir vermeğe kâfidir:

“ . . Dergâh-ı âli sipah ve silahdar ocakları neferatının geçen sene evvel-i baharında ordûy-ı hümâyunda ısbât-ı vücut eylemek ve yoklama olunup nâmevcutlarının esamileri hazinemande ettirilmek üzre fermân-ı âli îtâ olunmuşken neferât-ı merkumeden yüz adam gelmeyüp ocaktan denilen beş, on çavuş ve zabitandan ibaret olduğuna binaen cümlesinin esamileri hazinemande olmak iktiza etmiş ise de mücerred kıl-ü kal olmamak içün zikr olunan ocaklar zabitanının rıza ve ihtiyariyle iki ocaktan sekiz bin akçe verilmek üzre rabıta verilmiştir.„ 2).

İşte bu misal de ocağın acıklı vaziyetini ve hükûmetin aczini açıkca göstermektedir. Miktarı binleri geçen sipah ve silahdar bölüklerinden sefere yüz adam gelmemiş ve gelmiyenlerin ulûfeleri kesilmek lâzım gelirken bir hadiseden korkulduğu içün Sadr-ı âzam, bölük zabitleriyle hazineye sekiz bin akçe verilmek şartiyle sulh olmuştur!

---

1) *Üss-i Zafer*, s. 248.
2) Dolap 2 sandık 68 hat No. 1.

KAPUKULU SUVARİLERİNİN ISYANLARI

Çoğu Padişah saraylarından çıktıkları için bir vakıtlar itibarlı bir mevkileri olan Kapukulu suvarilerinin hazar ve sefer zamanlarında da hükümdara yakınlıkları ve muhafız olmaları itibariyle kendilerine kıymet ve ehemmiyet verilirdi; bundan dolayı on altıncı asrın son yarısından bir az sonraya kadar bu ocak, devletin asîl bir suvarisi telakki edilmekte idi; fakat kendilerine karşı gösterilen bu itibarı yine kendileri baltalamışlardı. İsyanlarda ön ayak olmak suretiyle on altıncı asrın sonlarında başlayan ve sonra sık sık tekrarlanan serkeşlikleri neticesinde yedikleri sille ile tedrici surette itibarlarını kayb etmişler ve aşağı bir dereceye düşmüşlerdi; o kadar ki vücutlariyle ademleri müsavi addedilecek kadar itibarları kalmamıştı.

***

Kapukulu suvarilerinin on altıncı asır sonlarına yakın zamana kadar tarihlerde zikre değer bir serkeşlikleri görülmemişti; Kapukulu ocakları içinde Divan-ı hümâyunu basarak Padişahı tehdit eden ilk ocak budur. 983 Ramazan 28 (1575 Şubat) senesinde cülûs bahşışını müteakip Kapukulu suvarileri ansızın divana gelerek bâzı iddialarda bulunmak suretiyle bir hak talebinde bulunmuşlarsa da Sokullu Mehmed Paşanın kendilerine kanunu anlatmak suretiyle bunları iknâ eylemesi üzerine yanlışlıklarını anlayup dağılmışlardı 1). Bu hal bir ısyan mahiyetinde olmadığından ehemmiyeti yoktur; fakat 996 Cemaziyelahır (1588 M.) tarihindeki ısyanlariyla diğer kapukulu ocaklarına ve bilhassa Yeniçerilere de yol göstermişlerdir.

İtibar ve derece itibariyle Kapukulu süvarileri Yeniçerilerden ileri olduklarından Yeniçerilerle aralarında bir rekabet vardı; bilhassa seferlerde aralarında münazea eksik olmazdı; bunların hükûmete karşı sık sık vukua gelen tehditkâr vaziyetleri hükûmeti bunlara karşı koyacak bir kuvvet olan Yeniçerileri

---

1) *Selânikî tarihi*, s. 135.

tutmağa sevk etti ve bu suretle Yeniçeri ocağı elde edilerek anlar vasıtasiyle sipahilere yani suvarilere karşı kondu; sipahilerin belli başlı ısyanları ve bu arada Yeniçerilerle beraber hareket etmeleri bilhassa on yedinci asrın ilk yarısı içindedir. Bundan sonra itibarlarını kaybeden bu zümrenin rolünü fazlasiyle Yeniçeriler yapmışlardı.

***

Sipahilerin ilk isyanları yukarıda gösterdiğimiz 1588 senesinde olup bu da akçenin vezin ve ayarı bozulup hurda hale gelmesi ve esnafın bunu noksan olarak almak istemelerinden doğmuştur. Evvelce yüz dirhem gümüşten beşyüz akçe kesilmek kanun iken seferler dolayısiyle bu mikdar gümüşden iki bin akçe kesilmiş ve bu hal es'ârın yükselmesini intac edib bunun neticesinde bir kuruş kırk akçe iken seksen akçeye alınıp verilmeğe başlamıştır.

İşte bu hal sebebiyle suvariler bir gün kendilerine verilmiş olan hurda akçeleri ellerine alup şeyhulislâm Şeyhî efendiye götürüp bu parayı bize ulûfe diye veriyorlar; lâkin esnaf bizden almazlar, yiyecek ve içecek için zorla verirsek aldığımız halâl olur mu? diye sormuşlar. O da haram olur deyince doğru vezir-i âzam Siyavüş paşanın konağına gelmişler o da, "paranın ıslâhı için Beğlerbeği Mehmed paşaya emir verilmiştir„ sözleriyle başından savmış 1). Bundan sonra sipah doğruca Beğlerbeği Mehmed paşaya gidüp "üçyüz yıldanberi padişahlar askere böyle ulûfe verdi mi? Sen geldin mukarrib oldun hal böyle oldu„ diye söylendiklerinden Mehmed paşa bilvasıta sert mukabelede bulunduğundan oradan da me'yûsen avdet eden sipahiler ertesi günü divana gelerek ısyan ettiler; nasihat etmek istiyenleri taşladılar, ağalarını döğüp sarıklarını boyunlarına doladılar; Beğlerbeği paşa ile defterdar Mahmud efendinin başlarını istediler; Beğlerbeği elimize girmedikçe dışarı çıkma-

1) Beylerbeği Mehmed Paşanın Padişaha tekarrüp ile kendisini sevdirmesi Vezir-i âzam ve diger Vezirlerin istirkaplarını mûcib oluyordu. Sipahi kıyamını fırsat bilen rakipleri zavallının felaketine sebep oldular. Para işi anın elinde olmadığı malûm olduğundan Mehmed Paşa mağduren öldürülmüştür. *Âlî tarihi* (basılmamış kısım varak 308).

yız dediler; Padişah pek sevdiği Beğlerbeğinin kanının kendisine bağışlanmasını söyledise de dinlemediler. Sözünün geçmediğini gören padişah saray iç oğlanlariyle bostancı ve baltacıların silahlanmalarını emr eyledi ise de devlet erkânı muvafakat etmediler, nihayet Beğlerbeği ile baş defterdarı saray meydanında öldürdüler. Padişah bu ısyanı önleyemiyen silahdar bölüğü ağası Davud ağayı öldürmek istediyse de âsîler vermediler; bu hal üzerine vezir-i âzam ile şeyhul-islâm azl olunup seferde bulunan sipah ve sağ garibler ağalarından maada İstanbuldaki ağaların da vazifelerine nihayet verildi 1).

Sipahiler bu muvaffakiyetlerinden birkaç sene sonra yine mevacib yani maaş için ayaklandılar. 1001 Rebiul'ahır, 1595 M. senesinde Kapukuluna ulûfe çıkup yeniçerilerin maaşı verildikten sonra para noksan gelüp iç hazineden yardım edilmediği için suvarilerin maaşlarının tedricen tekmil edilmesi tekarrür ettise de buna razı olmayan suvariler baş defterdar Emir paşanın başını istediler 2). Ulûfeleri tam verilmek üzre iç hazineden para çıkarıldı ise de istemeyüp defterdarın idamında ısrar ettiler; nasihat dinlemediler; vezirler, bunların ayaklarına gittilerse de taşladılar, padişah nasihat yollu hatt-ı hümayun gönderdi fakat o da müsmir olmadı, Nihayet bu hal üzerine defterdar başından *Mücevveze* denilen serpuşunu çıkarup sipahların yanına gitmek istediyse de ehl-i divan razı olmadı; fakat divan erkânından Boyalı Mehmed paşa, hiç sevmediği defterdar hak-

---

1) *Âlî* (basılmamış kısım varak 308) ve *Selâniki tarihi* s. 252.

2) *Selânikî* basılmamış nüshasında rebiul-ahırın 23 üncü salı günü cereyan eden bu hâdiseyi anlatarak yeniçerinin yüz beş kise alup beş kisesi altun, mâdasının kuruş ve yarısı çil akçe olduğunu ve anlar gittikden sonra otuz yük sipahilere yirmi yük silahdarlara ve sair bölüklere mikdarınca tayin olunup paralar kaldırılmak üzre iken hâdisenin meydana çıktığını şöyle anlatıyor: Eski sipahilerden birkaç kişi (bizim ulûfelerimiz her zamanda nısıf noksan üzre virilmeğe sebeb ve bais nedir? Yoldaşlar mevcud olup yoklanup ulûfelerimiz mukabele ile bağlanup verilmez oldu, ikişer üçer kıst ulûfeler almakda küllî zahmet çeker olduk; bizi zelil ve hur ve hakir eylediniz. Behemehal bizim ulûfelerimizi mâ tekaddemden mukabele ile geldüğiniz üzre bittemam çıkarup teslim eylemeniz lâzımdır. Eylemez iseniz ulûfeyi kaldırmazuz) deyüp ayak dirediler. Tekmil idelim diye birkaç yük daha virdilerse de almadılar. kâtib ve çavuşlarına söğüp saydılar vezir-i âzam ile defterdarın başını istediler. *Selâniki*, (*Esad ef. Ktp.* 2259 varak 169).

kında vezir-i âzam Siyavüş paşayı tahrik ettiyse de Kadıasker Bostanî zâde müdahale idüp:

"Bu divan, Yezid divanımıdır ki bunda Âl-i resulün başını keseler?„ sözleriyle teenni tavsiye etti. Nihayet yeniçeri ağasına hatt-ı hümâyun gönderilerek divana davet olundu. İkindi zamanına kadar devam eden bu hal üzerine seyirci ve işi olmayanlardan bir haylısı saray avlusuna dolmuşlardı; bu sırada kapucular, seyircilerle, divana gelen şikâyetçileri dışarı çıkarırlarken birdenbire *bire vurun* diye ortalığa yayılan bir ses üzerine sipahilerin vurulmasına padişah müsaade etti zanniyle 1) oradakiler ellerine geçen sopa ve bağçe parmaklıkları ve o sırada saray matbahına gelen odun arabalarındaki odunları kaparak sipahilere hücum ettiler: üçyüz kadar suvari ölüp ölüleri denize atıldı 2). Bu sırada yetişen yeniçeriler de halkı dağıttı; divan erkânı da evlerine gittiler 3). Bu vak'a dolayısiyle Hükûmet, sipahilere karşı ilk defa olarak yeniçerilerden yardım istemişti.

Sipahilerin seferler esnasında da bazı yolsuzlukları görülmekte ise de bunlardan bahs etmeğe lüzum görmedim; yalnız bir tanesini yazayım. 1002 H. 1594 M. senesinde *Yanık* kalesini alan Vezir-i âzam Sinan Paşa *Segedin* de kışlayacak iken sipahilerin ısrarı ve Paşanın çadırını yıkmaları üzerine Vezir-i âzam ister istemez Belgrad'da kışlamağa mecbur olmuştu 4). Bunların taşralarda kazalarda bulunanları da halkın başına bela kesilmişler ve hazar vaktinde de mıntakalarında her işe müdahele eylemişlerdi 5).

1003 Şaban 1595 M. senesinde vezir-i âzam Ferhad paşa divandan çıkup sarayına giderken evvelce *Gence* kalesinde üç sene kapanup hizmet etmek şartiyle bölüğe kayd olunmaları tekarrür eden kuloğulları, paşayı karşılayup üç sene hizmet et-

---

1) *Peçevi tarihi*, padişahın harem-i hümâyun hademelerine (şu bî edebleri sürsünler, inad iderlerse vursunlar) diye ferman eylediğini yazar (c. 2 s. 123).

2) Sipahilerden maktul olanların ölülerini şeyhul-islamın, padişaha ısyan edenlerin namazı kılınmaz diye fetva vermesi üzerine denize atıldığını *Selânikî* yazar (varak 171).

3) *Naima* c. 1 s. 75.

4) *Naima* c. 1 s. 84.

5) «...Bölük halkı ise zulüm ile âlemi istîab eyledi nedirki bizi hâhimler haps idemez ve ahz idemez deyu memalik-i mâmureyi harap eyledi..» *Âlî tarihi*, basılmamış son cild s. 341.

tiklerini ve isimlerinin deftere kaydile ulûfelerinin buradan çıkmasını istemişlerdi 1). Halbuki bunların ulufeleri *Gence* ve *Tebriz* hazinesinden verilmek icap ediyordu; paşa kendilerine bu suretle mukabele edip ülilemre itaat etmelerini ve etmiyenlerin kendileri kâfir ve karıları boş olduğunu söylemişti; sipahiler bunu vesile yaparak serdar bize kâfir dedi, böyle serdardan ne umarız? diye söylenmeğe başladılar; sabık vezir-i-âzam Sinan paşa taraftarı sipahiler bunları teşvik eyliyerek ertesi günü hep birden divana hücum ile Ferhad paşanın başı kesilmeyince dağılmayacaklarını söyleyüp nasihat dinlemeyüp gelenleri taşladılar, *Gence*'den gelenlerin ulûfelerini vermek istedilerse de onu da red ettiler; divan kapusundan vezirleri sağ çıkarmayız, elbette Ferhad paşanın başını isteriz dediler; bunun üzerine Ferhad paşa padişaha bir *telhis* takdim ederek kendisinin anlara söylediği sözü Lala Mehmed paşa ile sair vezirlerin duyduklarını ülil-emre itaat etmiyenlerin dinlerine zarar mukarrerdir dediğini ve bu sözde hata olmadığını arz ettikten sonra buna ilâve olarak:

"Bu kulunuz dünyadan gitmekle padişaha vezir eksik olmaz; lâkin bu muradlarına müsaade olunduğu surette giderek tuğyanları iştidad bulup mukavemetleri müşkül olur bir mertebe ki tenfiz-i ahkâm mümkün olmaz„.

diyerek arza girecek olan yeniçeri ağasına şifahen odalardan müsellah ziyadece yeniçeri getirilmesini ve bostancıların yararlarının silahlandırılmasını ve emre intizar eylemelerinin ferman olunmasını tavsiye etmiştir.

Padişah Ferhad paşanın telhisi gibi hareket etmiş ve bu sırada kadıaskerleri takiben vezirler de arza girdikleri sırada padişah Ferhad paşaya:

"Sen burada dur, benim tarafından vezirlerim varup nasihat itsünler; kârgir olmazsa karar üzre tedariklerini görelim„ demiş.

Vezirler bunların yanlarına nasihate gitmişlerse de taş atarak hücum ettiklerinde yeniçeri ve bostancılara emr olunup biran içinde sipahileri dağıtmışlar ve işi bastırmışlardı. Bu hâ-

---

1) *Selânikî* Mustafa efendi, basılmamış nüshasında ısyana sebep olan sipahilerin Gence kalesinden gelenler olmayup Yanık kalesi seferinden İstan bula gelüp cülûs bahşişı isteyenler olduklarını söylüyor (varak 261).

diseye sebebiyet verenlerin Ferhad paşaya aleyhdar olan sabık vezir-i âzam Sinan paşa ile Çagala zade Sinan paşa oldukları anlaşılmış, padişah Sinan paşanın gözlerine mil çekilerek Karahisara nef'yini ve diğerlerinin de cezalarının verilmesini Ferhad paşaya emretmişti: Fakat Ferhad paşanın dostları göze mil çekilmek usulüne yanaşmamasını ısrarla tavsiye ettiklerinden Sinan paşa Malkaraya, Çağala zade Karahisar ve Siyavüş paşa da Konyaya sürülmüşlerdi. Bu hadiseyi müteakip padişah tarafından yeniçerilere yüz bin kuruş in'am olunmuş ve ocak ağalarından on kişiye hil'at giydirilmiştir 1).

Selânikî Mustata efendi sipahilerin bu kıyamını yazdıktan sonra böylece sık sık askerin ayaklanması hakkında şu mütaleada bulunmaktadır 2):

«Bir alay bedbaht müfsid eşkiya her zaman istediklerin itmekle mehâbet-i saltanat mürtefi olup devletin ve hükûmetin revnakın giderüp mağlup eylemek kasd eylemişlerdi. Ve bu rüsvaylıklara sebeb ve bâis merhum ve mağfurünleh Sultan Murad Han devletinde erazil-i ecnebiyye-i bî asıl ve bedsirişt harem-i muhtereme dahil olup ve yeniçeri ve cebeci ve topçu ve sair ocaklarına rüşvet ile raiyyet taifesi, çift bozan ve tat ve çepni ve çingâne ve yahudi ve lâz ve rus ve şar (şehir) oğlanı mâderbehata dirlikler idinüp serdar vasıtasiyle bölük halkına ilhak olunmağla âdâb ve hürmet bilkülliyye götürüldü; perde-i mehâbet-i hükûmet yırtıldı ve bu vasıta ile sadr-ı hükûmete nâ ehil ve nâ kârdanlar gelüp oturdu..»

***

Sipahi kıyamı bundan sonra da devam etmiştir. 1603 senesinin ilk ayında sipahilerin yeni bir serkeşlikleri görüldü; Padişah üçüncü Mehmedi ayak divanına çağırdılar; kendileri pek itaatli imişler gibi Anadoludaki celâli kıyamlarından bahs ettiler ve bu hallerin zuhuruna sebep olarak da altı bölük ağalariyle ak hadım ağalarını ve bazı vezirleri göstererek başlarını istediler. Ordu cephede Avusturyalılarla harp halinde idi; nihayet kızlar ağası Osman ağa ile kapu ağası Gazanfer'in başları kesilmek suretiyle iş zahiren yatıştı; fakat işin iç yüzü bu değildi. Sipahilerin ısrarlariyle sadaret kaymakamı olan Güzelce Mahmud paşa ile şeyhul-islâm Sunullah efendi söz birliği ede-

1) *Naima tarihi*, c. 1 s. 117.
2) *Selânikî*, basılmamış nüsha varak 126.

rek cephede bulunan vezir-i âzam Yemişci Hasan paşa aleyhinde çalışıyorlardı; bunu haber alan ve sipahilerin kıyamını duyan Hasan paşa hemen İstanbula hareket etti. Yolda gelirken sipahilerin kendisinin İstanbula girmesine mani olacaklarını gizlice haber aldı ve Silivri kapusundan şehre girmesi tavsiye olundu. Hasan paşa adamlarının tavsiyeleri gibi hareket etti, ve geldiğini Padişaha bildirdi. Yemişci Hasan Paşanın geldiğini duyan sipahiler, ertesi sabah Müftü Sun'ullâh efendiye giderek Avusturya seferinin fena gitmesinden ve Anadoluda Celâliliğin tevessuundan dolayı kifayetsiz olan Sadr-ı âzamın katli için fetva aldılar; Kaymakam Mahmud Paşa, iki kadıaskeri çağırarak bu fetvayı anlara da imzalattırup Padişaha gönderdi ve bu talep kabul edilmez ise Padişahın muhatarada olduğunu bildirdi.

Güzelce Mahmud Paşanın Vezir-i âzam olmak için sipahileri tahrik ettiğini bilen Yemişci Hasan Paşa, Padişahı Mahmud Paşa aleyhine çevirdi ve Mahmudun katline müsaade aldı; fakat Mahmud Paşa kaçtı ve saklandı; Yeniçerileri kendisine celp eden Sadr-ı âzam, hayatının tehlikede olmasına mebni Yeniçeri ocağına iltica etti ve Sun'ullah efendinin âsilerle beraber olduğunu Padişaha arz ederek îdamını ve mümkün olmazsa nefyini rica eyledi; bundan başka ulemayı, şeyhleri ve devlet ricalini Süleymaniye camiine davet etti; ertesi günü bizzat sadr-ı âzam Süleymaniyede toplanmış olanlara karşı padişahın yeniçerilere hitaben gönderdiği hatt-ı hümâyunı okudu. Bu hatt-ı hümâyunda vezir-i âzama yardım edilerek zorbaların hakkından gelinmesi irâde olunuyordn. Bunun üzerine iptida sipahilerden, ısyana müşevvik olanların başları istendi ise de red ettiler.

Bunun üzerine padişahın emrine memnuniyetle itaat edeceklerini söyliyen yeniçerilerin hareketiyle Atmeydanında Arslanhane kurbindeki mevki ile Darphane civarındaki Kurşunlu hanını karargâh yapan sipahiler dağıtılarak ele geçen Poyraz Osman ve Öküz Mahmud istintak edildikten sonra îdam olundular 1). Poyraz Osmanın ifadesinden bu ısyanın sadr-ı âzam

---

1) *Naima*, c. 1 s. 295 ilâ 308 ve *Peçevî tarihî* c. 2 s. 255 ve *Hammer* [Atâ bey tercümesi] c. 8 s. 20.

olmak isteyen Güzelce Mahmud paşa ile Sun'ullah efendi tarafından tertip olunduğu ve sipahilere verilmek için otuz bin filuri hazırlandığı anlaşılmaktadır. şayan-ı dikkat olan bu tertibat için Naima tarihine bakınız 1).

Sipahın yeniçeriler tarafından yedikleri bu ikinci darbe iki ocak arasına müthiş düşmanlık soktu. Bundan sonra tenha buldukça birbirlerini öldürmeğe başladılar; bu hal taşradaki yeniçeriler ile sipaha da sirayet etti 2).

Bu vak'adan sonra Kapukulu suvarileri epey müddet sükût ettiler; Birinci Ahmed zamanında ufak tefek münasebetsizliklerden başka birşey olmadı. İkinci Osmanın ha'li ve katliyle Birinci Mustafanın ikinci defaki hükûmdarlığında yeniçeriler ile sipahiler en kuvvetli rollerini oynadılar. Hükûmet tamamen ellerinde idi; her iki ocak birlikte hareket ediyordı. Sipahilerin *koyun parası* ismiyle istedikleri zamlar Merre Hüseyin paşanın sadareti zamanında kabul edildi.

Bundan başka evvelce mevcud olup sonradan terkedilmiş olan sipahilerin haraç tahsili bu tarihten itibaren tekrar tatbik edildi ve sipahilerin ellerine haraç defterleri verildi; alâkadarlar bu defterleri Fatih camiinde müzayedeye çıkardılar, kim arttırdıysa ona verdiler 3).

Dördüncü Muradın ilk zamanlarında da İstanbuldaki sipahilerin şımarıklıkları son derece arttı; içlerindeki Saka Mehmed ve Rum Mehmed gibi zorbalar ihtilallerde ön ayak idiler; divana müracaat ile istediklerini yaptırıyorlardı; kendilerini himaye eden Recep paşa bile bunların isteklerinden bıkmış ve şaşırmıştı. İçlerinden isimleri çalınup tard edilenler yine ocağa alınmışlardı; (1041 H. 1631 M.) senesi ramazanı bitüp bayram gelince para kazanmak ve bu vesile ile devlet erkânını sızdırmak isteyen sipahiler salıncaklar kurup hanlarda odalar döşediler; âyan ve erkâna ve hattâ saraya bal mumları gönderüp [davet makamında] salıncaklara bol bol çuhalar ve kumaşlar astılar. Kurdukları salıncakların her birinin adını yazarak vezirS lere yazılı bir kâğıd ile mum gönderdiler. Vezirler de ağaları

1) *Naima*, c. 1 s. 305.
2) *Naima tarihî*, c. 1, s. 309.
3) *Fezleke*-i Kâtib Çelebi, c. 2 s. 142.

vasıtasiyle her bir salıncağa çuha ve kumaş yolladılar ve göndermiyenlerden zorla aldılar 1).

Dördüncü Muradın nihayet çocukluk devri geçmiş, yaşı yirmiye gelmişti. Sekiz senedenberi yeniçeri ve sipahilerin müteaddit defalar edebsizliklerini gören padişah artık validesinin vesayetinden kurtularak devleti bizzat ele almış ve sipahilerle beraber olarak kendisini tehdid eden vezir-i âzam Recep paşayı huzurunda öldürttükten sonra temizliğe başlamıştır. Padişah yeniçerileri ele alup suvarilerin tediblerine karar vermişti. Recep paşanın yerine gelen yeni vezir-i âzam Tabanıyassı Mehmed paşaya padişah emir vererek bundan sonra sipahilere ceddi Kanunî zamanındaki mülâzemet hizmetlerinden mâadasının verilmesini men etti. Buna razı olmayan sipahiler ayaklanarak Sultan Ahmed meydanında toplandılar; padişah deniz kenarında Sinan paşa köşkünde bir ayak divanı yapup vezir, şeyhul-islâm ve diğer divan adamlarını, ocak ağalarını ve muhalefet eden sipahilerin ileri gelenlerinden bazılarını celp ederek nasihat etti; kanuna riayet eylemelerini, içlerindeki ehl-i fesadı teslim etmelerini söyledi. Yeniçeriler mutlak surette itaatlerini arz ettiler; sipahiler arasından gelen ağalar korkarak söz verdiler. Nihayet sipahilerin bâdema Kanunî Sultan Süleyman zamanında verilen hizmetlerden başka hizmetlere müdahale etmemeleri hakkında hüküm yazıldı ve bu hüküm, şahid olarak vezir-i âzam ile şeyh ul-islâm ve saire taraflarından imzalandı 2); fakat hüküm kâğıtta kaldı; Çünkü sipahiler ayak diriyorlardı: ıslâhata kat'i olarak karar veren Sultan Murad, bunlardan ileri gelenleri tutturup boğdurdu ve kaçanlar da eldeki defter mucibince yakalandıkça haklarından geldi; içlerinde bir namdar adam bırakılmadı 3). Saka Mehmed, Cin Ali, Cadı Osman, Deli İlâhi gibi en azılıları ortadan kaldırıldı.

Dördüncü Muradın İstanbulda ve taşrada mütemadî takibi neticesinde elde edildikçe öldürülen kapukulu suvarilerinin ileri gelenleri gittikten sonra bunlar epey zaman kendilerini toplayamadılar; bundan dolayı Sultan İbrahim devrinde bunların ısyan

1) *Hammer*, c. 8 s. 230 ilâ 232 (Atâ bey tercümesi)

2) *Fezleke*, c. 2 s. 144 *Naima* c. 3 s. 113 *Hammer* (Atâ bey tercümesi c. 9 s. 149):

3) *Naima, C. 3, S. 118.*

hareketleri görülmedi; fakat bu padişahın hal, ve katliyle yerine oğlu Dördüncü Mehmedin geçmesi ve İstanbuldaki ocaklıların faaliyetleri, bunların da baş kaldırmalarına sebeb oldu. Taşradaki suvarilerin mühim bir kısmı İstanbula gelerek fırsat bekliyorlardı; bu sırada saltanat tebeddülü münasebetiyle Topkapu sarayı ile Galata ve İbrahim paşa saraylarındaki iç oğlanları ile acemilerden bir iki bin kişi sipah ve silahdar ocaklarına verildiklerinden bunların mevcudu artmış ve faaliyete geçecek zamanları gelmişti.

Vezir-i âzam Sofu Mehmed paşa, hazinenin masarifini azaltmak ve mümkün olduğu kadar bir müvazene tesis edebilmek maksadiyle iptida saraydan başlayarak tasarrufa tevessül etti: mukataattan vazife alanların beratlarını yoklayup müstahik olmayanların tahsisatlarını vermedi ve altı bölük halkının veledeşlerini (oğullarını) bizzat kendi önünde ikişer şahid ile tesbit ettikten sonra verdi ve bin nefer kadar dirliği çalık yani ocaktan matrud sipahilerin *Girid*'e gitmek şartiyle kayıdlarını tecdid ettirdi.

Vezir-i âzamın sipahilere karşı gösterdiği bu cemiyle kendisinin de suvari ocağından yetişmiş olmasından ileri geliyordu. Hattâ o günlerde malî vaziyet yolunda olmadığından dolayı Dördüncü Murad zamanında kaldırılmış olan hizmetlerini bir sene sonra vereceğini de vâd etti. Sofu Mehmed paşanın kendilerine gösterdiği bu iyiliğe karşı müteşekkir olmaları icap eden Kapukulu suvarileri yine memnun olmadılar; Anadoludan gelenler Üsküdarda ve diğerleri İstanbulun muhtelif yerlerinde toplanarak bir fesad çıkarmak için görüşmeğe başladılar.

Nihayet 1053 ramazanının yedinci günü [1648 eylül sonları] *Üsküdar*'da toplanarak fesada başladılar; yeniçeri ocağına güvenen vezir-i âzam, Ağa kapusuna giderek şeyh ul-islâmı çağırttı ve toplanmalarının sebebini sormak üzre sipahilere bir memur gönderildi. Bu sormaya karşı sipahiler:

«Veledeş namına biz oğullarımıza ulûfelerimizden virüp bölüğe çıkarılmak iltimasından muradımız evladlarımız nanpare sahibi olsunlar dimektir. Hâlâ küçüklerin yazmayup büyüklerin dahi yazdıktan sonra Badraya ve Giride gönderirler dimenin ne mânası vardır. Oğullarımız bizden ayrılmaz ve biz dahi padişah ve sahib-i mühürsüz sefere gitmemiz hilâf-ı kanundur ve hâlâ oğullarımız idüğine şühud ve udûl iderler birbirimiz hakkında olan ihbarlarımızı tutmazlar, hâlâ şühud tedarikindeyiz. Bundan

mâada hizmetler zamanı ramazan-ı şerif idi. Ramazan geldi. Hizmetten eser yok; ve bir madde dahi padişahımız katl olunduğudur. ne temessük ve ne hüccet ile olmuştur? Hâlâ Sivasda İpşir paşa bizden taleb-i sâr sadedindedir; ne temessükle oldığın îlâm itsünler. Sun'ımız olmayan hususda biz niçün müttehem oluruz ? »

diye cevap gönderdiler. Gelen cevap üzerine ocakta görüşüldü. Sipahilerin üzerlerine aid olmayan işlere müdahale etmemeleri tavsiye edildi. Anlar da Sultan Süleyman zamanındaki *gulâmiye* ne ise veriniz dediler; bunun muharremden evvel verilemiyeceği bildirildiğinden sipahiler bu işin İstanbula gelecek sipahi ihtiyarları ile görüşüleceğini söyleyerek faaliyetlerine devam ettiler. Bu sırada *Babadağı* muhafazasında bulunan aşağı bölükler dahi ağaları Sinan ağayı zorla kaldırıp İstanbula getirdiler: *Girid*'e gitmek üzre yola çıkarılanları da eski sipahilerden olup *Selânik*'ten İstanbula gelen Bıyıklı Mehmed isminde biri geri döndürdü; bunlar ve diğer iltihak edenler Sultan Ahmed *Fatih* meydanına toplandılar; bunların arasına sipahilik istemek suretiyle Eski saray ile Galata ve İbrahim paşa saraylarındaki acemiler de karıştı.

Sipahilerin ulûfeleri verildi, saraylardan gelenlerin yine yerlerine dönmeleri tavsiye edildi; fakat muvafakat etmediler. Sultan İbrahimi öldüren vezir-i âzam ile şeyhul-islâmın katlini istediler. Bu hâdise bir aralık yatışmak üzere iken bazı tedbirsizliklerle tekrar alevlendi; vezir ile müftü'nün azillerine padişah rıza gösterdiyse de yeniçeriler her ikisinin de azline muvafakat etmediler ve sipahiler eğer dağılmazlarsa elimizdeki fetva ile hepsini kırarız ve bu cenge iştirak etmeyenin kendi kâfir, avratı boştur diye mahallerde dellâller çağırtup yeniçeri meydanında toplandılar.

Bu sırada sipahilere dağılmaları için nasihat etmek üzre ocak tarafından gönderilen deveci ortası çorbacısı Mehmed ağayı suvariler öldürdüklerinden, yeniçeriler, Sultan Ahmed camiindeki süvarilerin üzerlerine hücum ettiler. Başını kurtarmak için her iki ocağı tutuşturmak isteyen Sadr-ı âzam muradına nail oldu; sipahilerle anlara iltihak eden ve (Celep) denilen saray oğlanları mağlûp olup dağıldılar. Üsküdara geçerek oradan Bursaya kaçan asıl zorba başı Bıyıklı Mahmud *Yenişehir*'de yakalanarak başı kesildi. Bu hallerden memnun olan Vezir-i âzam sipahilerden kurtulayım derken bu defa da Yeniçerilerin ellerine düştü.

Kapukulu suvarisi Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olma kabilinden kendilerine Sadr-ı âzamın vaid ettiği şeylerin hepsinden mahrum kaldılar. Matrut olup ta ocağa alınmak istenenlerin defterleri yakıldı; veledeş maddesi de bertaraf olup Dördüncü Murad zamanındaki gibi yalnız ulûfe ile kaldılar 1).

Sultan Ahmed meydanı hâdisesinin bastırılması İstanbulda sükûneti iade ettiyse de Anadoluda yeni bir kıyama sebep oldu. Kapukulu suvarilerinin ileri gelenlerinden olup Niğdede oturmakta olan Cürcü Abdünnebi, İstanbulda öldürülen arkadaşlarının intikamını almak için etrafına kuvvet toplamağa başladı. Kapukulu suvarileri güruh güruh yanına geliyorlardı. Altı bölük yoldaşlarından kendilerine iltihak edenlerle evvelâ Konyaya geldi; oradaki sipahiler kendisine iltihak ettiler; Vezir-i âzam Sofu Mehmed Paşa kendisine nasihat etmek üzere adamlar gönderdiyse de dinlemedi; anın yerine Vezir olan Kara Murad Paşanın da gönderdiği nasihati havi mektuplara ehemmiyet vermedi; maksadının ne olduğu soruldu ve sabık Vezir-i âzamın azl ve katl edildiği bildirildi. Gürcü Nebi sebep olarak başlıca fitneye sebep olan Müftü'nün azl edilmediğini ve Sultan Ahmed vak'asında maktul düşen arkadaşlarının cenaze namazları kılınmadığını söyledi; bu sırada Katırcı oğlunun da dörtyüz kişi ile Gürcüye iltihakı haber alındı; bunlar Üsküdara doğru yürüyorlardı. İstanbuldaki sipahilerin Gürcü Nebi ile birleşmelerinden korkularak anların bölük ağaları ve diğer söz sahipleri, Paşa kapusuna davet edilüp görüşüldü. Sipahiler, kat'iyyen Gürcü Nebi ile alâkaları olmadığına yemin ettiler; âsi addedilen Gürcü Nebi hakkında fetva çıkarıldı ve buna karşı koymak üzre kuvvet toplandı; üç gün mütemadiyen kapu olup yeniden ve Acemi ocağı haricinden ocağa yeniçeri kayd edildi ve bunlar Üsküdara geçirildi, Çamlıca ve etrafında siperler kazıldı; Sadr-ı âzam Kara Murad Paşa Otağını ve tuğını Üsküdara geçirdi. Kendisine karşı gönderilen kuvvetleri İzmitte bozan Gürcü Nebi Maltepeye kadar geldi, iki taraf çarpıştı; İstanbul kuvvetleri muvaffak olamamışken Gürcü Nebinin Gebzeye çekilmesi üzerine etrafındaki kuvvetler dağıldı ve nihayet

1) Suvarilerin bu 1058 ısyanı hakkında Naima tarihinde mufassal malûmat vardır (c. 4, s. 343 - 367) ve Hammer tercümesi c. 10 s. 133.

kendisi de *Kırşehri*'nde elde edilüp öldürüldü 1).

***

Yeniçerilerle sipahiler arasındaki münaferet İbşir Paşanın sadaretinin sonlarına kadar devam etti. 1064 hicret senesi sonlarında (1654 M.) Sadr-ı âzam olan İbşir Paşa İstanbula gelirken bir çok vaidlerle kaza ve kasabalardaki bir haylı kapukulu suvarisini İstanbula getirmişti. İbşir Paşa, suvarilere, çalıklarını tashih edeceğini yani ocaktan kayıdları terkin edilenleri yeniden ocağa alacağını ve *Veledeş* lerini vererek gulâmiyelerini dahi alıvereceğini vâd eylemiş 2) fakat hiç birini yapmamıştı.

İstanbula gelen İbşir Paşa, Kapdan Paşa olan eski vezir-i âzam Kara Murad Paşa ile çarpıştı; Murad Paşa kendisini tehlikede gördüğünden yeniçerilerle, İbşirin bir takım vaidlerle İstanbula getirüp sonra ihmal eylediği suvarileri el altından tahrik etti ve anın vâd idüp yapmadığını derhal kendisinin yapacağına söz verdi; filhakika İbşiri deviren Murad Paşa sözünü yerine getirdi: hem veledeş ve hem esame meselelerini hal eyledi; Dördüncü Murad zamanında Revan ve Bağdad seferlerinde bulunmayup ocaktan tard edilenleri bile tekrar suvari bölüklerine kayd ettirdi 3).

Sultan İbrahimin son zamanlarından itibaren Köprülü Mehmed Paşanın sadaretine kadar geçen sekiz senelik kısa bir zamandaki idarî, askerî, malî ve adlî bozuklukları önlemek isteyen yeni Vezir-i âzam Köprülünün karşısına bu def'a da yine sipahiler çıktı. Avcı Mehmed, gerek kendisine ve gerek validesine karşı sû-i niyet besliyen sipahilere karşı Köprülünün ciddî harekete geçmesine müsâade etti.

Sipahilerin zahiri iddiaları Kapdân-ı derya Seyid Ahmed Paşanın *Bosna* eyaletine nakl edilmesi idi. Ahmed Paşanın Bosnaya nakli anın Endurundaki taraftarlarını müteessir etmiş ve sipahilerin bir ısyan tertibine vesile olmuştu, Köprülü Mehmed Paşa, saraydaki adamları vasıtasiyle oradaki bütün hallerden haberdar idi ve bu suretle sipahilerin ısyan edeceklerini de

1) *Naima tarihi*, c. 4 s. 405 ilâ 428 ve *Hammer* tercümesi (c. 10 s. 151).
2) *Naima tarihi*, c. 6 s. 7,
3) » » c. 6 s. 65 ilâ 99 ve *silahdar tarihi* c. 1 s. 9 ilâ 11.

duymuştu; Köprülü, Müftü yâni Şeyhulislâm Bâli zade ile görüşerek anı kendi tarafına çektiği gibi yeniçeri ocağiyle de anlaşmıştı.

Bir gün sonra sipahilerin Atmeydanında toplandıkları duyuldu; Sadr-ı âzam keyfiyeti Padişaha arz etti; Padişah Yeniçeri ağasiyle kul kethüdasını davet ederek yardımlarını istedi; bunlar söz verdiler. Sipahiler, Yeniçerileri ele almak için yeni odalara adamlar gönderilirse de red cevabiyle karşılaştılar; bu hal suvarilerin maneviyatını sarstı; bu esnada Padişah cülûsundanberi devam eden bu sipah zorbalığının temamen kaldırılması ve Sadr-ı âzama yardım edilmesini ocağa emr etti; bunun üzerine ele geçenler öldürüldü; sipahın bulundukları Yenicami hanı ve Elçi hanı boşaltıldı 1).

Köprülü Mehmed Paşanın bizzat ve mütemadi takibi neticesinde sipahiler, Köprülüden ikinci bir darbe daha yediler. Artık bu tarihten sonra itibarları kalmayan suvariler askerî sınıfın en yüksek mevkiinden en aşağı derecesine düşmüş oldular.

Kapukulu süvarilerinin en son ısyan vaziyeti 1099 H. 1687 M. senesinde Avusturya muharebesi sırasında olmuştur. Buna da zâhirî sebep Vezir-i âzam Süleyman Paşanın kendilerini tensik etmek istemesi olup sonradan büyüyen bu isyan yeniçerilerin de iltihakiyle Avcı Mehmed'in hal'iyle neticelenmiştir.

İşte sipahi veya Kapukulu suvarilerinin tarihteki belli başlı serkeşane hareketleri hulâsa ettiğimiz hadiselerden ibaret olup Dördüncü Murad ile Köprülü Mehmed Paşadan yedikleri iki mühim darbe bunların mevcudiyetlerini hiçe indirmiş ve ehemmiyetlerini temamen ortadan kaldırmıştır.

---

1) *Naima tarihi*, c. 6 s. 239 ve *silahdar tarihi* c. 1, s. 64.

KAPUKULU SUVARİ OCAĞININ KALDIRILMASI

Altı bölük denilen ve bir zamanlar kapukulu ocaklarının en itibarlısı olan suvariler, yeniçeri ocağının kaldırıldığı sırada vücutlariyle ademleri müsavi bir mevkide idiler. Yeniçerilerin ilgasından sonra bunların da bertaraf edilmesi tabii idi; bunun için şûrâda verilen bir kararla altı bölük lağvedilip ulûfelileri, Sadr-ı âzamın huzurunda ısbât-ı vücud ederek kethüda ve ihtiyarlariyle beraber kendilerine gümrükten maaş tayin edildi; keyfiyet vilâyetlere de tebliğ olunarak oradaki kethüdayerlikler ve sipahilikler kaldırıldı.

Kapukulu suvarilerinin kaldırıldığına dair Sivas Valisi Köse Mehmed paşaya gönderilmiş olan bir fermana cevaben valinin sadr-ı âzama yolladığı 21 safer 1242 (1826 eylül) tarihli tahriratta, kendisine gönderilen ferman hemen aynen gibi tekrar edildiğinden dolayı suvari ocağının ilgasının esbâb-ı mucibesi görülmek üzre Mehmed paşanın tahriratı aynen aşağıya yazıldı 1).

Devletlû atûfetlû mürüvvetlû rif'atlû seniyyülhimem sultânım hazretleri,

Devlet-i aliyye-i ebediyyüddevam ve saltanat-ı seniyye-i sermediyyül-kıyamda sipah ve silahdar ve bölükât-ı erbea tabir olunan ulûfeciyan ve guraba-i yemin ve yesar ocakları fil-asıl seferler vukuunda serdar-ı ekrem bulunanlar maiyyetiyle sefere eşmek ve gazâ ve cihâda duruşup devlet-i muhammediyyenin işine yaramak üzre vaz ve ihya olunmuş ise de mürur-ı zaman ile yeniçeri ve cebeci ocakları misillû anlara dahi mâ tekaddemden fesad karışup hattâ ezmân-ı sâlifede kuvvetli bulundukları vakitlerde fitne ve tuğyan ve huruc-ı ales-sultan tarikini iptida bunlar açarak eşkiyası yüzlerinden devlet-i aliyyeye nice mazarrat vukua gelmiş ve ol veçhile mütecasir oldukları sû-i ef'allerine

---

1) *Cevdet tasnifi askerî vesikalar*, No. 12171; suvari ocağının kaldırılmasına dair vilâyetlere gönderilmiş olan ferman, vesikalar arasında henüz elimize geçmediğinden bu tahrirat münderecatı bizi tenvir etmektedir.

mücazâten mukaddema görmüş oldukları kahır ve tenkilden sonra من قبل الرحمن *min kıbelir-rahman üzerlerine idbariyet çöküp günden güne ve zayıflayarak her bir ocakta kethüda ve hulefâ ve çavuş* ve *nefer namiyle bulunanlar seferde ve hazarda bir işe yaramayacak nüfus-ı kalileden ibaret kalmış olup hal böyle iken ledel-iktiza ordûy-ı hümayun ile çıktıklarında bir şeye yaramaksızın ve bir iş görmeksizin asılsız şu kadar, bu kadar neferimiz vardır diyerek külliyyetli terakkiler almaklığı îtiyad ve kendulerine* مأكل *me'kel ittihaz itmiş olduklarından mevâcib defterlerinde mastur esamelerin bir azına (*عن يد *anyed) ve bir azına (*تعيش *teayyüş) ve bir azına (taşralı) ve bir azına (sergili) ve filan deyu dürlü isimler ıtlakiyle beher mevâcibde hazine-i âmireden virilen birkaç bin kise ulufeden fakat kalilül-mikdar esame sahiblerinin ulûfeleri sergi ferşiyle virilüp mâadasının eshabı mefkud olmak hasebiyle kendülerine me'kel kalmakda ve bu cihetle bunca zamandan berû beytülmal-i müsliminin bu yüzden dahi telef ve hasaretine bunlar sebeb olmakta olduğundan ve sunûf-ı asakire mahsus ulûfeler ise mutlaka beytül-malin emr-i cihada mahsus dimek olup bu din ve devlete yaramayan eşhas elinde itlafına mesağ olmayup.... bâde ezin bunların bu hal üzre bekası beytül-mal-i müslimini beyhûde itlaftan gayri bir faideyi müntec olmıyacağı cihetle biavn ve inâyet-i hazret-i bâri ittifâk-ı âmme ile yeniçeri ocağının nam ve nişanları rûy-i arzdan kaldırıldığı misillû bunlar dahi ber muktezây-i şeriat-i mutahhere külliyyen ref ve ilga ve bitevfikihi teâlâ bundan böyle beytül-mal-i müslimîni mâ vuzıa lehine tahsis ve nâ hak yere me'kel idenleri . . . . vebalden tahlis zımnında eshabı nâ mevcud esameler dahi umumen mahv ve terkin kılınması husus, sarây-ı hümâyunda akd olunan meclis-i şûrâda sabık ve esbak şüyûh-ı-islâm ve vüzerây-ı izam ve sudûr-ı kiram ve ulemây-ı âlâm ve rical-i devlet-i ebed kıyam beyninde icmâ-ı kelim ve ittifâk-ı ârâ ile karargir olarak ol veçhile zikr olunan ocakların mansıb-ı divaniyyeden mâdud olan ağalık ve kâtiblikleri ve menşe-i mefsedet olan kalemleri ve bilcümle usul ve tarikleri ve kavaid ve erkânları ref ve ilga ve eshabı nâ mevcud esameler umumen mahv ve terkin ve yedlerinde olan sancaklar ahz olunmuş olduğu ve bundan böyle memâlik-i mahrusa-i şâhânede sipah ve silahdar ve bölükât-ı erbea namı ve anlara mahsus kethüdayerlikleri külliyyen ref ve ilga kılındığı*

iktiza idenlere ifade ve tebyin ile bu caniblerde salifüzzikr ocaklara mensup olanlar bundan böyle sair efrâd-ı müminin mişillû cânib-i şeriat-i garradan ve tarâfı eşref-i hazret-i cihandarîden müteayyin ve mansub olan vali ve hükkâm-ı şer'-i şerif ve sair memleket zabitlerine itaat ve inkıyad iderek cümlesi ırz ve edebleriyle kâr ve kisb ve ziraat ve haraset ve ticaret ve sanatlariyle meşgul olmaları ve içlerinde hilâf-ı şeriat-i garra hareketi vukua gelenlerin ve emr-ü- ferman olunduğunun mugayiri söz söylemeğe cesaret idenlerin icra-i tediplerinde dakika fevt olunmiyacağını gûş-ı hûşlarına ilka ve telkine ihtimam ve dikkat olunması bâbında sudur iden mübarek hatt-ı hümâyun-ı şevketmakrûn-ı şâhâne mucebince 1) bu defa taraf-ı hulusveriye ve Sivas Naibi efendi dailerine ve saire hitâben şerefsudur olan bir kıta emr-i celilüşşan ledelvürud imtisalen lehû bilcümle ulema ve vücuh-ı belde ve âyan ve ocağ-ı mezkûr kethüdayeri ve neferatlarını celp ve müvacehelerinde bittazim feth ve kıraat ve mazmûn-ı münifi cümleye tefhim olundukta sem'an ve tâaten merasimini ber mantuk-ı emr-i âli amel ve harekete müteahhit olduklarını mübeyyin Sivas Naibi efendi dâilerinin takdim-i Bab-ı âli kılınan bir kıta îlâmı işbu derûn-ı kaime-i hulusveriye leffen irsal kılınmış olup ve kusur kazaların dahi lâzımüttakdim olacak îlâmatları bnndan böyle irsâle ihtimam kılınacağı ve keyfiyet, zikr olunan îlâm ve ahali tarafından virilmiş olan mahzar mealinden muhât-ı ilm-i âlileri buyrulacağı ifadesi vesile-i ibraz-ı hulusum olmuştur. İnşaallâhû tealâ ledeşşeref-il vusul cânib-i ihlâs-ı leb-i bîmüralariyle ziver-i teveccüh-i derun buyrulmak menût-ı şime-i lûtf-ü mürüvvetleridir. 21 safer sene 42

(Mühür)

Mazhar-ı nur-ı Samed
Abdühû Seyyid Mehmed

MUHTELİF TARİHLERDEKİ KAPUKULU SUVARİSİ MEVCÛDI

Kapukulu suvarileri mevcudı her asırda bir olmayıp ya muharebelerdeki ihtiyaç sebebiyle ve yahud gayri kanunî surette veledeş tashihi ve çalıkların kaydlarının yenilenmesi [matrutların alınması] ve bu meyanda iltizam ve iltimaslar dolayısiyle zaman zaman değişmiştir. Diğer Kapukulu ocakları gibi bunların miktarının sür'atle artması III üncü Murad zamanındadır; dördüncü Murad ile Köprülüler ve ikinci Mustafanın son zamanlarına doğru yapılan tenkihat ile bu mevcud bir mikdar azalmış ise de sonraları yine artmıştır.

Müverrih *Alî*'nin *İdris-i Bitlîsî*'den nakline göre on beşinci asır ortalarında yani İstanbulun fethi esnasında baş bölük olan sipah ile silahdarın ikişer bin ve diğer dört bölüğün ise mevcudu dört bin olup buna göre (857 H. 1453 M.) tarihinde altı bölük mevcudu sekiz bin kişi idi 1). *Behiştî* ile *Ali*'nin yazdıklarına nazaran uzun Hasan ile yapılan *Otluk beli* muharebesinde (878 H. 1473 M.) sipahın 1500 silahdarın 2000 ve diğer dört bölüğün mevcudu da dört bindi 2).

Sigetvar seferinden avdette cülûs bahşişi verilirken altı bölük mevcudu 5885 üzerinden hisap edilmişti 3). Fakat bunun hakikî mevcud mu? yoksa seferde bulunanların mikdarı mı olduğu pek bilinemiyor. Cevdet paşa merhum, Kanunî Sultan Süleyman zamanındaki suvari mevcudunu yedi bin olarak göstermiştir 4).

(975 H. 1568 M.) senesi nevruzundan 976 ramazanının on birine tesadüf eden nevruza kadar hazinenin îrad ve masrafını gösteren bir bütçede Kapukulu suvarilerinin mevcudu (11,196) olup bunun 3331 neferi sipah (2780) i silahdar (1337) si sağ

---

1) *Âlî tarihi*, (kütüphanemizdeki basılmamış birinci cild s. 41).
2) *Behiştî tarihi*, (Kütüphanemizdeki nüsha s. 121 ve *Âli* s. 85).
3) *Selânikî tarihi*, s. 68.
4) *Cevdet tarihi*, c. 1 s. 100 (1309 Matbaa-i Osmaniye tab'ı).

ulûfeci (1209) neferi sol ulûfci ve (1000) kişisi sağ ve (1539) neferi de sol gariblerden idiler 1).

Koçı beğin teşkilât mecmuasına göre (982 H. 1574 M.) tarihinde ve üçüncü Muradın culûsundaki Kapukulu suvarileri mevcudu yukarıki mikdardan daha noksan gösterilmektedirl buna göre sipah 2210 silahdarlar 2127 sağ ulûfeciler 400 sol ulûfeciler 407 sağ garibler 406 sol garibler 407 dir ki ceman 5957 kişiyi bulmaktadır 2). Bu padişahın son zamanlarına doğru bu mevcud artarak on üç bini bulmuştu 3).

(996 H. 1588 M.) de silahdarlar kâtibi olan tarih sahibi Selânikî Mustafa efendi bu bölüğün mevcudunun 2930 olduğunu yazıyorsa da diğerleri için birşey söylemiyor 4). Cevdet paşa ise (1004 H. 1595 M.) tarihindeki suvari ocağı mevcudunun yirmi bin oluğunu yazıyor 5). Müverrih Âli de (1006 H. 1597 M.) senesinde altı bölük efradının mikdarının arttığını yazarak bize şu rakamları veriyor; sipah 7000, silahdar 5000, sağ ulûfeciler 1800, sol ulûfeciler 1500, sağ garibler 1000, sol garibler 800 ki ceman 17100 neferi bulmakta ve Cevdet paşanın gösterdiği rakama yaklaşmaktadır; bu rakamı bize söyleyen Âli, aralarına yabancıların girmesinden dolayı mikdarın çoğaldığını da yazmaktadır 6).

(1018 H. 1609 M.) senesinde tertip edilen cedvelde kırmızı bayrak yani sipahın 7805, sarı bayrak yani silahdarın 7683 sağ ulûfecilerin 2055, sol ulûfecilerin 1403, sağ gariblerin 928 ve sol gariblerin ise 970 yani ceman 20844 olduğu görülüyor 7). *Kitâb-ı müstetab* adındaki me'hazımız ikinci Osman zamanındaki suvari mevcudunun yirmi bini mütecaviz olduğunu yazmaktadır ki yukarıki kaydla tetabuk etmektedir 8).

Dördüncü Murad devrindeki mevcud 16705 kişiye indiril-

---

1) *Mecmua*, Atıf ef. kütüphanesi kitapları numara 1734 varak 271 b.
2) *Koçı beğin teşkilât mecmuası* (B. Ali Kemalî tab-ı s. 227).
3) *Cevdet tarihi* c. 1 s 100.
4) *Selânikî tarihi* s. 235.
5) *Cevdet tarihi* c. 1 s. 100).
6) *Âli*, basılmamış birinci eilt s. 41.
7) *Aynı Ali risalesi* s. 91; Cevdet tarihi bu tarihteki mevcudu toplu olarak yirmi bir bin diyor (c. 1 s. 100.)
8) *Kitâb-ı müstetab* s. 21.

miş olup bu yekûna göre sipah bölüğünde 7000, silahdar da 4500, sağ ulûfecilerde 2000, sol ulûfecilerde 1400, sağ gariblerde 900, Sol gariblerde 905 nefer vardı 1).

Koçı beğin Sultan İbrahime takdim ettiği teşkilât mecmuasının kütüphanemizdeki nüshasında sipah bölüğü mevcudu kat'i yazılmayarak dört, beş bin denilmiş ve silahdarın mevcudu dört bin, sağ ulûfecilerin 1500, sol ulûfecilerin 1200, sağ gariblerin 900, sol gariblerin ise 700 gösterilmiştir 2).

Kapukulu suvarilerinin en azgın zamanlarından olan dördüncü Mehmedin saltanatının ilk devirlerinde, hasmı olan İpşir paşayı devirmek için çalışan Kara Murad paşanın arzusuna muvaffak olması üzerine Tarhoncı Ahmed paşa zamanında mevcudları 25590 kişiye indirilmiş olan suvari ocağı mevcudu elli binden yukarı çıkmıştı 3).

Köprülüler devrinde suvari ocağı mevcudu azaltılmış olup (1071 H. 1660 M.) senesindeki suvari mukabelesi icmaline göre bu tarihde altı bölük mevcudu 15177 nefere tenzil edilmişti. Bunlardan sipah 7203, silahdar 6244, sağ ulûfeciler 520, sol ulûfeciler 488, sağ garibler 410 ve sol garibler 312 mevcudlu idiler 4).

On yedinci asır sonlarında ve ikinci Ahmedin cülûsunda (1102 H. 1691 M.) suvari ocağı mevcudunu on dört bin olarak görüyoruz 5). (1114 H. 1702 M.) de sipah ve silahdar ve dört bölük mevcudu 1645 kişiye indirilmişti 6). Defterdar Mehmed paşa (نصايح الامراء والوزرا Nesayih-ülumera-i velvüzera) isimli eserinde üçüncü Ahmedin cülûsunda kendisi defterdar iken sipah ile silahdarın 17133 ve diğer dört bölük efradının dört bin ki ceman bu ocak mevcudunun 21133 olduğunu yazmaktadır.

1123 H. 1711 M. senesindeki suvari ocaklarına aid maaş ic-

---

1) *Koçı beğin teşkilât mecmuası* (B. Ali Kemalî tab-ı s. 41).

2) *Koçı beğin teşkilât mecmuası* (kütüphanemizdeki nüsha s. 14 ve 15).

3) *Naîma tarihi* c. 6 s. 104 ve *Hammer* (Atâ bey tercümesi c. 10 s. 248) ve *D' Ohssan* C. 7

4) *Eyyubî efendi kanunnâmesi* 27, 47 ilâ 50.

5) *Silâhdar tarihi* c. 2 s. 583.

6) *Aynı Âlî risalesi* s. 11 ve *Cevdet tarihi* c. 1 s. 101 (1309 Matbaa-i Osmaniye tabı).

malinde sipah 6512, silahdar 6628, sağ ulûfeciler 172, sol ulûfeciler 102. sağ garibler 18 ve sol garibler ise 162 ki ceman 13758 neferi bulmaktadır 1). Bundan iki sene sonra yani (1125 H. 1713 M.) senesindeki icmale nazaran sipah 10778 ve silahdar 10821 ve sağ ulûfeciler 158, sol ulûfeciler 93, sağ garibler 170 ve sol garibler ise 149 kişiden mürekkepti ki bu kayda göre suvari ocağı mevcudu ceman 22169 kişiyi bulmakta idi 2).

D'Ohsson'un yazdığına göre üçüncü Ahmed zamanında yeni bir kanuna nazaran altı bölük halkının muharebe zamanındaki mevcudu yirmi altı bin ve hazar vaktinde ise bunun yarısı kadar olacaktı 3). Halbuki elimizdeki defterlerde üçüncü Ahmedin saltanatın ilk on senesine aid kayıdlarda böyle bir kaide görülmemektedir.

***

Ocak kanunları iyice bozulduktan sonra bilhassa on sekizinci asrın son yarısından itibaren buraya haricten ve harp zamanlarında serdengeçdi tarikiyle efrad tedarik edildiğinden bunlar seferlerde ihtiyaçları olan suvarileri hariçten topluyorlardı.

***

On altıncı asırda Kapukulu suvarileri arasında şairler de görülmektedir; bunların çoğu saraydan çıkmış ve orada tahsil görüp yetişmiş olduklarından içlerinde bu gibilerine tesadüf edilmiştir. Meselâ Kauunî zamanında Halepte vefat eden *Asafî* ile *Sânî*, *Seydi* gibi şairler bu cümledendir.

Asafî'nin bir beyti 4):

Ger bana taht-ı Süleymanı da virsen Âsafî
Ben gedây-i kûy-ı yar olduğumı virmem sana

گر بکا تخت سلیمانیده ویرسه‌ك آصفی
بن کدای کوی یار اولدوغمی ویرمم سکا

1) *B. İbnülemin tasnifi* askerî vesikalar numara 7663; bu vesika sureti ve fotoğrafisi aşağıdaki vesikalar arasındadır.

2) *Askerî vesikalar Cevdet tasnifi* numara 22333 burada da bölükât-ı erbea denilen ulûfecilerle gariplerin mevcutları pek azdır. 1118 H. 1706 M. tarihli *İbnülemin tasnifi* bir vesikada da mevcutlar hemen hemen ayni şekildedir.

3) *D'Ohssan* C. 7. s. 367.

4) *Kınalı zade* ve *Riyazi* tezkireleri.

Kul oğullarından olup sipahi iken tekaüd olan Sânî, divan sahibi ve hicivci idi; farsca da bilirdi; *Nevai*yi çok tetebbu etmişti. Meşhur bir beyti :

Humlar şikeste câm tehî yok vücûd-ı mey
Kıldın esîr-i kahve bizi hey zemâne hey

خملر شكسته جام تهى يوق وجود مى
قيلدك اسير قهوه بزى هى زمانه هى

KAPUKULU SUVARİ OCAĞINA ÂİD BAZI VESİKA SURETLERİ

(954 H. 1547 M.) tarihli Rüûs defterinde 1) bölüklere çıkarılan iç oğlanların isimleri ve yevmîyeleri şöyle gösterilmektedir :

يوم الثلاثا Yevmüls-selâsâ (salı günü) 24 cemaziyelevvel sene 954.

Tevcihatında içerüden (Saraydan) bölüğe çıkanlardır ki Kapucılar kethüdası tezkire götürdi 2).

يوم الثلاثا (صالى كونى) ٢٤ جماذى الاول سنه ٩٥٤

توجيهاتنده ايچرودن بلوكه چيقانلردر كه قپوجيلر كتخداسى تذكره كتوردى 2).

Baltacılar [zülüflü baltacılar] dır :

فرخ	سليمان	حيدر	سليمان	حسن	اسكندر
١٨	١٨	١٨	١٩	١٩	١٩
حيدر	مصطفى	حسين	مصطفى	يوسف	حسن
١٨	١٨	١٨	١٨	١٨	١٨

علوفه	نفر
٢١٩	١٢

Bu on iki nefer kimesneler sipahi oğlanı oldular.

***

Baltacılardır :

يوسف	حسن	فرهاد	على	سليمان	مصطفى	بايرام
١٧	١٧	١٧	·١٧	١٧	١٧	١٧

علوفه	نفر
١١٩	٧

Bu yedi nefer silahdar oldular, baltacılardır.

***

Galatasaray'ından çıkanlar da :

---

1) *Başvekâlet Arşivi*, Bay Kâmil tasnifi defterlerden Rüûs defteri No. 208, s. 163 ilâ 166.

2) Sarayda tevcihat yapılmasına Padişah müsaade eder ve yapıldıktan sonra keyfiyet Kapucılar kethüdası vasıtasiyle ve bir tezkire ile Vezir-i âzama bildirilirdi. Bütün bu tayinlerin hepsi de Sadr-ı âzama bildirilmişti.

حرم	اسكندر	مصطفى	مصطفى	حسين	خداويردى	حسن
١٢	١٢	١٣	١٣	١٣	١٣	١٣

علوفه	نفر
٨٩	٧

Bu yedi nefer silahdar oldular.

***

Mezkûr Galata sarayından çıkanlardan sağ ulûfeci olanlardır:

يحيى	رجب	مسيح	پرويز	محمد	محمود	ممى
١٠	١٠	١٠	١٠	١٠	١٠	١٠
	علوفه		نفر	مصطفى	قاسم	حمزه
	١٠٠		١٠	١٠	١٠	١٠

Bu on nefer Galata saray oğlanları, sağ ulûfeci oldular.

***

Galata sarayından çıkanlardan sol bölüğe ulûfeci olanlardır;

سنان	ابراهيم	پروانه	خسرو	محمد	محمد	حسن
١٠	١٠	١٠	١٠	١٠	١٠	١٠
	علوفه		نفر	بايرام	حيدر	سليمان
	١٠٠		١٠	١٠	١٠	١٠

Bu on nefer sol bölüğe ulûfeci oldular.

***

İskender Çelebi sarayından çıkanlardır, silahdar oldular.

عيسى	على	حسن	يونس	غضنفر	ايوب
١٣	١٣	١٣	١٣	١٣	١٣

علوفه	نفر
٧٦	٦

Bu altı nefer silahdar oldular.

***

Mezkûr İskender Çelebi sarayından çıkanlardır; sağ bölüğe ulûfeci oldular:

شعبان	كيوان	فرهاد	خليل	اسحق	خليل	شيرمرد
١٠	١٠	١٠	١٠	١٠	١٠	١٠

علوفه	نفر
٧٠	٧

* * *

Mezkûr İskender Çelebi sarayından çıkanlardır; sol ulûfeci oldular:

حسن	نصوح	محمود	حيدر	حسين	حسن	حرم
١٠	١٠	١٠	١٠	١٠	١٠	١٠

علوفه	نفر
٧٠	٧

صول علوفه‌جی		صاغ علوفه‌جی		سلاحدار		سپاهی اوغلانی	
علوفه	نفر	علوفه	نفر	علوفه	نفر	علوفه	نفر
١٧٠	١٧	١٧٠	١٧	٢٨٤	٢٠	٢١٩	١٢

يكون

علوفه	نفر
٨٤٣	٦٦

Rüûs defterlerinde daha bunun gibi eski saraydan ve Enderun has odasından bölüğe çıkan oğlanların listeleri varsa da yukarıki kaydlar bu hususta bir fikir verebileceğinden bu kadarla iktifa olundu.

Emir-i Ahur Ağaya hüküm ki,

Tezkire gönderüp yüz nefer saraç şagirdi bölüğe ilhak olunmasın bildirmeğin şagirdlerden kırk neferi bölüğe, otuz neferi kanun üzre timara çıkmak emr idüp buyurdum ki vusul buldukta emrim üzre yararlarından kırk neferi Sipahi ve Silahdardan gayri dört bölüğe tevzi idüp ve timara çıkacakları dahi muayyen defter idüp mühürleyüp südde-i saâdetime gönderesin ki ana göre tezkire ve hükümleri virile. Anların yerine hizmet içün kırk nefer acemi oğlanı alasın. Sene 973 Şaban 25 1).

Edirne Sarây-ı âmirem ağasına hüküm ki,

Sarây-ı âmirem gılmanından bölüğe ihraç olunmağa kabil oğlanlar ihraç olunmak içün sağ kol garib yiğitleri çavuşu

1) *Mühimme defteri,* 5 s. 430.

Ferruh ile sol gurabâ çavuşu Osman irsâl olundular. Buyurdum ki hükm-ı şerifimle vardıklarında Sarây-ı mezbûrede olan gılmanın eskilerinden, bölüğe çıkmağa yarar olanlarından nısfı sağ gurabâ ve nısfı sol gurabâya çıkarup tayin idüp isimlerini ve resimlerini defter idüp mühürleyüp mezbûrlara teslim idüp irsâl idesin. Sene 973 1).

***

بلوك

سليمان　احمد يازيجى　محمد　محمودخانهٔ كيلار　مراد دياربكر　رمضان
كيلار خاصه　سفرلى　سفرلى　قسطمونى　كلخانى　خانهٔ كبير

Mezkûrlar harem-i hümâyun emekdarlarından olup müstahık olmalariyle Has odabaşı Mehmed ağa dâme uluvvühû virdüği defter mûcibince yollariyle sipahilik virilüp (**mahalline kayd oluna deyu** *) hatt-ı hümâyun sâdır olmağla mucibince virilmek buyruldu. fi 2 ra (Rebiulevvel) sene 74 2).*

Büyük Mirahura tezkire

Ali Macar Atmeydanı sarayından çıkup 979 Rebiulâhırının on beşinci gününde sol bölük ulûfeciler cemaatine ilhak olunmuş. Mezkûre âdet üzre virilecek bargirin virüp defterüne kayd ittiresin tahriren. 8 Safer sene 980 3).

Küçük Mirahur ağaya,

Tezkire varıcak malûm ola ki hâliyâ Hasan Görice Haydarpaşa bahçesinden çıkup sene 979 Şevvalinin gurresinden silahdarlar cemaatine ilhak olunmuş. Mezkûre âdet üzre virilecek bargirin virüp defterüne kayd ittiresin. Tahriren fî 4 Safer sene 980 4).

Altı bölük ağalarından birinin bir yukariki bölüğe terfi-

1) *Mühîmme defteri*, 5 s. 474.
2) Köprülüler devrine ait buyruldu defteri.
3) *Divân-ı hümayun Ahkâm defteri*, No. 67 varak 57 b.
4) *Divan-ı hümayun Ahkâm defteri*, No. 67 varak 63 B.

lerinde kendileriyle beraber nakl ettikleri bölüğe eski bölükten bir miktar suvari nakl idegeldiklerini metinde söylemiştik; o hususa dair bazı vesika suretlerini aynen aşağıya yazıyorum 1):

Ağalık değişildikte çıkduğı bölükten varacağı ağalık bölüğüne geçmek emr olunan kullardır.

ع علوفجيان

صول بلوك علوفه‌جيلردر صاغ بلوك علوفه‌جيلرى اولديلر

٥٧	٥	٢١	٢	١٥
محمد على	سفر قول	محمود بن احمد	على يوسف	مصطفى محمد
١٠	١٠	١٠	١٠	ديوتدار

بش نفردر

ع غربا

صاغ و صول بلوك علوفه‌جيلرى اولديلر

٦	٢٠	٣٩	٤٥	٤٥
على احمد	خسرو چركس	مسيح مصطفى	مصطفى سليمان	درويش سليمان
١٠	١٠	١٢	١٢	١٠

بش نفردر.

ع غربا

صول. صاغ بلوك غريب يكيتلرى اولديلر

١٨	٤٠	٢٠	٣٦	٣٩
على يوسف	پيرى رمضان	محمد احمد	محمد الياس	خسرو يوسف
١٠	١٠	١٢	١٢	١٠

بش نفردر.

Yine bölüklerdeki ağa tebdili dolayısile bir yukarı bölüğe yapılan nakil hakkında Mühimme defteri kaydlarından alınan vesika suretleri:

1) *Rüûs defteri*, No. 208 s. 82.

ء جماعت

علوفجیان یسار

١٦	١١	٦	٢	١	٧
قاسم چرکس	سنقرعبدالله	محمدعبدالله	مصطفی یوسف	همدم غلام	هرمزعبدالله
١٦	١٠	١٤	١٠	اسکندرچلبی ١٤	١٠

٣٥ [illegible]	٢٦	٢٨	٢٥ [illegible]
علی بوسنه	حاجی بن احمد	داود روم	خسرو بن عبدالله
١١	١٧	١١	١١
٤٧ [illegible]	٤٣	٤٢	٣٩
پروانه عبدالله	محمود بن محمد	اسکندر عبدالله	ابراهیم جعفر
١١	١٤	١٠	١١
٦٦	٥٨	٥٤	٤٩ [illegible]
مصطفی حمزه	علی حمزه	فائق روم	خسرو عبدالله
حلواجی ١٣	١٠	١٠	١١
			٦٨ [illegible]
			محمد ادهم
			١٣

Dergâh-ı âlîde olan bölük ağaları tebdil ve tağyir olunup ağalık inayet olundukta ağa oldukları bölüğe birer mikdar âdem bölüğe alup gitmek âdetleri olmağın kanun üzre mezburlara tezkireleri mûcibince mutasarrıf oldukları ulûfeleri ile sağ bölük ulûfecilerine buyuruldu 1).

***

ء جماعت

علوفجیان یمین که بجماعت سلاحداران فرموده

٧٧	٢٥	٢١	١٨
مراد سنان	حیدر یوسف	فرخ بوسنه	حسن ابراهیم
١٤	قولاغوز ١٤	بیك ١١	١٢

1) *Mühimme defteri*, 2 s. 22 sene 963.

١٤	٧٥	٥٨
يوسف طباخ	مصطفى عبدالله	محمود فرنك
١٢	چركس	١١
	١١	

٣٦	٢٠	٩٥	٧٧	١	٦٥
عبدى عبدالله	فرهاد چركس	مصطفى محمد	جعفر روم	محمود اسكندر	محمد مصطفى
١٤	١٠	١٠	١٠	١٠ قلبه	١٣

٩٦	٨١	٣١	١٨٠	٩١
جوهر حبش	حسن نصوح	على حمزه	حمزه موره	امرالله اسكندر
١٢	١١	١٠	١٠	١٠

Bölük ağaları tepdil olunup gayri ağalığa vardıkta ağa olduğu bölükten bir kaç nefer âdemi bölüklerine almak kanunları olmağın sağ bölük ulûfecilerinin ağası olan Mehmed ağa otuz nefer kimesne tezkire idüp silahdar bölüğüne ilhak olunmasın rica itmeğin pâye-i serir-i âlâya arz olunup yirmi sekizinden silahdar olmak buyruldu 1).

***

Sol garib yiğitler ağası olup Şırvan muhafazasında bulunan Hurrem ağaya fevkalâde hizmetine mebni Serdar Özdemir oğlu Osman paşanın inhası üzerine sancak beğliği verilmesi hakkında 989 Zilkade (1581) tarihli hüküm sûreti:

Vezirim Osman Paşaya hüküm ki,

Dergâh-ı muallâma mektup gönderüp sol garib yiğitlerim ağası olup Şirvan muhafazasında olan Hurrem dâme mecdühû yararlığın ve vaki olan muharebede envâ-ı yoldaşlığın îlâm eyledüğin ecilden zikr olunan ağalık müşarünileyhe mukarrer olduktan sonra düşenden sancak tevcih olunmak fermânım olup ağalık südde-i saadetimden kıdvetül-emâcid-i vel-ekârim İbrahim dâme mecdühûya Şırvana varup edây-ı hizmet itmek üzre tevcih olunup hızâne-i âmirem ile irsâl olunup müşarünileyh hurrem ağa südde-i saadetime gelüp hizmet-i mülâzemette olmak içün emr-i şerifim gönderilmiştir. Buyurdum ki vusul buldukta mü-

---

1) *Mühimme defteri*, 5 s. 22 ve 34.

şarünileyh Hurrem ağaya icazet viresin ki gelüp südde-i saadetimde hizmet ve mülâzemette ola. Sene 989 Zilkade. 1).

*
* *

Muhtelif mıntakalara Kethüdayeri tayini hakkında iki hüküm:

Selânik kadısına hüküm ki,

Kazây-ı mezbûrede vaki kasabat ve kura'da sâkin olan bölük halkı üzerine kethüdayeri nasb olmak mutâd-ı kadim olmağın ebnâ-i sipahiyandan 129 uncu bölükte yevmî 26 akçe ulûfeye mutasarrıf olan Mustafa ibn-i Feyzullah müstekim ve dindar ve pîr ve emekdar olmağın kethüdayeri nasb olunup olıgeldüği üzre kethüdayerliği hizmetinde istihdam olunup zikr olunan altı bölük halkının mesalihleri ve muhallefatları müşarünileyh mübaşeretiyle görülmek bâbında altı bölük ağaları tarafından mühürlü mektub virilmeğin mucebince amel olunmak bâbında fermân-ı şerifim sâdır olmuştur; buyurdum ki vusul buldukda müşarünileyh ağalar tarafından virilen mektub mucebince mezkûrı altı bölük halkı üzerine kethüdayerliği hizmetinde oligeldüği üzre istihdam eyleyüp âhara dahl ittirmeyesin. Sene 1018 2)

*
* *

Kethüdayeri tayini hakkında (1046 H. 1636 M.) tarihîle Ilgın kadısına gönderilmiş olan hüküm sûreti:

Ilgun kadısına hüküm ki,

Kazâ-i mezbur nahiyelerinde sâkin ve mütemekkin olan altı bölük halkı üzerine kethüdayeri olmak mûtad-ı kadim olmağla ebnâ-i sipahiyandan kırk üçüncü bölükde yevmî yirmi beş akçe ulûfesi olan kıdvetül-emâsil-i vel-akran Hüseyin Musa bevvab zîyde kadrühû Ocağın emekdarı ve müstekim ve dindar ve zabt-u- rabta kadir olmağla kethüdayeri nasb ve tayin olunub kadimden olıgeldüği üzre zâbit ve kethüdayeri bilüp sözünden taşra ve re'yinden haric vaz-u hareket itmeyüp her biri mutî ve münkad ve şer-i şerife inkiyad üzre olub ve bazı eşkiya taifesi sipah namına bayrak ile gezüb âyân-ı vilâyet vesair ehl-i sûkı rencide idüp

1) *Mühimme defteri*, 44 s 28.
2) *Mühimme defteri*, 78 s. 711.

akçe ve esbabların alup ol makule zulüm ve teaddi üzre olup itaat-ı شرع şer'itmeyenleri ketküdayeri marifetîyle ele getürüb ve erbab-ı hukukun şer' ile hakların alıverdikden sonra haklarında lâzım geleni icra idüp hilâf-ı şer'-i şerif kimesneye bir iş ittirilmemek bâbında bilfiil südde-i saadetimde mandeler ağası olan 1) *iftihar ülemâcid-i-vel-ekârim tarafından mühürlü mektub virilmeğin buyurdum ki vusul buldukda bu babda müşarünileyh tarafından virilen mektub mucebince amel idüp fîmâbad hilâfına cevaz göstermiyesin. şöyle bilesin. Sene 1046* 2).

Kapıkulu suvarilerinin hükûmete aid bazı mübayaat, kitabet, beytülmal eminliği, koyun eminliği, âdet-i ağnam, cizye tahsili ve maliyeye aid diğer tahsildarlıklar gibi hizmetlerine dair müteaddid vesikalar vardır. Bunların bazıları metinde gösterilmiş olup bazılarını da buraya koyuyorum; bu hükümler vergilerin ne tertip üzre toplandığını göstermek itibariyle de okuyanlardan bir kısmını alâkadar eder sanırım.

Rumeli kadılarına hüküm ki,

Hâliyâ sipahi oğlanları zümresinden Mehmed'e koyun emaneti tevcih olunmağın sâbıka koyun emini Kara Sinanda olan nişanlu celep defterleri alınup müşarünileyhe teslim olunmasını emr idüp buyurdum ki hükm-i şerifim vardıkta her kangınuzun taht-ı hükûmetinde zikrolunan celep defterleri bulunursa alup müşarünileyhe teslim eyleyesiz. Sene 969 zilkade 3).

***

Sâbıka Budun Beğlerbeğisi olup hâliyâ İstanbul muhafızı olan İskender paşaya ve defterdar Hasan Çelebiye hüküm ki,

Hâliyâ menazil ve merahilde haraççılardan külli şekvâ olunup minbâd haraççıların hükümlerinde kadılar haracı bizzat mahkemelerde aldırup haricte aldırmayup ve kimesneye îtimad itmeyüp imza akçesi almayup kul taifesine beratlarında mukayyet olan akçeden ziyade aldırmayup şöyle ki emr-i şerifime mu-

---

1) Mandeler ağası, Kapukulu suvarileri temamen sefere gidince İstanbulda altı bölüğe vekâleten bakmak üzre kalan ağa.

2) *Mühimme defteri,* 87 s. 41.

3) *Mühimme defteri,* 3 s. 75.

gayir ziyade aldıralar ve mahkemede kendüler bizzat yanlarında aldırmayalar, şekvâ oluna azl ile konulmayup envâ-ı ıkab ile muakab olursız deyu kayd olunmasını emr idüp buyurdum ki hükm-i şerifim varıcak haraççılara yazılan hükümlerde emrim üzre zikrolunan kayıdları yazub geregi gibi tenbih ve tekid eyliyesin. Sene 973 zilkade.

Bu hüküm üzerinde (Paşa hazretlerine gönderildi) ibaresiyle İskender paşaya yollandığına dair şerh verilmiştir 1).

***

Harac (cizye) tahsiline dair (980 Muharrem 20 Haziran 1572) tarihli nişan sureti 2).

Nişân-ı hümayun yazıla ki,

Hâliyâ vilâyet-i Selânik keferesinin sene 977 de vâcib olan haracları cem olunmak lâzım olmağın silâhdarlarım cemaatinden ikiyüz yirminci bölükde yevmî yirmi akçe ulûfeye mutasarrıf dergâh-ı âlî yeniçerilerinin çuhası emini olan iftiharül-emâsili vel-akran Ali ibn-i İbrahim Emin ve ebnâ-i sipahiyandan 173 ncü bölükte yevmî yirmi bir akçe ulûfeye mutasarrıf Osman ibn-i Timur kâtib tayin olunup gönderildiler ve sene-i mezburda cem olunan cizye defteri mezkûrlara virilüp irsal olundular. Buyurdum ki hükm-i şerifim vardıkta vilâyet-i mezburede vaki olan haracgüzar keferenin haraclarını mezkûran kullarım, eline virilen nişanlu harac defteri mucebince ol yerin kadıları marifetiyle mahkemede cem idüp ve ellerine virilen defter gibi kendüler dahi müstakil defter ideler ve kadılar dahi kendü caniblerinden defter ideler, tamam olıcak kadılar yazduğı defteri haraççı defterîle mukabele ve tashih eyledikten sonra imzalayup mezkûran kullarımla ve yarar adamlar ile kapuma gönderüp ve mezbûran kullarım geçen yılda olan defter mucebince keferenin haracını aldıktan sonra her kâfirden asıl cizyeden gayri üçer akçe dahi alup bir akçesini hızane-i âmirem içün zabt idüp bakî kalan iki akçenin bir akçesini emin olan kulum ve bir akçesini kâtip olan kulum alup mutasarrıf olalar; bundan ziyade bir

1) *Mühimme,* 5 s. 651; bu hüküm, Kanunî Sultan Süleyman Sigetvar seferine giderken yoldan gönderilmiştir.

2) *Divan-ı hümâyun ahkâm defteri,* No. 67.

akçe almayalar ve poklon ve poçkay ve hedaya ve kapu hakkı deyu bir akçelerin almayalar ve aldırmayalar ve mezkûran kullaruma sene 980 rebiulâhırında üç ay vâde virildi; gerektir ki cem olunan harac akçesini vâdelerinde getürüp hızâne-i âmireye teslim eyleyeler, vâdelerinden tecavüz eylemeyeler ve ol yerin sancak beği ve subaşıları ve zuamâ ve erbab-ı timar ve yerlerine duran adamları harac cem eylemek içün kefereyi ihzar eylemekte haraççılara gereği gibi muavenet ideler; amma bu bahane ile reâyadan akçe ve ağırlık almayalar ve aldırmayalar şöyle ki bu hususta emr-i şerifime muhalif reâyadan akçe alalar vilâyet kadıları arz eylemeye, azille ve redd-i ebedî ile halâs olmayup ukubet olunurlar bilmiş olalar.

Ve cem olunan harac akçesinden kalp ve yaramaz akçe bulunup taylatmak lâzım olursa ol asıl akçeleri haraccılara taylattırmayup (vezn ve muayene ittirmeyib) *kadı huzurunda ehli olanlara taylattırup sahih akçe alalar; amma bu bahane ile kezalik hilâf-ı emr akçelerin almayalar.*

Ve harac tamam olup akçesi hızâne-i âmireme gelmelü oldukta vilâyet kadıları ihtimam idüp mahuf ve muhatara olan yerlerden geçürmek içün ve gice konaklarında beklettirmek içün mezburan kullarıma gereği gibi muâvenet ve muzâheret ideler ve kifayet kadarı yarar adamlar çıkarup harac akçesini onat veçhile beklettireler ki menâzilde ve merâhilde zarar ve halel irişmek ihtimali olmaya ve illâ zararı vilâyet kadılarından bilinür bilmiş alalar.

Ve bilcümle reayâdan defterde mukayyed olan haraclarından ve emr olunan üçer akçe resm-i hâneden ziyade akçe almayalar ve aldırmayalar ve şöyle ki sancak beği adamları ve su başıları ve erbab-ı timar reâyayı getürüp haracların teslim eylemekte muavenet eyledük deyû akçelerin alalar siz ki kadılarsız men eylemiyesiz ve memnû olmayanları isimleri ile yazup arz eylemeyesiz hiçbir veçhile özrünüz makbul olmayup varan haraccılar ve gayrılar reâyadan emr-i şerifime muhalif ne mikdar akçelerini almışlar ise siz ki kadılarsız bîkusur sizden tazmin olunup sahiplerine virildikten sonra azille ve redd-i ebedle halâs olmayup envâ-ı ukubete müstahık olursız, ana göre ihtimam idüp reâyanın sıyaneti bâbında dakika fevt eylemeyesiz ve siz ki haraccılarsız emr-i şerifimden zâid reâyadan akçe alasız kezalik

hiçbir veçhile özrünüz makbul olmayup ulûfenüz kat olunmağla halâs olmayup hakaret olunursunuz bilmiş olasız ve harac defteri nâib imzasiyle olmayup kadı imzasiyle ola ve şöyle ki haraccılar işbu nevruzda harac akçesini getürüp hızâne-i âmireye teslim eylemeyeler ulûfeleri kat olunur bilmiş olasız ve siz ki kadılarsız haraccı kullarımı nevruzda akçe ile kapuma gönderüp teslim eylemeyesiz azille ve redd-i ebedî ile konulmayup envâ-ı belâlara giriftar olunursuz ana göre tedarik idüp basiret üzre olasız şöyle bilâsız deyu, tahriren 2 muharrem sene 980. 1)

Diğer harac nişanı 2) :

Nişân-ı hümâyun yazıla ki,

Hâliyâ Avlonya vilâyeti keferesinin 977 de vâcib olan haracları cem' olunmak lâzım olmağın sol gurabâ cemaatinden 36 ıncı bölükte yevmî on altı akçe ulûfeye mutasarrıf Hasan ibn-i Hızır [Emin] ve sipahi oğlanlarım cemaatinden kırk yedinc bölükte yevmî on üç akçe ulûfeye mutasarrıf Ibrahim Mustafa nam kulum kâtip tayin olunup ve sene-i güzeştede cem olunan cizye defterleri mezburlara virilüp irsâl olundular. İmdi buyurdum ki mezkûrlar vardıkta vilâyet-i mezburda olan haracgüzar keferenin haracların mezkûran kullarımın ellerine virilen nişanlu harac defteri mucebince ol yerin kadıları marifetîle mahkemede cem' idüp ve ellerine virilen defter gibi kendüler dahi müstakil defter ideler ve kadılar dahi kendü caniblerinden defter ideler itmam olıcak kadılar yazduğı defteri haraccı defteriyle mukabele ve tashih eyledikten sonra imzalayup mezburan kullarımla ve yarar adamlariyle kapuma göndereler.

Ve mezburan kullarım geçen yıl yazılan nevyâfte 3) *defterde mukayyed olan haraclarından gayrı kanun üzre beşer akçe alup ve deftere kayd eyleyüp defter mucibince keferenin haracı alındıktan sonra her kâfirden asıl cizyeden gayrı üçer akçe dahi alup bir akçesini kanun üzre hızâne-i âmirem içün zabt*

1) Aynı ahkâm defterinin 230 ve diğer sahifelerinde de harac cem'ine dair nişan suretleri vardır.

2) *Ahkâm defteri*, 67, varak 234 b.

3) نوياﻓته Nevyafte cizye verecek çağa gelüb cizye veya harac defterine yeni kayd olunan şahıs ve bu şahsa verilen pusla, harac kâğıdı.

idüp bâki kalan iki akçenin bir akçesini emin ve bir akçesini kâtib olan kullarım alup mutasarrıf olalar.

Ve mezkûran kullarıma sene 980 şavvalinin on birinci gününden üç ay vâde virildi, gerektir ki cem' olunan harac akçesini vâdelerinde getürüp hızane-i âmireme teslim eyleyeler, vâdelerinden tecavüz eylemeyeler ve ol yerin sancağı beği ve adamları ve subaşıları, erbâb-ı timar ve yerlerine duran adamları harac cem' eylemek içün ve kefereyi ihzar eylemekte varan haraccılara gereği gibi muavenet ideler; bu behane ile reâyâdan akçe ve ağırlık almayalar ve aldırmayalar; şöyle ki bu hususta emr-i şerifime muhalif reâyâdan bir akçe alalar, vilâyet kadıları arz eylemeyeler azille halâs olmayup ukubet olunurlar bilmiş olalar.

Ve cem' olunan harac akçesinde kalp ve yaramaz akçe bulunup taylatmak lâzım olursa ol asıl şüphe olan akçeye taylatmak lâzım gele haraccılara ve adamlarına taylattırmayup kadı huzurunda ehil olanlara taylattırup akçe alalar amma bu behane ile kefereden hilâf-ı emr akçe almayalar.

Ve harac tamam olup akçesi hızâne-i âmireme gelmelü oldukta vilâyet kadıları ihtimam idüp mahuf ve muhatara olan yerlerden geçürmek içün ve gece konaklarında beklettirmek içün mezbur kullarıma gereği gibi muâvenet ideler.... Sene 980 zilkade [1573 mart]

***

İspençe ve bâd-i heva denilen vergiler bazan iltizam suretiyle verilirdi; bu hususa dair 980 şevval tarihli bir hükümden 1).

Yenişehir kadısına hüküm yazıla ki,

Vilâyet-i Rumelinde vâki olan çingânelerin ispenç ve bâd-i havasına berveçh-i iltizam nazır olan sipahi oğlanlarından kulum İbrahim dergâh-ı muallâma adam gönderüp Mora canibi kalemine mültezim olan Lütfi nam kulun zimmetinde yüz yirmi beş bin akçe bâki olup öyle olsa cümle-i zarar-ı mâle Velestin nam kasabada mütemekkin olan Şehsüvar oğlu Mustafa kefil-i bilmal ol-

1) *Ahkâm defteri,* 67 varak 455 b.

muştur, elimde şer'î hüccet vardır. Kefil olunması lâzımdır deyu îlâm eylemeğin buyurdum ki....

***

Nişan-ı hümâyun yazıla ki,

Hâliyâ mahrusa-i İstanbul yavası keferesinin sene 977 de vâcib olan haracları cem' olunmak içün sağ bölük gurabası cemaatinden kırk altıncı bölükte yevmî on dört akçe ulûfeye mutasarrıf Mehmed ibn-i Kasım nam kulum emin ve kâtip tayin olunup ve sene-i güzeştede cem' olunan cizye defterleri mezbure virilüp gönderildi. İmdi buyurdum ki mezkûr kulum varup zikr olunan keferenin haraçların nişanlu defter mucibince kadı marifetiyle cem' idüp müfredatiyle müstakil defter eyliyeler; tamam olduktan sonra defteri imzalayup hasıl olan akçeyi Dergâh-ı muallâma getirüp teslim eyliyeler.

Ve yava keferesinin bu yıl nevyafteleri yazılmak emr olunmuştur; gerektir ki zikr olunan kefereyi ve papaslarını getürüp teftiş idüp göresin; elhâletü hazihi ne kadar haraca kabil nevyafteleri var ise malûm idinüp isimlerin deftere kayd idüp ber muktazây-i şer' ve kanun hallerine göre harâc-ı şer'î vaz idüp haraclarını alalar, haraca kabil nevyafte ketm itmiyeler; bilcümle gereği gibi ihtimam eyliyeler ki haraca kabil kefereden bir kâfir kalmayup cümlesi kayd olup haraçları alına ve nevyafte yazıldıktan sonra mürdelerin ehl-i vukuftan onat veçhile teftiş idüp ve şahidlerin dahi haraccılar müvacehesinde istimâ idüp mürdeliği tamam şer'ile zâhir olanların haracın alup bâdehû isimlerin defterden ihraç ittiresin ve harac alınan mürdeyi başka defter idüp bâdehû mürdeliğine kimler şehadet itmişler ise tahtında bile deftere kayd eyliyeler. Telbisle anda mürde adına kefere ihraç olunmaktan hazer ideler ve mezbur kuluma sene (semâne ve seb'îne ve tis'amie) Recebinin onaltısından üç ay vade virildi vadesinden bir gün tecavüz ittirmiyeler. Keferenin defter mucibince bîkusur haracları alındıktan sonra her kâfirden üçer akçe dahi alup iki akçesini hızâne-i âmirem içün alup zapt idüp bâki kalan bir akçesini emin ve kâtip olan mezbur kulum alup mutasarrıf olalar. Bundan gayri kefereden bir akçe ve bir habbe almayalar ve aldırmayalar.

Ve cem olunan harac akçesinden kalp ve yaramaz akçe bulup şüphe olursa taylayup sahih akçe ala ve harac ceminde tamam adâlet üzre olup kefereden defterden ve kanun-ı kadimden ziyade bu behane ile bir akçe almayalar; almak ister ise kadı men' idüp memnû olmazlar ise arz eyliyeler; bilcümle eğer harac alınmak ve eğer mürde ihraç ve nevyafte yazılmak hususudur, kadı marifetiyle ola; kadı marifetsiz iş olmaya şöyle bilesiz. Tahriren 15 Receb-ül-mürecceb sene 980 1).

***

Kapukulu suvarilerinin mültezim olmaları hakkındaki hükümlerden 2):

İstanbul kadısına hüküm yazıla ki,

Hâliyâ sağ bölük garipleri cemaatinden Hüseyin ibn-i Ahmed nam kulum Dergâh-ı muallâma gelüp mahrusa-i İstanbul kapularında füruht olunan sığır bacı rüsumuna üç yıla varınca 230 bin akçe safi teslimat göstermeğe bervech-i iltizam emin olan seferin sene 951 şabanının nihayetinde tahvili tamam olur ve mukataa-i mezbûrenin emaneti bana sadaka olunursa tahvil-i cedide sene-i mezbure Ramazanının gurresinden üç yıla varınca ikiyüz otuz bin akçe sâfi teslimat ile iltizam ve kabul iderim ve zarar-ı mâle, yarar ve mâle kadir kefiller dahi vireyim deyu bildirdi imdi buyurdum ki . . . 3) *sene 951.*

***

Edirne kadısına hüküm yazıla ki, 4)

Bundan akdem Şehirköy haslarına Sipahi oğlanları cemaatinden yüzüncü bölükte yevmî on altı akçe ulûfeye mutasarrıf olan Mustafa Şehirköy haslarını sene 975 zilkadesinin 29 uncu gününden üç yıla 920000 akçeye iltizam idüp teslimatından mâada zimmetinde 394818 akçe bakisi kalup mezkûrun nefs-i Edirnede mülk evleri ve Edirne kurbinde çiftliği olup haliyâ

1) 67 No. lu *Ahkâm defteri* varak 233 b. Aynı defterde daha bir çok harac nişanları vardır.

2) 67 No. lu *Ahkâm defteri* varak 4.

3) 433 No.lu *Ahkâm defteri*, 2 şaban sene 951.

4) 67 No. lu Ahkam defteri, V. 4.

mezkûrun evleri ile çiftliğini sattı deyu istimâ olundu; imdî buyurdum ki hükm-i şerifimle müfettiş Filibe Kadısı Mevlânâ Derviş Muhiddin zîyde fazlühû vardıkta göresin mezkûrun evleriyle çiftliği henüz satılmamış ise Mevlânây-i mezbur marifetiyle satup nakd ittirüp hasıl olan akçesini mezkûrun borcu içün alup derkise idüp ve mühürleyüp muaccelen dergâh-ı muallama gönderesin ve eğer satılmış ise mîrîye deyni var iken sattuğı makbul değildir. Mîrî borç, sair düyundan mukaddemdir. Gerektir ki mezkûrun evleri ve çiftliği tekrar talip olanlara değer bahasiyle satup kanun üzre akçesini alup derkise idüp mühürleyüp muaccelen dergâh-ı muallâma gönderüp hızâne-i âmireme teslim ittiresin ve mezkûru . . . . eyliyesin, eğer ol caniblerde ise tutup yarar ve mûtemed adamlarunuza koşup emin ve mahbus dergâh-ı muallâma bile gönderesin ve yazup arz eyliyesin tahriren 8 muharrem sene 980.

Ağnam resmi tahsiline gönderilen Kapukulu suvarileri:

Silistire ve Hırsova kadılarına hüküm ki,

Taht-ı kazanızda sene 978 zilkadesinin altıncı gününde vaki olan abril evvelinde vacib olan âdet-i ağnam ve resm-i ağıl cem'ine silâhdarlar cemaatinden evvelki bölükte yevmî on sekiz akçe ulûfeye mutasarrıf Ali bin İlyas nam kulum emr-i şerifimle ve âdet-i ağnam defteri ile irsal olunmuştu, şimdiki halde mezbur kulum Ali kapuma adam gönderüp vilâyet-i mezbure âdet-i ağnamı resmi cem'ine mübaşeret itmek istediğimde livâ-i Silistire ifrazı haslarına iltizamla nazır olan Hamza çavuş mezbur ifraz haslarının âdet-i ağnamını ben cem' iderim deyû elime virilen âdet-i ağnam defterinde mukayyet olan resm-i ganemi cem'ine mâni olur deyû bildirdi; imdi buyurdum ki hükm-i şerifim vardıkta mezkûr kulumun eline verilen adet-i ağnam defterine ve emr-i şerifime nazar idüp ve mûcibi ile amel idüp vilâyet-i mezbure âdet-i ağnamını mezbur kulum Aliye emr olunan üzre cem' ve tahsil ittirüp mezkûr Hamzaya hilâf-ı emr dahl itmek isterse men' eyleyüp dahl ittirmiyesin şöyle bilesin tahriren 8 muharrem sene 980 1),

***

1) 67 No.lu *Ahkâm defteri*, varak 5 b.

Saray ve Tırnova kadısına hüküm yazıla ki,

Hâliyâ taht-ı kazanda vâki olan âdet-i ağnamın sene 979 zilkadesinin on yedinci gününde abril evvelinden berû vâcib olan resm-i ganemleri cem' ve tahsil olunması lâzım ve mühim olmağın bu husus içün sipahi oğlanlarım cemaatından yüz elli dördüncü bölükte yevmî yirmi altı akçe ulûfeye mutasarrıf Cafer Serkülhânî nam kulum tayin olunup vilâyet-i mezbure sene-i sâbıkada kuzat imzasîle gelen âdet-i ağnam defteri mezkûr kulumla irsal olundu. İmdi buyurdum ki hükm-i şerifimle mezkûr kulum vardıkta bir an tehir ve tevakkuf itmeyüp taht-ı kazanda vâki olan eshâb-ı ağnamı mezkûr kulum marifetiyle malûm idinüp her birinin işbu abril evvelinden berû ellerinde mevcud bulunan koyunların kulumla bile aded-i defter idüp zâhir olan koyunlarından kanun üzre iki koyuna bir akçe hisabı üzre resm-i ganem ve her üçyüz koyundan beşer akçe hisabınca resm-i ağılların marifetinle aldırup mirî içün zabt ittirüp hasıl olan akçeyi der kise idüp vâki olan defteri imzalayup ve mühürleyüp mezbur kulumla kapuma gönderüp hızâne-i âmireme teslim ittiresin... 1)

***

Bağ rüsumunu tahsil etmek üzre Nevrekop kazasına gönderilen Kapukulu suvarisi 2):

Nişân-ı hümâyun yazıla ki,

*Hâliyâ Nevrekop vilâyetinde olan reâyânın sene 977 de vâcib olan rüsumunu cem' eylemek (*üzre*) silâhdarlarım cemaatinden yüz beşinci bölükte yevmî on yedi akçe ulûfeye mutasarrıf Abdullah nam kulum emin ve kâtib tayin olunup ve sene-i güzeştede cem' olunan rüsum defteri ellerine virilüp irsal olundular. İmdi buyurdum ki hükm-i şerifim ile varup istikamet üzre Nevrekop kadısı marifetiyle olagelen âdet ve kanun üzre ellerinde olan nişanlu defter marifetiyle bağların rüsumunu mahkemede cem' ve zabt idüp ve mezbur kulum dahi müstakil defter idüp akçesiyle getürüp dergâh-ı muallâma teslim ile defterde matlûp ve mukayyed olan rüsumdan bir akçe ve bir habbe baki*

1) 67 No.lu *Ahkâm defteri* varak 234.
2) » » » » » 231.

komayalar ve siz ki kadılarsız her birinüz kadılıklara müteallik olan bağların rüsumunu siz dahi müstakil defter idüp defterinizi kapuma gönderesiz; şöyle ki defter göndermeyüp veya ihmaliniz olacak olursa kapuma arzoluna, müstahikk-ı itab ve ikab olursuz, zikrolunan vilâyetin subaşıları ve erbâb-ı timar ve yerlerine duran adamları ve emin ve köy kethüdaları zikrolunan rüsumun ceminde varan kuluma gereği gibi muavenet ideler ve ihmal ve müsahele itmiyeler ve mezbur kuluma 980 recebinin on yedinci gününden üç ay vâde virildi, gerektir ki vâdelerinden tecavüz eylemeye ve cemolunan rüsum akçesinden kalp ve yaramaz akçe bulunup şüphe oldukta ol asıl olan akçeyi taylayup sahih akçe alalar, yaramaz akçe almaya, amma taylatmak behanesiyle kimesneden bir akçe almayalar. Şöyle ki bu bapta kimesneye hilâf-ı emir zulüm ve teaddi olunursa kadılardan bilinür azil ile konulmayup reddolunmalarına sebep olup ve rüsum cemi'ne varan kullarımın ulûfeleri katolunur ve haraçcı kulum reâya üzerinde eğlenmeyüp muaccelen harac akçesi cem olunmak emrim olmuştur; Emr-i hümâyunum varduğı günden mübaşeret idüp bir aydan ziyade haraçcı kulumu anda eğlendirmeyip malimi bittamam cem idüp getüreler ve haraç akçesini aynı ile getüre alınup getürmeye şöyle ki haraçcı işbu Nevruzda harac akçesin getirüp hızâne-i âmireme teslim itmeye ulûfesi kat' olunur ve siz ki kadılarsız haraçcı kulumu nevruzda akçe ile kapuma göndermeyesiz azille ve redle konulmayup envâ-ı belâlara giriftar olursız bilmiş olasız. Ana göre basiret üzre olup haraçcıyı nevruzdan akdem gönderüp yetiştiresiz şöyle bileler. Tahriren 17 recep sene 980.

***

Yeniçerilerin don ve gömleklik bezlerini kapı kulu suvarilerinden birinin iltizam eylemek istemesi üzerine Tırhala mukataaları müfettişi olan Yenişehir kadısına gönderilen hüküm sureti 1):

Tırhala mukataat müfettişi Yenişehir kadısına hüküm yazıla ki,

Hâlâ sipahi oğlanlarım cemaatinden elli sekizinci bölükte

1) 67 No.lu *Ahkâm defteri,* varak 398.

yevmî yirmi altı akçe ulûfeye mutasarrıf olan Mahmud bin Yusuf nam kulum kapuma gelüp Tırhala sancağından yeniçerilerin donu ve gömlekliği içün her sene üçer yüz bin ذراع *zirâ Keşan bezi alınu gelüp benden evvel bez cem'ine varan bölük halkından Budak ve Ferruh ve Hasan nam kimesnelerin hızâne-i âmireye virdikleri muhasebelerinden her yıl yüz bin akçe eksük ile murad üzre varup her sene üçer yüz bin zirâ bez satın alup getüreyim şol şartla ki sene 980 vacibinden üç yıla değin kadı marifetiyle âlâ eyü bez cem idüp hariçten kimesne dahl eylemeye deyu uhdesine alup kabul ve iltizam eylediği ecilden husus-ı mezbur sene 980 şâbânının gurresinde arzolundukta mezbur bir kaç defa varup murad üzre âlâ bez getürdiğin sancak beği ve müfettiş kadısı adaletle cemeyledüğüne arz getürmeğin sene 981 de vacip olan hizmet-i mezbure veçh-i meşruh üzre mezbur kulum Mahmuda verildi; imdi hızâne-i âmiremden* (açık) *sikke filuri verildi, buyurdum ki hükm-i şerifimle vardıkta mezbur yeniçeri kullarımın tarih-i mezburda olan donları ve gömlekleri içün tayin olunan miktar bezi sâbıka anda bez cemine varan kullarım emr-i şerifim mucibince memur oldukları yeniçeri kullarımın bezin cem ettiklerinden sonra mezbur kulum Mahmud uhdesine alduğı üzre sene 981 vâcip olan bezin zamanı geldikde cem'ine mübaşeret idüp kadimden şimdiye değin satun alınu gelen yerlerden ve bulunan yerlerden mezkûr kulum marifetiyle değer bahasiyle satun alup hazır bulunamazsa âdet üzre çullahlara gayet eyü bez işlettirüp ve münasip taraflara koyup mevsiminde yarar ve mûtemed adamlarunuz ile ve yarar hisar erenleriyle mahrusa-i İstanbula gönderüp anbâr-ı âmireme teslim ittiresiz ve zikrolunan bezin bahası ve sair harcı içün lâzım alan akçeyi mezkûr kulumla hizâne-i âmiremden gönderilen filuriden alup sarfedüp vefa etmîyen akçeyi olıgelen âdet üzre Alasonya haracından ve gayrı haraçlardan ve âdet-i ağnamdan alup sarf idesin ve dahi vefa eylemezse ol canipte her kangı mukataalarda ve kalemlerde hazır ve mevcut akçe bulunursa alup sahipleri eline makbuz virüp teslim eyliyesin, kimesnenin bir akçesini alıkodurmıyasın ve alınan akçeler için haraççılar ve eminler ellerine hüccet viresin ve alınan bezler eyü bezler cemolunup ağustosta mahrusa-i ıstanbula gelüp bittaman teslim olunmak lâzımdır. Ana göre mukayyed olup*

mezkûr kuluma gereği gibi muavenet ve muzaheret eyliyesin ve bilcümle alınan gayet eyü bez gerektir ve tamam cem oldukta kimlerden ve zirâı kaç akçeye alınduğın ve cümle ne miktar akçe harç olunursa mezkûr kulumun muhasebesin imzalayup kapuma gönderesin ve mezbur bezler almalu oldukta sahih zirâ ile ölçdürüp imkân veçhile itmam idesin ki ne mâlime zarar ola ve ne reâyâya hayf ve zulüm ola. . . . Tahriren Fi 22 Şâbanilmuazzam sene 980.

***

Evvelce iltizamla idare edilen Ohri dalyanlarının emanet suretiyle idaresi ve eminliğine sipahi oğlanlarından birinin tayini hakkında (951 Muharrem, 1544) tarihli nişân-ı hümâyun 1):

Nişân-ı hümayun yazıla ki,

Bundan evvel Ohri dalyanlarına bervech-i iltizam emin olan Ömerin işbu sene 951 muharremi gurresinden müddeti iltizamı tamam olup yeri mahlül olmağın işbu dârende-i fermân-ı hümâyun mefharül-emasil-i vel-akran sipahi oğlanları cemaatin den Yusuf nam kulumu bölüğünde tasarruf ittiği ulûfesiyle mezbur Ömerin yerine emin nasp idüp bu berât-ı hümâyunı virdim ve buyurdum ki varup zikr olunan dalyanlara mezkûr Ömer yerine emin olup cüz'i ve külli vaki olan mahsulâtı olıgelen âdet ve kanun üzre kadı marifetiyle zabt idüp ve kâtip olana müfredatîle defter ittirüp haric-i defter nesne komaya ve dergâh-ı muâllama muhasebe gelmelü oldukta âdat ve kanun üzre muhasebesini yazup ve kadıya imzaladup ve mühürleyüp kapuma göndere.... tahriren 2 Muharrem-ül-haram sene 951.

***

Hızâne-i âmiremin Kıbrus cânibi defterdarına hüküm yazıla ki,

Hâliyâ vilâyet-i Kıbrusda olan mal-i mirî içün istihdama kul talep ittüğün ecilden sipahi oğlanlarım cemaatinden yüz dokuzuncu bölükte yevmî 26 akçe ulûfeye mutasarrıf Ali Hâzin Arnavut nam kulum tayin olunup ve sene 680 Rebiulahır ve Cemazeyn aylarına vacip olan mevacibi hızâne-i âmiremden ihraç olunup gön-

1) 433 No.lu *Ahkâm defteri.*

derildi. İmdi buyurdum ki hükm-i şerifim ile mezbur kulum vardıkta mal-i mirî bâbında mezburı olıgelen âdet ve kanun üzre istihdam ittirüp bakayadan ve gayrıdan mezkûr kuluma küllî mâl-i mîrî tahsil ittiresin ve mezkûr kulun say ve ikdamı ile ne miktar mâl-i mirî tahsil olunduğın yazup arzeyliyesin; şöyle bilesin deyu. Tahriren Fi 17 Cemaziyelâhır sene 980 1)

***

Eyaletlerde hazine mali tahsilinde bulunan sipahiler hakkında 2)

Hızâne-i âmiremin Temeşvar cânibi defterdarına hüküm yazıla ki,

Hâliyâ dergâh-ı muallâma arz gönderüp ikiyüz dördüncü bölükte yevmî on beş akçe ulûfeye mutasarrıf olup silahdarlar zümresinden olan Mustafa bin Sinan bendeleri yarar ve kârgüzar, emvâl-i pâdişâhî tahsiline mecd-ü sâî olmağın hazine-i Temeşvarda istihdam hizmetine tayin olunup emr-i şerifim sadaka buyrulmak ricasına arz olundu deyu bildirmişsin, imdi buyurdum ki hükm-i şerifim vardıkta mezkûr kulum Mustafayı anda olan malim tahsilinde münasip gördüğün üzre istihdam ittirüp olıgelen âdet ve kanun üzre küllî mal tahsil ittiresin şöyle bilesin. Tahriren 22 muharrem sene 980.

***

Yağcı ve kürecilerin vergilerini tahsil eylemek üzre Kapukulu suvarilerinden tayin edilen tahsildara verilen nişan sureti 3):

Hâliyâ vilâyet-i Vizede vaki olan yağcıların ve Kürecilerin 977 de vâcib olan resmini cem eylemek içün sipahi oğlanlarım cemaatinden on beşinci bölükte 26 akçe ulûfeye mutasarrıf Mustafa Gulâm-ı der nam kulum emin ve kâtip tayin olunup ve sene 980 cemaziyel-evvelinin 26 ncı gününden üç ay vâde virildi ve ellerine dergâh-ı muallâmdan nişanlu defter virildi;

---

1) *Ahkâm defteri*, 67 varak 306 keza Haleb'deki tahsildar da Sipahi oğlanlarındandır (varak 486).

2) 67 No.lu » » varak 33 b.

3) » » » » » 238.

öyle olsa buyurdum ki varup ellerinde olan nişanlu defter mucibince vilâyet kadıları ile zikr olunan yağcıların ve kürecilerin resmini bîkusur mahkemede cem ve zapt idüp ve kendü dahi müstakil defter ide; tamam olduktan sonra defteri ve akçeyi vâdesinde getürüp hızâne-i âmireme teslim ide ve siz ki vilâyet kadılarısız, her birinüzün kazasında zikrolunan rüsumu cem ve tahsil itmek bâbında gereği gibi muavenet idüp itmam idesiz, ihmal ve müsahele eylemeyesiz ve ol yerin subaşıları ve yerlerine duran adamları ve timar erleri ve il ve köy kethüdaları ve naibleri dahi mezkûr kula muavenet idüp gaip olanları mukayyed olup buldurup itmam eyliyeler ve defterde mukayyed olan reâyânın bittemam rüsumunu aldırup bir hane girihte komayalar ve gaip olmuşları var ise anlara dahi kadılar muavenet idüp bulduralar, şöyle ki ihmal olunup rüsumdan nesne zayi olacak olursa kadılardan bilinür ana göre ihtimam eyliyeler ve cem olunan rüsum akçesinde kalp ve yaramaz akçe olup şüphe olursa taylayup sahih akçe alalar yaramaz akçe alınmaktan hazer ideler .... Cemaziy-elâhır sene 980.

***

Suvari oğullarına ait vesikalardan:

Topkapu sarayı arşivinde (*mevâcib-i cemaat-i ulûfeciyan tâbi-i yemin. vacib fi. m. ve safer ve rebiul-evvel sene 932*) başlıklı mevâcib kaydında 1) sağ ulûfecilerin muhtelif bölüklerindeki künyeleri şerhli veledeşlere ait bazı isimleri ve bu arada bölüklere kaydedilmiş birkaç ismi aşağıya yazıyorum:

١ بلوك

علی ارنود کتخداء مذکورین

مذکور 1)
١٠ 2)

عبدالله
بوسنه
١٥

علی
کاتب
١٠

1) *Topkapu sarayı arşivi*, No. 807.

2) Mezkûrdan murad birinci bölük kumandanı olan kethüda Arnavut Alidir.

3) Yevmiyelerinin hepsi siyakat rakamlariyle yazılmıştır. Bu Ali kethüdanın yevmiyesi hakikaten onmudur, fazlamıdır müteredidim, notumda burası silinmiştir.

۲ بلوك

حمزه بن على كاتب مذكورين

۲۵	۱۳	۱۳
مذكور	محمد بن مصطفى	عبدالله بن حسين
مذكورك باباسى بلوكده اولوب فوت اولمجق مرحوم سلطان بايزيد زماننده يازلمش	مذكورك باباسى بلوكده اولوب فوت اولدوغنده مرحوم سلطان بايزيد زماننده يازلمش	باباسى قاپوجى اولوب فوت اولدقدن صوكره مرحوم سلطان بايزيد زماننده يازلمش

شهود

اسحاق ايليجه — زعيم مذكورين
ابراهيم بلغراد — عن جماعت مذكورين

شهود

يوسف كسريه — عن ابناء سپاهيان
اسحاق زعيم — عن جماعت مذكورين

٦ بلوك

حسن بن يعقوب شاه

۱۳	۱۳	۱۳
مذكور	يوسف ايليجه 2)	حاجى بن قره‌كوز
معمار يعقوب شاهك اوغلى اولوب مرحوم سلطان سليم زماننده يازلمش	مرحوم سلطان بايزيد زماننده يكيچريلكدن على آغا انتقالنه سفرنده كلديكنده يازلمش	باباسى سلاحدار اولوب فوت اولدقده مرحوم سلطان بايزيد زماننده يازلمش

شهود

سنان — (1 . . . — دركاه عالى
محمد — (1 . . . — عن ابناء سپاهيان

شهود

قره‌كوز — صاروباد؟ — عن ابناء سپاهيان
اسكندر — اوخرى — عن طباخين دركاه عالى

---

1) Noktalı yerler notumda silinmiştir. Vesikalar elde olmadığından tekrar tetkik edilemedi. Maamafih maksadımız ocağa alınacak veledeşlerin şahidlerin tasdikiyle alındıklarını göstermek olduğundan bu kadarı da kâfidir.

2) Yusuf, yeniçeri ocağından gelme olduğundan anın şahitlerle hüviyetinin tesbitine lüzum yokdur. Zaten yeniçeri ağasının mühürüyle gelmektedir.

Silahdarlar cemaatının 172 inci bölüğünden 25 akçe yevmiyeli Mustafa bin Ahmed'in kendi ihtiyariyle ulûfesinden feragatle oğlu Zülfikar'a terki hakkında defterdarlıkça yapılan iki muamele 1):

حسين محله قيد اوله

ع جماعت

سلحداران

ذو الفقار ١٧٢
مصطفى
احمد
فى ٢٥

مذكور اختياريله علوفه‌سندن فارغ اولمغين صلبي اوغلى مزبوره آغاسى تذكره‌سى موجبنجه قانون اوزره ويريلمك بيورلدى
فى ١٠ ذا سنه احدى و ثلثين والف

(Defterdarın kuyruklu imzası)

ع جماعت

سپاهيان

حسن ك ١٤٦
محمد
عبدالله
فى ٢٥

مذكور علوفه‌سندن اختياريله صلبي اوغلى مزبوره فارغ اولمغين قانونلرى اوزره اغاسى عرضى موجبنجه ويريلمك بيورلدى.
فى ١٦ ن سنه ثمان و ثلثين و الف

(Defterdarın imzası)

Sağ ulûfecilerde suvari bulunan babasının vefatından dolayı andan mahlûl kalan esamenin kendisine verilmesi hakkında İsmail adında bir suvari oğlunun istidası ile yapılan muamele 2):

1) *Bay İbnülemin tasnifi* askerî vesikalar numara: 230, 231.

2) *Askerî vesikalar, Cevdet tasnifi* numara 21929. gerek bu ve gerek diğer istidalar üzerinde bir takım imza, ve işaret-i mahsusalar varsa da bunların katî olarak okunmaları henüz halledilemeyüp ihtilâflı olduğundan o gibileri yazmamaktayım.

Devletlu, inâyetlu merhâmetlu sultânım hazretleri sağ olsun

Arzıhâl-i kullarıdır ki dört bölük ocağında yeşil bayrağında yevmî on beş akçe esameye mutasarrıf olan Silistreli pederim Mustafa İbrahim fevt olup ol veçhile yevmiyesi mahlûl olup bu kulları dahi müteveffânın sulbî sahih oğlu olmağla merahim-i aliyyelerinden mercudur ki kaydı kaleminden bâdedderkenar malûm-ı devletleri buyuruldukta pederim mahlûlünden esame-i mezkûrı bu kullarına tevcih ve ihsan buyurulmak bâbında emr-ü-ferman devletlû inâyetlû sultânım hazretlerinindir.

Ulûfeciyan-ı yemîn	*Bende*
Mustafa İbrahim	*Seyyid İsmail Veled-i*
Silistre	*Mustafa Silistre*
15	*hâlâ*

Bu müraceat üzerine istida evvela defterdarlık suvari mukabelesine havale olunarak kaydi görülmek isteniyor; oradan şu kayıt çıkarılıyor:

ع جماعت

علوفجیان یمین

۹۲

مصطفی ابراهیم

سلستره

۱۵

Veçh-i meşruh üzre defterde masturdur. Emr -ü- ferman devletlû saâdetlû sultânım hazretlerinindir.

(İmza) Fî 9 L sene 1218

Bunun üzerine Sadr-ı âzam şu suretle buyuruyor:

Sülüsani zümresinden oğluna berveçh-i iptida ve kusurı hazine mande olunmak

buyuruldu.
9 L 218

Kapıkulu suvarilerinin sipah bölüğünden on dokuz akçe yevmiyesi olan Şaban isminde birinin Celâlilerden Tavil'in Kütahyayı muhasarası esnasında hizmet etmesinden ve bundan başka Celali Tavil'e eyalet müjdesini getirmesin-

den dolayı Kütahya kadısının yazması ve vezir-i âzamın arzı üzerine yevmiyesine zam yapılması hakkında muamele 1)

Hû

Kütahya kadısı mevlâna Şah Mehmed dâilerinin arzıdır.

Ebnâ-i sipahiyandan on dokuz akçe ulûfesi olan Şaban içün bundan akdem Tavil ile Kütahya üzerine gelen Celâliler def'inde ve kütahya kalesinin istihlâsında hizmette bulunduğnndan gayri Âsitane-i saadetten müjde hükmü ile maan gelüp küllî yoldaşlıkla bulunmuştur deyü vaki hali îlâm ider.

Devletlû Padişahım; bu makule hizmette bulunanlara riayet olunagelmiştir. Ulûfesine terakki inayet buyrulmak bâbında emr-ü-ferman saadetlû Pâdişâhımındır.

Beş akçe terakki buyuruldu
Gurre-i n sene 14 [1014[

Kütahya kadısının îlâmı :

Dergâh-ı felek medar ve barigâh-ı gerdun iktidar lâzâle âliyen ilâ yevmilkarar türâbına arz-ı bîmikdar oldur ki bundan akdem hâlâ şehr-i zol beğlerbeğisi olan Tavil Paşa otuz bin mikdarı er ile Kütahyaya gelüp altmış bin altun ve dokuz top ile at talep eyleyüp şöyle ki virilmiye evleri ihrak ve bağ ve bağçeleri kat ve kal'ayı yere beraber idüp içinde olanları katleylerim deyü on iki (gün) muhasara idüp tarafeynden cenk ve harbe ve cidal ve kıtâle kasd ve azimet olunmuşken hplâ merkum kullarına eyalet müjdesi irsal olunan kapucıbaşı Mustafa ağa kullariyle der-i adle gelen Koska muslisi dimekle maruf kulları say ve ikdamı bâis-i necat ve halâs olup her veçhile mazhar-ı atıyye-i Padişahî olmağa hakiki kulları olduğı der-i adle arzolundu.

Mineddailhakir Şah Mehmed
Elkadı bi Kütahye
elmahrûse

Bu îlâm ve vezir-i âzamın arzı üzerine Padişah birinci Ahmed (*verdim*) diye yazmış ve sipahilere yapılacak terakkinin kanunen beş akçe olmasına mebni vezir-i âzam da Şabanın yevmiyesine beş akçe zammını buyurmuştur.

---

1 *Emiri tasnifi* 348 numaralı vesika

Kapukulu suvarilerinin sefere daveti hakkında kadılara gönderilmiş olan hükümlerden 1):

Bursa sancağı kadılarına hüküm ki :

Hâlâ sol gureba ve sol ulûfecilerim bölükleri ağaları ile bu defa vezirim Hasan Paşa edamallahü teâlâ iclâlehû ile sefere tayin olmuşlardır. Buyurdum ki vusul buldukta her biriniz taht-ı kazanızda olan kasabat ve kurâda ve sair mecma-ı nas olan yerlerde tenbih ve nidâ ittiresiz ki zikrolunan bölükler halkından kimler var ise münebbih olup alettacil yat ve yaragı ile gelüp ağalarına mülâki olup müşarünileyh vezirim yanına varup hizmette bulunalar; husus-ı mezbur mühimdir ihmalden hazer idüp emrim üzre tenbih ve nidâ ittirmeyince olmayasın: müşarünileyhe yoklamak emrim olmuştur; yoklamada bulunmıyanların ulûfeleri kat olunmağla kurtulmayup enva-ı itâb ve ikaba mazhar olmak mukarrerdir. Ana göre her biri mukayyed olup berveçh-i istical irişmek ardınca olalar. Sene 980.

Bu hükmün birer sureti Erzurum eyaletine kadar yol üzerindeki bütün kadılıklara gönderilmiştir.

Vefat etmiş olan bir sipahiyi haber verdiğinden dolayı yevmiyesine zam yapılan bir suvarinin istidası üzerine cereyan eden muâmele 2)

Devletlû merhametlû sultânım hazretleri sağ olsun,

Bu kulları bölükât-ı erbaada ulûfeciyan-ı yesardan olup yine ocağ-ı mezburda zirde masturülesamî kulları fevt olup merahim-i aliyyeleriden mercudur ki bu kullarına terakkisi sadaka ve ihsan buyurulmak bâbında emr-ü ferman devletlû merhametlû sultânım hazretlerinindir.

---

1) *Mühimme, 19, s. 131.*

2) *Başvekâlet arşivinde* koleksiyon için ayrılan dosyadan. Yeniçeri ve diğer ocaklarda da olduğu gibi kapukulu suvarilerinde de vefat edenlerin vefatları saklanarak hayatta imiş gibi maaşları alınmakta idi. Hükûmet bunun önüne geçmek için vefatlarını haber verenlere bunların yevmiyelerinden bir miktarını vererek diğerini hazineye almakta idi. İşte bu istidayı veren sipahi de bundan istifade etmek isteyerek vefat eden bir arkadaşını haber vermektedir.

ک 66

Bende
Ulûfeciyân-ı yesar
Hüseyin Süleyman
İstanbul
16

ک 3

Ali Mehmed ulûfeciyân-ı yesar
Mısır
10

Bunun üzerine istidanın sağ kenarına (*mahalli görüle*) diye işaret edilip sonra sol kenarına da (صح *sah*) işaretiyle sadr-ı âzamın şu derkenarı yazılmıştır:

Üç akçesi berveçh-i terakkî tevcih kusurı hıfzolunmak buyuruldu. *29 za sene 1141*

Köprülüler devrine ait buyruldu defterinde iki mütekaid sipahi hakkındaki muamele :

سپاهیان

ع جماعت

ک ٦٩ — حاجی خلیل بن خضر ٣٨

مذکور پیر و اختیار اولمغله سپاهیلکی چاینوب علوفه‌سیله درگاه عالی متفرقه‌لغی زمره‌سنه الحاق اولنمق فی غرهٔ ص ٣٧ بیورلدی.

سپاهیان

ع جماعت

ک ١ — حمزه حسن یکیچری ٢٥

ک ١ — محمود محمد ١١

مذکورلر تقاعد اولوب لکن ایزنیکمیدده ساکن اولملریله ایزنیکمید کومروکندن آغالری صنع‌الله اغا عرضی ایله قانون اوزره تقاعد اولمق بیورلدی فی ١١ ل سنه ٧٣

سپاهیان

ع جماعت

ک ٩ — حسین مصطفی

پیر و اختیار اولوب سفره اشمکه اقتداری اولمامغله آغالری صنع‌الله اغا عرضی ایله قانون اوزره تقاعد اولمق فی ١١ ب ل ٧٣ بیورلدی

علوفجیان یسار

ع جماعت

ک ٨١ — موسی علی نصوح ٥٦

پیر و اختیار اولمغین علوفه‌سیله آغاسی قاپوسنده اولمق اوزره تقاعد اولمق بیورلدی فی ١٦ را سنه ل ٧٧

***

Mütekait bir sipahinin beratı sureti 1)

Nişân-ı şerif-i âlîşân-ı sâmi mekân-ı sultânî ve tuğrâ-yi garrây-ı cihan sitân-ı hâkanî hükmi oldur ki, ebnâ-yı sipahiyandan otuz üçüncü bölükte iken bundan akdem tamga-i Ankara mukataası malinden almak üzre yevmî on dört akçe ulûfe ile tekaüd olan işbu dârende-i fermân-ı hümâyun-ı meserret makrun-ı hâkanî kıdvet-ül emasil-i velakran Mehmed Abdullah yeniçeri 2) zîyde kadrühû hâlâ fermanım (olan) yoklamada 3) gelüp atik beratını getirüp isbât-ı vücut eyledikte mahal ve müstahik olmağın kadimî mutasarrıf olduğu ulûfesiyle tamamen defter-i cedide kayıd ve müceddeden berât-ı şerifim virilmek fermanım olmağın hakkında mezîd-i inâyet-i pâdişâhânem vücuda getirüp atik beratı mucibince bin seksen yedi şaban-el muazzamanın yirmi ikinci gününden müceddeden bu berât-ı hümâyunı virdim ve buyurdum ki mezbur vârup veçh-i meşruh üzre tayin olunan on dört akçe ulûfesini bervech-i tekaüd tamga-ı Ankara mukataası malinden emin olanlar yedinden alup mutasarrıf ola. Şöyle bileler, alâmet-i şerife itimad kılalar. Tahriren filyevmis sâlisi velişrin şehr-i şabân-el muazzam lisenet-i sebâ ve semaniyne ve elf.

Bimakam-ı
Edirne
Elmahruse

Fotoğrafisi kitabın sonuna konan bu beratın kenarında sipahi'nin künyesi ve Ankara hâkiminin aslına mutabık olduğuna dair tasdikı ve mührü vardır.

***

Kapu kulu suvarilerinin cezalandırılmalarına ait bazı vesika suretlerini de buraya koyuyorum:

---

1) Dördüncü Sultan Mehmed devrine aid vesikalar (*Emirî tasnifi* No. 137).

2) Yeniçeri ocağından gelerek sipahi olduğuna işarettir.

3) Bu kayıttan Köprülü zade Fazıl Ahmed paşa sadaretinde sipahilerin yoklamaya tabi tutdukları anlaşılıyor.

Sipahilikten çıkarılarak merd-i timar olan üç sipahinin muhakemeleri hakkında Mora sancak beğiyle kadılara yazılan 1011 tarihli bir hüküm sureti: 1)

Mora sancağı beğine ve livâ-i mezburda vaki olan kadılara hüküm ki,

Silâhdarlarım zümresinden 131 inci bölükde yevmî on altı akçe ulûfesi olan Mehmed oğlu İbrahim ve 35 inci bölükte yevmî on dört akçesi olan Abdullah oğlu Hüseyin ve 97 inci bölükte on altı akçesi olan Bâdrâlu mustafa şaki, ve ehl-i fesad olup ol caniplerde fesad ve şenaat üzre olduklarına arzlar gelüp ulûfeleri kat olunup merd-i timar olmuşlardır. Buyurdum ki vusul buldukta mezburları hüsn-i tedbir ve tedarikle ele getirüp dahi dâvâ-i hak ve tayin-i madde eyleyen husamâ müvacehesinde bir defa şer'le fasl olunmayan dâvaları hakk-u-adil üzre teftiş idüp göresin, vech-i meşruh üzre fesad ve şenaatleri üzerlerine sabit oldukdan sonra muhkem habs idüp üzerlerine sabit olan mevaddın suret-i sicillerin yazup arz eyleyesin ki sonradan haklarında emrim ne veçhile sâdır olursa mûcibîle amel eyliyesin. Sene 1011.

Aşağıdaki vesikanın üst kenarındaki siyah harfli telhis vezir-i âzamın, altındaki yazı ise Manisa kadısınındır; padişahın okuyabilmesi için telhis harekelenmiştir 2).

MANİSA KADISI DÂİLERİNİN ARZIDIR

Sipahi oğlanlarından Ahmed içün Kâfiryor? nam karye halkından bazıların evlerin basup ehil ve ıyallerine fiil-i şeni itmekle meclis-i şer'e dâvet olundukta itaat itmeyüp fesat ve şenaat üzre olduğu sicil ve hüccet olduğundan gayrı muttasıl bu makule fesad ve şenaat itmekten hâlî değildir deyn kazâ-i mezburda olan bölük halkı ve müteferrika şehadet itmişlerdir deyu ulûfesi kat olunup hakkından gelinmek ricasına arz ider.

الخبير الملك الطاف باصناف محفوفة دامت سعادتسمير سنية سده *türâb-ı madelet masiyrine arz-ı dâi-i fakir budur ki, mahmiye-i Magnisa ve tevabi-*

1) *Mühimme* defteri 75 s. 3.
2) *İbn-ül-emin tasnifi hatt-ı hümayun dosyası* No. 153.

inde olan dergâh-ı âlî bendelerine kethüdâyeri tayin buyurulan bâis-i رقّ رق *Mustafa bendeleri meclis-i şer-i şerifte sipahî oğlanları zümresinden Ahmed ibn-i Memi müvacehesinde merhum Ahmed Kâfiryor? nam karye halkından bazı kimesnelerin evlerin basup erlerine avratlarına muhkem darp ve işkence idüp dahi nice müslümanların alaniyeten evlerine girüp avratlarına cebren fiil-i şenî idüp talebleri ile ve izn-i hâkim-üşşer' ile davet-i şer ittiğimde itaat itmeyüp benim avrat ve oğlanıma şetm-i galiz itti deyu dâva idüp isbat ve tescil olunduktan sonra mezbur Ahmed'in keyfiyyet-i hâli merhum Mustafa bendeleri talebi ile ahâli-i vilâyetten istintak olundukta dergâh-ı âlî müteferrikalarından Ali ağa ibn-i Abdullah ve Bali ağa ibn-i Abdülhannan ve Mustafa ağa ibn-i Abdülmennan ve sair dergâh-ı alî kullarından ve gayriden cemm-i gafîr ve cem-i kesîr mezbur Ahmed eşikkay-ı eşkıyadandır ve katı-ı tarikdir. Müslümanların alâniyeten evlerine girüp ehil ve ıyallerine taarruz eylemek kârı ve şiârıdır. Bundan akdem Kurd nâm kimesnenin evine girüp avratını cebren tasarruf etmek isteyüp merkum Kurd feryâd eyledikde kılıc ile bir kolunu ve zahrını çalup mecruh ve amel-i manda eyleyüp dahi bunun emsal-i fesat ve şenaatinin nihayeti yoktur. Nicesi şer'an sâbit ve müseccel olup ekseri müddeî ve şahitler, şerrinden havflerinden dâvâ ve şehadete cesaret idemedikleri ile kalmıştır deyû âmme-i ahali-i vilâyet mahfel-i kazada müctemi olup cümlesi bir uğurdan savt-ı âlâ ile kelimat-ı mezkûreyi edâ idüp lâkin şerrinden havfımızdan müstakillen ilerü durup dâvaya ve şehadete ikdam idemeziz* de*yüp âmme-i ibâdullahı şerr-ü şûrundan tahlis ricasına tazarrû ve niyazımızı dergâh-ı madelet penâh-ı hazret-i zıll-ullah'a arz idivir deyû ilhahlarına binâen hasb-ı-hal südde-i sidre misal-i saâdet menal tûrâbına arz olundı, Bâkî ferman südde-i saâdet nişânındır; tahriren fî evayil-i şehr-i muharrem-il haram lisenet-i isneta aşere ve elf.*

El-abd-üd dâî-el fakir
Abdullah Elkadı
bimagnisa

Suvari mukabelesinden tetkiki için havale olunan bu ilâmın kenarına o daireden (Sipahî oğlanlarından Ahmed namına bölük muayyen olmamağla sipahi olduğı malûm değildir). derkenarı yazılmıştır.

Padişah I. Ahmed bu arzın kenarına **(Şer شرع ile hakkından geline)** diye yazmıştır. 1)

***

Rum (Sivas) Beğlerbeğisine hüküm ki,

Gümüş kadısı Mevlâna Sâfî mektup gönderüp ebnâ-i sipahiyandan kırk sekizinci bölükte yevmî yirmi akçe ulûfesi olan deli Rıdvan ve İnce Ahmed nam sipahi ziyade ehl-i fesad olub daima âyende ve revendenin yollarına inüp kendülerin katl ve malların garet idüp ve reâya ve berâyânın davar ve esbabların ve ehl-ü-ıyallerin çeküp alup ve hizmetkârları namına olan kör Mehmed ve Abdi nam şakiler kuzattan Mevlâna İsânın balta ile kapusunu kırıp içerü girüp adamı Caferi mecruh idüp ehl-ü ıyali üzerine girüb müslümanlar yetişüp güçle halâs idüp yanlarında ziyade eşkiya olmağla ele getürmek mümkün olmayup rûz beruz fesad ve şenaatleri ziyade olup müslimanlar cilây-i vatan eylemek sadedinde olduklarını bildirüp haklarından gelmek ricasına arz itmeğin haklarından gelmek içün ağaları tarafından mektup virilmeğin buyurdum ki vardıkta mezburları ele getirüp davây-ı hak ider hasımları müvacehesinde ahvallerin teftiş idüp göresin, vech-i meşruh üzre fesad ve şenaatleri vaki ise bâdes-sübut eshab-ı hukuka şer'ile hakların alıverdikten sonra ağaları tarafından virilen mektup mucibince ol yerde olan bölük kethüdayeri marifetiyle kendülerin ve yanlarında olan eşkiyanın şer'ile haklarından gelüp ehl-i fesadı bir vechile himayet etmıyesin. Sene 1018 2).

***

Reayânın Kapıkulu suvarilerinden şikâyetleri ve sipahilerin İstanbula gönderilmeleri hakkında Sofya Mollasına yazılmış olan 1056 Rebiul-âhır 27 tarihli hüküm sureti 3):

Sofya Mollasına hüküm ki,

Südde-i saadetime mektub gönderüp Izladı kazasına tâbi

1) Birinci Ahmed'in cülûsu 1012 Recebinde olup ilâm aynı sene muharreminde yani Üçüncü Sultan Mehmed'in vefatından yedi ay önce yazılmıştır. Hatt-ı hümâyun Birinci Ahmed'indir. Demek ilâm geç gelmiş ve muamelesi de gecikmiştir.

2) *Mühimme* defteri 78 s. 351.

3) *Mühimme* 90 s. 63.

kullar nam karye sakinlerinden elhac Bayram nam kimesnenin yine karye-i mezburede sakin ebnâ-i sipahiyandan Receb ve Arslan nam sipahiler ile şer'î davası olup bundan akdem haklarında emr-i şerifim ihraç ve kethüdayeri tarafından mürasele ile adamı varup davet-i şer' شرع *olunduklarında itaat-i emr-i şer' itmediklerin arz ve îlâm eylediğin ecilden imdî mezkûran sipahiler asitane-i saâdetime ihzar olunmak emrim olmuştur. Buyurdum ki vusul buldukta mezkûran sipahilerin asitane-i saâdetime ihzarları içün emr-i şerif-i müekked ve müşedded yazılmıştir.*

***

Şekavet yapan bir sipahinin îdamı hakkında Anadolu Beğlerbeğisine gönderilmiş olan (1018 H. 1609 M.) tarihli hüküm sureti 1):

Anadolu Beğlerbeğisine hüküm ki,

Ebnây-i sipahiyandan doksanıncı bölükte yevmî yirmi sekiz akçe ulûfesi olan Haydar Karahisar eşkiyadan olup ehl-i fesad olmağla hâlâ ulûfesi kat' olunup şer' ile hakkından gelinmek emrim olmuştur; buyurdum ki vusul buldukta mezburı hüsn-i tedbir ve tedarikle ele getirüp aman ve zaman virmeyüp şer' ile hakkından gelesin ki sair bu makule eşkiyaya mûcib-i ibret (ola). Mezburun ulûfesi kat' olunup defterden ihraç olunmuştur. Hemen ele getirüp cezasını viresin.

***

Kapıkulu suvarilerinin maaş icmallerinden nümuneler:

1118 Receb 1706 M. tarihli bölükât-ı erbea denilen sağ ve sol ulûfecilerle sağ ve sol gariblere ait maaş icmali 2);

بیورلدی صح ویریله

اجمالا

مواجب علوجیان یمین و یسار و غربای یمین و یسار واجب مصره

سنه ۱۱۱۸ بامقابله اخراج سنه الواقع فی ۱۵ رجب سنه ۱۱۸

1) » 78 s. 166.

2) *İbn-ül-emin tasnifi vesikalar* (maliye kısmı 9083).

جماعت علوجیان یمین

المقرر	فی یوم	نفر
٤٥٢٠٥٨	١٠٨	١٧٤
٢١٢٤	٢٤	١ متقاعد
٤٥٤١٨٢	٥١٣٢	١٧٥

جماعت علوجیان یسار

المقرر	فی یوم	نفر
٢٢٦٠٣٤	٣٦٨٤	١٢٨
١٧٧٠	٢٠	١ متقاعد
٣٢٧٨٠٤	٣٧٠٤	١٢٩

جماعت غرباء یمین

المقرر	فی یوم	نفر
٦٢٤٢٧٩	٧٠٥٤	٢٠٨
٠٠٣٠٠٩	٣٤	١
٦٢٧٢٨٨	٧٠٨٨	٢٠٩

جماعت غرباء یسار

المقرر	فی یوم	نفر
٥٢٤٠٩٧	٥٩٢٢	١٨٦

جمعاً یکون

	فی المقرر	فی یوم	نفر
یالکز اون دوقوز یوك اوتوز اوج بیك اوچیوز یتمش بر آقچه‌در.	١٩٣٣٣٧١	٨٤٦	٦٩٩

***

1123 H. 1711 M. senesindeki sipah ve silâhdar bölükle-rinin lezez [Şevval, Zilkade, Zilhicce] maaş icmali sureti 1).

بیورلدی صح ویریله

اجمال

1) *İbn-ül-emin askerî vesikalar* No. 7663.

مواجب سپاه و سلاحداران واجب لذ سنه ١١٢٢ غيراز عن ثلثان ٠٠٠؟
و ضابطان بلوك اربعه و ضابطان سردن كچدى و بوچوقجى و يدككشان
و طوغكشان و متقاعد باب اغا با مقابله اخراج سنه الواقع ٢ ل سنه ١١٢٣

عن جماعت سپاهيان

المقـــــرر	يـــوم	نفـــراً
١١١٣١٨٨٤	١٢٥٧٨٤	٦٥١٢
٠٠٠٠١٠٠٠ مشاهره (aylık)		
٠٠٤٢٩٧٥٦ بقيهٔ رشن سنه ١٢٢		
١١٥٦٢٦٤٠		

عن جماعت سلاحداران

المـــــقرر	يـــوم	نفـــراً
١١٢٤٢٥٩٧	١٢٧٠٣٥	٦٦٢٨
٠٠٠٠١٢٠٠ مشاهره		
٠٠٢٨٢٠٤٩ بقيهٔ رشن سنه ١٢٢		
١١٥٢٥٨٤٦		

جمعاً يكون

المقـــــرر	يـــوم	نفـــراً
٢٣٠٨٨٤٨٦	١٥٢٨١٩	١٣١٤٠

يالكز ايكيوز اوتوز يوك
سكسان سكز بيك درت
يوز سكسان التى آقچه‌در.

Yine aynı senede masar, recec ulûfeleri verilen ulûfecilerle gariblerin icmal kaydı 1).

بيوردلدى صح   دفتردار سابق محمد افندى فضله‌سندن ويريله

اجمال

مواجب جماعت علوفجيان يمين و يسار و غرباء يمين و يسار مع ضابطان بلوك
مزبور واجب سنه مصر رجبج ١١٢٣ مقابله اخراج الواقع فى ١٩ ذا سنه ١١٢٣

1) *İbn-ül-emin tasnifi askerî*. 7663 fotoğrafisi bu kısmın sonundadır.

جماعت علوفجیان یمین

المقرر	فی یوم	نفراً
٤٢٣٠٣٠	٤٧٨٠	١٦٨
٠٣٨٠٥٠	٤٣٠	٤ مع متقاعد ضابطان
٤٦١٠٨٠	٥٢١٠	١٧٢

جماعت علوفجیان یسار

المقرر	فی یوم	نفرا
٢٤٨١٥٤	٢٨٠٤	١٠١
٠١٢٠٣٦	١٣٦	١ مع متقاعد ضابطان
٢٦٠١٩٠	٢٩٤٠	١٠٢

جماعت غرباء یمین

المقرر	فی یوم	نفراً
٥٢١٢٦٥	٥٨٩٠	١٨٠
١٩١١٦	٢١٦	٢ مع متقاعد ضابطان
٥٤٠٣٨١	٦١٠٦	١٨٢

جماعت غرباء یسار

المقرر	فی یوم	نفرا
٤٢٢٨٥٣	٤٧٧٨	١٥٩
٣٢٢١٤	٣٦٤	٣ ضابطان
٤٥٥٠٦٧	٥١٤٢	١٦٢

جمعاً یکونـ

المقرر	فی یوم	نفر
١٧١٦٧١٨	١٩٣٩٨	٦١٨

یالکز اون یدی یوك اون
التی بیك یدی یوز اون
سکز آقچه‌در.

***

Silahdar bölüğüne kaydedilen bir serdengeçdi hakkındaki muamele 1):

سلحدار بلوك محلنه قيد اولنه

عمر
محمد
درامه

مذكور سردنكچدى اولوب انشاالله تعالى يازيلديغى كوندن بر سنه تمامنه دكين آغاسى بايراغى آلتنده موجود بولنمق شرطيله آلتى آقچه ابتدا و درت آقچه ترقى ويريلوب بلوكه الحاق اولونمق بيورلدى

سلحدار
عمر
محمد
درامه
عا (١٠ آقچه)

٧ ذا خمس و تسعين والف

Defterdarın kuyruklu imzası

1) *İbn-ül-Emin* tasnifi askerî vesikalar 2186.

OSMANLI ORDUSUNUN HARP NİZÂMI

Osmanlı ordusunun merkez kuvvetlerini teşkil eden Kapukulu ocaklarını yazdıktan sonra bunların muharebe nizamlarını da göstermek icap eder; Osmanlı ordusu daha evvelki islâm ordularındaki tertibat gibi merkez, sağ kol, sol kol olarak üç kısım olup bunların önlerinde kademeli *pişdar* yani öncü kuvvetleri ve gerilerinde de ağırlıklarla *dümdar* denilen *ardcılar* bulunurlar.

Osmanlı ordusu akıncı veya tatar kuvvetleri hariç olarak düşman arazisinde yürürken ve muharebe halinde iken ön tarafı bir miktar açık bir hilâl veya nal şeklinde idi; bu hilâl veya kıskacın içine düşmek kurtulması pek müşkül bir tehlike teşkil ederdi. 1396 daki Niğebolu muharebesinde Yıldırım Bayezid'in ileri karakollarını kılıçtan geçirerek sevinçle ilerleyen Fransız şövalyeleri hilâl şeklinde yürüyen Türk ordusunun kıskacı içine alınarak imhâ edilmişlerdi 1)

Ordu düşman arazisinde veya düşmanla temas edilmesi yaklaştığı zamanda en önde ve kısm-ı küllîden iki günlük mesafede *akıncı* yani hafif suvari kuvvetleri giderdi; akıncı teşkilâtı kalkdıktan sonra ise bu vazifeyi Kırım Hanının kuvvetleri görmüştü. Gerek akıncı ve gerek tatar kuvvetleri ileriye, sağa ve sola yayılarak ordunun bir baskına uğramasına mani olurlar ve aynı zamanda düşman hakkında geriye esaslı malûmat verirlerdi.

Akıncıların gerisinde ve kısmı-ı küllîye bir günlük mesafede yol açmak, köprüleri tamir etmek ve kazıklar çakarak güzergâhı göstermek üzere kazmacılar vazife görürlerdi; bunların arkasında da evvelce merkez ordusuna mensup *Azab* kuvvetleri yani hafif piyadeler geliyorlardı; *Azab* teşkilâtı kal-

---

1) Niğebolu muharebesinde bulunmuş olan haham Jozef, haçlıların, Yıldırım Bayezid'in ileri kuvvetlerini mağlûp ederek sevinçle yürüdüklerini yazarken (fakat bu sevinçleri çabucak zail olmuştu; çünkü Bayazid'in suvari ve ordusiyle arabaları kendilerine doğru yeni doğan bir hilâl gibi harp nizamında ilerliyorlardı.) diyor bk. *Gibons* (*Ragıb Hulusî tercümesi* (s. 195).

dırılınca anın yerini tutmak üzere *çarhacı* denilen pişdar kuvvetleri tayin edilmişti; tabii karakol müfrezeleri de vardı.

Ordunun bu ön tertibatının arkasından kısm-ı küllî gelmektedir. Muharebeden evvel ordunun yürüyüşü çok zaman âdet ve kanun üzere gece yarısından başlayarak ertesi gün öğle vaktine kadar devam eder ve sonra istirahate geçilirdi. Gerek gece yürüyüşlerinde ve gerek geceleyin ordugâhı aydınlatmak için büyük fenerler ve meşaleciler vardı. Orduda meşâlecilikte Halep ve Şam araplarının hizmet ettikleri görülüyor; bunların başına (Meşaleci başı) derlerdi; yürüyüşte meşaleler ortalığı iyice aydınlatırlardı.

Hilâl şeklinde olan kısm-ı küllînin önünde yukarıda söylediğimiz gibi hafif piyade kuvvetlerinden müteşekkil *Azab* kuvvetleri vardı. Hilâlin iki uclarından itibaren bazan geriye, bazan yana doğru 1) Anadolu ve Rumeli kıtalarındaki eyaletlerin timarlı sipahi kuvvetleri yürürlerdi.

Osmanlı padişahı veya serdar-ı ekrem olan vezir-i âzam muharebe devam ederken at üzerinde ve muharebe olmuyorsa kırmızı renkli çadırında 2) ve bu hilâlin tam ortasında bulunurdu. Yeniçeriler padişahın önünde yer alırlardı; Yeniçeriler ile padişahın arasındaki mesafede saltanat bayrakları, padişahın sağında vezirler sol tarafında kazaskerler bulunurlardı; Meselâ Çaldıran muharebesinde Yavuz Sultan Selim Hersek zade Ahmed paşa ile Dokakin zade Ahmed ve vezir Mustafa paşaları yanında alıkoymuştu 3). Yeniçerilerin önlerinde zincirle biribir lerine bağlı toplar vardı; bu toplar icabında sağ ve sol cenah başlarına da konurdu 4).

Hükümdar veya serdar-ı ekremin sağ ve sol taraflarında solaklar ve ön tarafında emirleri tebliğe memur çavuşlar ve bunların önlerinde müteferrikalar bulunurlardı; yürüyüşte de

---

1) *Tâc-üt-tevarih* c. II s. 333.

2) *Tâc-üt-tevarih* c. I, s. 263 ve *Âlî* (basılmamış birinci cilt s. 266).

3) Sefere hareket esnasında padişahın iki otağından biri kendisine kurulur ve diğeri daha ilerideki konağa giderek orada hazırlanırdı. Keza vezir-i azâmın çadırı da böyle idi.

4) Çaldıran ve Muhac meydan muharebelerinde sağ cenahlarda topları havi top arabaları vardı. *Tâc-üt-tevarih* (cilt II s. 263) ve *Âlî* (basılmamış birinci, cilt varak 12).

bunların vaziyeti böyle idi. Yine yürüyüşlerde çavuşlarla müteferrikaların önlerinde iki kazasker ve daha önde de cebeli ve beş altı yüz kişilik maiyyetiyle beraber defterdar giderdi. Hükümdarın iki tarafında bulunan solakların biraz açığında kapıcı başının emri altında kapıcılar yürürlerdi; bunlar padişahın yanına girecek olanları İstanbul sarayındaki teşrifat ile huzura götürürlerdi. Yeniçerilerin hükümdar veya serdar-ı ekremle solak, çavuş, müteferrika ve kapıcıları da ihata ederek ve beyzî bir şekil alarak yürümeleri kanundı.

Yeniçeri çorbacıları (yani bölük komutanları) at üzerinde bulunup yeniçeri ağası da yine at üzerinde ve yeniçerilerin arasındaki muayyen mevkiinde dururdu; bunların bir menzilde ikametleri esnasında çadırları da aynı tertip üzere kurulurdu.

Yaya olan yeniçerilerin beyzî dairesinin dışında onları muhafaza için sağ ve sol taraflarda kapu kulu suvarileri vardı; bunlardan sipah ile sağ ulûfeciler ve sağ garibler sağda ve silahdarlar, sol ulûfeciler ve sol garibler solda yer alırlardı. Yeniçerilerle kapıkulu suvarileri arasındaki geniş sahada merkez ordusunun ağırlıkları arabaları vardı. Askerin önü ve arkası Osmanlılardaki ordu tertibi üzere top arabaları ve ağırlık kollariyle kapatılırdı 1).

Muharebe esnasında ordu merkezinde bulunan padişah, veya serdar-ı ekrem olan vezir-i âzam, bir kaledeki gibi sıkı bir muhafaza altında olup buraya girilmek imkân haricinde denecek kadar zordu; yalnız Eğri seferinde ordunun bu merkez kısmı büyük bir tehlike altına düşmüş olup ona da sebep sağ koldaki Rumeli Beğlerbeğisi Hasan paşa kuvvetlerinin düşman tarafından geri atılmış olmasıdır. Bu sırada korkunç bir buhran geçiren ve avdet etmek istiyen padişahın hoca Sadeddin efendinin ısrariyle yerinden ayrılmaması bu sarsıntıyı bertaraf ederek harbi kazandırmıştı.

Merkez ordusunun arkasında ağırlıklar ile bunların muhafızı olan orducular (orducu esnafı) ve erzak, mühimmat ve saire bulunurdu.

---

1) *Tâc-üt-tevarih* (c.II, s.269 ve 333) de Çaldıran ve Merc-i dâbık muharebeleri münasebetiyle ve *Peçevî* (c. I, s. 93)de Muhac cengi dolayısiyle. ve *Hammer* (Atâ bey tercümesi c. 5 s. 62).

Harp esnasında askerin gerilemesine ve kaçmasına meydan vermemek için ordu etrafında ve hariçte elleri topuzlu bir çok suvari çavuşları vardı; bunlar firarileri geri döndürürlerdi.

Bazı kerre istisnâen vaziyetin îcabına göre bu umumî kaide hilâfına da tertibat alınırdı; meselâ Muhac muharebesinde böyle cenah tertibatı yapılmıyarak Bosna Beği ve ikinci Bayazidin kızının oğlu Hüsrev beğin ve yahut Semendire beği akıncı kumandanı Bâlî beğin tavsiyesiyle 1) düşmanı tamamen içeri almak için, Macar kuvvetlerinin girmesine mani olacak olan ağırlıklar en geriye bırakılarak üç saf üzre muharebe olması kabul edilmişti. En önde Rumeli Beğlerbeği ile vezir-i âzam, ikinci safta Anadolu Beğlerbeği Behram paşa ve Anadolu kuvvetleri, üçüncü safda ise önünde yeniçeriler olarak padişah bulunacaktı. Bu tertibe göre düşmanın tecrübe edilmiş olan pek müthiş hücumu karşısında Türk kuvvetleri iki tarafa açılacak ve içeri girmiş olan Macar kuvvetleri her tarafından sarılarak imha edilecekti. Nitekim de öyle oldu.

***

Osmanlı ordusunun gerek intizamını muhafaza ettiği devirlerde ve gerek iyi kumandanların emri altında bulundukları sonraki asırlarda sefere giderken veya avdet ederken geçtikleri yerlerde bir intizam dahilinde hareket ettiklerini, halka en ufak bir fena muamelede bulunmadıklarını ecnebiler bile beyan etmektedirler.

Köprülü zade Fazıl Ahmed paşanın kumandasındaki ordunun 1665 senesinde Avusturya seferinden İstanbula dönüşünde orduda bizzat bulunmuş olan İngiltere'nin İstanbul sefareti memurlarından Riko (Ricaut) meşhur eserinde şunları yazmaktadır 2):

---

1) *Hammer* (Atâ bey tercümesi c. 5 s. 61) *Âlî tarihi* (varak 13) ile Solak zade (s. 454) ve *Âlî*'nin me'hazı olan *Tabakat-ül-memalik* bu saff-ı harp tertibini tavsiye edenin Balî bey olduğunu yazarlar. Balî bey akıncı kumandanı olup Macarlarla yaptığı muharebeler dolayısîle zincirlerle birbirine bağlı olan her iki nefer suvariden mürekkep kırk elli bin macar askerinin hücumuna karşı konulamıyacağını ve ancak bunların hücumu üzerine Osmanlı kuvvetlerinin ikiye ayrılıp Macarların içeriye çekilmesini söylemişti.

2) *Riko*, Türkiyedeki İngiliz sefirinin kâtibi ve yaveri olup sefirin

"Harp zamanında içkiden perhiz halinde bulunmak onların askerlerini mutî ve müteyakkız ve kanaatkâr bulunduruyor; bu perhiz sayesindedir ki onların ordugâhında ne gürültüye ne de nizâ ve fesada tesadüf olunur; Osmanlı ordusu hareket halinde iken geçtikleri yerlerdeki ahalinin yağmaya uğraması, kız ve kadınlarına tecavüz ve taarruz edilmesi gibi ahvaldan şikâyet edildiği vâki değildir; askerler ahaliye ednâ mertebede iz'âcatta bulunmazlar; askerler elde etmek istedikleri eşyayı pazarlık ederek ve bedelini peşin olarak vererek satın alırlar; bence bu adalet ve hakkaniyet halidir ki Türklerin tertibat ve muvaffakiyatına sebep olmakta ve imparatorlukları büyümektedir; şarap istimali öyle şiddetle memnuiyyet altındadır ki ordu hareket etmezden bir kaç gün evvel müteaddit zabitler yola çıkarılır ve ordunun güzergâhında bulunan bütün meyhaneler kapatılır ve şarap satanların îdam olunacakları boru sesleri ile ilân olunur. Türklerin ordugâhı daima temiz daima pâktir; en mütemeddin milletin, en iyi şehri o kadar temiz halde değildir; çukurlar dolup taaffüne başlayınca orası toprak ile doldurulup başka yere çukur açılır; çitler evvelki yerden kaldırılarak bu yeni abdesthanenin etrafına konur, bu surette ki bütün ordugâhta ufak mertebede murdarlık ve pislik bulunmaz..„ 1).

***

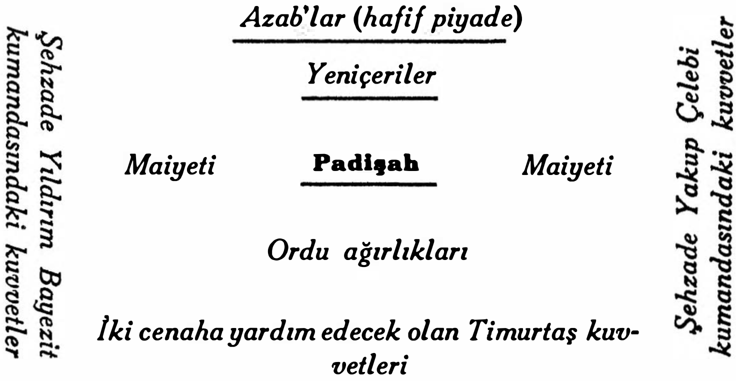
Bazı tarihî kayıtlara göre Osmanlı ordusunun harp nizamı halindeki yürüyüşünde, düşman karşısındaki vaziyetlerinde muhtelif asırlarda aşağıdaki tertibatı görmekteyiz. Bunları tarih sırasiyle aşağıda gösteriyorum:

788 H. 1386 M. senesinde Karaman oğlu Alâüddin bey ile yapılmış olan muharebede Osmanlı ordusunun harp nizamı şöyledir 2):

emriyle 1665 senesinde İngiliz tüccarları hakkında görüşmek üzre o sırada Avusturya seferinden dönmekte olan vezir-i âzam Fazıl Ahmed paşa ile görüşmek için Belgrada gitmişti.

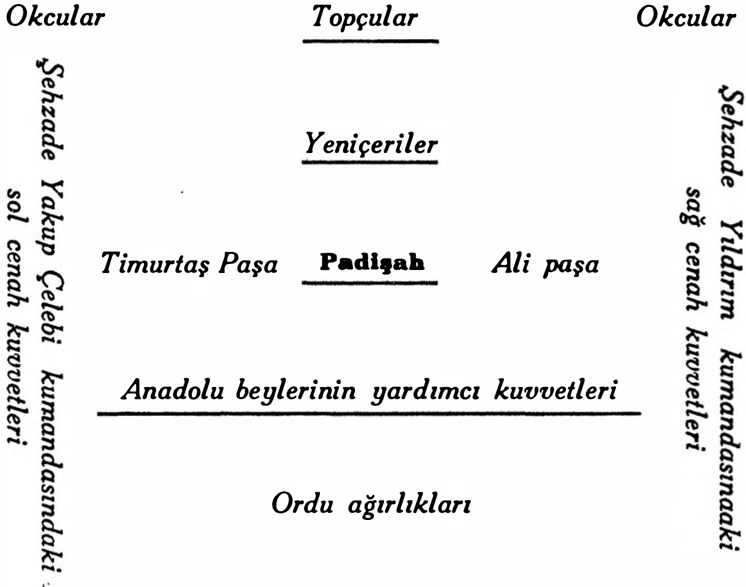
1) *Riko*, (Fransızca tercümesi, s. 474 ilâ 476).

2) *Tâc-üt-tevarih* (c. I. s. 106).

***

1389 senesinde vukua gelen birinci Kosova muharebesinde Osmanlı ordusunun muharebe tertibatı 1)

1) *Tâc-üt-tevarih* c. I s. 120 ve *Hammer* tercümesi (c. 3. s. 284 deki Kosova muharebesi planı). *Hayrullah Efendi* (cüz 4. s. 90) Hamid oğlu maiyetindeki bin nefer okcu sağ kola ve Yıldırım Bayezid'in oğlu Mustafa Çelebi kumandasındaki bin okcu sol kola tâyin edilmişlerdi.

Feridun Bey Münşeatındaki Birinci Murad'ın olduğu söylenen bir mektuba göre bu Kosova savaşındaki muharebe nizamı şöyle idi 1) :

Yakup Çelebi ve Saruca paşa kuvvetleriyle Anadolu Beyleri kuvvetleri

Çarhacı (pişdar)

Çandarlızade Ali paşa

Yeniçeri kuvvetleri

(Yeniçeri ağası Mehmed ağa kumandasında)

Padişah

Yıldırım Bayezid ve maiyeti kuvvetleri ve Timurtaş Paşa

1473 senesinde Otluk beli muharebesine giderken Sivastan itibaren Osmanlı ordusunun aldığı harp yürüyüşü nizamı 2):

Karaman valisi Şehzade Mustafa kumandasındaki kuvvetlerle Anadolu Beylerbeği, yirmi dört Sancak askerîle beraber

Pişdar kısm-ı küllîsi

Azablar

Topçulur

Yeniçeriler

Silâhdar **Padişah** *Sipah*

Dört bölük halkı

Dümdar

Amasya valisi şahzade Bayezid maiyyeti ile Rumeli azapları ve Rumeli Beğlerbeği kırk sancak askeriyle beraber

---

1) *Feridun bey Münşeatı*'nın bu tertibi yukariki tertipten başkadır. (Münşeat c. I, s. 112.)

2) *Behiştî* s. 121 ve *Tâc-üt-tevarih* c. I. s. 529 *Âlî* altı bölük halkının padişahın arkasında bulunduğunu yazıyor. (Kütüphanemizdeki basılmamış nüsha s. 82) Otlukbeli muharebesinde her iki tarafın muharebe nizamı hakkında malûmat almak için (bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı D. teşkilâtına medhal*, s. 307-8).

920 H. 1514 M. senesinde Çaldıran meydan muharebesinde Osmanlı ordusunun muharebe tertibatı 1):

Anadolu timarlı sipahileri — *Kapukulu suvarileri*

Talia yahut pişdar
Azablar
Topçular ve top arabaları
Yeniçeriler
Saltanat arabaları
Padişah
Yanında üç vezir
Sâka veya dümdar

Kapukulu suvarileri — *Rumeli timarlı suvarileri*

Halkondil zeylindeki Osmanlı ordusunun harp nizamını gösteren resim ve plan'ın tarifi bizi bu hususta iyice tenvir etmektedir. On altıncı asrın son yarısında yazılan bu eser kendi zamanındaki Türk ordusunun muharebe tertibatını göstermesi itibariyle tetkike lâyık olduğundan aşağıda gösteriyorum:

Akıncılar

Akıncılar — *Akıncılar*

TOPUZLU X X X X X X X X X X X — *(Timarlı sipahiler)* *Eyalet askerleri* *Ordunun nakliye kolları* *(Silahdar, sol ulûfeciler ve sol garibler)* *Kapukulu suvarileri* *Merkez ordusunun ağırlıkları*

Kazmacılar
Azablar
Toplar ve topçular top arabaları
Yeniçeriler
Emîr çavuşları
Saltanat bayrakları
Padişah

Solaklar — *Solaklar*

Orducu esnafı

Merkez ordusunun ağırlıklariyle hazine *Kapukulu suvarileri* *(Sipah, sağ ulûfeci ve sağ garibler)* *Ordunun nakliye kolları* *Eyalet askerleri* *(Timarlı sipahiler)* — X X X X X X X X X X X *ÇAVUŞLAR*

X X X X X X X X X X X X X X X X X

ÇAVUŞLAR — *TOPUZLU*

1) *Tâc-üt-tevarih* c. II. s. 263 ve *Âlî*, basılmamış birinci cilt s. 266

1005 H. 1597 M de Haçova meydan muharebesindeki ordu tertibi:

Anadolu, Karaman, Maraş, Halep Beğlerbeğileri ve timarlı sipahi kuvvetleri

Çerhacılar

Çagalazade Sinanpaşa kumandasında

Toparabalariyle toplar

Yeniçeriler

Saltanat bayrakları

Padişah hocası ve kazıaskerler **Padişah** *Vezirler*

Kapıkulu suvarileri

Müteferrikalara teslim edilen ordu ağırlıkları

Rumeli ve Temeşvar Beylerbeğileri kuvvetleriyle timarlı sipahiler

Bundan evvelki harp nizamına kadar hafif piyade olan *Azab* kuvvetleri varken burada yoktur ve bundan sonraki muharebelerde de artık ordu önünde azablara tesadüf edilmemektedir; bundan başka akıncılar da yoktur; bunların vazifeleri bu *Haçova* muharebesinde Kırım Hanı Fetih Giray, Diyar-ı bekir Beğlerbeği, Murad Paşa (Kuyucu) ve Çağala zade Sinan paşalar tarafından görülmektedir.

*
* *

Osmanlı ordususun on yedinci asır sonlarında da aynı harp tertibini muhafaza eylediği görülmektedir. Meselâ 1101 Zilhicce 1690 Eylûl senesinde Sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa, Semendire'yi düşmandan kurtardıktan sonra Belgrad üzerine yürürken muharebe nizamı üzere giden ordunun tertibatı şöyle idi 1):

1) « . . . . mâh-ı mezbûrun yirmi ikinci ahad (pazar) günü ibtida Kalgay sultan (Kırım hanının veliahdı) hazretleri asakir-i tatar-ı sabâreftar ile ve bâdehu çerhacı (pişdar) tâyin olunan Diyarbekir Valisi Kemankeş Ahmed Paşa eyaleti askeriyle ve ana mülâsık tüfenk bedest ve harbe bedûş şîr hasâil şimşir hamâil yeniçeri gazileri ve serdengeçtiler (yeniçeri serdengeçtileri) ve İznikmid Beğlerbeğisi Katana Mustafa Paşa serhadlü askeriyle ve ana muttasıl tûg-ı âsafî ile

Kırım Hanı askerleri

Çarhacı kuvvetleri

Yeniçeriler — Serhadlı asker

Sadr-ıazam tuğları

Gedikli müteferrikalar

Çavuşlar

Sancağ-ı Şerif

Sadr-ı âzam ve **Serdar-ı ekrem**

Cebeciler

Mısırdan gelen kuvvetler

Ordu ağırlıkları

Kapıkulu suvarileri

(Silâhdar, sol ulûfeci ve sol garibler)

Rumeli eyaletlerindeki kuvvetler

Kapıkulu suvarileri

(Sipah, sağ ulûfeci ve sağ garibler)

Anadolu eyaletleri kuvvetleri

Bundan sonraki muharebelerde ordunun muharebe nizamına dair etraflı izahat olmadığından on sekizinci asıra kadar Osmanlı ordusunun nizamında teferruattan sarf-ı nazar bir değişiklik görülmemektedir.

---

mîr-i Çirmen (Çirmen sancağı beği) hareket idüp bâdehû miğfer fark (başları miğferli) şimşir berk, âhen libas, zerrin kotaş gediklü müteferrika ve rezm âhenk zümre-i serhenk (çavuşlar) tertib-i sufuf ile alayların tezyin ve zeyn nişin-i bad-ı sipah, ulûfeciyan ve gurebâ-i yemin ve Anadolu eyaleti mutasarrıfı eyaletleri askerleriyle sağda ve kemandar-ı nîze güdaz silahdar, ulûfeciyan ve guraba-i yesar ve Rumeli eyaleti mutasarrıfı eyaletleri askerîle solda cenah ve serdar-ı namdar cevher-i can gibi kalbgâhta karar ve pişgâh-ı zafer destigâhlarında alem-i Resûl-i muhtar ve kafalarında (arkasında) nâr-ı firuz-ı âteşsuz cebeci dilaverleri ve diyar-ı Mısrın tüfenk endaz askeri ve anların verasında olan asakir-i nusret itibarın bâr-ü bengâhı yürüyüp ... » *Zübdet-ül-vekayi*, varak 196).

KAPIKULU OCAKLARI HAKKINDA İCMALÎ MÜTALÂA

Osmanlıların mensup oldukları Türk aşireti diğerleri gibi Anadolu selçukileri zamanında hududa yerleştirilmiş küçük bir aşiret iken bunun başında bulunan Osman Bey, diğer komşu aşiretlerle birleşerek anları da nüfuzu altına alıp Bizanslıların zayıf vaziyetlerinden istifade ile hududunu genişletmeğe muvaffak olmuştur. Bu müdebbir ve kudretli aşiret beğinin vefatında oğluna bırakmış olduğu sahayı Orhan Bey evvelkinin bir kaç misli büyülttüğü gibi bunu bir beylik haline de sokmuş ve devletin esas çatısını vücuda getiren idarî, malî askerî bir teşkilât kurmuştu.

İşte Osmanlı devleti kuruluşiyle beraber kendi idaresini esaslı bir teşkilât ile takviye etmiş, yalnız aşiret kuvvetleriyle kalmıyarak devlet merkezinde muntazam ve talimli, daimî bir ordu da yapmıştı. Orhan Beğin fütuhatı tevsi için teşkil ettiği ilk *Yaya* ve *Müsellem* kuvvetleri kâfi gelmediğinden ve Rumeli fütuhatı ilerlediğinden Murad Bey zamanında harp esirlerinden istifade edilmek suretiyle Yeniçeri ocağı ve buna mahrec olarak Acemi ocağı ve daha sonraları da yine merkez ordusuna bağlı olmak üzere cebeci, topçu, arabacı ve suvari ocakları meydana getirilmişti.

Harp esirlerinden teşkil edilen bu merkez ocaklarının açıkları muharebesiz zamanlarda ve telefat vukuunda tamamen kapatılamadığından bu teşkilât devam etmekle beraber daha esaslı olarak ocaklarda vukua gelecek açığı kapatmak üzere *Devşirme kanunu* ile iptida Rumeli'de Osmanlı idaresindeki yerlerde bulunan bir kısım hıristiyanların çoçuklarından birertanesinin ordu için alınması takarrür etti. Bu genç çocuklar Türk köylerinde terbiye edildi; Yeniçeri ocağına mahreç olan *Acemi ocağı*'na alındı ve sonra da vakti gelince yeniçerilerle diğer yaya ocakları arasına konuldu. Bu yeni kanun Kapıkulu kuvvetlerinin ihtiyaçlarını tamamen temin etmiş ve kuvvetli bir merkez ordusu vücuda getirmişti.

Osmanlı hükûmeti bu merkez askerî teşkilatını zaman zaman ihtiyaca göre tensik ve ıslah ederek on altıncı asır ortala-

rına kadar dünyanın en modern bir kuvveti olarak meydana koymuştu; ilk zamanlarda okla harp eden yeniçerilere sonradan tüfengin teammümüne mebni tüfenk verilmiş, ve ihtiyacı karşılamak üzere tüfenk îmalâthanesi yapılmış zemberek ve mancınık yerine topçu ocağı kurulmuş; ağır topların îcadı üzerine bunların nakilleri için top arabacıları diye yeni bir ocak meydana getirilmiş, merkez ordusunun cenahlarını, ağırlıkları, hazineyi sancak ve saireyi muhafaza için Kapıkulu suvari bölükleri teşkil edilmiş, hulâsa zamanın icaplarına göre mükemmel bir merkez ordusu kurulmuştur. İşte bu sayededir ki Osmanlı kuvvetleri (gerek merkez gerek eyalet askerleri) muasırı olan hemhudut devletlerin ordularına galebe çala çala ve genişleye genişleye İran hududiyle, Irak, cenubî Kafkasya, Mısır, ve şimâlî Afrika, Suriye, Arabistan Macaristan kıtalarını ele geçirerek üç kıtada hâkim olmuştu.

İki buçuk asıra yakın bir müddet hiçbir zaman muhafazakâr kalmıyarak daima ilerlemek, kuvvetli kalmak için asrın icaplarına göre ordularını tensik eden Osmanlı devleti, her giriştiği işde muvaffak olmuştu. Merkez ordusu yani Kapukulu ocakları padişahın hassa kuvvetlerini teşkil ettikleri ve daimî surette padişahın yanında bulundukları için itibarlı idiler. Sefere giden padişahı bunlar ortalarına alup muhafaza ederler ve ana karşı bağlılıklarını gösterirler ve ordunun muvaffakıyetinde mühim âmil olurlardı.

Osmanlı padişahları, baş kumandan sıfatiyle orduda bulundukça Kapukulu ocakları bazı tahrikler hariç olarak tam bir intizam dahilinde hareket etmişler, padişahlar rahatı tercih idüp ordu başından ayrılınca eski perestişlerini ve bunun neticesi asker üzerindeki otoritelerini kaybeylemişlerdi. Efendileri olan padişahlarını daima başlarında görmeğe alışık olan yeniçeriler, kendilerinin yalnız bırakılmalarına tahammül edemiyerek Üçüncü Mehmedin mutlaka sefere çıkmasında ısrar etmişler ve hatta Kanunî Sultan Süleyman nikris hastalığına müptelâ ve ihtiyar olduğu halde seferi terk etmemiştir, yeni padişahımız gençtir mutlak sefere çıkmalıdır demişlerdi. Sefere gitmediğinden dolayı yeniçeriler üçüncü Muradı sevmiyorlardı. Padişahların bizzat kontrollarından mahrum kalan Kapukulu ocakları arasına yavaş yavaş yabancılar girmiş ve hatta bu kanunsuz hali padişahlar

müsamaha ile karşılamışlar ve bittabi kanun ve nizama halel gelmişti.

Osmanlı Kapukulu teşkilâtının bozulması on altıncı asrın son yarısı içinde başlamış ise de henüz devlet adamları ve ocak eskileri Kanunî devrinden kalma olduklarından bozukluk kendisini pek hissettirmemiş ve bu sırada İran ve arkasından açılan Avusturya seferlerinin uzun sürmeleri ocağa hariçten asker alınmasını icap ettirdiğinden bu seferlerin devamı Kapukulu ocaklarının bozukluğunu meydana çıkarmıştı.

İşte on altıncı asır sonlarına kadar disiplinli olan bu ocakların yerine bundan sonra kanunsuz ve intizamsız bir tarz kaim olmuş, hariçten efrat alındığı için devşirme ocağı ihmal olunarak bozulmağa başlamış ve ocak efradının mühim kısmını talimsiz yabancılar teşkil etmişti.

Kapıkulu ocaklarını ıslah etmek isteyen ve bu hususta şiddet gösteren Dördüncü Murad son senelerinde arzusuna muvaffak olmuş ise de kısa süren saltanatını müteakip bozukluk eski yürüyüşünde devam etmiştir. Bu sıralarda Girid, Avusturya, Lehistan ve daha sonra on altı sene süren Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rus seferleri Kapıkulu ocaklarının yabancılarla dolmasını icap ettirmiş ve bittabi devşirme kanunu da hükümden düşmüştür.

Bu seferlerden sonra ocakların ıslahı için yapılan teşebbüsler hep akim kalmış arzu edilen ıslahat asrın icap ettirdiği şeyler olmayıp eskinin yani Kanunî zamanındaki intizamın avdetini tavsiyeden ibaret kalması ve bu meyanda hazinenin menfaati gözönünde tutularak Kapıkulu mevcudunun azaltılması esas olmuştur. 1768 ve anı takip eden seferler kapukulu ocaklarının ne kadar feci bir vaziyete düştüğünü göstermiş ve günden güne tekemmül eden Avrupa usulünde bir askerî ıslahatın yapılmasının zarurî olduğunu meydana koymuştu.

Üçüncü Sultan Mustafa Kapıkulu ocaklarının ve bilhassa yeniçerilerin ıslahına taraftar ise de anların bunu kabul edeceklerini zannetmediğinden iptida topçulardan işe başlamıştı; anın halefi zamanında sür'at topçuları, lağımcı ve humbaracı ocakları ıslâhatı az çok bir iş olarak meydana konmuştu. III. Selim yeniçerilerden ayrı olarak Bostancı ocağına merbut olmak ve Fransız usulü askerî talimlerini yapmak üzere yeni

bir askerî kuvvet vücuda getirmişti; fakat bu güzel icraat gâvur icadı diye müthiş bir taassubla karşılaşmıştı. Halbuki Osmanlı ordusu ve bilhassa Kapıkulu kuvvetleri kurulduğundan itibaren asrî bir tarzda tekemmül ettiği halde şimdi aynı şeyi yapmak isteyen bir hükümdara karşı kin ve gayz ile mukabele ediliyordu. Bu geri zihniyyetin memleket için nekadar tehlikeli olduğu da meydanda idi.

Nihayet bir kısım ulemanın da menfi propagandasiyle bu hayırlı iş akim kaldı; üçüncü selim evvelâ tahtını ve sonra da hayatını kaybetti; fakat ekilen tohumlar tamamen kurumadı; Alemdar'ın himmetiyle (Sekban-ı cedid) adı verilen eski tarz ihya edildi ise de o da iki ay sonra Alemdarla beraber söndü gitti. Artık hükûmet on sekiz sene yeniçerilerin elinde kaldı 1224 H. 1809 Rus seferi ve 1812 deki Bükreş muahedesi ocağın ele alınamıyacak vaziyetini bir kere daha meydana koymuştu; Mora ısyanında çeteci rumlara karşı bile bir iş göremiyen, bir ısyanı bastıramıyan ve nihayet Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın gönderdiği bir fırka kadar *Cihadiye* kuvvetleriyle bastırılan ısyan padişahı eyice îkaz eylediğinden bu hal Kapıkulu ocaklarının ıslahı için padişaha katî kararını verdirmişti, reayasiyle başa çıkamıyacak kadar âciz olan bir devletin yaşamak hakkı yok demekti.

İkinci Mahmud aldığı derslere göre işi daha esaslı tuttu; bir taraftan *Eşkinci* ismiyle Yeniçeri ocağı içinden talimli bir sınıf vücuda getirmek üzere işe başlarken, her ihtimale karşı bir hâdise ve muhalefet vukuunda bunu önlemek için de tertibat aldı. Filhakika tahmin edildiği gibi yeniçerilerin muhalefetleriyle karşılaştıysa da bilhassa Ağa Hüseyin Paşa ile Darendeli İzzet Mehmed Paşanın kendisine cesaret vermeleri üzerine yeniçerileri tedibe karar verdi. Bu defa talih yardım etmediğinden yeniçeriler muvaffak olamadılar, ocakları kaldırıldı ve bu meyanda zaten hiç bir ehemmiyetleri olmıyan suvari bölükleri de lâğvedilip diğer ocaklar gibi yeni tarza sokuldu ve bu suretle yeni bir Türk ordusunun temeli atıldı (1241 Zilkade ve 1836 Haziran).

İNDEKS

I

Şahıs adları

II

Yer adları

III

Istılahlar

DÜZELTME CETVELİ

I. Cilde ait yanlışlar

Sayfa	Satır	
2	27	*Sol ulûfeciler* ismi ilâve edilecek
3	6	*Âmire*'nin sonundaki İ fazladır. kalkacak.
6	10	*Rivayetlerined* kelimesinin sonundaki *d,* fazladır.
7	3	*Börük*'deki Ü fazladır, *Börk* olacaktır.
15	12	*Seksoncu* halk arasında *Sansuncu* diye zikredildiğinden onu da işaret ediyorum.
28	6	*Bihasebişşerif* sonundaki F fazladır.
33	7	Doğrusu *Zagarcı* olacak.
38	29	*Anadolu* da *na* eksiktir.
43	4	(Not) *Mehazımızda* olacak.
52	11	(Not) Meşruh
52	22 ve 23	Galatasaray teberdarı yani baltacılariyle ekmekci, aşçı ve çamaşırcıları şeklinde düzeltilecek.
88	18	Galip (olup sakallı) olmaya
101	9	*Uhri* değil *Ohri*
101	29	اوزيجه belki *Özice* dir.
104	42	*Vilictrin* yerli halk tarafından *Vilcitrin* diye telaffuz olunurmuş.
118	6	*Kimesne* olacak.
134	18	Nefer
178	5	Milâdî sene 1655.
182	21	(Not) *Künder* halk lisanında *gönder* telâffuz ediliyor.
189	18	(Not) 1094 yanlış olup doğrusu 1594 dür.
187	26	*Vaşak*'tan sonra *Samur* kelimesi çıkacak.
198	8	*Samur ve* ibaresi fazladır.
200	17	*Halta* tabirinin avcılar arasında doğrusu *Hılta* olup tazılara mahsus çelik tasmadır.

Sayfa	Satır	
219	23	Atının yularına.
230	3	(Not) Potera diye telâffuz edilmeli.
237	2	Doğrusu görülmektedir A dan sonra K olacak.
242	15	*Getirmişlerdi* olacak il fazladır.
247	4	*İmalâthanesi* sonunda l yerine n olacak.
264	4	Bu sayfanın notunda bir kaç yerde *yünlük* diye geçiyor : bu kelimeyi *ön* ve *yön* manasına gelen *yön* ve *yönlük* diye de okuyabiliriz; bu suretle börk'ün önüne takıldığı için bu isim verilmiş olabilir.
276	25	Buradaki Gömilçiene köyü *Gümence* olarak tashih edilecektir.
290		(Not) Otrak kelimesi *oturak* olacaktır. Keza sayfa 380 satır 18 ile 681,683,6a9 unu sayfadakiler de düzeltilecek.
292	5	Bizde tarihe karışmış olan eski usul *dövme* hakkında Arşiv Tasnif Heyetinden bu iki cildin yanlış-doğru cetvelini tertip eden muhterem *Murtaza Dede* şu malûmatı vermiştir: barutu, su ile ezip mürekkep yaparlar; bu mürekkeple kola, bacağa, göğse, münasip bir resim çizip daha yaş iken iğne ile sık sık delerler; çıkan kan yerine o delikten giren barut mürekkebi görülen mavi rengi hasıl ederdi.
313	25	Meskuh, yanlış olup doğrusu *meşruh*'dur.
349	5	Onüç yanlıştır. Üç diye tashih edilecek.
350	20	Sipahi de İ fazladır. *Sipah* olacak
382	19	(1703) rakamı *1073* olacaktır.
383	10	Yeni harflerle 1178 rakamı *1078* diye tashih edilecek.
385	19	Nâmahzur kelimesi *nâmahsur* olacak.
408	12	(Not) cılık ismi vesikada böyle ise de 1203 h. 1789 m. tarihli Koca Yusuf Paşa-

Sayfa	Satır	
		nın bu meseleye dair olan bir tahriratında ocak bazirgânının ismi *Çelebon* olarak görüldügünden doğrusunun böyle olması îcabeder.
409	2	Buradaki Çelipon isminin doğrusu *Çele-*
418	14	*bon*dır. 1220 tarihi *1224* olmak lâzımdır.
430	20	(1181 M) tarihi (*1181 H*) olacak.
433		Eski harflerle son satır (ماضيين Mazıyyin) olacak.
435	27	Kûcekân'ın telaffuzu *Köçekân*'dır.
436	21	*Mevcudu* olacak.
457	22	Aynı sırada soldaki eski harflerle rakamı olacaktır.
465	15	*Çürük akça* mangır demek değildir ; bu tabir itibaridir ve bu isimdc bir para da yoktur. Bir para üç akçe olduğu halde bunun dört akça itibar edilmesine *çürük akça* denilmiştir ; bunda hazinenin istifadesi vardır ; meselâ ayda 900 akça maaşı olan bir adam sağ para hisabiyle 300 pera yani yedi buçuk kuruş alması icabederken çürük akçe hisabiyle 225 para alırdı. Arşivde ele geçen vesikaların bazılarında "*para üç akçadan şu kadar akça ihsanım oldu*" tarzında hatt-ı hümâyunlar vardır. Bu söz söylenmezse parayı veren mahal akçeyi dört akçe üzerinden hisab ederdi.
468	5	Kesilmesi yanlış olup doğrusu *kesilmişti* olacak
468	21	*Dirhem* sözü fazladır.
469	7	*Akçe*'den sonra *ye* ilâvesiyle *akçeye* olacak
496	20	(Onda bir akça) tarzında düzeltilecektir.
497	23	Vefeyat değil *vefiyyat* dır.
501	20	Akviye, *takviye* olacak.
"	"	Satırın sonundaki *t* fazladır.

Sayfa	Satır	
510	11	Merre lakabının ikinci R harfi fazladır; kelime *Mere* olup Arnavutcadır.
520	14	*Olup* kelimesi *alup* olacak.
526	1	*İdecek* kelimesi *idicek* olacak.
529	8	Bir numaralı notun alındığı menba Cevdet (C.12, s. 84) tarihidir.
530	19	Milâdî tarih *1825* olacak.
555	8	*Mahalde* kelimesi *Mecliste* diye tashih edilecek.
555	21	Satır sonuna aşağıdaki cümle ilâve edilecek "bu suretlerden biri arşivin dolap vesikalarında *48106* numaradadır.„
560	9	(Dört numaralı nota ilâve) Galip Paşa'nın gönderdiği tahriratın numarası arşiv dolap vesikaları arasında (38095 B) dir.
563	10	Satırın sonundaki 7 rakamı I olacak.
574	28	Birden sonra "*telhisin üzerindeki*„ ibaresi ilâve edilecek.
595		Son satıra ilâve: (Konya'da Çelebi efendinin Kethüdası Hacı Osman'ın da orada bir isyan tertibine çalıştığı hakkında da vesika vardır. (Başvekâlet arşivi vesika numarası 24908 B).
598	34	*Mefsureye* helimesi *Mesfûreye* şeklinde düzeltilecek.
599	13	Hatırnâk kelimesi خطرناك *Hatarnak* olacak.
606		Son satırdaki *keriminden* kelimesi *kereminden* olacak.
609	11.	satırdaki kelime, *işaasında* olacak.
613	19	İnmişti, *çıkmıştı* olacak.
633	18	Ol kelimesi *evvel* diye düzeltilecek.
633	35	Tornacı değil *Turnacı* dır.
634	7	Ol kelimesi *evvel* dir.
639	3	Kelime meglag olmayıp *meblağ*'dır.
640	5	İcabet-i değil *ecânib*'dir.
640	6	Sureti değil *sûretâ* olacak.

Sayfa	Satır	
643	27	Doğrusu *Şerefpâş-ı* olacaktı.
644	12	Satır başındaki kelime *mirîye* olacaktır.
652	26	*Eşkinci* olacak.
652	30	Doğrusu *hilâfetehüm*'dür.
665	10	Satır başındaki kelime *yafte-i* olacaktır.
666	16	Nuvavb'in doğrusu *nüvvab*'dır.
666	34	Ariyeti değil *ârını*'dır.
670	14	Lavg yanlış„ doğrusu *lagv*'dır,
672		(Not) Çapraz bir nevi kollu, arkası kısa, göğsü eski zabit ceketleri gibi iki taraflı ve iki yandan mail şekilde düğmelidir Naima'da harbin sonunda meydan-ı harpten camedanların toplandığı zikredilir. Her camedanın kolunda o neferin ortasının nişanı bulunduğundan camedanların toplanması ile kimlerin şehit olduğu anlaşılırdı. Her halde çaprazın, eski ismi camedan olmalıdır.
701	4	933 rakamı 993 olacak.

II. Cilde ait yanlışlar

Sayfa	Satır	
1	1	Tulga ismi *Tolga* olacak. Aynı isim sayfa 11, satır 14, sayfa 15, satır 14 ve 15 de böyle tashih edilecek.
8	6	(Not) a ilâve: *Vezne;* tüfenğe konacak barutu ölçmek için kullanılan bir alettir. Eskiden dolma tüfenkleri kullananlar bu aleti yanlarında bulundururlardı. Vezne, tunç veya bakırdan yapılmış iki santim tulûnda bir alettir,içinde bir tablaya merbut mili vardır. Dışardan çekince harice çıkar. Milin üzerinde rakam ve çizgilerle taksimat vardır; meselâ dört rakama kadar dışarı çekince içeride kalan boşluk tam dört dirhem barut alırdı. Veznenin ağız tarafı, tüfeğe kolay akıtmak için kaşık ağzı gibi daraltılmıştır.
10	6	Eski harflerle((جبهجيانى) kelimesinde sondaki (ى) fazla olup (جبهجيان) olacak.
10	8	Pardahi kelimesi *Perdahî* olacak.
11	17	(Not) Mentaşaya değil *Menteşe*'ye dir.
13	17	(Not) şeriaitin yanlış olup doğrusu *Şerifim* dir.
14	6	Muharebesi kelimesi *muhasebesi* olacak.
15	13	Girilirken değil *girildikten* dir.
23	3	Verirdi yerine *verilirdi* denilecek.
24	19	Yapıncaya yerine *yapılıncaya* olacak.
25	1	Kayratı değil *hayratı*dır.
26	14	*Trabzon'da* kelimesinin sonuna bir N konacak.
31	2	(Not) bir üç değil *bir avuç*dur.
35	1	(Not) Veliddin değil *Veliyyüddin* dir.

Sayfa	Satır	
35	15	(NotUlaştırdılar yerine *üleştirdiler* olac ak.
47	22	Rudik değil *Rudnik*dir.
47	23	Dövülüp yerine *Dökülüp* olacak.
50	6	Sahai değil *Şâhi* dir.
50	4	(Not) Top-ı kolomborna.
53	26	(Not) Taglim, *Talim* olacak
75	26	*Topların* dan sonra *güllelerinin* kelimesi ilâve edilecek.
78	4	Kübrâ değil *Kübera* olacak.
79	24	Demir toplar yerine *demir gülleler* denecek.
83	27	Hisarice, *hisarpeççe* olacak,
85	22	Avarzı değil *Avarız-ı* dır.
89	21	Merahmi-i yanlış olup doğrusu *Merâhim-i* dir.
90	10	Eski harflerle تمال kelimesi تمالى olacak.
91	20	Onbeşer kelimesi *beşer* diye düzeltilecek.
92	21	On, *ol* olacak.
99	10	Safer değil *Sefer* dir.
110	10	Yüzyelli olacak.
110	17	Milâdi rakam 1203 değil *1789* olacak.
120	28	*dset*, dest olacaktır.
121	31	*Olanlanlar, olanlar* diye düzeltilecek.
122		(son satır) Kayse-i değil *Kasıye-i*
124	33	Eylemekle yerine *eylememekle*
125	2	Kadı değil *Has* dır.
126	5	Meastur, *Mastur* olacak.
127	2	Memûrîn-i doğrusu *momuriyyet-i* dir.
131	1	(Not) Novabarda mahallî halk tarafından *Nuvaberde* diye telâffuz edilir. Diğer isimler de *Kretuva* ve *Vilcitrin*'dir.
143	17	Göresin değil *Güresin*'dir. Güre yeni binmeğe alışacak at yavrusuna derler. Bölüğe çıkanlara üç yaşında acemi tay vermek adetti.
146	8	Solu *Sol* olacak.

Sayfa	Satır	
146	10	Satır başındaki ere, *lere* olacak.
149	17	(Not) Silâhlarla değil *silâhdarla*'dır.
157	6	Bezlerini yerine *bezlerinin* olacak.
158	12	(Not) Sadr-ı değil *serdar-ı*'dır.
162	22	(Not) *Vech-i meşru* olacak.
166	5	Doğrusu *bölük* olup
175	7	(Not) Başı değil *baş*'tır;
178		Eski harflerle olan manzumenin yedinci beyitinde kelimesine de olacak.
178	2	(Not) Halkondil zeyli; Riko...
191	22	Merre değil Arnavutça *mere*'dir. Bu lâkabın Hüseyin Paşa'ya verilmesi hakkında Solak Zade'de malûmat vardır.
193	32	Naline kelimesi *haline* olacak.
198	12	(Not) *Mukabele ide* olacaktır.
205	36	Gönderirler değil *gönderilir*'dir.
205	38	Udûl, den sonra *taleb* kelimesi ilâve edilecek.
206	15	Mehmed, Mahmud olacak.
206	17	*Fatih* kelimesi fazladır.
206	28	Mahallerde yerine *mahallelerde* dir.
208	30	Doğrusu *Enderun*'dur.
209	8	Gönderilirse değil *gönderdilerse.*
211	28	Husus kelimesi hususa olacak.
214	1	Sol ulûfeci
215	24	1645 yerine bu rakam *4700* olacak.
216	12	Saltanatın yerine *saltanatının* olacak.
218	6	Yevmüls deki l fazladır.
218	8	Götürdi, *getürdi* olacak.
237	23	Adât yerine *adei* olacak.
237	30	680 yerine *980* yazılacak.

KAPI KULU OCAKLARINA AİT BAZI RESİM VE VESİKALAR

1 — Yeniçeri ağası (Kalkondil zeyli resimlerinden)

2 — Merasim elbisesiyle yeniçeri ağası

3 — Yeniçeri ağası

4 — Yeniçeri ağası

5 — Kul kâhyası (Kethüda bey)

6 — Zağarcı başı

7 — Baş çavuş

8 — Muhzır ağa

9 — Bölük başı (Bölük komutanı)

10 — Çorbacı (Bölük komutanı)

11 — Bölük çorbacısı

12 — Aşçı

13 — Aşçı başı

14 — Aşçı usta

15 — Aşçı

16 — Seğirdim aşçı usta

17 — Oda başı

18 — Vekilharç

19 — Bayraktar

20 — Kul çavuşu

21 — Baş yazıcı

22 — Orta yazıcısı

23 — Ağa çuhadarı

24 — Saka

25 — Baş karakullukçu

26 — Karakullukçu

27 — Serdengeçti

28 — Padişahın muhafız askerlerinden yaya yeniçeri (XVI. asır)

29 — Yeniçeri (Halkondil zeyli resimlerinden)

30 — Yeniçeri (XVIII. asır)

31 — Merasim elbisesiyle yeniçeri (XVIII. asır)

32 — Silâhlı yeniçeri

33 — Yeniçerinin selâmlık hey'eti

34 — Harbeci

35 — 1) Yeniçeri ağası, 2) Kul kâhyası, 3) Baş çavuş (ocak âmiri) 4) Ağa yamağı,

36 — 5) Tekkeli (ocak zabiti) 6) Salma çuhadarı, 7) Baş falakacı ağası, 8) Kuloğlu, Başçavuş

37 — 9) Orta çavuş, 10) Çorbacı, 11) Oda başı, 12) Saka, 13) Bayraktar, 14) İmam, 15) Harbeci, 16) Mumcu, 17) Ağa nöbetçisi

38 — 18) Otuz ikinci avcı ortası ustası, 19) Birinci orta ustası, 20) Usta, 21) Kara kullukçu, 22) Kara kullukçu

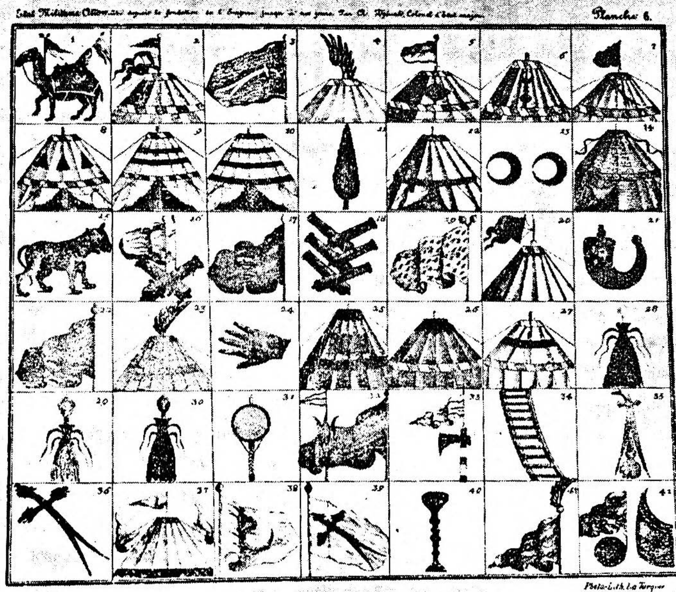
39 — 29) Nöbetçi önünde oturan bir yeniçeri, 30) Çorbacı yamağı, 31) Ulufe taşıyan yeniçeri, 32) Saraç, 33) Sebilci, (sucu)

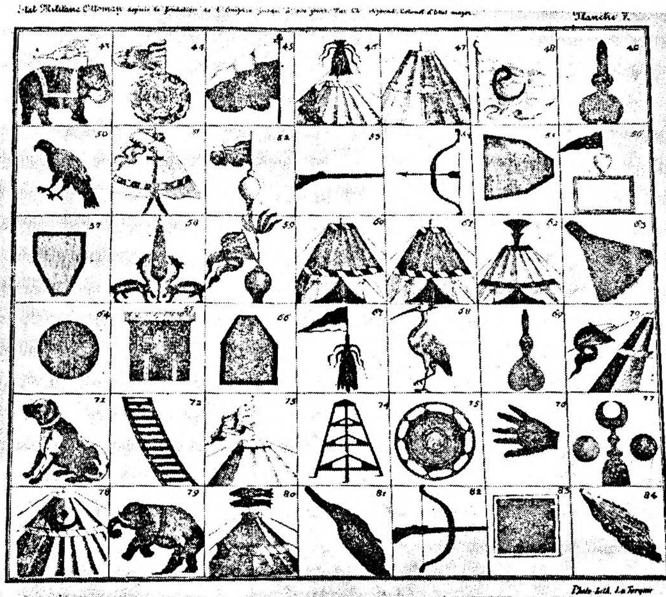
40 — 38) Çorba taşıyanların çavuşları, 39, 40) Erler, 41, 42) Baklava merasiminden dönenler

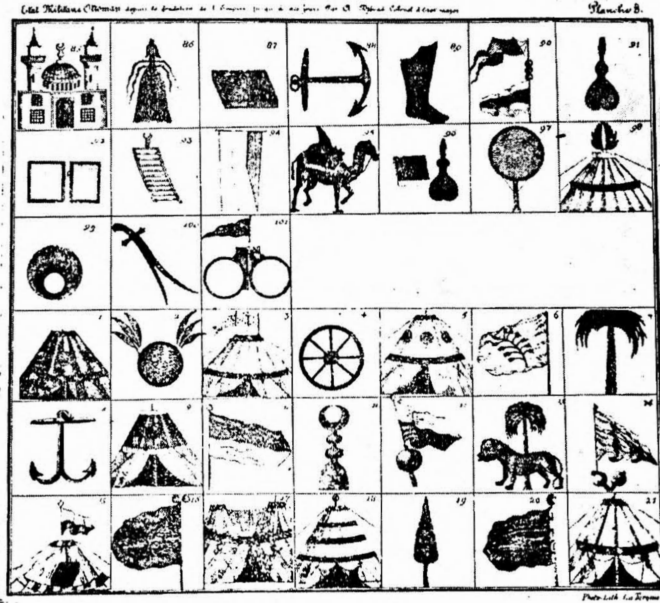
41 — 34) Seğirdim başçavuşu, 35) orta seğirdim, 36) Kasap, 37) Et taşıyan atlar

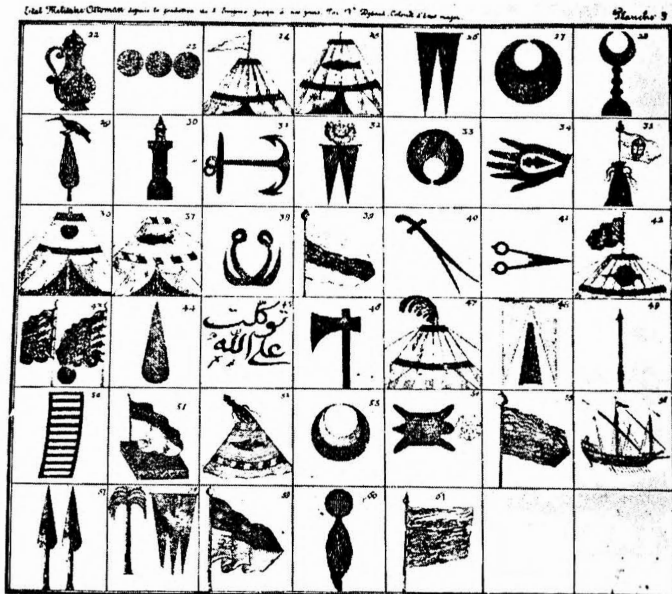
42 — Yeniçeri nişanları

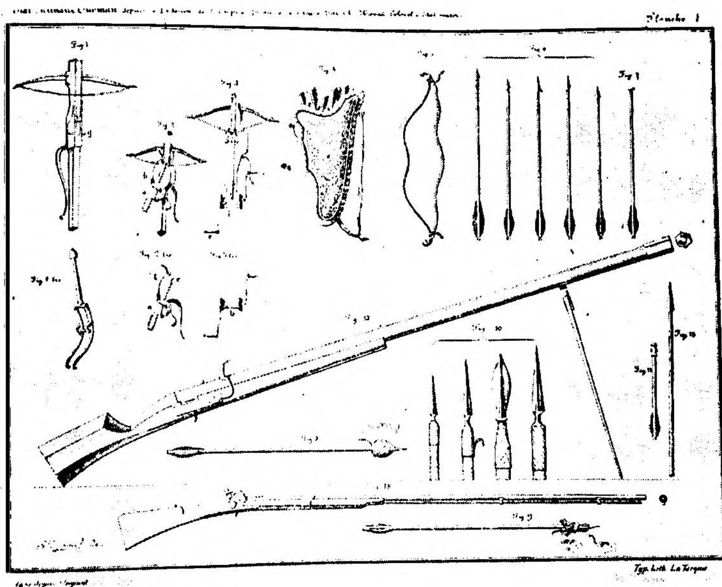
43 — Yeniçeri nişanları

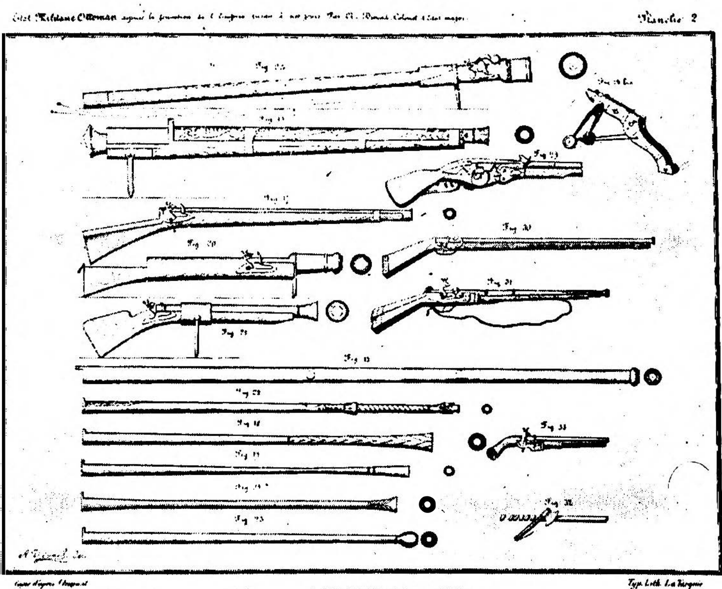
44 — Yeniçeri nişanları

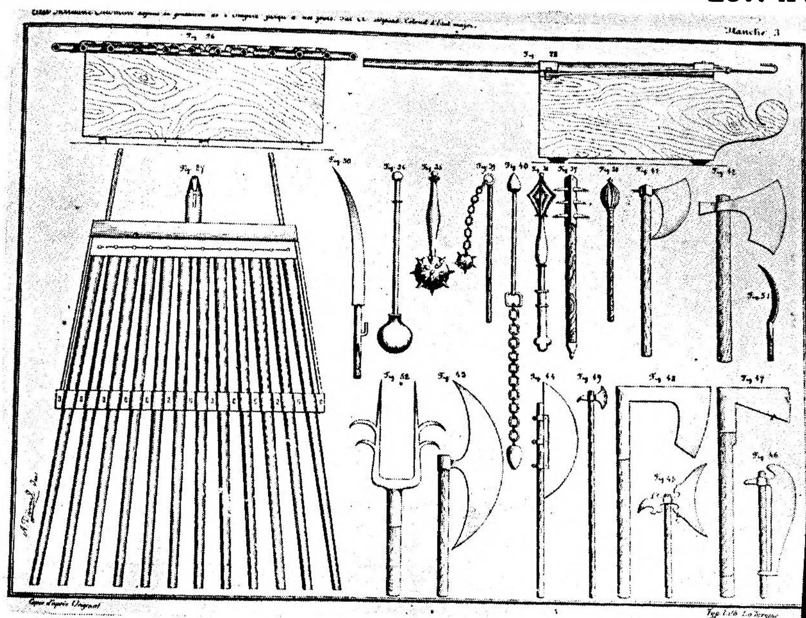
45 — Yeniçeri nişanları

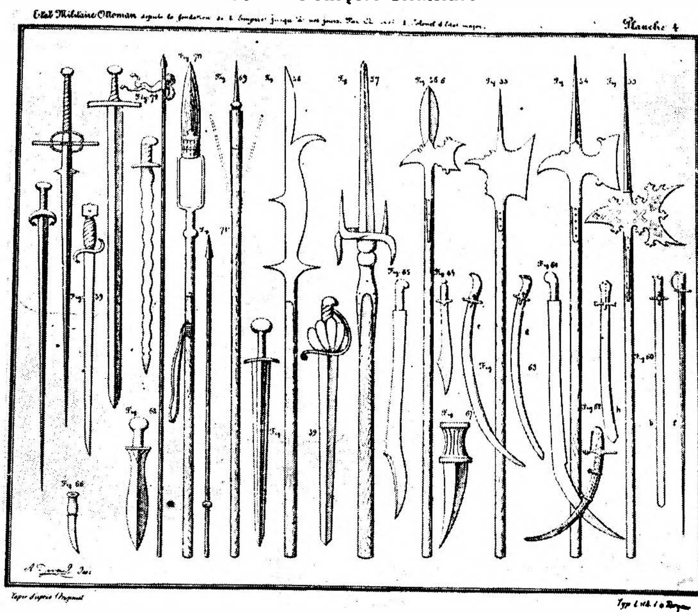
46 — Yeniçeri silâhları

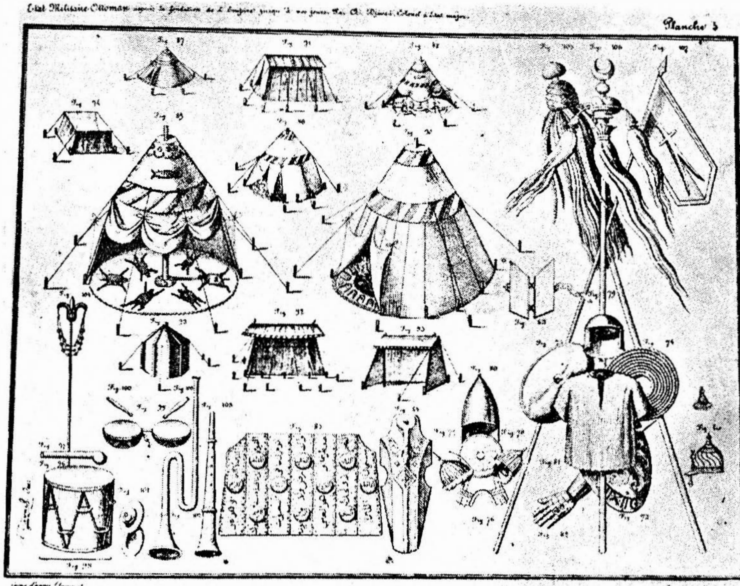
47 — Yeniçeri silâhları

48 — Yeniçeri silâhları

49 — Yeniçeri silâhları

50 — Çadırlar ve harp eşyası

51 — Acemi oğlanı (onaltıncı asır)

52 — Acemi oğlanı (onaltıncı asır)

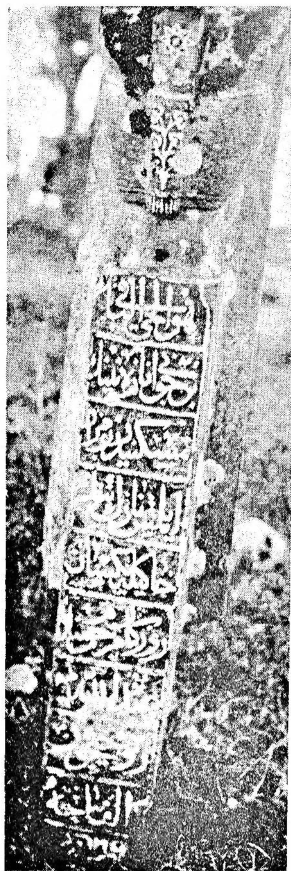
55 — Yeniçerilere ait mezartaşı

54 — Yeniçerilere ait mezartaşı

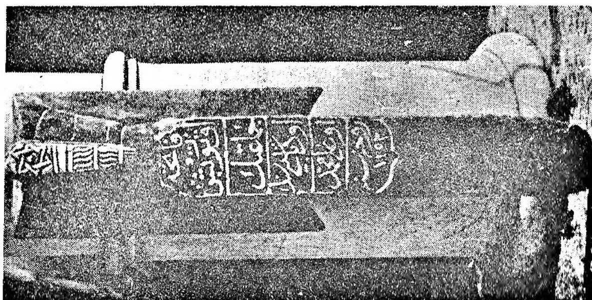
53 — Acemi oğlanı ustası

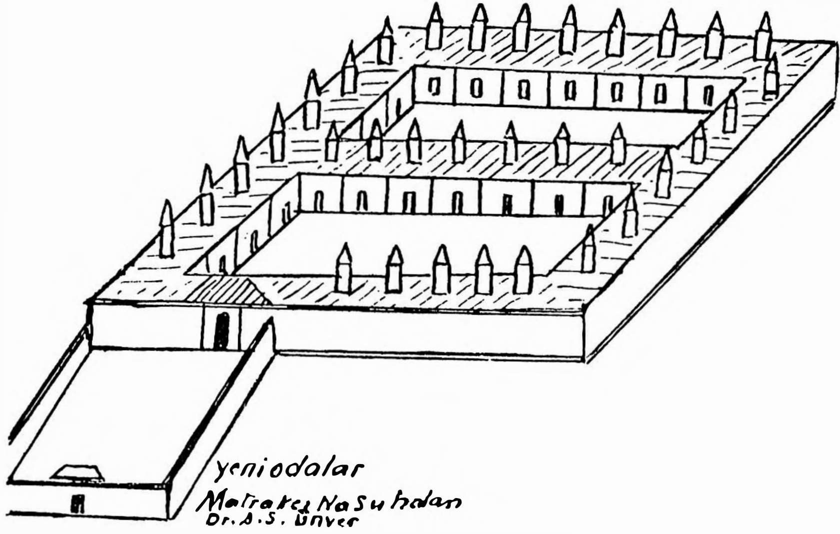
56 — Yeniçerilere ait mezartaşı

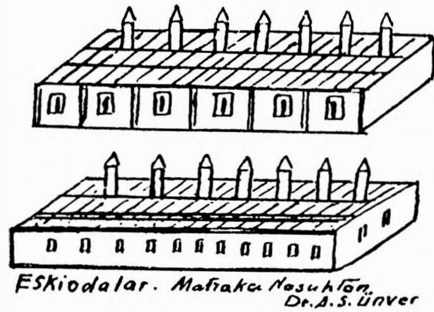

57 — Yeniçerilere ait mezartaşı
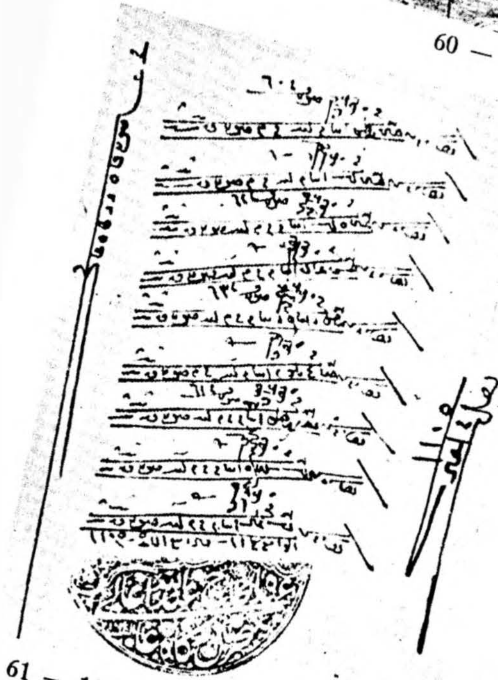

58 — Yeniçerilere ait mezartaşı

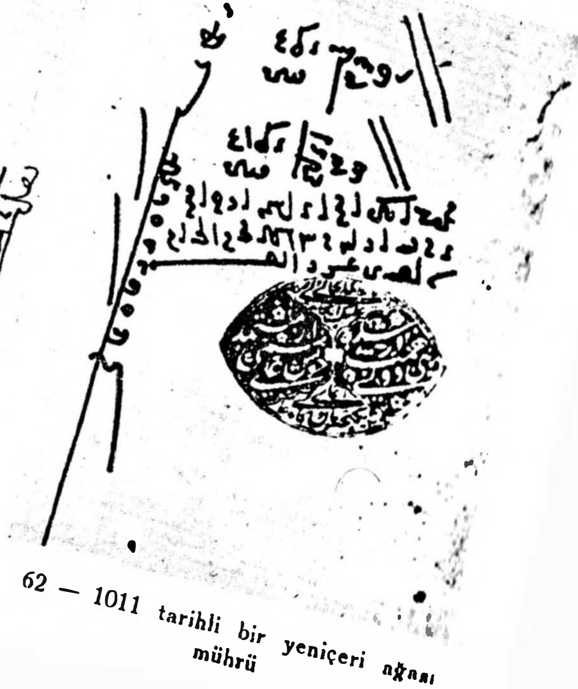

59 — Yeni ve eski odalar (Matrakcı Nasuha nazaran)

60 — Yeniçeri ağaları mühürleri

61 — 1105 tarihli bir pusla ve yeniçeri ağası mührü

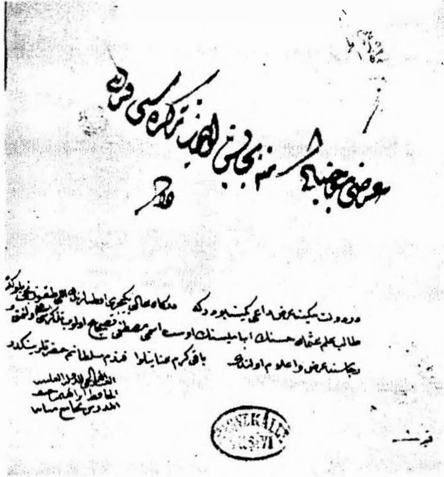

62 — 1011 tarihli bir yeniçeri ağası mührü

63 — 1235 de yeniçeri ağası bulunan Şerif Abdullah ağanın mührü

64 — Yeniçerilere ait mubayaatın muhasebe icmali.

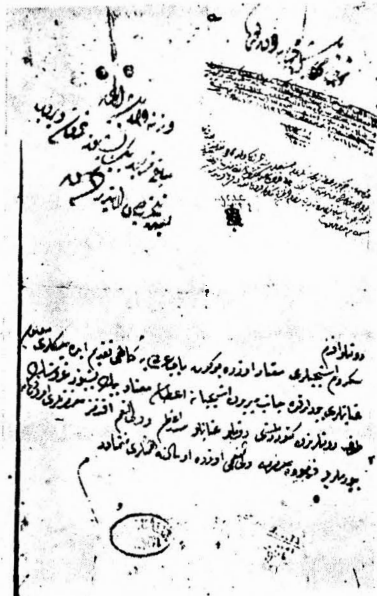
65 — Yeniçerilerinçuhaları hakkında 1147 de Selânik mutasarrıfı ile kadısına ve kazalar kadılarına gönderilen ferman (İktisat vesikaları, Cevdet: 115)

66 — Yeniçeri Osman Hasan'ın medreseye gönderilmesi hakkında muameleli evrak Askerî, (Cevdet : 39627)

67 — 1211 tarihli yeniçerilerin kurşun atmaları için desti mubayaası hakkında istida vrak (Askerî, Cevdet . 3053).

68 — Segirdim aşçılarına adir yeniçeri ağasının defterdara takriri (Askerî, Cevdet 34666)

69 — Rai azanda yeniçerilere verilen baklavanın odununa dair (Askeri, Cevdet 21995)

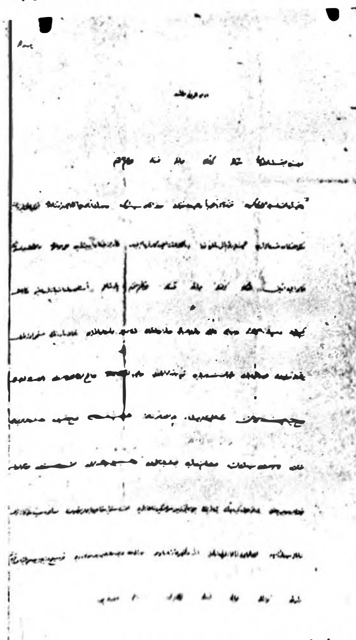
70 — Yeniçeri ocağının yahudi doktoru Daviçun'un maaş istidası (Sıhiye, Cevdet 706)

71— Yeniçeri ocağı cerrahbaşı ve kalfalarının sefer hazırlıkları hakkında verdikleri istida(Sıhhiye.Cevdet148)

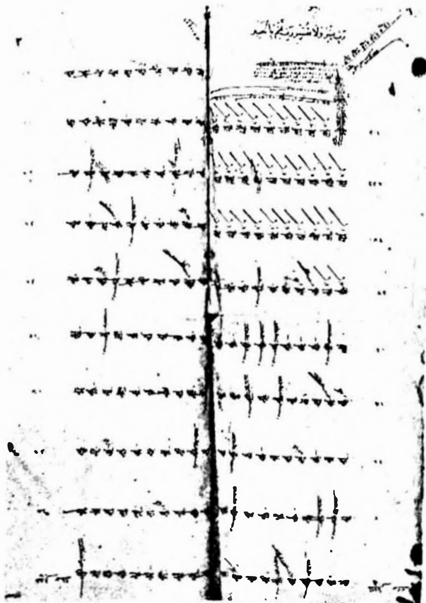
72 — Yeniçeri serdarlarına dair hüküm

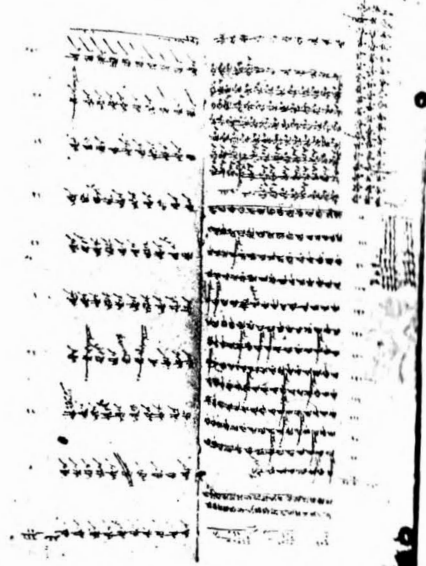
73 — Mevacib ilamının miktarını havi arz ve hatt-ı hümayun (II. Mahmut zamanı)

[illegible]

74 — II. Mahmud'un yeniçeri ulûfelerinin vaktinde tedarikinden dolayı sadrazamı taltif etmesi. (Pâdişahın el yazısı)

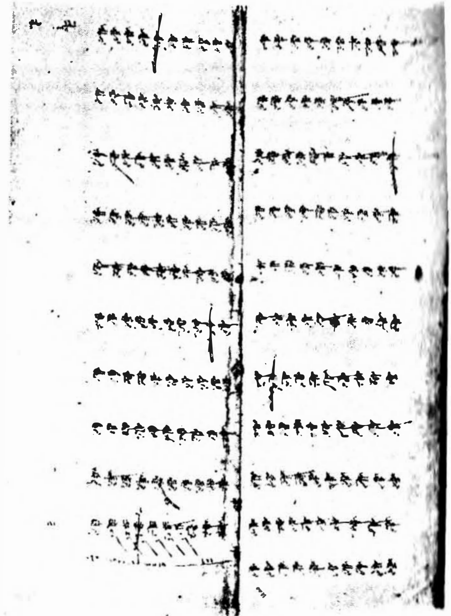

75 — 1074 tarihli yeniçeri ulûfe defterinden bir yaprak

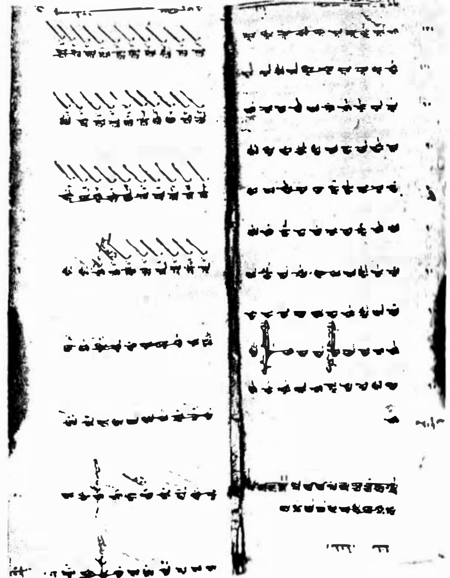
76 — 1074 tarihli ulûfe defterinden diğer bir yaprak

77 — Yeniçeri ulûfe defteri : Bölüklerin sonu ve cemaat ortaları kısmının başı

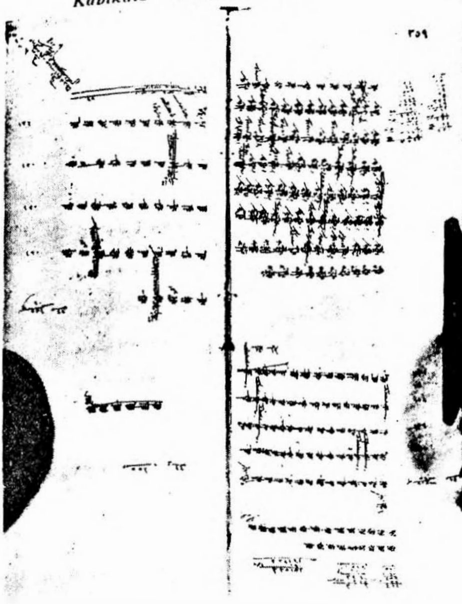

78 — 1074 tarihli Yeniçeri ulufe defteri : Birinci cemaat ortasından bir kısmı.

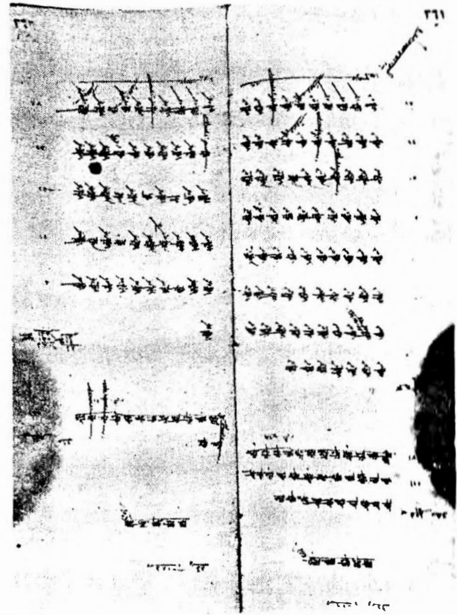
9 — 1074 tarihli ulufe defterinden: 69—101 inci orta.

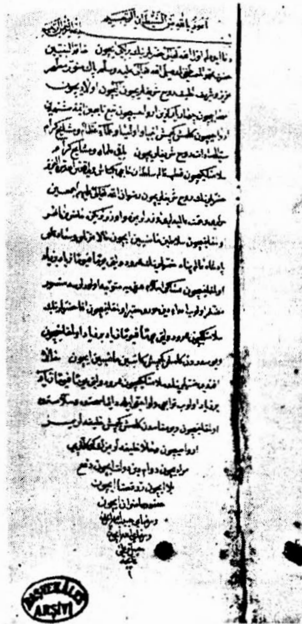
80— 60 ıncı ortanın maaş sahifesi (1974)

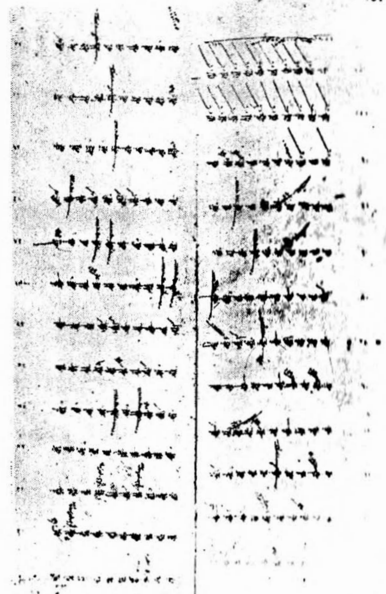
81—1074 tarihli Yeniçeri ulufe defterinden: 64 üncü cemaat ortasının son sayfasiyle 65 inci sekban ortalarından Sekban süvari mevcudunu gösterir örnek

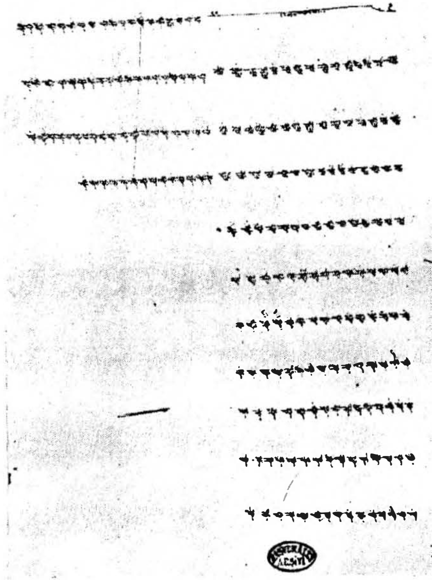
82 — 65 inci Sekban ortalarından birinci ve ikinci Sekban bölüklerinin adlarını ve maaşlarını gösterir örnek (1074)

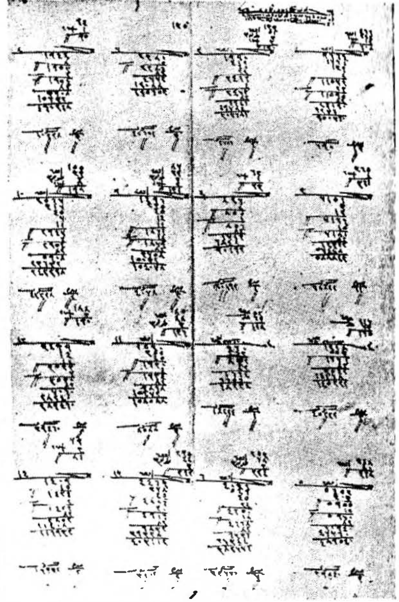
83 — 1033 tarihli Yeniçeri maaş defterinin başındaki dua

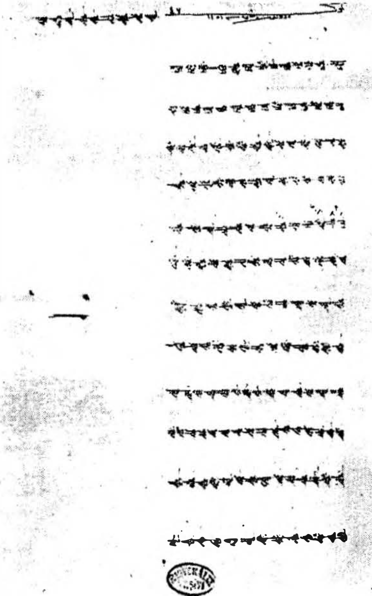
84 — 1075 tarihli Yeniçeri maaş defterinden

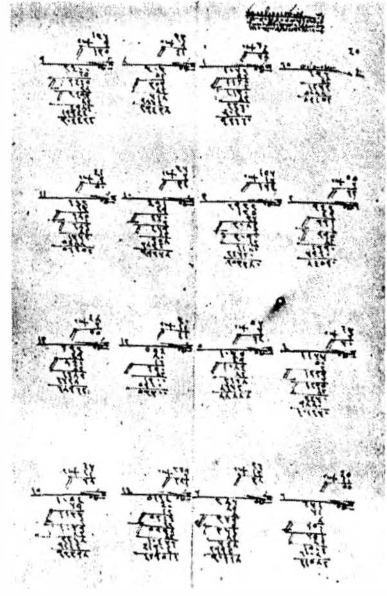
85 — 25 inci cemaatın maaş kısmı

86 — Ağa bölüklerinden 47 inci bölüğün maaş sahifesi

87 — 1175 ulûfesinde bölük maaş icmali

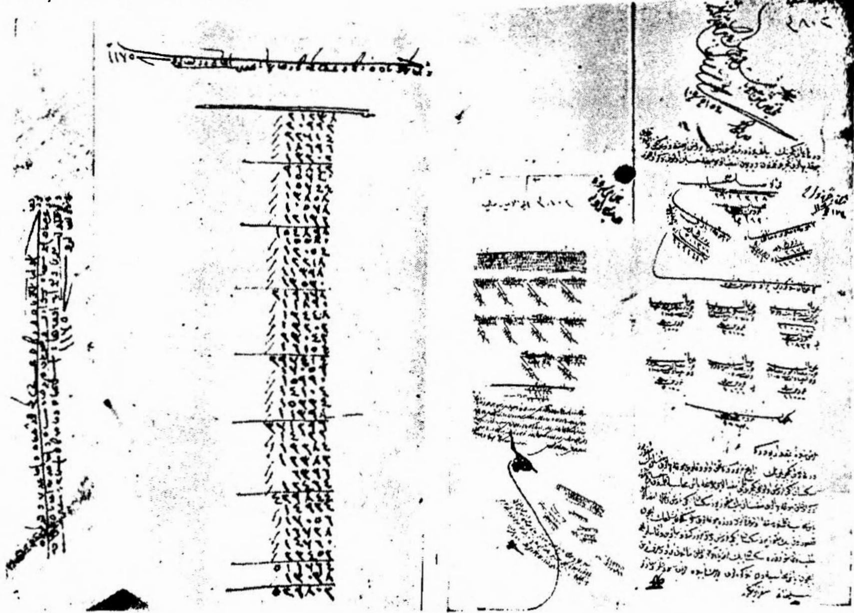
88 — 1175 ulûfe icmalinden sekbanların icmal kısmı

89 — 1175 cemaat ortalarının maaş icmali

90 — Ağa bölüklerinin maaş miktarını gösteren defterin birinci ve ikinci sayfaları (1057

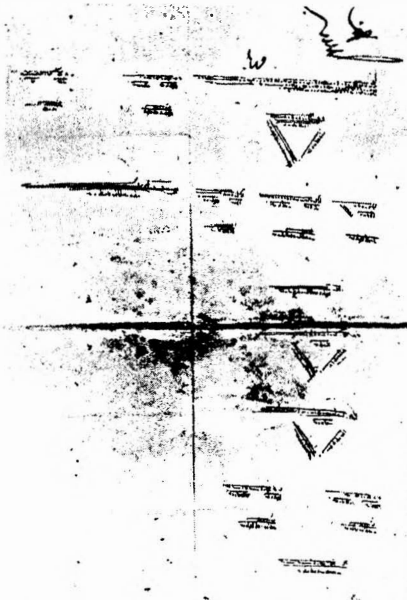
91 — Maaş icmalinden diğer bir nümune

92 — 1175 cemaatı bölük ve sekbanların bölük adediyle icmali

93 — 1175 maaş icmalleri dosyasının kaḫındaki yazı ile icmalın aldığı en son şekil

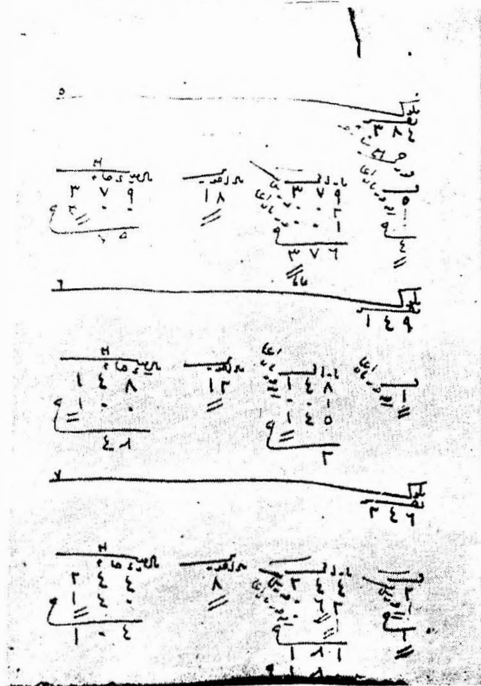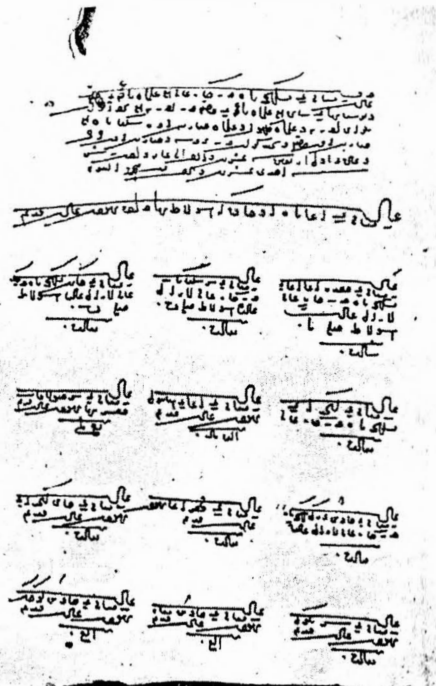
94 — Yeniçerilerin çuhalarına dair Maliyece yapılan muamele
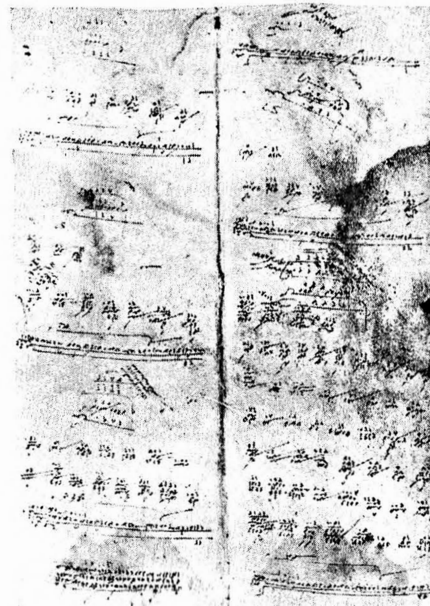

95 — Yeniçeri ve Gılman-ı acemiyanın maaş icmali (1118)

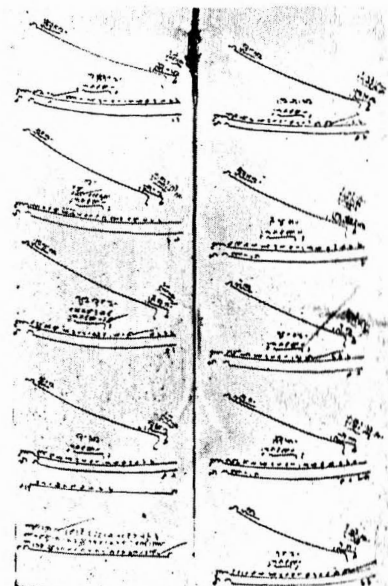
96 — Kapıkullarının 1201 yılı recen ve lezes mevacib icmali

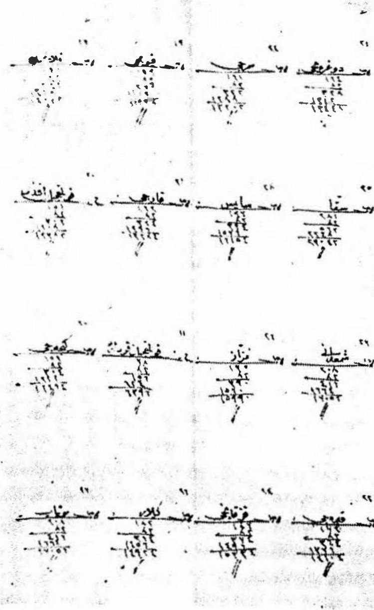

97 — Yeniçeri erkânının elbise defteri

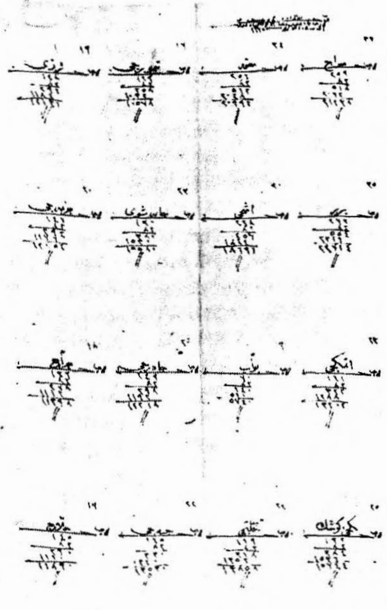

98 — Yeniçeri beytülmal defterinden birisinin birinci ve ikinci sayfaları

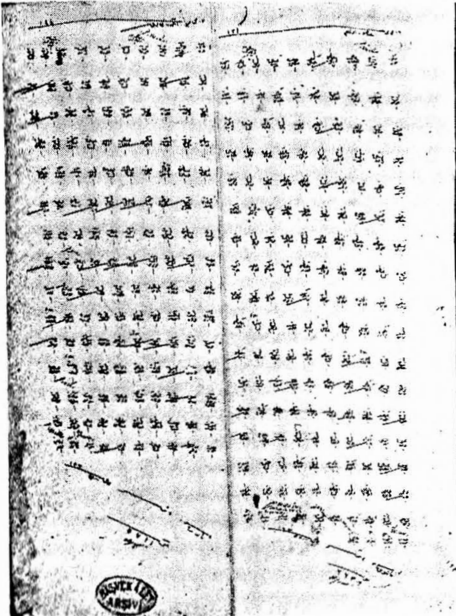

99 — 963 tarihli Yeniçeri beytülmal defterinin birinci ve ikinci sayfaları

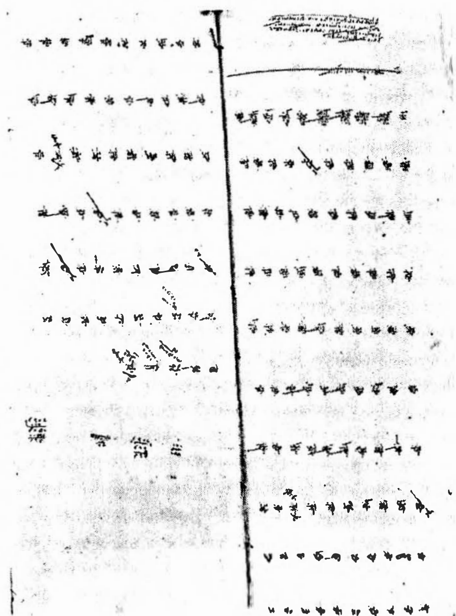

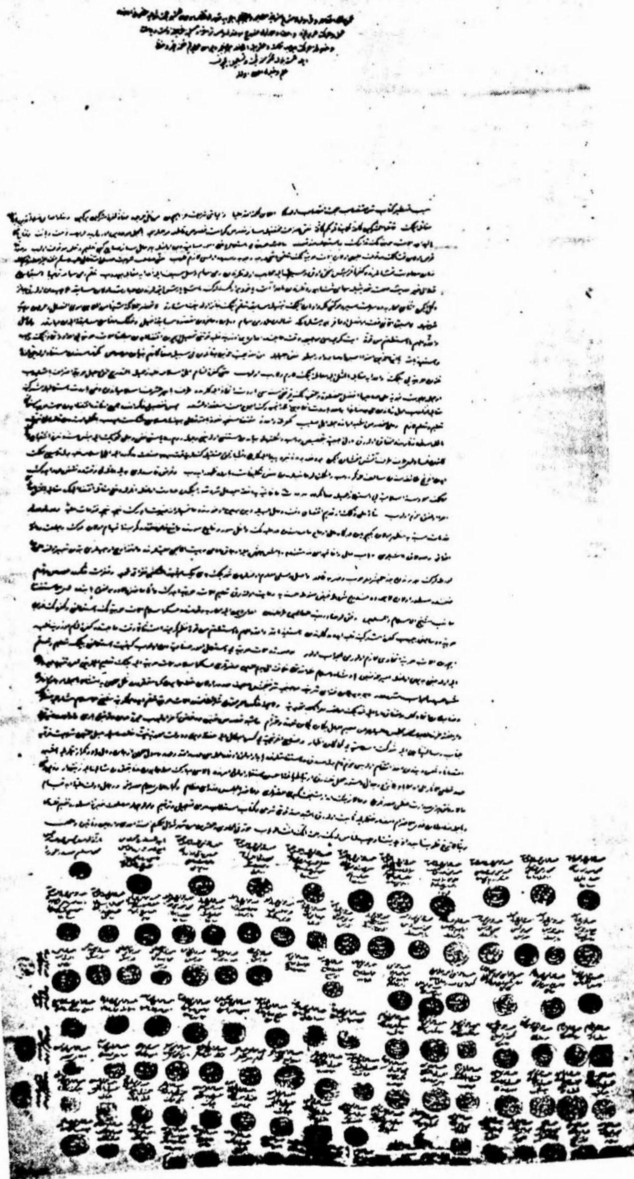
100 — 1175 yılı ulufe icmalinden : Ağa maiyeti icmali

101 — gılman ve acemiyan atalarından 16 ve 17 inci cemaatların muaş defteri (971)

102 — 984 tarihli İstanbul acemi gılmanları mevacip defteri sonunda acemilikte *Adeli Zerpul*'u vardır

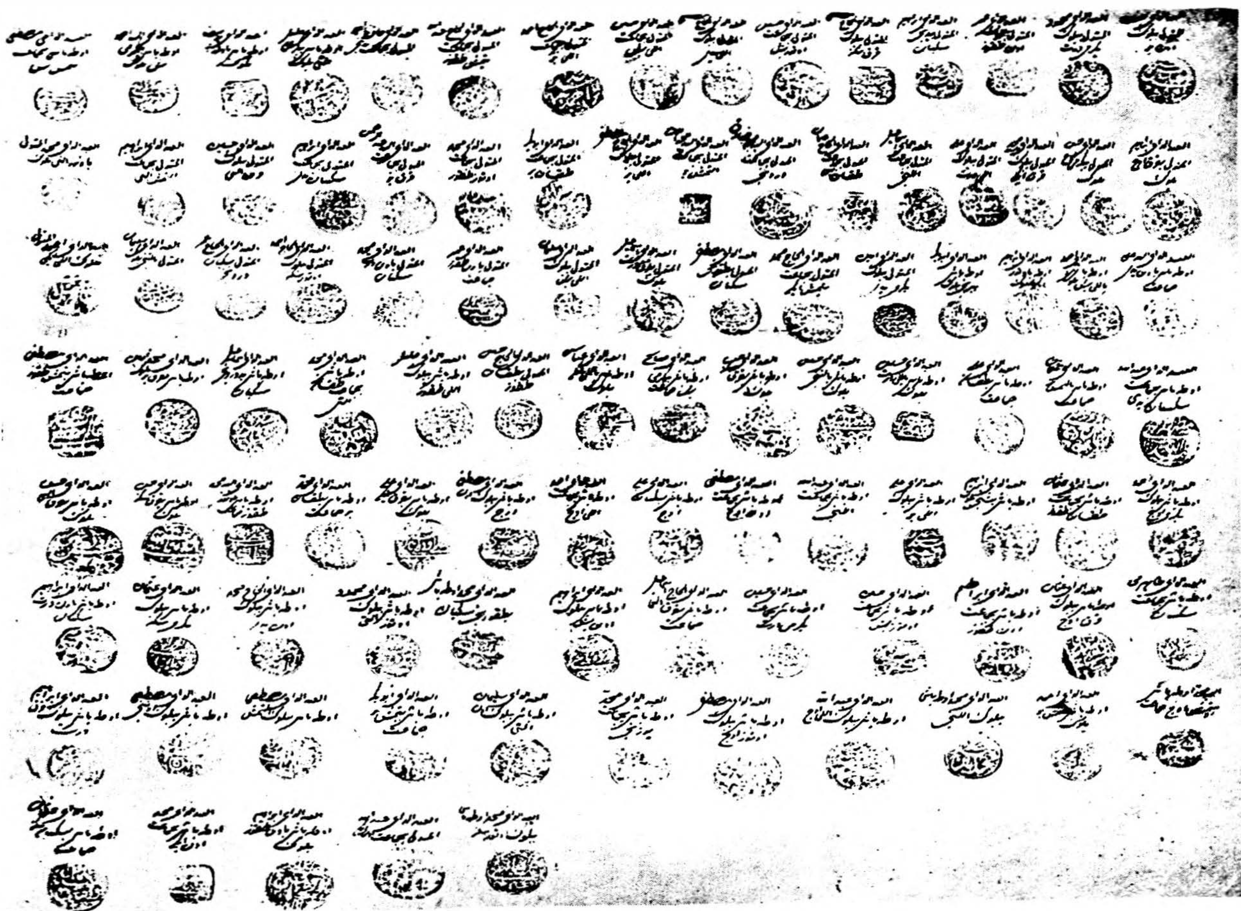

108 — Yeniçeri ağasının Eşkinci talimini kabul ettiklerine dair hucce-i şeriyye

Lev. XXXIV

107 — Eşkinci talimine başlandığına dair telhis ve hat-tı hümayun (II. Mahmut devri)

108 — Yeniçeri ağasının Eşkinci talimini kabul ettiklerine dair hucce-i şeriyye

109 — Eşkinci taliminin kabulüne dair hüccetteki mühürlerin alt tarafı

Lev. XXXVII

110 — Yeniçeri ocağının ilgası münasebetiyle eyaletlere gönderilen tamim (ferman)

111 — Kapukulu topçularından birinin beratı

112 — Topçuların imtihan edilmesine dair Erzurum Beylerbeyi Ayas Paşaya ferman (966)

113 — Topçu gediğine ve topçu imtihanına dair 979 H. tarihli bir hüküm

Lev. XXXIX

114 — Top ve top gülle-
sine dair hüküm

115 — Top güllesi dökülmesi
hakkında hüküm

116 — Top güllesi hakkında hüküm

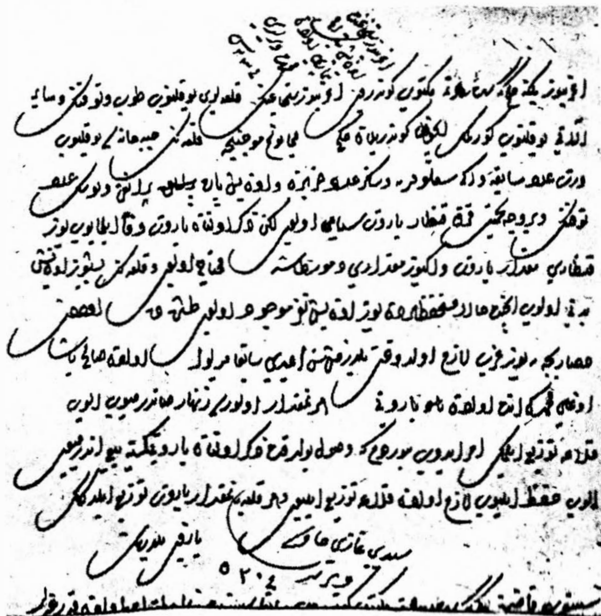
117 — Muhfelif top yuvarlağı
dökülmesi hakkında hüküm

118 — Sefer münasebetile muhtelif toplar hakkında

119 — Topçu neferi

120 — Kal'alardaki top ve cephanenin yoklanmasına dair hüküm sureti

Lev. XLI

121 — Barıt imâlathanesi tesisi hakkında iki hüküm

122 — Agriloz kalesindeki barutun yoklanması hakkında buyrultu.

123 — Arabacı ocağı kışlasının Şehremininde bulunduğuna dair vesika

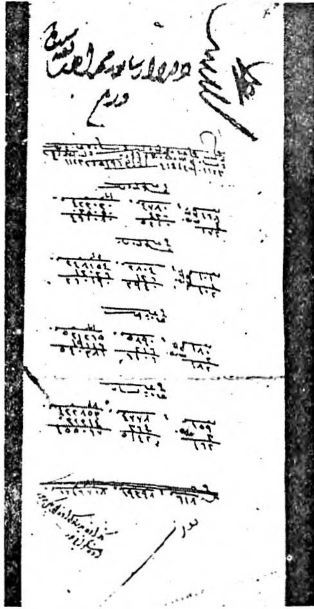
124 — Kapıkulu süvarilerinden birinin katli hakkında ilâm, telhis ve hatt-ı hümayûn

125 — Sipahi bölüğü efradından birinin ulufesini oğluna terkettiğine dair arz, telhis ve hatt-ı hümayun
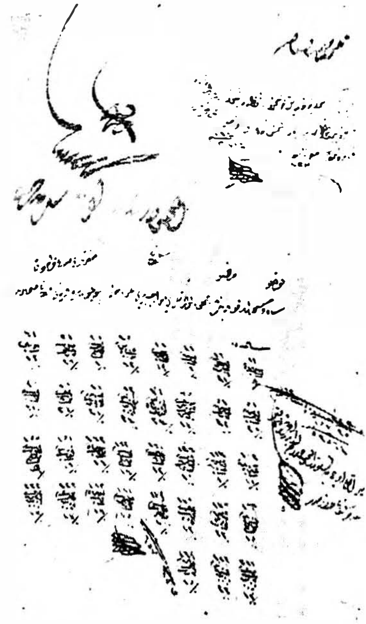
126 — Kapıkulu sipahilerinden birinin tekaütlük hükmü

127 — Bölükat-ı erbeanın maaş icmali

128 — Sipahi ve silâhdarların maaşı icmali (1123)

129 — 1123 de altı bölüğün mevacip icmali

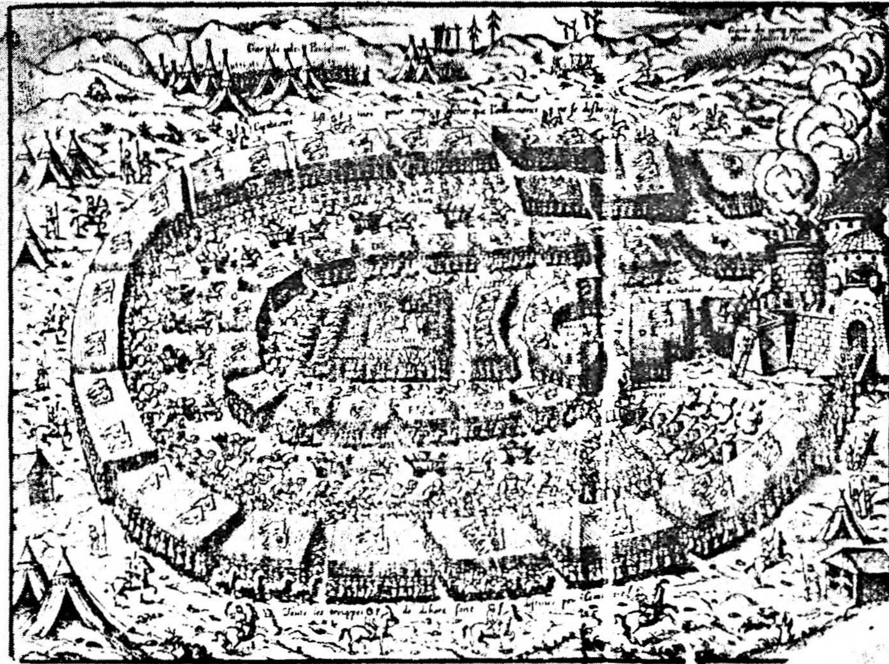
130 — sipah ve silâhdarların Adana maliyesinden verilmesi hakkında buyruldu

131 — Bir kapı kulu süvarisi

132 — Sipah silâhdar ağası

133 — Onaltıncı asırda bir Osmanlı ordugâhı ve harb nizamı

ISBN 975 - 16 - 0056 - 1 Tk.
ISBN 975 - 16 - 0058 - 8
Fiyatı : 3 500 Lira